

ANTONII
VACCÆ
à capite Silicis, Iurisconsulti
Imolensis

EXPOSITIONES
LOCORVM OBSCVRIORVM
ET PARATITVLORVM
IN PANDECTAS,

VOLUMEN PRIMUM,

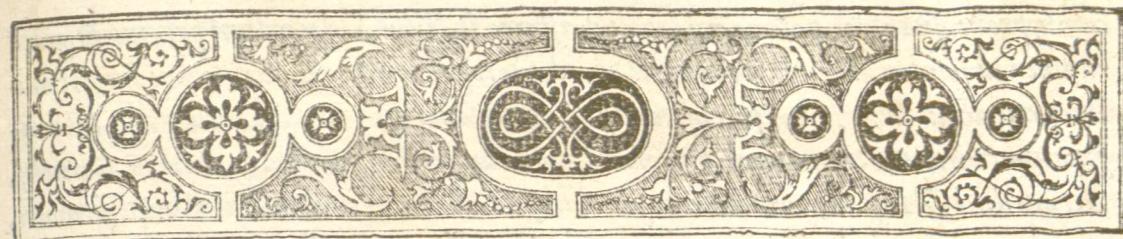
LUGDUNI,
Apud Matthiam Bonhomme.

M. D. LIII.

CVM PRIVILEGIO REGIS

M B R E V I S T R I U I L E G I I.

NE QVIS HAS LOCORVM OBSCVRIORVM EXPOSITIO-
NES IN PANDECTAS, INTRA SEXENNIVM A DIE FINITAE
IMPRESSIONIS ANNORVM REPVTATIONE FACTA, IN GAL-
LIA IMPRIMAT, AVT ALIBI IMPRESSAS DISTRAHAT, PRAE-
TER MATTHIAM BONHOMME, PRINCIPALI RESRIPTO
CONTINETVR. EX QVO ET ILLVD SIGNIFICATVR, EOS
QVI CONTRA FECERINT IN EA CAVSA FVTVROS, ATQVE
SI ILLI NOMINATIM HAC DE RE CERTIORES FACTI ES-
SENT. QVI AVTEM EDI SIBI DIPLOMA DESYDERAVERIT,
APVD LVGDVNENSEM LEGATVM GONSISTAT, CVI SOLI
DE EA RE IVRISDICTIO NOTIO VE EX RESRIPTO DA-
TVR.

REVEREND. ET ILLVSTRISS.
CARD. ALEXANDRO FARNESIO
SANCT. ROM. ECCL. VICECANCEL-
LARIO, ANT. VACCA

S. P. D.

VM TV Alexander Farnesi, Comityjs Pontificij, quibus suffragante te, Julius tertius renouando seculo ad Pontificatum maximum est euentus, maximo difficultique in negotio versabare: ego maximo fruens ocio, propterea quod iustitio indicto forensia negotia, quibus aliquot ante annos vacare institueram, conquieuerant, cœpi netorperem aut elangescere, ex his quædam euolvere, quæ breuibus annotationibus ac rudibus commentationibus in ius ciuile mihi scripta sunt. Ea sunt in omnes ferè Digestorum & Codicis constitutionum libros scholia & tanquam glossemata quædam, quibus frequentia iuris capita sape aduersus inueteratas & vulgares opiniones, sape aduersus recentiorum interpretum receptas temporibus nostris persuasions, nonnunquam secundum antiquiorum traditiones interim neglectas aut iacentes, saepius verò animaduersione & cura nostra propria, quæ alij ne attigerant quidem, declarare ac velut in lucem proferre conati sumus. Nam postquam ius ciuile attigi, cum discendi laborem immensem caperem, id unum in animo semper habui, si qua ex parte opera mea unquam effici posset, ut cæteri post me faciliorē viam inuenirent. Sed cum animaduertissem paulo plenioribus quibusdam commentarij opus esse, ut quid planè interpretatio nostra sibi vellet, omnes sine labore intelligere possent, statui & pleniiores commentarios faciendos, & diligentius quoque agendum esse, ut nihil omnino præterirem eorum, quæ dilucidiore interpretatione in eisdem libris ad hanc usque diem indigere videbantur, ne scilicet lucubratio nostra, si quando exiret, manca esse, & quod in proverbio est, neque caput neque pedes habere videretur. Cœpi itaque à principio & limine ipso Digestorum studiosè omnia colligere, quibus enarrandis atque explicandis opera pretium aliquod me facturum existimarem. Nam antea non id egeram, ut iustum opus aut volumen in lucem edendum componerem, sed ut mihi ipse ac memoria mea consulerem & subuenirem, non perpetuo scribendi tenore, sed prout quæq; res vel inciderat, vel in mentem venerat. Multa igitur ad eam die prætermissa rimari & inuestigare, omnia vero in unū corpus redigere, lu-

cemq; prout quaq; res poscere videretur, afferre institui. Sed necdum primus Digesto
rū liber absolutus erat, cū renuntiato Iulio tertio Pontifice maximo, ego in pistrinū
illico retractus sum. Nam forensibus causis controuersijsq; rursum occupatus, et magnorum
virorum amicorum præsertim, dum vixerunt, tuorum, Andreae Cornelij,
Bernardini Maffei, tum Hieronymi huius Dandini Cardinalium amplissimorū,
quos honoris causa nomino, negotijs seruitioq; distentus, omnem sane ad ociosa iuriū
capita scribendi curam abieci. Mouendi erant iudices ē re nata, vt quodq; acciderat,
nec tam rationibus quam autoritatibus sāpe videntur, ac certandum potius. Rege-
sta, Rescripta, rerū omnis generis formulæ actionesq; videnda, literæ illiteratae usque-
quaq; tractanda et cognoscenda. Nec multò post tu quoq; me in amplissimam domum
et clientelam tuam migrare voluisti, ut ex urbe proficiens, quod magnis Italia,
Gallia et Germaniae motibus fecisti, me relinqueres, ad quem oppidorum ditionis
tue gubernatio referretur. Interim etiam nouis curis auctus, nec veteribus exoneratus,
cū iudicandis Populi Romani agrarijs controuersijs, et mandato tuo, Pontifi-
ciorum iudicum, quos commissarios vocant, numero adscriptus essem, non nihil ta-
men interdum subducebam temporis, quo incæptum opus cōtinuarem. Itaq; inter tot
curas et labores ad Rubricā tamen illam perueni, quæ inscribitur, Quod quisque
iuris &c. Progressusq; sine dubio essem longius, vel relictis rebus, ceterorum qui-
dem omnium, præterquam tuis, quod facere nec semel in animo habui, nisi tu repente
me nec opinantem ex urbe ad hanc prouinciam administrandam euocasses: vel
extrusisses potius ac compulisses. Nam consilium, ut ad te scripsi, non erat meum, ex
urbe post hac discedere: quin Roma vel pauper viuere, quam liquido, quod aiunt,
fortuna riuo procul in alia terra inaurari. Retinebat operis instituti desiderium et
spes aliquando perficiendi, retinebat complexus et coniunctus amicorum et literato-
rum hominum, eorum præsertim, quos probè nosti, familiarium tuorum, Faerni, Fa-
scitellij, Commendonij, Franchini, Chari. Nunc posteaquam huc veni, et ad omnia
prouincialium desideria respondendi munere varijsq; officijs et negotijs circunuen-
tus, ac veluti rediuiua quadam aliarum ex alijs quotidie nascentium rerum obficio-
ne pressus, longissimè abesse me à ratione atque ocio perficiendi, quod cœperam, ani-
maduerti, statui volumen primum, quod ferè consummaueram, ad te mittere, ut
decernere ipse possis, satius ne sit me in ocio, quam in negotio aliquando fore. Nam et
ocium facere, et in negotio vel honestissimo retinere tu me potes. Ego, quod tu de-
creueris, id libens faciam, et iussis tuis usquequaque adquiescam. Misisti autem hac
ad te etiam eo libertius, quod sermonem interdum habuisse te, non me latet, de toto
humano iure præsertim Pontificio (quod qui maximè nouerunt, hi maximi in am-
plissimo collegio ac cætu vestro semper habitis sunt) inuestigando cognoscendoq; si fa-
cili aliqua ratione aut via tot rebus occupato tibi tradi posset. Nam ius Pontificium
à iure ciuili fermè fluxit, et sine iuriis ciuilis cognitione vix intelligi aut tractari po-
test. Sed de his alias. Nunc instituti mei rationem accipe. Ego semper eum perfe-
ctum fore iurisconsultum existimau, qui Iustiniani libros plane perspexerit, euolue-
rit, intellexerit, memoria, quoad eius fieri potest, complexus fuerit. Sed intelligendi
potissima vis est. Iustiniani libros voco uniuersam Iuris huius ciuilis, quod ille nobis
vel reliquit vel tradidit, farraginem et compositionem. Recentiorum interpretum
doctrinas et immensa opera nunquam valde amplectenda existimau, nisi quate-

nus duntaxat ad eorum librorum declarationem atque explanationem pertinent. Nec sancè alio sensu antiquorum quisquam scripsit, quam ut obscura iuris loca declararet, aut ea certè, quæ in his libris secum aut inter se pugnare videbantur, conciliaret. Sed nescio quo fato factum est, ut veram docendi atque interpretandi rationem ac modum paulatim amiserimus, dum vel ambitione atque ostentatione, vel Germanæ veræq; doctrinæ inopia, superuacuas quæstiones inculcant, de rebus imperitentibus & non necessarijs nec suis locis disputant, autoritati plusquam rationi tribuunt, quæ breuiter dici possunt, magno verborum apparatu atque anfractu aguntur, nihil ad sua genera refertur: quod propositum est, atque ubi interpretatio maxime desideratur, id ne attingitur quidem: ubi non desideratur, ibi magno conatu intenditur. Interpretum commenta magis quam leges ipsas enarrare, tum mutuis velut telis sese, ac vulneribus conficere student, sacra, profana, diuina, humana docendo commiscentur: nihil distinctè, nihil ab originis aut simplicitatis sue cognitione repetitum traditur. Denique id unum agi videtur, ut magno labore magnaq; temporis & pretij librorum iactura nihil scire doceamur. Et quod Iustinianus superiorum temporum vitium corrigere maxime optauit, ut quæ in singulis tractatibus eadem ratione ducta, ab omnibus scriptoribus repeatabantur, ea ad genera & uniuersales quædam notiones referret, quæ omnibus deinceps causis cōtrouersiisq; seruirent, quod Cicero olim cogitarat, id nos rursum reuocare & singulos de singulis vel minutis rebus & causarum articulis tractatus facere velimus. Cum hæc ita animaduertem, non laborandum mihi esse statui ut singula iuris capita prolixis commentationibus vestirem. Quibus autem interpretatio nostra utilis aut necessaria esse visa est, in his id egi potissimum, ut sensum mentemq; scriptoris assequeremur. Ociose aut alijs locis congruentes disputationes vel reiecimus vel omisimus. Affinia tamen & agnata quedam interim adiycere non grauati sumus, quæ nec sine reprehensione preterire posse videbamur. Denique longiores interdum fuimus, ut inueteratas opiniones persuasionsq; minueremus penitus, ac velut ex animis euelleremus. Nec sancè nouum est, maiorem dedocendo quam docendo labore sumi, præsertim cum loca quedam obseruauerim, quæ nec ipsos quidem compilatores, quorum opera componendis his libris Imperator vsus est, satis intellexisse pro certo habui. Enim uero non adeò præfracte accipienda seu captanda potius autorum iuris verba existimauit, ut ex singulis eorum verbis (quod vulgo nunc faciunt) singulos velut legum sensus elicere conatus fuerim, ac si ipsis legibus aut prætorum edictis, quæ illi interpretabantur, ea verba posita essent. Non enim par ratio est iurisconsultorum sermonis, & ipsarum legum. In horum scriptis verbum aliquod ociosum aut non exactè consideratum inueniri potest. Omnia ad summam interpretationis referuntur. At in Legibus, Edictis & Senatuscōsultis verbum nullum sine magno misterio atq; ingenio prolatum puto. Sed de his & alijs sententia nostra in ipso opere melius apparuerit: tu quoque si quando ocium tibi erit, forsan cognoscas. Bene Vale Carpentoracte Venaysinorum,

Decimo Calend. Maij. M. D. LIIII.

ANTONIO VACCÆ

IVRE CONSVLTO CLA-

rissimo & Venayssinæ

Prouinciaæ Præ-
sidi

P E T R U S C O S T V S.

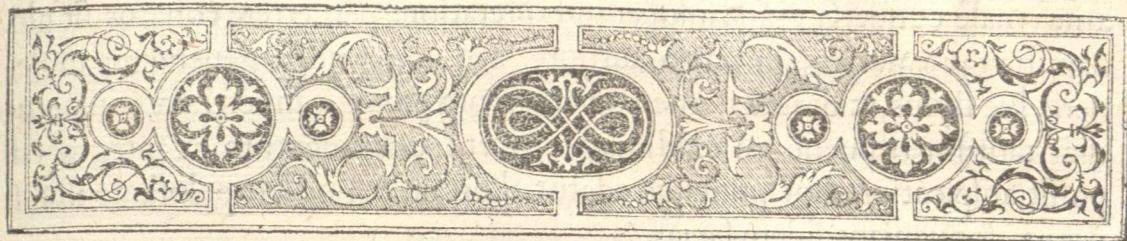
Quòd tu Sarmaticos, iuris Trafibule, tyrannos
Sollicitus legum de statione moues,
Reddis & antiquo tersissima iura nitori,
Et veterum explodis somnia vana senum,
Scitaq; prudentum natalibus addere priscis
Niteris, & Latiae prodere iura togæ:
Accipe gramineam, victoria dona, coronam,
Et refer è Scythicis barbara signa Getis.
Tu mihi in Orchestra lato spectabere clavo,
Dignus & in nostris aureus esse foci.

INDEX TITVLORVM,
LEGVM, ET PARAGRAPHO-
RVM, QVI IN HOC VOLVMINE
EXPLICANTVR.

NUMERVS PAGINAM INDICAT.

<i>Proœmium Digestorum.</i>	Lex Benignus.	48	Lex Cùm adoptio.	83
In nomine. pagina	Lex Non omnium.	49	Lex Quod ne curato-	
§.Omnem.	Lex Minime.	50	ris.	83
§. Ex libris.	Lex Inciule.	51	Lex Etiam.	84
§. In his autem.	Lex De quibus.	51	Lex Si quis.	84
§. Et primi anni.	Lex Cùm de consuetu-		Lex In omni.	84
§. Nos verò.	dine.	53	Lex Si pater.	84
§. In secundo.	L. Quod non ratione.	54	Lex Si arrogator.	86
§. Tertij insuper anni.	<i>De constitutione princi-</i>		Lex Post mortem.	87
§. Hæc autem.	<i>pum. Tit. iij. pag.</i>	54	Lex Nonnunquam.	89
§. Illud autem.	Lex Quod principi.	55	Lex Per adoptionem.	89
§. Illud verò	Lex Quarta.	62	Lex Si pater filium.	90
De iustitia & iure. Ti-	<i>De statu hominum. Ti-</i>		Lex Adoptiones.	91
tulus j. pag. 14	<i>tul. v. pagina</i>	63	Lex Si is qui nepotem.	91
Lex Iuri operam.	Lex Cùm igitur.	64	Lex In seruitute.	93
§. Titius.	Lex Et seruorum.	65	<i>De rerum diuisione. Ti-</i>	
Lex Veluti.	Lex Libertini.	65	<i>tu. viij.</i>	94
Lex Ut vim.	Lex Paulus.	66	Lex Quædam.	95
Lex Manumissiones.	Lex Septimo.	67	Lex Item lapilli.	101
Lex Ex hoc.	Lex Non sunt.	68	Lex Nemo.	101
Lex Ius ciuile.	Lex Aretusa.	70	Lex Riparum.	102
Lex Omnes populi.	Lex In orbe.	71	Lex Intantum.	103
Lex Iustitia.	Lex Imperator.	73	Lex Sacra.	103
Lex Ius pluribus.	Lex Cum legitimæ.	74	Lex Aristo.	104
De origine iuris. Tit. ij.	Lex Homo liber.	74	<i>De Senatoribus. Ti-</i>	
pagina	<i>De his qui sunt sui vel</i>		<i>tul. ix.</i>	104
Lex Facturi.	<i>alie.iur. Titu. vij. pa-</i>		Lex Cassius.	120
Lex Necessarium.	<i>gina</i>	74	Lex Senatorem.	120
§. Deinde.	Lex De iure.	75	Lex Senatoris.	121
De legibus. Tit. iij.	Lex Item in potestate.	75	Lex Fœminæ.	121
Lex Lex est.	Lex si qua pœna.	77	Lex Nuptæ.	122
Lex Iura.	Lex Inuiti.	78	<i>De officio consulis. Ti-</i>	
Lex Legis virtus.	<i>De adoptionibus. Titu-</i>		<i>tul.x.</i>	124
Lex Non ambigitur.	<i>lus vij.</i>	78	Lex Officium.	125
Lex Et ideò.	Lex generalis.	80	<i>De officio præfecti præ-</i>	
Lex Non possunt.	Lex Magistratum.	81	<i>tor. Tit.xj.</i>	125

Lex Regimentis.	126	De offic. præfec. Augu-		De officio assessorum. Ti-	
<i>De officio præfecti ur-</i>		stalis. Tit.xvij.	140	<i>tul.xxij.</i>	168
<i>bi.Tit.u.xij.pag.</i>	126	<i>De officio præsidis. Ti-</i>		Lex Diem functo.	168
Lex Omnia.	128	<i>tul.x-vij.</i>	141	Lex In consilium.	169
Lex Præfectorus.	128	Lex Præsidis.	141		
<i>De officio Quæstoris. Ti-</i>		Lex Præses.	142	<i>De iurisdict. omn. iudic.</i>	
<i>tul.xij.</i>	130	Lex Illicitas.	§. Veri-	<i>Pandectarum.lib.ij. Ti-</i>	
<i>De officio prætorum. Ti-</i>		tas.	142	<i>tul.j.pagina</i>	171
<i>tul.xij.</i>	131	§. Qui vniuersas.	144	Lex Ius dicentis.	173
Lex Barbarius.	131	Lex Ex omnibus.	147	Lex Cui iurisdictio.	174
<i>De officio præfecti vigi-</i>		Lex Illud.	148	Lex Imperium.	176
<i>lum.Titul.xv.</i>	132	Lex Senatusconsulto.	148	Lex Iubere.	180
Lex Apud.	132	Lex Si forte.	149	Lex More.	182
Lex Nam salutem.	132	Lex Observandum.	149	Lex Et quia.	182
<i>De officio procons. et le-</i>		Lex Legatus.	149	Lex Si familia.	184
<i>ga.Tit.xvij.</i>	133	<i>De offic. procon. Cæsa. Ti-</i>		Lex Qui iurisdictioni.	185
Lex Omnes Proconsu-		<i>tul.xix.</i>	151	Lex Si idem.	186
les.	133	Lex Quæ acta.	151	Lex Magistratibus.	189
Lex Observare.	134	Lex Quod si.	152	Lex Eum qui.	189
Lex Solent.	134	Lex Curatores.	152	Lex Solet.	190
Lex Si in aliquam.	135	<i>De offic. eius cui man-</i>		Lex Extra territorium.pa-	
Lex Nec quicquam.	135	<i>da.est iurisd. Ti.xxij.</i>	153	gina.	191
Lex Legatus.	136	Lex Quæcunque.	154	<i>Quod quisque iur. Ti-</i>	
Lex Legati.	138	Lex Mandata.	164	<i>tul.ij.</i>	191
Lex Proconsules.	139	Lex Etsi.	164	L. Qui magistratum.	193
Lex Et legati.	139	Lex Cognitio.	165	Lex Hoc edicto.	193
Lex Proconsul.	140	Lex Mandatam.	167	Lex Si quis iniquum.	194

ANTONII VACCAE
EXPOSITIONES
LOCORVM OBSCVRIORVM
IN PRIMVM LIBRVM
PANDECTARVM.

Proœm. Digestorum.

NOMINE DOMINI IESV CHRISTI.
Hæc verba post procœmum quoque statim
repetebantur. Sed Haloander (cuius editio-
nem, vt aliis hactenus emendatiorem sequi-
mur) vtroque loco ea sustulit, quasi in Pan-
dectis Florentinis non reperiantur, quaque
apposita sint, & à librariis adiecta. Imperator
tamen se hoc opus ab inuocatione diuini no-
minis exorsum esse, significat. l.ij. §.nos itaque.
C.de vete.iur.enuc. Quin in singulis quoque
constitutionibus interdum hunc morem te-
nuit, vt inciperet ab inuocatione. l.j. & ij. C.de off. præ. præt. Afri. auth. de armis.
& auth. de quæstore. in prin. & vt signum crucis, instrumentis quibusdam præ
poni iuberet. l.f. §.quòd si ignarus. C.de iure deliber. Nam & Plato in legibus
idem fecit, & ferè antiquus mos hic fuit, vt à Deorum inuocatione principium
dicendi sumerent. sic Varro de re rustica, sic Virgilius libros suos, sic plerique
alij auspicati sunt. Sed quomodo cunque fecerit Imperator noster, superuacua
huius rei quæstio est: cum etsi verè ipsius hæc verba sint, non propterea tamen
ex his necessarium ad consequentiam argumentum sumas. Non enim recepta
est Bartoli & quorundam sententia existimantium, quòd diuini nominis inuo-
catio his libris præposita sit: idcirco rerum quoque priuatarum documentis ne-
cessariò præponendam esse, vt Alciat. lib. ix. παρέπων. c.v i. & Aretin. in
procœm. Inst. docēt, cum nusquam hoc præceptum sit. arg. not. per gloss. in l. ge-
nerali. C.de tabul. lib. xi. Illud etiam me mouet, quòd Imperator, constitutio-
ne illa, qua Imperiorum nomen instrumentis & actis publicis perpetuò præ-
ferri iubet, quale initium fieri oporteat, exemplo docens, à suo ipsius nomine
statim incipit, non à diuino, quamvis Accursius Imperatoris verba in latinum

10
20

nuit, vt inciperet ab inuocatione. l.j. & ij. C.de off. præ. præt. Afri. auth. de armis.
& auth. de quæstore. in prin. & vt signum crucis, instrumentis quibusdam præ
poni iuberet. l.f. §.quòd si ignarus. C.de iure deliber. Nam & Plato in legibus
idem fecit, & ferè antiquus mos hic fuit, vt à Deorum inuocatione principium
dicendi sumerent. sic Varro de re rustica, sic Virgilius libros suos, sic plerique
alij auspicati sunt. Sed quomodo cunque fecerit Imperator noster, superuacua
huius rei quæstio est: cum etsi verè ipsius hæc verba sint, non propterea tamen
ex his necessarium ad consequentiam argumentum sumas. Non enim recepta
est Bartoli & quorundam sententia existimantium, quòd diuini nominis inuo-
catio his libris præposita sit: idcirco rerum quoque priuatarum documentis ne-
cessariò præponendam esse, vt Alciat. lib. ix. παρέπων. c.v i. & Aretin. in
procœm. Inst. docēt, cum nusquam hoc præceptum sit. arg. not. per gloss. in l. ge-
nerali. C.de tabul. lib. xi. Illud etiam me mouet, quòd Imperator, constitutio-
ne illa, qua Imperiorum nomen instrumentis & actis publicis perpetuò præ-
ferri iubet, quale initium fieri oporteat, exemplo docens, à suo ipsius nomine
statim incipit, non à diuino, quamvis Accursius Imperatoris verba in latinum

anteà malè cōnuersa, praua insuper interpretatione peruertere conatus sit. glo. d.auth. vt præ.no. Imp. in verbo, authore. Sed cùm posteà generaliter inoleuerit hic stylus, vt diuinū nomen omnibus præponatur, inueteratae consuetudini tantùm tribuendum existimauerim, vt si documentum ex integro edi possit, auspiciatore hoc principio edatur, alioquin & sine scrupulositate ista (si cætera conueniant) fidem faciat.

IMPERATOR Cæsar, Flavius, Iustinianus, Alemanicus, Gothicus, Francicus, Germanicus, Anticus, Africanus, Alanicus, Vandalicus. Hactenus sunt, post prænomina & nomen Imperatoris, cognomina à subactis gentibus, quorum singulorum ratio ex historia & vita ipsius petenda est. Addit Alciatus præceptor olim meus, quædam scitu non indigna. lib. v. παρέπυων. c. i 11. Nos hoc loco illud vnum admonere operæ pretium existimauimus, quamvis Gothicum se appellat, nondum tamen hoc tempore, quod videtur incidere in septimum Imperij eius annum, inita ratione à tertio ipsius consulatu, quo hæc epistola data est: Gothos neque ab ipso, neque ab alio quoque superiorum principum penitus subactos, aut Italia expulsos fuisse. Tenebant hi adhuc sub ditione sua urbem Romam, vel metu certè ac virium & Imperij formidine premebant, Rhauenæ sedem regni habentes: vt ex historiis cognosci potest. Quinetiam apud Cassiodorum leguntur exempla epistolarū, quas Athalaricus Theodadus & Vitigis Gothorum Reges cùm ad senatum & alios Romæ magistratus, tum ad ipsum Imperatorem Iustinianum scribebant. Sed cum senatu velut domini, cum Imperatore velut socij agebant. Nam cum eo pacem tunc habebant, ipsiusque maiestatem comiter obseruabant, Regnum Italæ armis ac bello partum, iure se possidere arbitrabantur. Hoc etiam Palea ille, cuius ex libris frequentes sectiones relatae sunt in Decreto aureo Gratiani, scriptum reliquit: nullum ius Imperatori Iustiniano in Italia nec in occidentalibus populis fuisse, vt refert Marius Salamonius in tractatu de Principe, libro primo. Mirè tamen hanc totam rem dissimulat Imperator. Cæterum Gothos posteà (nam vnde quadraginta regnauit annos) per Belisarium & Narsim eunuchum pehitus vicit atque expulit, id quod non historiæ solum, verùmetiam inscriptio cum epigrammate in arcu pontis salarij apud urbem testatur, trigesimo nono Imperij eius anno posita, cuius postremi quatuor versus hi sunt.

“ Ite igitur faciles per gaudia vestra Quirites,

“ Et Narsim resonans plausus ubique canat.

“ Qui potuit rigidas Gothorum rondere mentes,

“ Hic docuit durum flumina ferre iugum.

Quare posterius additum videtur hoc cognomentum. Alioquin si hoc tempore tantam rem iam egisset, specialem aliquam liberatæ Italæ atque urbis Romæ mentionem, vel in præfationibus suarum constitutionum fecisset: vt de Africa restituta, & de Vandaliis expulsis fecit. l.j.in princ. C.de offic.præf. præt. Afr. Quodam tamen loco ita loquitur, quasi urbem ipsam Romanam per omnia subiectam haberet: auth. vt ordin.præf. §.j. Sed id accipiendum appetit titulus tenus, non re ipsa, vel promulgatam illam constitutionem fuisse, postequam Gothos expulit. Triste certè nescio quid videtur significare, de urbe Roma, cùm

cum in illa constitutione Cod.de vet. iur. enuc.l.j.§. sed etsi. Romam inquit, intelligendum est, non solum veterem, sed etiam regiam nostram, quæ Deo propitio melioribus condita est auguriis.

PIVS INCLYTUS FELIX vICTOR ac tRUMPHATOR. HÆC à moribus, aut à fortuna in vniuersum ducta sunt, non inusitato aliorum principum more. Pij tamen cognomentum ab Antonino Pio ad se peruenisse scribit ipse. Nouella x v i i i. vt liber de cæt. aur. non indig. auth. quod & vir eruditissimus Silvester Aldobrandinus annotauit, in procœmio Institutionum.

SEMPER AUGUSTUS. Cæsar & Augustus perpetua Imperatorum cognomina, sed Cæsar simpliciter his temporibus dicebatur, quæ Imperator sibi successorē Imperij elegerat. l. & si excepta. C.de Malef. & Mathem. id admonuisse suis locis vtile erit: Augustum autem latinè id propemodùm significare, quod sacrosanctum & maiestatis plenum, idque in Augusto secundo Imperatore primum usurpatum ad sequentes deinceps Ro.principes transisse, iam notum est. Tranquillus in vita Augusti, cognomen non tantum nouum, sed & amplius atque honorificientius, quam conditoris vrbis existimatum scribit, quod loca religia, & in quibus augurato quid consecratur, Augusta dicantur, ab auium gestu gustuve, iuxta illud, inquit, Ennianum,

Augusto Augurio postquam inclita eondita Roma est.

20 Apparet hinc Augustum non ab augendo dictum, vt Accursij sæculum existimauit: nam propterea etiam quæsiuere, an & qui non auxerit, vel qui etiam de imperio diminuerit: nihilominus Augustus rectè dicatur, quod ego expeditum puto, & si ab augendo dictum constaret. perinde enim & hunc Augustum rectè dici, relatione scilicet facta ab eo quod fecisset, ad id quod facere debuisset, vt prætorem, & si inique decernit, tamen ius reddere dicimus. l. fin. infra titul. j. quamuis alia ratione in eandem sententiam vtatur Panormita. c. i. col. xiiiij. extra de iud. Illud intempestiuè hoc loco tractant, an res ad populum atque imperium Romanum pertinentes, Imperator alienare possit. ego de ea re quid sentiam, mox explicabo, in l. pen. infra de off. præsid.

30 THEOPHILO DOROTHEO, THEODORO, ISIDORO, AANATOLIO, Thallelæo, & Cratino, viris illustribus. Viri illustres qua ratione hi appelletur, qui scire cupiet, videto inferius quæ scriptissimus ad rubricam de senatoribus, vbi & de clarissimis, & de spectabilibus, & de perfectissimis, & de omnibus omnino dignitatum titulis atque honorificis appellationibus, quæ nobis in mentem venerunt, abundè exposuimus. Illud interim admonendi sumus, scribi hanc constitutionem ab Imperatore adeos, quos hic nominat, non eo intuitu, quod componendis legibus operam sibi præstitterit, quippe alios quoque ei rei adhibuerat, quorum nomina aliis constitutionibus referuntur. l. j. C. de no. cod. comp. & l. j. C. de novo cod. confir. l. j. & ij. C. de vet. iur. enucle. quos præterire sine qualibet iniuria

40 non potuisset. Sed illa ratione ad hos potissimum hanc orationem scribit, quod post compositas leges, publicè eos profiteri, atque interpretari hos iuris libros voluerat: vt quomodo singula tradere eos conueniat, non aliunde quam à scipio cognoscant, quod & in principio orationis statim admonebimus. Quamobrem laudandus Imperator ex eo quoque, quod non solum qui le-

ges interpretarentur antecessores, quasi tu dicas Theoricos, sed & qui in usum ac velut in aciem producere doceret, practicum & experientem caesarum patronum constituerat, ut exemplum non solum in praesentia prodesset, verum etiam posteris ostenderet in gymnasii esse oportere, qui praxim quoque ipsam ex rerum & causarum experimentis doceant, quamquam hoc hodie non satis obseruari videamus.

ANTECESSORIBVS. Antecessores dictos fuisse qui ius Ciuale in gymnasii publicè docerent, omnes consentiunt, & declaratur statim in procœmio, quamvis Alciatus magnopere se quandoque in ea re hæsitasse scribat, lib. III. dispu. c. XI. & suspectam etiam scripturam haberet, quæ tamen in omnibus codicibus satis constat. Sed qua ratione hi sic appellantur, præter Accur. qui, quod moribus & scientia cæteris præstare debeant, dictos putat. arg. l. magistros. C. de profess. & med. lib. XI. nemo est ex his quos viderim, qui scribat. Ego antistites liberalium studiorum magistros appellari animaduerti. l. j. C. de decre. decu. lib. X. nec dubito, quemadmodum antistites ab antestando, sic antecessores ab antecedendo dictos esse, qui, si latini sermonis ratio pateretur, & Græcis hominibus, qui latinam hanc vocē fecerunt, satis cognita esset, prætores à præundo potius dici debuerant, quam antecessores, quod scilicet interpretando præeunt discipulis: est enim præire, interpretari: dicimus etiam præire verba, pro eo quod est dictare: quod verbum ad gymnasiorum quoque magistros pertinet. Vnde illud, Sæuo dictata magistro. Sed & quemadmodum philosophorum, sic iurisconsultorū sectæ erant. l. ij. in fi. de ori. iur. Sectatorum autem relationi quod verbum congruentius adscribi potuit, quam antecessorum: ut manipularium quoque militum antesignani dicuntur, hodie etiam in gymnasii extra Italiam non absimili ratione professores studiorum liberalium Regentes vocant.

ET SALAMINIO Viro disertissimo. Fuit hæc (vt dixi) prouidentia Imperatoris, ut hos libros, non solum per Theoricos, ut vocamus, verum etiam per praticos, hoc est, rerum & causarum experimentis atque usu probatos viros composuerit, quod ipse duabus constitutionibus profitetur. l. ij. §. quæ omnia. & l. j. post princ. C. de vete. iur. enucle. optimum enim se recepisse ministerium dicit, tam ex facundissimis antecessoribus, quam ex disertissimis togatis fori. Talem igitur fuisse hunc Salaminium agnoscas. Nam diserti verbū propriè ad eos pertinet, qui causas agunt. Vnde illud, Disertos vidisse multos, eloquentem neminem: & Ciceronem Catullus disertissimum Romuli nepotem appellat.

M N E M R E I P V B L I C A E N O S T R A E S A N C T I O N E M.
Legis sanctio propriè dicitur, extrema illa pars, qua pœna generaliter constituitur aduersus eos, qui in legem commiserint. l. sacra. §. propriè. de re. diui. l. sanctio legum. infrā de pœnis. qualis est hodie in literis pontificiis nouissima illa clausula: *Nulli ergo omnino hominum, &c.*
Si quis autem, &c. qualis etiam ferè in nouissimis Iustiniiani constitutionibus, postremum illud decretum:

Quæ

Quæ igitur nobis placuerunt, &c. Sanctio antiquæ legi subiecta hodie legitur in tabula ænea, quæ est in æde Laterani prope altare maximum, in qua legis Regiæ, de Imperio Vespasiani latæ pars quædam incisa est. Usus tamen posteà tulit, ut constitutiones Imperatorum, & generaliter omnes omnino leges, sanctiones appelletur. I. j. §. his itaque. C. de vet. iur. enu. quod sanctæ esse debeat, hoc est, inuiolabiles. d. §. propriæ. & l. sanctum. eod. titu. de rer. diuis. Hic ergo omnem reipub. sanctionem, pro vniuerso ciuitatis Romanæ iure accipias.

PER Nostras orationes. Decipitur hoc loco Accur. & qui eum sequuntur propter hæc verba, existimantes posteriorem editionem Codicis, ante hanc 10 constitutionem factam esse. Quamvis enim ita loquatur hoc loco Imperator, tamen constat editionem illam alteram posterius factam: Et hoc tempora indicant, ut & Albe. h̄c, col. vj. nu. 15. & Aug. lib. ii. emend. c. i. annotarunt. Nam hæc constitutio Iustiniano tertium Consule data est: editio illa quarto ipsius Consulatu facta: quod ostendit specialis constitutio, qua consilij sui rationem Imperator reddidit. I. j. §. his igitur. C. de emen. Cod. Iust. Nam & rursus post illum emendationem nouellas edidit constitutiones, quas authenticas vocamus, quamvis cuncta sibi iam tum perfecta atque omnibus numeris absoluta, vide rentur. d. §. his igitur. Quas ergo h̄c orationes suas Imperator memorat, nec leges primi Codicis generaliter, ut Accur. voluit, accipere debemus, nec secundi: 20 quippe qui nondum editus erat, ac multò minus nouellas cōstitutiones, quod Haloander videtur existimasse, scholio h̄c apposito. Sed primas duas constitutiones quæ velut duæ præfationes sunt, Codicis istius noui Iustiniani quo hodie vtimur. Altera, *de novo Codice faciendo*, altera, *de novo Codice confirmando*. Item duas illas quæ sunt sub titulo de veteri iure enucleando, quæ & in frontispicio Digestorū ante hanc quā interpretamur, præponi debent. Has omnes & si quæ eis similes fuerunt, tam græca quam latina lingua edidisse se hoc loco dicit. similiter easdem prope finē huius epistolæ iterum orationes suas appellat. Græcè autem & latinè adhuc Florentiæ ante digesta extare illā, quæ est posterior, sub. tit. de vet. iur. enu. Augustinus testis est lib. i. emend. c. iiiii. Igitur his 30 constitutionibus ea quæ initio mandari, & quæ deinde post compositionem approbari ac statui oportuerat, mādasse se ac statuisse dicit Imperator. Veruntamen quia posteà hos viros, ad quos nunc scribit, publicè profiteri ac leges interpretari voluerat. Ideò ipsos quoque specialiter admonendos duxisse, quomodo singula in scholis tradere eos oporteat. Hoc est enim quod sequitur.

SED Cum vos. Ex his appareat, etiam in eo deceptum Haloandrum, quod constitutionem illam, quæ lib. i. Cod. sub titulo de vet. iur. enuclean. prior est, post hanc quam interpretamur, editam & compositam fuisse existimauit, dum hanc illi præfert in editione sua in frontispicio Digestorum, quæ re vera secundum supradicta postponi debuit. hoc etiam August. animaduertit lib. ii. c. i. & 40 lib. iii. c. iii. emend.

§. Ex libris.

SEX ET TRIGINTA TANTVMmodo. Rectè intelligit Accur. usque ad
a iii

titulum, de bonorū possessionibus, ut scilicet hactenus omnia in scholis tradantur: alia suo sibi marte iuuenes perdiscant & tractent: quod ipse inferius dicturus est, & reuera, excepto tractatu de bonorum possessionibus, & altero, de verborum obligationibus. Cætera non ita difficultia cognitu sunt. Sed illos tractatus in explanatione Institutionum à viua voce perfectè accipi posse existimauit: nam ibi vtranque materiam diligentius exequutus est.

LIBRORVM *Quidem duo millia, versuum autem tricies centena millia.* Vt nam ne hodie plura esse fecisset ambitio interpretum nostrorum, ferri æquo animo & legi possent. Sed nec spes est scribendi finem factum iri. Nunc si quis cognoscere velit, quantum antiqui versus mensura capiebat, quantumque homine 10 die per Typorum excussionem compendi fiat, Asconij Pediani expositionem orationum Ciceronis in manu sumat. Nam Asconius ferè ex ordine orationum versus numerat, si modò Asconij illa numeratio est. Inde librorum nostri temporis comparatione habita, ratio facilè iniri potest. Poterit etiam ex eo, quod Imperator se hoc opus totum in centum quinquaginta millia versuum consumasse scribit. l.ij. §. Sed cum omnia. C. de vet. iur. enuc. si similiter ad libros nostri temporis ratio conferatur. Sanè quod tricies centena millia versuum ad centum & quinquaginta millia redigisse scribit, poterit ex hoc quoque, supputatione facta, cognosci quota pars librorum antiquorum in hos libros collata fuerit, quota ab his exclusa. 20

CAETERIS *Iam desuetis & iam omnibus denijs.* A discipuloru scilicet & magistrorum cura ac traditione: non enim vsu abrogata fuisse haec dicit, quæ reuera non erant. argu. l.ij. §. mirabili. C. de vete. iur. enuc. Ideò hanc materiam intempestiè tractant hic doctores nostri, contra quos ego in quibusdam sentio. Sed suo loco omnia exprimemus. l. de quibus. infra de legibus.

§. In his autem.

CAII *Nostræ Institutiones.* Quarum scilicet libri tres commemorantur in indice ante Digesta. De hoc Caio, quis & quando fuerit, cur à Iusti. & à Pompo. in l. cùm seruus. de stip. ser. Noster appelletur, difficile cognitu est. Augustinus 30 conjecturas omnes colligit, quibus paulò post Saluij ètate fuisse ostendat. lib. i. emend. c. v. Sed de nostro, nō satis extricat nec ipse, nec Aldobrand. in procem. Inst. Ego christianum fuisse interdum suspicatus sum, aut certè cum christianis sensisse, & sub Alexandro fuisse. Nam christianos esse passus est Alexander, sub quo & Pomponius fuit, ut Lampridius in vita eius scribit, propterea à Pomponio nostrum appellari, quod suo tempore floruerit, à Iustiniano autem quod christianus fuerit: alioquin cognomentum fuisse necessariò dicendum arbitror. Extant hodie Institutionum quæ Caij fuisse dicuntur libri duo. Horum posterioris initio ita scriptum est, Diuini iuris sunt ecclesiæ, id est, templæ Dei, ac patrimonia, & substantia, & quæ ad ecclesiastica iura pertinent. Quæ verba si à Caio verè scripta sunt, expedita res est, christianum eum fuisse: nam christianorum propriè ecclesiam dicebant. Sed preceptor meus lib. παρέργων. II. c. xxvi. ea verba apposititia esse putat, interpretatione perperam in contextum relata. Aldobrandinus nec ipsos quidem libros Caij esse existimat, verum epitom

tomen ex libris Caij non satis diligenter factum, quod & verum puto.

§. Et primi anni.

PASSIM ET QVASI PER SATVRAM. Vide num legendū sit, *Sed sparsim.*
 Nam quod Ludouicus Bologninus admonuit, scribendum esse, *per saturam.*
 non, *per satyram:* id ipse quidem ex Florentinis Codicibus recte sumpsit, siue
 architypos illos viderit, siue eos duntaxat, quos ex illorum fide Angelus Poli-
 tianus emendauerat, quorum Bolognino cùm Florentiæ Prætor esset, descri-
 bendorum potestas fuit. Idque exemplum hodie in Dominicana bibliotheca
 10 Bononię adseruatur, vt Augustinus meminit, nec aliud magis sequutus est Ha-
 loander in editione sua. Cæterū quod in Thucis libris v. pro y. ferè semper
 scribitur, hoc Bologninus nō sat intelligens, suam ipsius inscitiam detexit, dum
 libratorum negligentiam insectatur, quod de imperitis magistris Quintili-
 nus ait. Hodie nemo paulò doctior ignorat, per satyram idē propè significare,
 quod variè, & quasi per saltum: dum non perpetuō & continenter aliquid fit,
 sed velitatim & interruptè: quo sensu & alijs locis in iure accipitur. l.j. in princ.
 C.de lat. lib.tollen. c.satyra.ij.distinc.

ET H A E C *Quidem fuerunt antiquæ eruditionis monumenta.* Ab antiquæ eru-
 ditionis more atque ordine in tradendis suis legibus haud longè abscedit Iusti-
 20 nianus: vt ex superiorum & inferiorum collatione videre est. Sed pleniùs ac di-
 ligentiùs agi præcipit, & studendi tempus à quarto in quintū annum extendit.

§. Nos verò.

TAM PER TRIBONIANVM VIRVM MAGNIFICVM MAGISTRVM ET
 exquæstore sacri nostri palati⁹ & exconsule. Vulgata lectio erat, *exquæstorem, &c,*
exconsulem. Sed Haloander per omnes casus hoc tempore dictum existimat,
exquæstore & exconsule eum, qui quæsturam, aut consulatum gessisset, quem
 antiqui quæstorium & consulairem dicebāt. Hoc etiam Accursius, hoc Petrus
 Crinitus, hoc nouissimè Augustinus putauit lib. IIII.emend.c. IIII. Ego, vt de
 30 verbi significatione Augustino assentior, sic de inflexione per obliquos casus
 subsisto, cùm videam Cassiodori epistolas, qui temporibus Iustiniani scripsit,
 hoc modo inscribi, Magni Aurelij Cassiodori senatoris, viri clarissimi, & illu-
 stris, exquæstoris Palatij, exconsulis ordinarij, exmagistri officiorum, præfecti
 prætorio, &c. quo fit, vt vtroque modo usurpatum putem. Illud insuper conie-
 ctari libet, dictos exconsulibus non consulares, vt cognosceretur verè eos ges-
 sisse consulatum, non per codicillos à principe vt consulares haberentur impe-
 trasse. Nam impetrari hæ velut imaginari dignitates pridem cœperant. Et ini-
 tio consulares prætorij quæstorij dicebantur, tam qui titulo tenus impetrave-
 rant, quām qui te ipsa functi erant. Deinde cōmodius visum est vocibus quo-
 40 que inter se appellations distingui. Propterea exconsule dictus, qui magistratū
 gesserat, cōsularis qui dignitatis duntaxat insignia à Principe meruerat, vt Iu-
 stiniani constitutiones indicant. l.f.i.C.de decu.li.x.ybi gl.& in l.antep.& pe. de
 conf.lib. XII.cius rei argumētum quoque est, q̄ & consulares & quæstорios &
 præfectorios apud ipsummet Iustinianum eodem loco legimus, quo exconsu-

les dixerat.l.ij. §. quæ omnia.C.de vet.iur.enucl. quare non abolitam veterem appellationem, sed diuerſitatis nescio quid inductum fuisse appetet.

§. In secundo.

EX EDICTO. Ex edicto dixit, pro eo quod est, ab edicto. Videntur enim (vt Accursius hîc admonet) edictales dicti, quòd scilicet tunc primùm ad editi perpetui interpretationem transirent, ne quis putet edicto ipso nomen eis impositum fuisse. Quid enim hoc curaret Prætor?

QUATVOR *Libros singulares, quos ex omni compositione quatuordecim librorum excerptimus.* Hoc est, quos ex quatuordecim libris, qui sunt à titulo, de sponsalibus, vsque ad titulum, de honorū possessionibus, singulares & eximios esse voluimus: vt cùm quatuordecim his libris quatuor tractatus absoluantur, singuli libri ad singulorum tractatum cognitionem sufficere intelligantur. Eos ipse paulò pòst nominatim designat, Primum tripartiti voluminis, de dotibus, nempe qui est in ordine vigesimus tertius Digestorum. Alterum ex gemino, de tutelis & curationibus, anteriorem scilicet, & hic est vigesimus sextus. Tertium itém anteriorem ex gemino, de testamētis. & hic vigesimus octauus. Quartum autem qui primus est septem gemini, de legatis, & hic est trigesimus, qui totus sub vna rubrica inscribitur, *de legatis primo.* Enim uero appetet ex hoc loco, quomodo totum opus Digestorum diuisum sit, quomodoq; singulæ partes inscribi debeant. Nam generales quædā sunt rubrice, quæ per vniuersi operis partes currere debent. vt per hanc primam partem τὰ πρώτα. Per secundā, *de iudicijs,* hoc modo, *Digestorum liber quintus, de iudicijs, liber primus.* Deinde subiicitur specialis rubrica, *vbi quis agere, vel conueniri debeat,* & deinceps libro sexto & septimo vsque ad vndecimū simili modo repeti, aut certè subintelligi oportet generalem hanc rubricam, *de iudicijs.* Cùm ad vndecimum veneris, ibi rursus, *Digestorum lib. ix. de rebus creditis primus.* Deinde subiicitur specialis rubrica, *Si certum petatur.* Et deinceps per singulos libros generali rubricam repetēdam esse, idēmque in omnibus partibus faciendum, quæ sunt septem, vt & alibi docemur.l.ij.C.de vete.iur.enucl. Hoc etiam Accursius annotauit, gl. supra eo. versi. in secundo. Nec Haloandrum nec Vigilium fefellit. Viglius Inst. de testam. super rub. in fi. Hal. inter principium & finem cuiusque partis. Quamuis Augustinus non nihil dissentiat, qui non vsque quaque huic distributioni conuenire scripturam Florentinorum librorum affirmat lib. iii. emend. c. vltimo. in fine. Sed illos libros, nec ex toto integros esse ipsem et consentit.

§. Tertij insuper anni.

LIBER SINGULARIS AD HYPOTHECARIAM FORMVLAM. Hic est vigesimus liber, qui sine dubio sic inscribi debet: *Digestorum seu Pandectarum lib. x. vigesimus, ad hypothecariam formulam liber singularis.* Deinde subiici debet, Titulus primus, qui est, *de pignoribus & hypothecis,* vt docemur ex hoc loco, & conuenit cum his quæ proximè dicta sunt.

OPORTVNO Loco, in quo de hypothecis loquimur, posuimus: *vt cùm emula sit pigno*

sit pignoratitijs actionibus. Loquitur de hypothecaria formula, quam ideò dicit emulam esse pignoratitijs actionibus, quod per actionem in rem ad pignoris persequitionem constitutam, idem ferme creditoribus præstat, quod pignoratitia actio quæ in personā intenditur. Sed hoc loco videntur errasse omnes, dum hypothecariam formulam, pro hypothecaria actione simpliciter accipiunt: videtur enim plenius quiddam significare hypothecaria formula, quam hypothecaria actio, quæ & quasi Seruiana & utilis Seruiana, ac nonnunquam etiam Seruiana simpliciter appellatur. Inst. de act. §. item Seruiana. l. j. §. cùm pre dium. & l. si superatus. infra de pig. Hæc enim propriè ad vendicationē atque attractionem pignorum pertinere videtur. d. §. item Seruiana. At hypothecaria formula, omnia omnino iura, persequitionis pignorum causa prodita comprehendere. Significant hoc superiora verba, quæ proximè annotauimus, *Liber singularis ad hypothecariam formulam*, & quod veterum non alij de pignoribus, aut de his quæ versantur circa pignora, proprij libri commemorantur, quam qui ad hypothecariam formulam inscripti erant, ad quam singulares libros Caius, Paulus & Martianus scripsierant, ut ex indice appareret. Papinianus quoque ante hos quædam commentatus erat, id quod indicant verba Imperatoris, paulò inferiùs, in §. ne autem tertij. librum, inquit, hypothecariæ ex primordiis plenum eiusdem maximi Papiniani &c. loquitur enim hic quoque de eadem hypothecaria formula. Opinor fuisse formulam à vetustissimo aliquo iurisconsulto conceptam, ac proditam, quomodo posset quis paciendo efficere, ut res pignori teneretur, quæ tamen creditori tradita non esset. Nam cùm pignus à pugno diceretur, & initio in manum tradi consueisset, ut nuda conuentione quasi per fictionem quandam effectus idem præstaretur, existimasse antiquos, solemní quadam verborum formula in eam rem opus esse, ut de Aquiliana stipulatione, posthumorum institutione, & quibusdam aliis legimus. Eius formulę interpretationem deinde facientes iurisconsultos, ut vim atque effectus omnes huius conuentionis, & qua de causa introducta esset, planè exprimerent, vniuersa ad pignora & hypothecas & earum differentiam pertinentia exposuissent, atque in eosdem libros concessisse: hodie tamen & citra formulam ac verborum conceptionem, vel nudo consensu & sola conuentione contrahitur hypotheca, in tantū ut nec scriptura quidē opus sit. l. contrahitur. infra de pig. l. j. de pig. act. modò aliter res gesta probari possit.

Quod ait, oportuno loco, in quo de hypothecis loquitur, hypothecariam formulam posuisse. tantundem omnino est, ac si dicat, oportuno loco se de pignoribus atque hypothecis in vniuersum loquutum esse. Verbum enim illud, in quo, pro demonstratione est, & quasi repetitio eiusdem pronuntiat. Recenset hoc loco Accursius differentias, quæ sunt inter pignoratitiam & hypothecariam actionem: quarum illa præcipua est, & vnde aliae ferè oriuntur, quod hypothecaria realis est. l. pignoris. C. de pig. & l. pignoris. infra eo titulo. Pignoratitia vero personalis. l. f. C. de distract. pig. Item hypothecaria contraria non est, sed directa tantum, ea quæ creditori datur: at pignoratitia & contraria est, & directa: quæ tamen directa non creditori ipsi competit ut hypothecaria, sed debitori, idque soluta deinde pecunia. l. si rem. §. omnis de pig. & ideo b

re contrahi dicitur, Inst. quib. mo. re. contr. obl. §. si. contraria verò rursum creditori competit. d.l. si rem. in princ. & vel solo consensu oritur. l. si rem. de pig. actio. Aliæ differentiæ quæ inter has actiones commemorantur, omnes ferè ex illo manant, quòd realis hypothecaria est, pignoratitia personalis. Nam & realium alia præscriptio est, alia personalium. Item reales omnes stricti iuris esse videntur, exceptis quibusdam, quæ mistam causam obtinent, qualis est communi diuidendo, familiæ hærciscundæ, Inst. de actio. §. actionum. At personalium quædam bonæ fidei sunt, & inter has pignoratitia numeratur. d. §. actionum. alias differentias colligere non tam ad hypothecariam & pignoratitiam specialiter, quam ad reales & personales actiones inter se in uniuersum pertinet.

§. Hæc autem.

IN REGIIS VRBIBVS QVAM IN BERYTIENSIVM PVLCHERRIMA ciuitate. Regias vrbes appellat Romam & Constantinopolin, quæ quasi altera Roma haberi cœperat. l. j. §. sed & si quæ leges. C. de vet. iur. enucle. ex decreto magni Constantini qui eam instaurauit, & Imperatoriam vrbem ac nouam Romanam protinus appellari voluit. Vnde & Constantinopolis dicta: cum anteà Bizantium appellaretur. Romæ autem perpetuum epitheton, regia, quasi rerum domina, & vnde leges iuraque acciperentur. l. sed & reprobari. §. fi. infra 20 de excus. tut. Horatius, Mihi iam non regia Roma tam placet, vt madidum Tybur, atque imbelle Tarentum. Non quòd Reges dicentur Romani principes (hoc enim sensu regium nomen Romæ post electos Reges perpetuò inuisum) Nec Romanorum Imperatorum quisquam id usurpauit, sed Imperatores nomine contenti fuere, quod & libera ciuitate in vsu fuerat: cum Imperatores propriè appellaretur, quibus rei bellicæ summa cōmissa erat. Perpetuū autē Imperatoris cognomen C. Cæsari primū, deinde Augusto ita ut ad successores perpetuò illud transmittenterent, publico decreto tributum fuisse scribit Dion lib. l. i. prope finem. Quòd magis mirum est, vnde Romanorum Regis appellatio descenderit in hæc tempora. Nam sic eum vocant, qui suffragiis eorum, 30 ad quos pertinet, electus Imperator, nondum tamen à Ro. Pontifice de more confirmatus est. Sed hunc titulum Germani, suo sibi modo videntur confinxisse. Rom. Pontifices Regem duntaxat, non etiam Romanorum Regem antiquioribus temporibus appellant. c. per venerabilem. de elect. Nouissimè tamen & ipsi Romanorum Regem dixerunt, clem. prima. de iure iur. Porro Berytensis vrbs, quam hic nominat, in Phœnico Syria est Augusti beneficiis, vt Vlpianus scribit, grata, quæ & Augustiana Colonia dicta est, & ius Italicum, habuit. l. j. de cen. ea videtur esse quam hodie Barutyn vocant, mercatorum orientaliū conuentibus & negotiationibus celebris. Postremò vides nō licere alibi, quam in his tribus vrbibus, exerceri publica legum gymnasia, nisi speciali priuilegio indultū fuerit. Addit Iacobus ab Arena, inueteratam cōsuetudinem pro priuilegio accipiendam esse. l. hoc iure. §. ductus aquæ. infra de aqua quo. & æsti. l. quisquis. C. de epis. & cler. xvij. q. vlt. c. seruitium. & c. super quibusdam. §. rætere à de verb. sig. quod omnes probant. Denique Patauij nō alio iure, quam

inueterata consuetudine, docendarum legum Gymnasium haberi constat. Bononiæ ex priuilegio Lothari Imperatoris concessum ferunt, vt Bart. h̄c scribit. Bologninus ex priuilegio Theodosij iunioris competere existimat: eius rei testimonio esse antiqua documenta, quin etiam extare huius priuilegij codicil los. Id priuilegium nec Theodosij esse, sed prorsus subdititum Alciatus putat, titulo de agric. & cen. in tres posteriores lib. Cod. Si tamen verum id priuilegium est, frustra veretur Thomas diplomatarius h̄c in addi. ad Bar. ne abrogatum sit, hoc Iustiniani decreto: quia fuerit post Theodosiū Iustinianus, ac propterea Bononiæ quoque sola consuetudine defendamur. Non enim antiquiorum principum indulta reuocat Iustinianus, quin haud obscurè rata ea esse iubet, cùm dicit, & non in aliis locis, quæ à majoribus tale non meruerunt priuilegium. Romani Pontifices subiectis sibi Ciuitatibus priuilegia huiusmodi sæpe numero indulsere, prodita etiam in eam rem solemni formula (formam erectionis studij, Abreuiatores Pontificij vocant.) Nā quod Ricardus Malumbra, & qui eum sequutisunt, hoc ideo constituisse Imperatorē censuere, quòd temporibus suis, eorum qui veram scientiam tenerent, inopia esset: ne, si passim omnibus vbiique gentium interpretari leges permitteretur, falsam doctrinam tradi contingeret. Id vt verum sit, non propterea tamen statim consequens est quod illi censuerunt, vt quia temporibus nostris veri Iurisperiti omnibus locis inueniuntur (quod illorum seculo persualum fuit, sed nos haud quaquam verum existimamus) cessante illa ratione, cessare debeat etiam prohibitorum hoc decretum, per l. adigere. §. quamuis de iur. patr. neque enim vlli ferè placuit h̄c sententia (vt Bartolus hoc loco scribit) nec nobis probatur. Quippe causam eam fuisse, quam impulsuam vocant, non rationem legis, quam finalem dicunt, interpretamur. l. j. §. sexum. de postulando. Nam in dubio impulsuam fuisse causam, non finalem præsumi solet. glo. in l. ij. §. fi. vbi Bart. de donat. Viggilius Inst. de mil. testamento. §. illis. quòd & si finalis ratio illa fuerit, tamen an hodie cesseret, Principis iudicio relinquendum est. Nec minus facile quicquam admittendum, quam vt scriptata ratione, vel causa legis, sententiam contor-
30 quere cuiquam liceat. l. non omnium. & l. seq. vbi dixi. infra de legib. l. prospexit, qui & à quibus. cùm sub tali prætextu, perniciösè errari possit. Præsertim autē in proposito negandū id esse, cùm hodie & generaliter obseruari videamus, ne noua legum gymnasia, citra Principis autoritatem, vsquam instituantur: consuetudo enim ipsa legū optima interpres. l. si de interpretatione. infra de legib.

§. Illud autem.

IN NOSTRA ORATIONE, ET POST COMPLETVM OPVS IN ALIA
Nostris numinis constitutione scripsimus, & nunc ut ille ponimus, ut nemo audiat eorum, qui libros conscribunt, signa in his ponere, & per compendium ipsi legum interpretationi maximum adferre discrimen. Orationes h̄c quoque & constitutiones suas indifferenter appellat, quæ positæ sunt lib. i. Cod. sub titulo, De vet. iur. enucle. vt & initio admonuimus. Hac ergo & duabus illis constitutionibus per compendia & signa quicquam in his libris scribi prohibet. Ac nec quæ ad numeros quidem attinent, hoc modo scribi vult, sed plena atque integra lite-
 b ij

rarum consequentia omnia explicari: propterea quod animaduerterat, multa eo modo scripta in iure ciuili corrupta, aut perperam accepta ac male interpretata esse, quin exempla veteris incômodi hodiéque nōnulla remanent: vt in senatusconsulto Velleiano. *De ea re ita consuluerunt.* pro, censuerunt, etiam nunc legitur, quod initio ita scriptum fuerit D. E. R. I. C. & sub titulo, *De acquir. hæred.* *Pantonius*, pro, *Publius Antonius*, legebatur. quod ita olim scriptum esset 'P. Antonius', vt Alciatus demonstrat, lib. VII. παρέψυσθεν. c. xvi. quamuis Haloander, *Pannonius* legendum existimaret. Nouella constitutione quadragesima septima, vt præpo. no. Imp. in si. etiam in instrumentis & actis publicis Imperator hoc obseruari præcepit, vt tempora, & si per numeros designata fuerint, tamen etiam expressis verbis, & integra literarum serie describantur: quod mercatores hodie non solum in commemoratione temporum, sed in omnibus omnino numeris recensendis obseruant. Galbam, qui poste fuit Imperator, Tranquillus scribit, cum quingenties sextertium Liuiæ Augustæ testamento præcipuum inter legatarios habuisset, quia notata, non perscripta summa erat, hærede Tiberio legatum ad quinquaginta reuocante, ne hæc quidem accipisse. Igitur quamquam non inuallidum sit, quod per compendia & signa numerorum, in actis & instrumentis scribitur. Arg. l. hæredes palam. §. sed & si notam. de test. l. quoties. §. sed si nō. de hær. inst. periculose tamen & captiosum esse appetet. Sanè quæ Imperator, signa & compendia, vocat, eas antiqui notas appellauerunt. Aristoteles hoc idem simbolum appellat, quod est latinè, nota: vt Cic. in Topicis testatur. Notis ferè vtebātur exceptores, hoc est, qui dictata, vel orationes excipiebant. Quorum etiam nunc in iure mentio est. l. sed & addes. §. si. loc. Notarū rationem atque interpretationem ex Valerij Probi libello accipere atque intelligere licet. Notas hodie Tiphras vulgò appellari autumat Raphael Volaterranus. Nec testamentum verò, nec aliud quodlibet instrumentum notis scriptum valere hodie satis constat. l. sed cum patronus. §. si. infra de bono. poss. excepto testamento militis, ex speciali scilicet priuilegio, quo eis quomodo velint, & quomodo possint testari permisum est. ac ne hoc quidem valebit, nisi tabularum sensus & veritas legitimis probationibus ostendi possit. l. Lucius. infra de testa. mil. Addit Accursius, hæc omnia intelligenda esse de his, quæ meritis notis tota perscripta sunt, non si quid forte compendij causa breuius scriptum sit, quomodo communiter quædam adstrui consueuerunt. (abbreviations, vel abbreviaturas vulgò vocant.) Quam sententiam & Bart. & alij sequuntur. Ego vt documenta & acta non propterea vitiari crediderim, quum nusquam hoc cautum sit. Sic talem quoque scribendi morem ab his libris summouere voluisse Imperatore existimo, cum nihil compendio, sed plena literarum consequentia omnia scribi velle disertè dicat: compendia enim propriè dicuntur huiusmodi abbreviations. Illud non ab re erit admonuisse, confutari, velex hoc loco, si quis haec tenus Florentinas Pandectas ab Imperatore ipso in Italiam missas credidit: multa enim in illis libris, contra quam hoc loco præcipiatur, scripta esse audiuimus.

NEMINE Iudice ex talibro recitationem fieri concedente. Durabat usque in hæc tempora mos vetustus recitandorum in Iudiciis legum, quæ ad proposita cœ

tæ causæ decisionem ac definitionem pertinerent. cuius rei alibi quoq; mentio est. l. cum prolat. infrà de re iudic. frequentes interponi videoas tales recitatio-nes in orationibus Ciceronis. Hodie etiam Venetiis in vſu eſt, cùm cauſa agi-tur, non ſolū acta, ſed & leges recitari, quibus iudices ad iudicandum mo-ueri debeat.

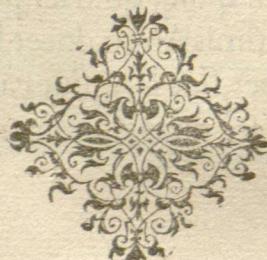
§. Illud verò.

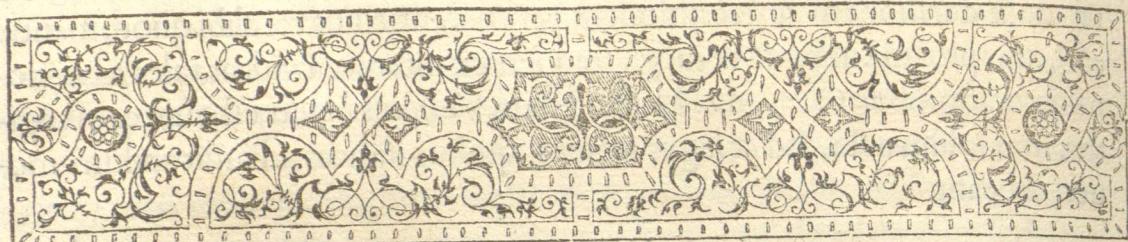
ILLUD AVTEM SATIS NECESSARIVM CONSTITVTVM SVMMA CVM
Interminatione edicimus, ut nemo audeat neque in hac ſplendidissima ciuitate, ne-
10 *que in Berutyensium pulcherrimo oppido, ex iis qui legitima peragunt ſtudia indi-gnos & peſsimos, mo magis feruiles, & quorum effectus iniuria eſt, ludos exercere.*
Necessariò constitutum, legendū arbitror, non, necessarium: significat autem
etiam superiorum Principum constitutionibus id proſpectum tuiſſe. Enimue-
rò cùm Beryti & Constantinopoli, non etiam Romæ tales ludos exerceri pro-hibeat, an Romę fieri liceat, dubitatum eſt. Ego quę inciulia & iniuriosa ſunt,
nullo loco licere arbitror, ſed ideo Romæ hæc fieri non prohibuit, vel quia ni-hil ad ipsum pertinebat, quid Romæ ageretur, ſecundum ea quæ initio dixi-mus, vel quia Romæ talem conſuetudinem inualuiſſe non audiuerat. Hodie
20 *nihilominus per laſciuiam & iuuenilem calorem in Italicis quidē gymnaſiis im-*
modestos ludos exercere non defiunt, nec omnino contineri poſſunt, velut
niuium & malorum iaetus & quosdā ſimiles. Sed an criminis appellatione, lu-dus quoque indiſtinctè contineatur, queſitū eſt. Bar. contineri putat: propterea
ſi municipali lege cautū ſit, vt ob crimen, bannitus impunè occidi poſſit: hunc
quoq; qui ob ludum bannitus fuerit, iure cæſum videri. Quinetiam idcirco iu-
riſperitum quendam qui ſemper obfirmatè id negauerat, oblata ei hac scriptu-ri, illico obmutuifſe. Nos, quicunq; ille fuerit, rationi locū ſuperelle credimus.
Hic enim de his duntaxat ludis Imperator loquitur, quorum effectus iniuria
eſt, non omnino de omnibus: multos autem ludos eſſe, qui citra crimen exer-ceri poſſint, non ignotum eſt.

30 IN *Berutyensium autem ciuitate. Elicit hinc Accursius tres eſſe iuriſtudio-*
rum iudices ordinarios, præſidem prouinciæ, & episcopū ciuitatis in qua iuri
operam dant, tum doctores, qui eis iura interpretantur. Ego quod hic conſtitutum eſt, ad eos duntaxat qui Beryti agerent, pertinere non dubito: quod ad
cæteros attinet, nihil noui iuriſtis à Iuſtiniano inductum eſſe, ſed Federici conſti-tutione, auth. hac habita. C. ne fil. pro pat. in vniuersum poſteā definitum eſt,
vbi conueniri debeat ferè ſecundum Accur. opinionem.

FINIS PRO O E M I I .

b iij

D. IVSTINI ANI
SACRATISSIMI PRINCI-
PIS PERPETVO AVGVSTI
Iuris enucleati ex omni veteri iure
collecti Digestorum, seu
Pandectarum, liber
primus.

His libris ideò Digestorum, seu Pandectarum nomen imposuisse scribit Imperator, quòd omnes disputationes, ac decisiones in se habeant legitimas, & antiquum ius omne vndique collectum, in sinus suos receperint. l.ij. §. sed cùm omnia. C. de vet. iur. enucl. Reliqua ad Pandectarum nomen pertinentia, Budæus præclarè docet. is videndus paulò post principium suarum annotationum. videndus & Aldobrandinus in procem. Institutionum, in verbo, Post libros quinquaginta Digestorum, & Alciatus lib. III. Dispunct. c. XII.

DE IUSTITIA ET IURE TIT. I.

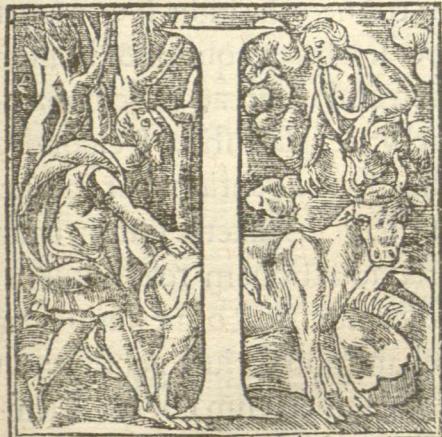
Satis constat Imperatorem initio mandasse, hos libros tam secundum Codicis sui, quam edicti perpetui ordinationem, atque imitationem disponi ac digeri, prout Triboniano commodiùs videretur. l. j. §. cumque hæc. C. de vet. iur. enucl. Sed id quidem non usquequa factum esse appetet suprà in proce. §. & post eundem. nam nec similis huic titulus in Codice est, nec in edicto per te fuisse arbitror. Cæterum compilatores excogitasse, sub quo iuris & iustitiae definitionem, naturamque & omnino totam originem, quoad res pateretur, atque instituto operi conueniret, exprimerent, laudabili prorsus œconomia, vt cùm toto opere de iure ac iustitia in summa disputaturi essent, illius vim & finem ante omnia cognoscendum proponerent. Sunt pleraque ex libris institutionum, definitionum ac regularum excerpta non inconcinnè illa quidem, sed nimis fortassè breuiter, vt in tanta copia.

L. I. VLPIANVS LIBRO I. INSTITVT.

Legebatur in Codicibus communibus, Vlpianus lex j. lex ij. & sic deinceps hodie permultum utilitatis afferre poterit, quod plerisq; locis restitutum est, quo libro veterum Iurisconsul. quisq; quid scripserat. multa enim per hoc facilius intelligētur: vt exēplis plurimis Augu. docet lib. i. emen. c. IIII. & seq. se & tione autē & responsum quodlibet, siue legē, siue caput appellare libeat, facile cōcēdendū censeo. Caput latinè recte dicas, & numerorū ordine citari cōuenit. nam capita

capita iuris propriè dicuntur, vt annotat Asconius Pædianus. Legem tamen etiam hoc sensu appellari voluisse videtur Imperator.l.ij. §.tanta.C.de vete.iur. enucle.cùm ait,vnuſquisque eorum, qui author legis fuit, nostris Digestis inscriptus est,&c.Sed nec à veterum instituto abhorret, quòd ab Irnerio ad nostra vsque tempora factum est, tractandis legibus prima quæque singulorum capitum verba citare:vt Alciatus docet lib.11.παρέργων.c.vltimo. Et sanè adiumenti non parum confert, initium cuiusque capitinis memoria tenere, ac promptè & memoriter, vbi res exegerit, pronuntiare: quandoquidem dimidium facti(ut in proverbio est)qui cœpit,habet. Hoc & Irnerij & Azonis ètas respe-
xisse videntur,cùm vsum hunc induxere.

20

VRI OPERAM DATVRVM, PRIVS NOSSE
oportet unde nomen iuris descendat. Deriuatio
atque ethymus nominis ad concipiendam
definitionem multùm confert. At definitio
ex Dialecticorum doctrina, initio tradi
debet, vt intelligatur, quid sit id, de quo dispu-
tatio instituitur. Ideò cùm vniuerso opere de
iure disputaturus sit, definitionem iuris statim
subiicit, quod similiter et aliis locis fecit.l.j.in-
frà de inst.l.j.de fur.l.j.de re iud.l.ijj.de vſuca.
l.j.de supel.leg.Inſti.de leg. in princ. oportere

autem accipiendum est, instituto consentaneum atq; oportunum esse. Quod
quidem non magis propriè dici potuit, quamvis Accursius latinè linguae igno-
ratione impropriè dictum putet, dum præcisam quandam & ineluctabilem ne-
cessitatem importare hoc verbum falsò existimat. Cicero pro Cornelio, oportet
re consentaneum esse officio: licere legibus & iuri: conuenire temporibus &
personis. Paulus quoque l.penul.infrà ad exhib.Respondi non oportere ius ci-
30 le calumniari.

EST AVTEM *Ius à iustitia appellatum*. Atqui Grammatici iustitiam potius
à iure, quàm à iustitia ius dictum volunt. Ius porrò quasi ius dictum esse, per
vnius literæ immutationem, eam scilicet vim boni, quam animis nostris natu-
ra ingenuit, quod respiciens Cicero non uno loco, Naturæ ius esse, scripsit,
quod nobis innata quedam vis indidit, atq; inseruit: alij autē à iubendo dictum
voluere, quasi quod populus, aut lex iussisset. Fuit cùm existimarem ex Germa-
nis & Genuinis, siue Celsi, siue Vlpiani verbis, aliquid immutatum esse per tot
translationes, aut certè satis habuisse Iurisconsultum, si vel allusionem quan-
dam sequeretur, dum cōcinniūs hoc modo doceri putat, & quasi nobiliore lo-
40 co ius ortum esse suadere vult. Veniebat in mentem, nō alia ferme ratione Ser-
uum Sulpitium, quem Imperator noster posteā sequutus est, Insti. de test.in
prin.testamentum scripsisse à mentis contestatione dictum: Trebatium verò
Sacellum à sacra & cella, cùm re vera & illud à simplici testatione, & hoc à sa-
cro per diminutionem ductum constet: quanquam errorem eis obrepisse ab

aliquibus existimatū fuerit Valla & Aulo Gell. lib. vi. noc. att. c. xi. Nunc & Celsus sic scripsisse, vt modò legimus, & verè ius à iustitia dictum puto, non iustitiam à iure. Ius, inquit Asconius Pedianus, ad artem pertinet, officium ad virtutem. Quod de officio dicit, idem sine dubio & de iustitia dicturus foret: eam enim ad animi virtutes referri constat. Igitur consentaneum est, vt quemadmodum virtus priùs fuit, quām ars, sic & virtutis nomen priùs, quām artis fuerit, & consequenter iustitiae quoque nomen priùs, quām iuris cognitum. Quamobrem Alciato assentior, qui lib. i. παρέργων. c. xxv. & xxix. iustitiam non à iure, sed à vi, quod vim sifstat, dictam arbitratur, aut iustitiae certè ethymum amplius quærendum esse: Cum fallax ea res sit ac lubrica, & in qua ipse 10 etiam Varro Latinorum & Græcorum omnium doctissimus, multos sāpē lūserit & lūsus fuerit, à iustitia verò ius & dictum & profectum esse nō dubiè arbitror, cùm etiam iustitiam vnicuique ius suum tribuere dicamus. Nec mouet me quod ius interdum etiam id dicatur, quod per se semper æquum & bonum est. l. penul. infra eo. quasi hoc vtique non ad artem, sed veluti ad rudem materiam, ac solam animorum notionem pertineat, vt & ipsa iustitia. Respondeo enim hoc sensu non ferè accipi, nisi cum illa adiectione, gentium aut naturæ: sine tali verò adiectione, magis propriè iustum quām ius dixeris: iustum enim & iniustum ad naturam & legem: ius & iniuria ad actionem referuntur: vt Aristot. docet, lib. v. Ethycorum. c. vii. & mox dicemus. At Romæ initio (nam 20 ea vox Romæ nata est) cùm simpliciterius dicebant, non de iure gentium, aut naturæ, sed de iure ciuitatis suæ intelligebant. Hoc tamen cum eo, quod semper æquum & bonum est, conuenire existimabant. Ideò quandoque pro eo, quod semper æquum & bonū est, accipitur, sed re vera ciuilium institutorum yrbis propriam ac perpetuam rationem significat. Propterea rectè ab Asconio dictum, ius ad artem pertinere. Nec alio sensu accipi debet, quod initio dixit, Iuri operam daturum. Sed & quod mox subdit, eodem pertinet, ait enim.

NAM (vt Eleganter Celsus definit) *Ius est ars boni & æqui.* Definit Celsus, vt dixi, ius, quod ad artem & ciuilem doctrinam pertinet, hoc est, ius ciuale, prout quidem trifariam collectum & constitutum est, ex præceptis, scilicet naturalibus, gentium & ciuibus. Nam de iure naturali animis insito, ac velut rudi adhuc materia contento, non potest intelligi hæc Celsi definitio, in qua ars velut pro substantia rei definitæ pronunciatur, quicquid Accursius commentetur. Conuenit huic Celsi definitioni ea quoque quam tradit Cicero in Topicis. Ius ciuale est æquitas constituta his, qui in eadem ciuitate sunt, ad res suas obtinentas. Sanè artem rectè Accursius, vt opinor, scientiam interpretatur, eamque ex Porphyrij sententia rectè admonet finitam doctrinam esse de infinitis. Eadem ratione Rhethoricem quoque multi definierunt, artem esse, vel scientiam benedicendi vel persuadendi, quam tamen qui magis propriè atque acutè loquuti sunt, minùsque ad præcepta doctrinæ respexere, vim & facultatem persuadendi dixerunt (vt Quintilianus lib. ii. orat. Inst. c. xv. refert) de iure ciuali accipiendam esse hanc definitionem. Alciatus quoque lib. i. παρέργων. c. xxx. consentit, nihil aliud in summa ius esse colligens, quām æquitatis bonitatisque collectionem, à Iure consultis nostris in artem redactam. Æqui & boni verbum in hac

in hac definitione quomodo accipiendum sit, abunde differunt Budæus hic, Alciatus d.c. xxx. & Corasius lib. ii. Misell. Iuris. c. xviii. qui & ipse ius ciuale à Celso definiri sentit. Ego æqui & boni verba pinguiore quadam minerua accipi velim, ut tantundem propè significant, ac si dicat, æquitatis & iustitiae. nam bonum æquè mistum idem propemodùm esse, quod iustum censeo. Horatius, Atque ipsa utilitas iusti propè mater & æqui. Iusti videtur dixisse, pro boni. Sed an hæc ars, quæ & civilis sapientia, & iuris prudentia, & iuris scientia, ac non nunquam etiam iurisperitia dicitur, vna sit de septem artibus liberalibus, quærit Paulus Castræn. hic: & non esse existimat. Credo quod in vulgari artium liberalium Cathalogo, specialem iuris prudentiæ mentionem fieri non inuenierat. Verum cum præcipua pars philosophiæ, quæ de moribus appellatur, huic arti subiecta sit, consentaneum sanè videtur, ut & iuris prudentia liberalibus artibus non secus ac philosophia ipsa connumeretur. Videtur hoc & Vlpianus præsumere, qui cum liberalium studiorum magistris, de salariis eorum extra ordinem ius dici docuisse, iurisconsultis dici negat: non quia, inquit, non sanctissima res sit civilis sapientia, sed quia pretio numario estimari non potest. Non dicit, quia non liberalis ars est: quin sacratissimam, comparatione aliarum artium, de quibus supra loquitus erat, appellauit. l.j. infra de var. & extra. cog. Merito ergo & ipsa liberalibus artibus annumeretur.

²⁰ *Cvivs Meritò quis nos sacerdotes appeleret.* Meritò, id est, iure. Nam hoc ait, Iure nos appellari sacerdotes huius artis, & subdit rationem. Iustitiam namque colimus, &c. Alibi antistites iuris appellari videas. l.j. C. de decret. Decur. lib. x. Nam quemadmodum sacerdotes atque antistites sacrorum & oraculorum, sic iurisconsulti æquitatis & iustitiae custodes, atque interpretes sunt, & legū mysteriis præsunt, atque operantur. Mirè delirat hoc loco Accursius, dum poenitentiae, quæ à sacerdotibus hodie iniungi solet cōfidentibus, exempla inculcat.

BONOS *Non solum metu pænarum, verum præmiorum quoque exhortatione efficere cupientes.* Sententia antiquissimi philosophi notissima, duabus potissimum rebus, præmio & pena, ciuitates contineri.

³⁰ *VERAM, Nisi fallor, philosophiam, non simulatam affectantes.* Increbruerat iam inde ab Augusti temporibus ignavum genus hominum, qui se magnopere philosophos videri vellent, cum tamen præter supercilium & barbam ac palium, eorum quæ ad philosophos attinent, haberent nihil. Hos pseudophilosophos insectantur paßim atque irrident scriptores horum temporum: ut Aulus Gellius Lucianus & alij. Eos hoc loco latenter & quasi aliud agens perstringit iurisconsultus. odio quippe digni erant, qui simulatam philosophiam ad alienam ignaviam, & ciuilium onerum immunitatem, philosophis pridem cōcessam. l. sed & reprobari. de excus. tut. captandam affectabant: hos Imperator Valentianus retrotrahi, & ciuitatibus suis reddi iussit, ut munera cum cæteris facerent. l. reddatur. C. de profess. & med. lib. xi. fecerant quippe ut infamis iam & simulata esse videretur omnis Philosophia. Cæterum quod Vlpianus hic, nisi fallor, in re sibi sanè perspecta atque explorata dicit: rectissime videtur Paulus Castræn. inducere ad dictum testis, cum hac, vel simili verborum modestia pro testimonio quid dicentis: ut fides ei nihilominus habeatur. Ego amplius

existimo: et si dicat se ita sentire, aut arbitrari, vel ita videri sibi (dummodo certa conueniant) testimonium eius æquè valituru: cùm nec aliter antiqui sententias, aut testimonium iurati dicere soliti essent, etiam de his quæ cognouerant, ne si quid eis (quam humanam esse imbecillitatem putabat) obrepellisset, aut falso apparuisset, iuris iurandi religionibus obstringerentur: vt Cicero in Academicis, prope finem docet. Manent hodie eius consuetudinis in iure ciuili vestigia non pauca, quamuis ab Accursianis non sat intellecta. l. quid tamen. §. si arbitr. infrà de arb. l. cùm quidam de iure fis. Quamobrem arbitrio iudicis penitus hoc totum committi existimo, quantam fidem cuiusque testimonio adhibeat. l. iiiij. infrà de testibus. nec vulgarem opinionem vtique veram arbitror, quæ à te 10 stet exigitur: vt ita rem se habere, atque ita prorsus esse dicat, ac se penitus per vnum aliquē ex quinque corporis sensibus cognouisse affirmet, quicquid pro testimonio attulit: multa enim etiam intelligentiae relinquenda, quin & commendandum eum, qui ne periurio se obstringat, cum aliqua dicendi modestia testimonium fert. qua de re etiā alio loco pleniū disputabo. l. solam. C. de testi.

§. Huius.

PUBLICVM ET PRIVATVM. Publicum & priuatum ius ratione subiectæ materiæ hinc distinguit. Sed sciendum est, autoritatē atque usu æquè utrumque publicum appellari, tam quod ad priuatas res pertinet, quam quod ad publicas. Sic testandi factiōnem, sic edictum prætoris, publici iuris esse dictum est. l. testandi. C. de testamen. l. cerdonem. infrà de op. lib. fis & aliis locis accipitur ius publicum. l. ius publicum. infrà de pactis. l. fi. de colleg. illic. Nam & leges ipsæ in vniuersum publicæ sunt, & ad statum ciuitatis pertinent, cùm sine his ciuitas diu esse non possit. Ter. de lege nuptiali. An ne hoc quidem adipiscar, quod ius publicum est? Sanè & si quid fisco, aut templo ex priuata causa debeat, puta, ex testamento, vel quo quis contractu circumscripta causa priuilegij, si quod in ea re habeant, priuatum nihilominus ius utriusque eorum competere dicendum arbitror. arg. l. fiscus cùm in priuati. infrà de iure fis. Quamuis Accursius & plerique alii aliter videantur existimasse. Nam id solum agit Iurisconsultus 30 hoc loco, vt leges loquentes de publicis & communibus quibusdam rebus, si- ne quibus ciuitas stare non potest, qualia sunt sacra, ceremoniæ Magistratus, iu- ra belli & fœderum (quod ius fœciale vocant) publica vestigalia & similia, ab his distinguunt, quæ ad priuatorum controversias disceptandas ac finiendas sta- tutu sunt, his verò etiam princeps in contractibus & negotiis suis priuatis tene- ri vult. l. digna vox. C. de leg. ergo & priuatum ius dicendum est, quod fisco, aut Principi ex talibus causis competit.

S V N T. *Enim quedam publicè utilia, quædm priuatim.* Subauditur, princi- paliter, secundariò autem & quasi per cognitionem quandam, quod publicè vtile est in ciuitate, id & priuatim aliquo modo semper prodest: & è conuerso, 49 quod priuatim vtile est, etiam publicè prodesse solet: cùm reipublicæ quidem intersit, habere locupletes & bonos ciues, ciuum autem habere amplam & bene constitutā rem publicam. Inst. de his qui sunt sui, vel alie. iu. §. pen. & infrà de pop. act. per totū tit. nec longiorē huius rei distinctionē quærendā arbitror.

Publicum

PUBLICVM *Ius, in sacris, sacerdotibus & magistratibus consistit.* Horum pleraque antiquissimo iure Pontificio tractabantur, cuius hodie ne vestigia quidem extant. Consistebat ius publicum ciuitatis Romanæ etiam in foederibus pacisque & bello. l. conuentorum. infra de pactis. necnon in auspiciis & augurium atque aruspicum disciplina. Sed haec pridè ante haec tempora collabi cœperant egræque sustentari, vt Cornelius Tacitus lib. xi. scribit. Postea per religionem christianam ex toto sublata sunt. l. nullus. & l. nemo. C. de Malef. & Matheria. Ideò nec verbum quidem de his relatum extat, præterquam ad improbationem.

PRIVATVM *Ius tripartitum est. Collectum est enim ex naturalibus præceptis, aut gentium, aut ciuilibus.* Ratio suadet, vt & publicum ex eisdem præceptis collectum esse dicamus. Sed quia de illo nihil, aut non multum dicturus erat: quod pleraque ad ius Pontificum, vt dixi, pertinebant, ideo quasi summato illo, diuisionem & præcepta huius tradere incipit. Agricola in Dialecticis existimauit vitiosam esse hanc totam diuisionem, propterea quod sacra quoque & ceremoniæ iure gentium constitutæ esse videantur: & idcirco publica aliarum quoque gentium fuerint & ad statum aliarum ciuitatum pertinuerint. Quæ autem ad statum rei Ro. pertinent, ea quoque collecta esse ex naturalibus præceptis, aut gentium, aut ciuilibus. Sed non intellexit Agricola Vlpianum hoc loco de iure ciuitatis Ro. loqui, cum dixit, *huius studij duæ sunt positiones &c.* non de iure aliarum ciuitatum, aut gentium, vt Alciatus monet, lib. parad. 11. c. xxxv. Deinde cum priuatum ius ex illis præceptis collectum esse scribit, non negat, quin & publicum ex eisdem fluxerit: vt & Aldobrandinus interpretatur, Inst. de Iust. & iur. §. f. Nō enim placet quod id Alciatus lib. παρέργων. I. c. xxxi. noua ratione in hoc defendi Iurisconsultum putat, quod naturalia iuris aliarum gentium præcepta nihil ad statum rei Romanæ spectarent: cum ex eis, inquit, non magis Imperiū Romanis concederetur in alias gentes, quam aliis gentibus in Romanos, vt scilicet idcirco verum appareat, ius publicum ciuitatis Romanæ non ex omnibus his præceptis collectum esse, nec omnino colligi oportuisse, sed ex Ciivilibus tantum. Non enim publicum ius urbis Romæ ad proferendum in alios imperium, sed ad conseruationem ciuitatis propriæ ac principaliter pertinebat: & negari non potest, quin Romani in hoc constitudo à naturali ratione, & ab aliarum gentium consuetudine multa accepterint.

IUS Naturale est, quod natura omnia animalia docuit. Nam ius istud, non solum humani generis proprium est, sed omnium animalium, quæ in terra, quæ in mari nascuntur. Auium quoque commune est. Hinc descendit maris atque fæmina coniunctio, quam nos matrimonium appellamus, hinc liberorum procreatio, hinc educatio. An ergo & illicitæ coniunctiones iuris naturalis sint, querit hic post Accursium Bart. & putat esse. Idem, vt significat, de cæteris quoque omnibus, quibus naturæ impulsu homines delinquunt, responsurus. Nā primi, inquit, animorum motus in potestate nostra non sunt, & natura impellimur ad peccandum. Ego ab exemplis hic positis, ius naturale de iis duntaxat dici intelligo, quæ se vel natura, vel opinione ad rectum & bonum habent, quæque ea-

dem homini cum cæteris animantibus sunt communia. Quare & si natura ad irascendum impellimur, non continuò tamen iuris naturalis esse dicas, per iracundiam hominem occidere, aut verberare. Cùm id recto ac bono cōtrarium & sit, & habeatur. quin iuris naturalis potius fuerit, à cædibus & violentia abstinere, quod etiā videtur paulò pōst clarè expressum, *hominem homini insidaria nefas esse.* l. vt vim. infra eo. Nunc in proposito cùm maris & fœminæ coniunctio, ad bonum se se habere videretur, credibile est homines inter se initio absque delectu (quomodo & cætera animalia) cōmiseri solitos fuisse. Ideò iuris naturalis omnes indifferenter etiam inter ascendentēs & descendnetes habitas esse cōiunctiones. Sed hæc iure gentium postea prohibitæ ac distinctæ sunt, ut ostendit Paulus, l. fi. infra de ritu nup. quo autore quæstio. hæc dilucidè explanatur. Aliæ iure ciuili & moribus, prout quæque gentes & ciuitates postea sibi constituerunt, interdictæ sunt. Addit Oldendorpius lib. i. Variarum lectiōnum, in prin. iuris nomine, respectu animalium brutarū, hoc & aliis locis abusos esse iurisconsultos, pro affectu scilicet & naturæ instinctu, atque impulsu. nam iuris nomen, ad rationem pertinere existimat, qua bruta carent: quod verum arbitror, dum non ideo minus de affectibus atque instinctu qui speciem boni p̄r se ferat, sensisse iurisconsultos intelligamus.

VIDE MVS. *Etenim cætera quoque animalia, feras quoque bestias, istius iuris peritia censeri.* Suprà etiam dixit, *ius istud*, latinè tamen usitatius erat, hoc, & ²⁰ huius. Sed compilatoribus una vox pro altera fortassè obrepserit, dum exacta omnia in hos libros transferunt. Censeri hoc loco egregia translatione dictum, quasi in numerum huiusc iurisperitorum referri, à conscribendi census more, arg. l. j. versi. qui ex duobus. infra ad Municip. Nam alij facultatibus, alij capite duntaxat, quod facultates non haberent, censebantur, & in suos quique ordinēs ac tabulas & numeros referebantur. Vnde & census pro substantia cuiusque dictus, & capite censi: & recensere, pro eo quod est, relegere atque euoluere. sed hæc iam omnia notiora sunt, quam ut à me referantur.

IUS *Gentium est, quo gentes humanae utuntur.* Quod à naturali recedere inde facile intelligere licet, quia omnibus illud animalibus, hoc solis hominibus inter se ³⁰ commune est. Hoc ius naturali ratione inter homines constitutum esse scribit Imperator, Inst. de iu. nat. §. quod verò. quare & ius naturale interdum appellari videoas, Inst. de re. diuis. §. singulorum. Id cùm audis, rectè feceris, si subintelligas hominū proprium. Est enim ius naturale commune (de quo suprà diximus) quod naturale simpliciter appellatur, pertinetque nō solum ad homines, verū etiam ad alia animalia. Est ius naturale proprium humani generis, & hoc dicitur ius gentium. In quo duo requiruntur, ut mox docebimus, in l. ex hoc iure. ut scilicet & ratio illud suaserit. d. §. quod verò. & postea pro iure receptum sit generali omnium gentium consensione. Non enim satis est naturali rationi quid conuenire, ut id continuò iurisgentium esse dicas. Nec commodiore appellacionem, aut notam veterum Iurisconsultorū sententiæ magis congruentem his adscribi posse arbitror, quam hanc ipsam proprij & communis discretionem. Nam quod recentiores interpretes vulgo ius naturale distinxerūt, & illud quidem quod nos ius naturale cōmune appellari maluimus, ipsi ius naturale primarium,

marium, seu primatum vocarunt. hoc vero quod nos proprium humani generis, ipsi secundarium ius naturae nuncuparunt, & id sane ius gentium dicentia consentientes. Rursus tamen in primarium & secundarium divisunt. Ac primarium quidem ius gentium dixerunt, quod initio creatis hominibus diuina quadam vi statim indicatum est: secundarium vero quod homines ipsi sibi postea constituerunt, qualia sunt dominiorum acquisitione, regnum institutio, belorum usus, seruitutes. Hec inquam ab eis tradita, tanquam nimia subtilitate exco gitata, obscura etiam docendi ratione per incomoda, nequaquam recipienda arbitror: cum revera non nisi unicum esse ius naturale hominis proprium appareat, quod ius gentium appellatur. d. §. singulorum à quo hec omnia gradatim processere. Hac sententia & Corrasius probat lib. v. i. Miscell. c. ultimo. & nos inferius etiam attingemus ac pleniū declarabimus, in lex hoc iure. in verbo, obligationes institutæ.

L. II. POMPONIVS LIB. SINGVL A. ENCHIRIDII.

ELVTI ERGA DEVVM RELIGIO, ET UT PARENTIBVS PATRIÆ pareamus. Horum vero si tempus incidat, utri magis obediendum ac seruiendum sit, queritur. Certè in pari causa praefenda esse patriæ necessitas, atque etiam utilitas videtur: ut plerique philosophorū tradiderunt, & Romanorum historiis docemur.

L. III. FLORENTINVS LIB. I. INSTITVT.

T VIM ATQVE INVRIAM PROPVLSEMVS. Videtur hoc quidem à superioribus continenter ductum, ad ius gentium referri, sed nihilominus etiam ad ius naturale pertinet. l. iiiij. infra ad leg. Aquil. j. §. vim vi. de vi & vi ar. nam cum aliis animalibus commune hoc nobis est. Credibile est autem Florentinū in libro suo de iure naturali loquutum esse. Nam etiam paulo post subdit, *Et cum inter nos cognitionem quandam natura constiterit, etc.* Sed frequentes copilatorū lectiones multis locis obscuritatē induxere.

NAM *Hoc iure evenit, ut quod quisque ob tutelam corporis sui secerit, iure fecisse existimetur.* Idem respondendum est, Si ob tutelam rerum, aut propinquorum suorum, vel alterius cuiuslibet quamvis extranei, in periculum tamen ad duoti faciant. Quinetiam ad id faciendum oppressisque subueniendum eodem iure homines inter se obstrictos esse plerique consentiunt. in tantum, ut eadē pœna delinquentem, & eum qui cum potuit, iniuriæ obuiam non iuit, puniendum esse traditum sit. c. quantæ. in fi. de sent. excom. Oppressis autem subveniendum esse, ad idque homines naturali ratione obstrictos esse, docet & Cicero lib. i. of. in prin. dum tamē usqueaque cum moderatione inculpatæ tutelæ faciamus, quod iure ciuili postea definitum est. l. j. C. unde vi. Cum autem hoc iure regna & ciuitates conditæ fuerint. l. ex hoc. infra eo. consequens sane est, ut regibus ac magistratibus licito iure animaduertentibus, pretextu illo quod corpus tuum, aut tuorum tueri velis, vi ob sistere non possis: ac nec priuato quidem, quibus casibus priuato permisum est vindicta sumere: ut si furē, aut latronē deprehenderit. l. iiiij. ad leg. Aquil. l. furem. ad leg. Cor. de sica. quanquam hec permisso vindictæ, non iure gentium, sed iure ciuili introducta est ex legibus duodecim tabularum. Ceterum si per iniuriam, aut contra leges, vel contra bonos mores animaduertere in quenquam magistratus velint, an ob sisti eis possit, quæsi-

tum est? Sed animaduertendum id non esse plerisque viſum, ne ſeditiones & turbæ fiant, præfertim ſi alij ſint ſuperiores magiſtratus, vel princeps ad quos conſugias quōſve appellas. I. non eſt ſingulis, inſrā de reg. iur. & hoc iuri gentium conuenire arbitror, quo ſuā quifque gentis regibus & magiſtratibus parere ac ſubeffe iubetur. Iure ciuili autem ſi ad ſuperiorem potestatem prouocatum ſit, & iudex nihilominus exequi ſententiam iniquē pergaſ, nec in proximo ſit quem prouocaueris, ſiquidem reparabilis iniuria non eſt, reſiſti poſfe exiſtim. argum. inſrā appell. pen. nil. no. l. j. & l. ij. §. initium ſucceſſionis. de origi. iur. Et hoc plerique probant. Abb. c. ſuper eo. col. j. vbi plena additio. de appellatio. Alexan. consil. c. xl. lib. ii. Sed ſi reparabilis iniuria eſt, nequaquam reſiſti debet.

L. IIII. VLPIANVS LIB. I. INSTIT.

ANVMISSIO NES QVOQVE IVRIS GENTIVM SVNT. Modus tamen & ritus ac præcepta manumittēdi, quorū traſtatuſ ſuis locis cognoscemus, iuriſ ciuiliſ ſunt, & jā iure ciuili proditi ac cōfirmati.

EST Autem manumiffio de manu datio, hoc eſt ē manu dimiſſio. In vulgatis codicibus legebatur, Eſt autem manumiffio, datio libertatis. Propter eā queſitū ab Accurſio, ſuāmne, an alienā, hoc eſt, eius qui manumittitur, libertatem dare manumiffor intelligatur: vt neutrū facere poſſe videatur: cum nec eius, qui adhuc ſeruus eſt, libertas vlla eſſe intelligetur: nec dominus ſuam ipſius libertatem alteri dare intendat, aut omnino poſſit. Sed hoc illud eſt, quod Paulus ait, Ius ciuile calumniari. quod quidem corruptela temporum ni- mis iam vſitatum eſt: nos ſemel eam rem, in vniuersum admonuiffe contenti erimus. Quare nec huiusmodi loca poſthac attingam.

L. V. HERMOGENIA. LIB. I. IVRIS EPITO.

X HOC IVRIS GENTIVM INTRODVCTA BELLA. Intellige, iusta & rationabilia, ne alioquin ex iure iniuriam ortam eſſe dicas, quod absurdum foret. I. meminerint. C. vnde vi. nam vt Arift. lib. x. Ethicorum, capi. ſeptimo, ſcribit. Nemo bellum ob bellum parat: ſanguinolentus quippe, inquit, ne dum iniuriosus vi- 30 deretur, qui pugnas duntaxat, & cædes quæreret. Cauſa ergo hæc diſtin- guitur, vt ſciamus, an iure gentium bellum facere liceat. Et imprimis iusta & rationabilia bella eſſe conſtat, quæ ad propulsandam iniuriam geruntur. I. vt vim. ſupra eo. Nec defenſionis tantum, ſed & vlciscendæ iniuriæ, recuperandarum & recipiendarum rerum, corrigendi ac resarciendi damni, tue- di quos in fidem receperis, & eosdem ſi iniuria affecti fuerint, vindicandi: vt Ariftoteles in Rheticis ad Alexandrum c. iii. ſignificat, proferendæ quoque religionis, denique etiam gloriæ & imperij ſuper exteratas atque ignotas gentes comparandi, iuftas bellorum inferendorum cauſas, hoc iure gentium, de quo agimus, ſemper habitas eſſe exiſtim. Poſtremum hoc, de quo maximè dubita- ri potuit, videtur mihi idem Ariftoteles probare. lib. polit. primo, cap. iiii. & v. prope finem. nec ſolum iuregentium, ſed & natura iustum eſſe bellum dice- re, quo eos homines, qui ad parendum nati ſunt, nec parere volunt, armis ſubigimus, & me liori imperio obedire cogimus. Id etiam ipsiſ vtile eſſe: quare ſecun-

secundum Aristotelis sententiam hoc intelligendum erit, de iis gentibus & nationibus, quæ (ut ait Cicero de Iudæis & Syris) seruituti natæ sunt, nec seiphas regere satis norunt. Nam quamvis ita definiatur, seruitutem esse constitutio-
 nem iuris gentium, qua quis dominio alieno contra naturam subiicitur, Instit.
 de iure natu. gent. & ciui. §. ius autem. & de iure personarum. §. ij. tamen hos
 tales, qui rationem quidem sentiunt, sed ea perfectè non vtuntur, natura ser-
 uos esse, idem Arist. cod.lib.c.iii. rectè docet. Quòd faciliùs admittendum, ut
 sub ditionem atque imperium ciuile, citra durioris seruitutis necessitatem, re-
 uocari possint. Cæterū sub hoc quidem prætextu & velamento sæpenume-
 ro per iniuriam illata esse bella quietis & innocuis gentibus non negauerim,
 sed in ea re ius gentium nihilominus certum manet, quamvis rei veritas sini-
 stra facti interpretatione nonnunquam perueratur. Nec aliis prætextus Ale-
 xandro fuit vexandæ Aficæ, nec Cæsar (quem ob id in senatu quidam hostibus
 dedendum censuere, quòd feras & ignotas gentes bello vltro adpetisset) alia ra-
 tione causam suam defendi potuisse, videtur existimasse, quām quòd impe-
 rium populi Romani super exteriores & Barbaros propagare voluisset. Quan-
 quām illud quidem maximè contra Cæsarem vrgebat, quòd iniussu populi,
 ac citra senatus autoritatē id bellum gesserat. ar.leg.ijj.ad.leg.Iul.maie. Quod si
 iussu populi fecisset, tum rectè iustumne an iniustum & cōtra ius gentium bel-
 lum quod populus iussisset quereretur, & Cæsari ex ea re nihil apud suos vitio
 verti posset. Illud enim proprio ac ciuili Romanorū iure pridem additū, & ab
 ipsius ferè vrbis Romæ incunabilis obseruatum est, ut ita demum iustum bel-
 lum censeatur, quod talibus scilicet ex causis suscipitur, si & publicè decretum
 sit. l.hostes.infrā de capti. & postlim. & aut repetitis rebus, hoc est, expostula-
 tainuria & causa quæ ad bellum inferendum mouet, geratur, aut denuntia-
 tum antè sit & indictum, quod faciali populi Romani iure comprehensum
 fuisse scribit Cicero.lib.i.offi. Sed id ius quale fuerit, pauci, opinor, intelligunt,
 nec quisquam præter Dionisium Halicarnacensem, quem viderim, satis expli-
 cat lib.ii.Romanorum antiqui. Sed quoniam Græci, inquit, carent magistratu-
 mœcialium, de potestate illius dicendū est, & cetera quæ hoc loco referre nimis
 longum esset. Ideò apud autorem ipsum legi poterunt. Quædam tamen ex his
 etiam iure gentium obseruata videntur, neque hęc ad causam, sed ad solemnia
 instituendi belli pertinent: ut si interim satisfactum sit, ab armis quiescamus &
 desistamus. Patrum nostrorum memoria Hispaniarum Reges aduersus Indos
 atque Antipodas pro gloria & propagando imperio, ut scilicet eos subigerent
 ac parere cogerent, felicissimè pugnare cœperunt, quod hodiéque faciunt.
 Aduersus Mauros tunc eorum finitos, qui magnam Hispaniarum partem,
 vel Romanis, vel aliis ademptam occupauerant, pro religione certarunt. Corin-
 thiis Romani solius vindictæ causa, quòd legatos suos contra ius gentium pul-
 lassent, bellum intulerunt, & eorum urbem deleuerunt. Iam reliquis de causis
 earum quas memorauimus, quoties bella gesserint, notiora sunt exempla,
 quām vt à me referantur. Deniq; plena horū historia est, non Romana solum,
 verū etiā Græca & Barbara atq; omniū omnino nationum, ut nō immerito
 iuris gentiū id esse existimemus, quod humanę gentes communi quadā con-

sensione semper inter se egerunt, & ius fasque esse perpetuò existimarent. Nam quod Accurlius & Bart. hic, licitum id denum bellum esse tradunt, quod populus aut princeps decreuerit, quodque ad propulsandam iniuriam infertur, non omnino satis est, vt totam rem planè intelligas, cùm non distinctè & clare (vt oportuit) quid à iure gentium, quid à iure ciuili sit, ostendant. Suetonius in Augusto, Nec vlli, inquit, genti sine iustis & necessariis causis bellū intulit, tantumque absuit cupiditate imperium, vel bellicam gloriam quoquo modo augendi, vt quorundam Barbarorum principes in æde Martis vltoris iurare coegerit, mansuros se in fide ac pace, quam peterent. Iustas simul & necessarias causas voluisse habere Augustum significat, non iustas tantum, vt bella inferret. Ideò pro imperio & belli gloria augenda non certasse, quasi suo iure id facere potuerit, vt Romano imperio Barbaros parere cogeret. Sanè cùm inter duos populos bellum geritur, vt inter Parthos & Romanos: non posse utrumque eorum iustum causam fouere, sed alterum iure, alterum iniuria facere, & tamen verum utrinque iure gentium bellū esse, quamquam ab una parte iniqüè susceptum: ideoque & capta hincinde fieri capientium, satis inter omnes constat. Addit Alciatus lib. IIII. parad. c. XXI. etiam iustum interim utrinque esse bellum, propter ambiguitatem scilicet, quæ oritur ex mutua contentione. Sed hoc ego verum arbitror, quantum ad consensionem iurisgentium duntaxat & effectus belli. Nam non solùm quod natura rectum est, sed etiam quod legitimum, hoc est, legibus & iuri cognitum, iustum dicitur. Tale autem bellum sine dubio iure gentium geritur, ergo & legitimum est. Sed quamquam legitimū sit, hoc est, iure gentium approbatum, natura tamen vt iustum sit, ex parte illius qui iniquam causam fouet, nullo modo effici potest. nam quod idem Alciatus ad extremum, quasi reticens quæ in eam sententiam differuerat, iure nostro illicita omnia bella esse adscripsit, propterea quod apud Paulum legerat, Ab hostibus captos per iniuriam detineri. l. postliminium. in prinde capti. probare equidem non possum, quando huic sententiæ consequens foret, vt nec de nobis capta efficerentur hostium, nec quæ nos de hostibus ceperimus, nostra fierent, cùm claudicare iuris dispositio non debeat. Pauli autem verba alio intuitu prolata, non tanti esse arbitror, vt vniuersum ius belli egregie his libris perscriptū destruant atq; euertant. Quod ergo Paulus ait, captos per iniuriā ab exteris detineri, nō alio pertinet, quam vt significet quibus cum nos bella gerimus, malam causam eos fouere usqueaque presumendum esse, ac propterea iustum ex parte eorum bellum esse, non quod ad legem, sed quod ad recti naturam attinet, vt prædictimus. Ideo qui tali bello ex nobis capti ab hostibus per vim detinebantur, eos ubi ad nos redierint, meritò pristinum statum recipere.

DISCRETAE Gentes. Gens à gente discreta est. Ergo hominum genera, & nationes, atque in his familiæ inter se discretæ sunt. Sed & prouinciae: dum tamen prouincias intelligamus, non eas terras, quas bello partas Romani in formam prouinciarum redegerunt, quæ proprio vocabulo prouinciae à nobis appellantur. l. notionem. §. continent. de verb. significati. Nam diuisiones hæc Romanis factæ magis ad ius ciuile pertinent, sed accipiamus omnes omnino terra

terrarum partes & regiones, quæ inter se initio distinctæ & separatae sunt.

R E G N A Condita. An ergo etiam vrbes ac ciuitates hoc iure constitutas dicimus, an suo quamque iure, hoc est, ciuili? Et sanè coitio ciuum vniuersi que ciuitatis inter se suo quæque iure magis censeri videtur. Cæterum in vniuersum omnes iure gentium constant. Mūrorum quoque & ædificiorum ratio in vniuersum ad ius gentium refertur. Nam domos & tecta sibi condere homines initio cœperunt, & hoc est quod mox dicit, *Ædificia collocata*. Nam collocata sine dubio legendum videtur, ut Haloander emendauit, non collata, ut erat in vulgatis codicibus. Ex quo infertur, iure gentium licere vnicuique domum, castrum, villam, prætorium in suo sibi ædificare, nisi quatenus iure ciuili postea prohibitum est. l. per prouincias. C. de ædifici. pri. l. quicunque castellorum. C. de fundis limitrophis. lib. xi. quod ad publicam securitatem pertinet.

DOMINIA Distincta. Ergo iure naturali antiquissimo omnia communia, vel certè nullius in bonis erant. Et hoc sanè intelligunt doctores, tam de mobi libus tebus, quām de his quæ soli sunt. Quod si verum est, quæritur, furtum quamobrem lege naturali prohibitum esse admittere Paulus & Vlpianus scripsierint. l. j. in fin. infrā de fur. l. probrum. de verb. signific. videtur enim potius iure gentium prohibitum dici oportuisse, cùm furtum nihil aliud sit, quām contrectatio rei alienæ. d. l. j. Respondeo, vel de iure naturali hominum proprio (quod nihil aliud est, quām ius gentium) Paulus loquitur, vel certè etiam iure naturali communi ac primæuo furtum admitti nefas est. Hoc enim ipso quod aliquis rem occupauerat, ac penes se habebat, vtique plus iuris ei esse debebat in retinendo, quām alij in surripiendo atque auferendo. Nam occupatio antiquius idem propemodū p̄aestabat, quod nunc dominium. Quod verò Alciatus censuit, in d. l. probrum. nec iure quidem gentium prohiberi fur tum, sed iure ciuili tantū: recte (ut opinor) ab Augustino confutatum est, lib. IIII. emend. Diuus quoque Augustinus in libris de ciuitate Dei, complura ad hanc quæstionem pertinentia explicat, quibus additur Aristoteles in Problem. sectione XII. problem. vltimo capi. Nos eorum loca indicasse sat habemus.

COMMERCIVM. Haloander corrigit, *Commercia*. Sed veterem scripturam magis probo. Nam commercia plurali numero aut nusquam apud bonos autores inuenire est, aut raro. Semel quidem apud Lucanum lib. vi. Et mihi sunt tacitæ commercia linguae. Commercium autem accipe negotiationem & conuentum, atque congressum hominum inter se, mercaturæ aliarumque rerum contrahendarum & gerendarum causa. Cicero, Voluptas nullum habet cum virtute commercium. Frequentius tamen ad merces, & res ipsas refertur. Idem Cicero, Commercium in eo agro nemini est. & alibi, locum illum senatorium illi vendidit, cui ne commercium quidem esse oportebat, dicitur, & ius commercij, quod specialiter ad redemptionem captiuorum attinet, cuius frequentius mētio sub titulo de captiuis, & postl. reuer. in Codi. & in his libris. Nam quod Accursius, generale nomen ad solas rerum permutationes restringendum putat, haud quaquam placet, nec ita iurisconsultum sensisse arbitror.

OBLIGATIONES Institutæ sunt, exceptis quibusdam quæ à iure ciuili introducuntur. Adnotauit supra l. j. §. fina. ius naturale dici, proprium & commune,

Proprium, quod hominibus solis conuenit. Commune quod tam reliquis animalibus, quam humano generi natura inditum est. Et proprium quidem illud visitatione nomine, ius gentium appellari vidimus. Igitur ut perfectè intelligamus, quæ obligationes simpliciter naturales sint, quæ iuris gentium, in huius capitinis interpretatione, eadem relatione vtendum est. Sed hoc amplius sciendum, veteres iurisconsultos non (ut ius naturale) quibusdam appellationibus distinxere: sic obligationes quoque, quæ ex naturali communi iure descendunt, alio nomine, quam quæ ex iure gentium proueniunt, appellasse. non enim hoc fecerunt, sed vtrasque uno nomine naturales, scilicet appellauerunt. Stichum. §. naturalis. de solut. Quinimò ausim dicere, ad propriā dumtaxat 10 humani generis naturæ rationem, atque æquitatem eos respexisse, cum naturales obligationes dixerunt, non ad communem illum nobis cum cæteris animalibus naturæ instinctum: nam hoc sensu legisse, nusquam in iure memini. Credo quòd ius illud naturale, commune abusuè dicitur, pro naturali quodam instinctu omnium animalium, ut suprà dixi l.j. §. ius naturale. eod. titu. cum ius ad rationem pertineat, qua bruta carent. Quare multò magis abusuè diceretur etiam obligatio eodem sensu, argu. not. in. l.j. C. de do. promiss. Animalia enim rationis expertia, ad aliquid dandum, vel faciendum, obligata esse, qui possis dicere, cum traditum sit, nihil ea posse committere, propter quod obligentur, quia sensu carent. l.j. §. ait prætor. si quad. paup. fe. di. Sed nec quod 20 ait, iure gentium, obligationes institutas esse, protinus sic accipiendum est, ut doctores communiter accipere videntur: quali quodcumque dari, fieri debere, naturalis hæc animi nostri ratio suadet, eius rei etiam iure gentium obligationem constitutam, aut inductam fuisse, continuò credamus. Nam ratio à iure multum differt, argu. l. cum ratio. in prin. de bo. dam. Ratio enim ad animum, & naturam pertinet, ius ad actionem, atque exercitationem, ut suprà docuimus, eo. titu. l.j. scholio secundo. Quamobrem an aliquid iuris gentium sit, non ex natura & rationes scrutari conuenit, sed ex facto, hoc est, ex eo, an communiter id inter homines obseruandum receptum fuerit: alioquin nimiò plura, & minutiora, quam par sit, iuris gentium esse dicendum fuerit. Contrà autem, 30 quodcumque iuris gentium est, id etiam naturali rationi conuenire arbitror, præterquam in paucis: quæ utilitatis causa, per necessariam quandam consequentiam, contra naturalem hanc rationem, atque æquitatem recepi oportuit, ut mox docebo. Nam communis illa omnium gentium, & nationum consensio: non nisi in his quæ maximè rationabilia sunt, videtur existere potuisse, & hoc sensu accipienda sunt verba Pauli, in l. cum amplius. §. is natura. de regu. iur. Dum eum natura debere ait, quem iure gentium dare oportet, cuius fidem sequuti sumus. Dicit enim, qui iure gentium debet, cum etiam natura debere, non autem è conuerso: ut omnes videntur credidisse. Eadem interpretatio aliis quoque locis facienda est, ybi similiter eadem sententia refertur. Inst. de iu. nat. 40 §. quod verò. Enimuero cum inter ciues Romanos certo iure agi, semel decreatum esset: primùm de obligationibus ita definitum est, Inst. de actio. in prin. neminem ex his, qui quoquomodo obligati sunt, ad solutionem vrgeri posse, nisi secundum nostrę ciuitatis iura, quod & illa ratione effici necesse erat: quia sine actione

actione neminem experiri voluerunt, actiones autem ex iure ciuili compositæ sunt. l.j. §. deinde. infra de orig. iur. Igitur imprimis naturalium obligationum, hoc est, earum quas naturalis ratio generaliter suadebat, quædam iure ciuili agnitæ sunt atque approbatæ, & conlequenter illarum nomine actiones compo sitæ: quædam in suo statu simpliciter relictæ. Imprimis obligationes omnes quæ iuregentium receptæ, aut introductæ fuerant, indistinctè approbatæ sunt. arg. l. iurisgentium. in princ. infra de pactis. nusquam enim in iure nostro quicquam quod iurisgentium sit, nō acceptum videoas & legibus, aut moribus nostris comprobatum. Quædam autem præterea arbitratu principum, aut populi, vel magistratum introductæ sunt, hæ quidem etiam rationabiliter (vt putarunt) sed propria tamen quadam ratione Romæ duntaxat, vel certè nō omnibus locis, & nationibus in vniuersum cognita. Quæ ratione quadam, & naturali æquitate subnixæ cùm essent, agnitæ tamen non sunt, hæ in suo nomine remanserunt, vocantúrq; obligationes naturales, quarum nullus effectus maior, quam vt si eo nomine à sciente aliquid solutum sit, repetitio non detur, toto tit. infra de cond. ind. Quascumque autem Romanis legibus introductas dimicimus, aut comprobatas (comprobatae autem omnes ferè sunt, quarum idonea causa visa est, vt præteriri eas non oportet) hæ ciuiles generaliter dictæ. Inst. de oblig. §. j. vbi glo. in verbo, iure ciuili. quæ tamen & ipsæ propriis nominibus inter se distinguuntur: vt aliae quidem iurisgentium dicātur, aliæ autem legitimæ, arg. l. conventionum. & l. seq. infra de pactis. Ciuiiles autem ideò dicuntur, vt intelligamus, iure ciuili efficaces eas esse factas, quibus debitores vrgere possimus ad solutionem. Sunt tamen eadem & naturales, hoc est, naturali rationi, atque æquitati cognitæ, cäque subnixæ. Nam si quidem à iuregentium sunt, iusgentium cum naturali ratione congruit: si à certa lege, & lex ipsa utique rationabilis est, nec sine idonea causa rogari solet. c. erit. iiiij. distin. His costitutis, interdum euenit, vt qui ciuili obligatione alium obstrictum tenet, puta, ex stipulatu, nonnunquam æquitate sola deficiatur, vt si nuda pactione conuenit, se nihil eo nomine petiturum. Et hoc casu dicimus naturale obligationem tolli. l. si vnu. §. pactus ne peteret. de pact. ciuilem remanere. Quod & ab initio contingere posse existimant, videlicet, vt sola ciuilis obligatio sine fundamento naturalis æquitatis inducatur: vt puta, Si quis alteri per iniuriam condemnatus sit. Item ex literarum obligatione, post biennium, pecunia interim non numerata. Nonnunquam solo iuris ciuilis auxilio destituitur quis, naturalis æquitatis vinculo remanente, velut si peregrinus factus sit, qui initio contractæ stipulationis in ciuitate erat. l. j. C. de hæt. inst. vel si contra eum iudicatum sit, non deberi ei, quod re vera debebatur. l. Julianus. de cond. ind. Et hoc casu, ciuilem obligationem, remanente naturali, intercedere dicimus. Superiore specie, cùm scilicet æquitate deficiēte, naturalis obligatio intercidit, per exceptionem aduersus rigorem iuris succurri solet. At si naturalis obligatio ab initio non aſſuit, dummodo ciuiliter quis obligatus fuerit, ea obligatio ciuili périnde efficax est, ad pariendam actionē, ac si cum naturali coniuncta esset. Posteriore autem specie, cùm sublata obligatiōe ciuili, remaneat naturalis, creditori nihil auxilio esse potest, nisi debitor sciens ei soluat, tunc enim repeterere non potest: quod

omnium naturalium obligationum cōmune est: vt p̄diximus. Quòd si quando ex naturali obligatione actionem oriri legas, tunc sine dubio, naturalē hanc obligationem etiam ciuilem appellari posse, præsumendum est. l. fideiussor. §. fideiussor. infrā de fideius. l. naturalis. de aet. & ob. l. j. §. debitū. de consti. pec. Nam lex eam agnoscendo, atque approbando (quod facit cùm ex ea actionem dari mandat) etiam ciuilē eam esse facit. His cognitis, facile intellectu est, quod Triphonius scribit, in l. si id quod. de cond. ind. Si dominus, id quod seruo debuit, manumisso soluerit, repeteret nō posse: quia naturale agnouit debitū. vt enim libertas, inquit, naturali iure continetur, & dominatio ex gentiū iure introducta est: ita debiti, vel indebiti rationē in conditione naturaliter intelligendā esse. 10 Quod ait, naturaliter, nec secundum ius naturale omnium animaliū communē intelligendum est, vt pote cum illo iure obligationes introducte nullē sint, rursus nec secundum ius gentiū, quo quidem id potissimum inductum est, vt seruus & dominus (quòd attinet ad acquisitionē) vna atq; eadem persona intelligentur: sed secundum naturalem rationem, hominū naturę propriā accipi debet, quę latius multò patet, quām iusgentium: vt pote, à qua iusgentiū manauit. Ceterūm hoc iusgētiū cùm seruitutes cōstituit, atque introduxit, quāuis in vno cōtra hāc naturalē rationē facere visum sit, dū libertatē homini naturā inditā, violēter aufert: in altero tamen haud sanè leuioris momēti naturalē ipsam rationem, atq; æQUITATem sequutū est, vt scilicet infirmiores melioribus subiice 20 rentur, atq; parerēt, quod etiā ipsis vtile futurū esset, secundū ea quę suprā dixi, in prin. huius capit. Quod & si deteriores sint qui bello vicerint, aut eorū iniusta causa fuerit, nihilominus tamē adhuc ratio quędam superest, cum naturali æQUITATE cōgruēs, qua rectē cōstitui visum, vt bello capti viCTORIBUS suis seruirēt, potiū videlicet, quā vt ab his occiderentur. Igitur q̄ naturali iuri cōtrariā fuisse seruitutē Imperator scribit. Inst. de iu. na. gen. & ciui. §. ij. exaudiendū magis esse apparent, de naturali instinctu, atq; impulsu, nobis cum ceteris animalibus cōmu ni, quo omnia animalia libera esse cupiūt, quā de naturali ac propria hominum ratione, quę sine dubio potiū id efficit, quod modò diximus. Nec mouet me quòd Paul. Castr. in l. manumissiones. infra eo. & in d. l. si id quod. de cōd. ind. vi 30 detur affirmare, accipiēda esse illa verba Imperatoris, de iure naturali hominū proprio, hoc est, de iure gētiū: quia, inquit, in brutis nō est dare libertatē. Respōdeo enim, hoc verū nō esse, & facile deprehendi, si naturā ipsam cōsideremus. Docet hoc etiā Aēsopicē fabellę exēplū, quo equum cū ceruo pugnaturū, hominem sibi in dorso collocasse scribit: exinde equum homini seruire coactū esse, quāuis viCTOR, illo certamine discessisset, ceruum autē, libertatem suā retinuisse, quāuis detrimētu in p̄sentiā acceperit. Enim uero semel introducta seruitute, posteā per necessariā quandam consequentiā, aliquid contra naturalem hanc hominū propriam rationem tantisper recipi necesse fuit, veluti quod dominus seruo promiserit, vt hoc iure nō debeatur. Sed naturali tamē ratione deberi ap- 40 paret, quam ius gentiū nō sustulit, sed pro tempore depressam tenet. Idē quoque contingit in usucapione, quę iuris ciuilis est, respectu iurisgentium, quod in seruitute (quae iurisgentium est) contingere diximus, respectu rationis naturalis. Nam cùm semel ciuitates, & dominia distingui iuregentiū inductū esset, bono publi

publico ciuitatis nostrę hoc est, Romane, introducta est usucatio: ne dominia diu in suspenso essent. l.i.j. de usuc. Cæterum si rem tuam usucceperim, eaque mox ad te peruenērit, naturalis ratio illa, quæ à iuregentium cœpit, tunc cum dominia distincta sunt, efficit ut tu quod tuum est, recepisse videare, ego eam rem à te petere nullo iure possim. l.i.i. quis emptiones. C. de præscri. xxx. vel xl. annorum. In proposito autem si tu seruo meo sic promiseris, ut vel naturalis duntaxat obligatio, vel naturalis simul & ciuilis ex tua promissione orta sit, quia iuregentium inductum, ac posteā etiam iure ciuali comprobatum est. in l. frater à fratre. de cond. ind. vbi Bar. & in d.l. Si id quod. ut ea obligatio qualis cuncte sit, mihi non seruo ipsi acquiratur, additum etiam eodem iure ciuali (prout nos interpretamur. l. placet, infrà de acquir. hær.) ut nec momento quidem temporis penes seruū obligatio consistere censeatur. Ideò seruo ipsi posteā manumisso nulla te nec ciuali, nec naturali ratione teneri constat, quia scilicet initio mihi statim quæsita est obligatio. Cæterum potius contra naturalē æquitatem esset, si unica promissione vni facta, duobus te in solidū obligatum esse vellemus dicere. Igitur si manumisso solueris, usquequa repetere posse te non est dubium. Ego autem, qui dominus serui fui, etiam ad solutionem te vrgere possum, si ciuilis fuit ea obligatio. Sin naturalis, illud inspiciendum erit, an sciens mihi solueris, ut repetere non possis. Hæc de obligationibus, quomodo iure naturali, gentium, aut ciuali introductæ, aut agnitæ sint, in vniuersum dixisse satis est, ad huius capitinis interpretationem. Rursus autem de actionibus, an iure gentium institutæ sint, an iure ciuali quæritur? Et si quidem actiones intelligimus formulas & conceptiones verborum, quæ compositæ sunt, ut inter se ciues Romani experientur: non videtur dubium, quin hæc iuris ciuilis sint. l.i.j. §. deinde. infrà de orig. iur. Sin ius persequendi iudicio quod sibi debetur, accipiamus, idque ex contractu iurisgentium descendat, & inter ciues Romanos agi proponatur: sine dubio & hæc ad ius ciuale pertinent, ut prædictimus. quia ciues non nisi iure ciuali agere inter se possunt: lute autem ciuali comprobatur, & confirmatur iusgentium, addito agendi modo. Quod si inter exterros agi proponatur, sine dubio iurisgentium esse puto, nec præter eas, quæ ex obligationibus iurisgentium descendunt, ullam efficaces esse arbitror. Denique Prætorem peregrinum Romæ non nisi ex iuregentium ius dicere consueuisse arbitror, cum apud eum inter exterros disceptaretur. Idque etiam hodie, si res incident, fieri oportere, veluti si Indus forte, aut Persa mercaturæ, vel alia de causa, apud nos moram trahens, iudicio quid petat. Qua in re ab interpretibus nostris, sic distingui solere, non me latet: ut quæ ad iudicij ordinationem pertinent, ex iure ciuitatis in qua iudicium agitur, etiam exteri obseruent: decisio causæ ex communi Romanorum iure constituatur. l. cunctos populos.

C. de sum. tri. & fi. catho. sed hæc dicere videntur, quia Prætores peregrinos non habemus, vel quod harum rerum vim haud omnino satis intelligunt.

Ratio autem efficere videtur
ea quæ nos affirmamus.

VS CIVILE EST QVOD NEQVE IN TOTVM
 à iure naturali , vel gentium recedit , neque per omnia ei seruit .
 Hoc ita ait , Quia quod in ciuitate constituitur , si in totum à iure
 naturali , vel gentium recedat , hoc est , ei repugnet atque aduerser-
 tur , non ius , sed iniuria ciuilis appellanda esse videtur . c. erit autem lex . vbi glo.
 iiiij. dist . Non enim aduersus ius naturale , vel gentium constitui licet , nisi ex ma-
 gna causa : quā rem Bar . & recentiores longissimis tractatibus persequuntur , in
 l.j. de const. prin . nos etiam inferius attingemus , in l. lex naturæ . de statu hom. 10
 Ex hoc loco sumi potest argumenū aduersus leges municipales , quæ quibus-
 dam locis contra naturalem rationem sub prætextu boni publici constitutæ
 sunt . Qualia sunt , consanguineus obligetur pro consanguineo , Destruantur
 ædificia eorum qui crimen aliquod admisisse dicuntur (quanquam vetustissi-
 mum morem hunc fuisse appareat ex historiis Rom .) quibusdam temporibus
 impunitas sit delictorum , Damnetur & necetur quis , deinde accusetur , vel ad-
 uersus eum queratur , ac defensiones eius tum demū audiantur , & si qua simili-
 lia , quorum nimiò plura quā v. clis vbique reperias . Efficit huius capitinis ratio ,
 vt non valeant , ac primo quoque tempore abolenda sint . arg . etiā l. si priuatus .
 infrā , qui & à quib . l. quoties . de pollicit . Arguit quippe iniquitas & durities taliū 20
 legum , dolo malo versatos esse , qui eas cōstituerunt , quod & ipsum facit , vt va-
 lere non debeant . l.j. in fi . de except . doli . c. cūm omnes . de cōst . Paul . Cast . latē in
 l.j. nu . iij . infrā de legib . Nec mouet me quod Accur . existimat , vslucapionē iuri
 gentium prorsus cōtrariā esse , atque ob id nō parūm laborat . Respondeo enim
 vslucapionem cum iure gentium aliquomodo conuenire , quo qui in vacua ve-
 niebant occupatione ipsa , dominium nanciscebantur , vt ait Cic . lib . off . j . Nam
 non alia ratione iure ciuali deinde introducta est vslucapio , quā ne rerū domi-
 nia diu in incerto essent . Quomodò autem cōmune bonum initio causa fuit ,
 vt dominia distinguerētur , quò scilicet , solertiū homines colerent vnsquisq;
 quod suū esset , sic & bono publico ciuitatis nostræ posteā inducta est vsluca . l.j. 30
 de vsluc . quare & iusgentiū quodāmodò in hoc ipso imitatur . Sed cū iusgentium
 contra ius naturale videatur induxisse seruitute , cur non & ius ciuile cōtra ius
 gentiū aliquid posse dicamus ? Respondeo , Seruitus non omnino cōtra ius natu-
 rale est (secundū ea quæ proximè diximus) & si tamen sit , ex causa receptam
 esse negari nō potest , vt etiam admonuimus . quo exēplo & ius ciuale contra ius
 gentium ex causa aliquid cōstituere posse confitendum est . Prætereā & si nihil
 posset , non mirū id est : quia vtique plus valere vniuersarū gentium quā vnius
 ciuitatis cōsensus debuit in vniuersum . Quod ait , Neque per omnia ei seruit . Sen-
 sus apertus est , quia si ius ciuale iurigētum per omnia seruiret , iam non propriū
 ius ciuale , sed purum , merum & germanum iusgentium appellandum esset , vt 40
 Triphonius vocat , in l. bona fides depos . Quò fit , vt si lex municipij idem san-
 xerit , quod ius ciuale , de tali lege périnde ac de iure ciuali iudicandum sit :
 quod & Paul . Castren . putat . l. prima . § . si quæ verò pragmaticæ . Cod . de Iust .
 cod

Cod. confir. vbi tex. quamuis Barto. & plerique alij contra senserint. l.j. infrà ad leg. Falc. non sat firmis rationibus. nam eas Alcia. rectè confutat, lib. v. παρέγγων. c. xxiiii. Illud rectè videtur. Accur. admonere, vniuersum ius nostrū quod his atque aliis libris perscriptū est, quamuis iuris naturalis & gentiū crebram mentionem faciant, & præcepta complexum sit: nihilominus tamen proprium ius ciuale censendum esse, quia scilicet iuri naturali, vel gentiū semper aliquid addit, aut detrahit, si non in materia, at saltem in obseruatione atque in forma.

L. IX. C A I V S. L I B. I. I N S T I T V.

10

MNES POPVLI Q VI LEGIBVS ET MORI-
bus reguntur, partim suo proprio, partim communi omnium homi-
num iure cōtuntur, &c. Non dici potest, quām perniciosè er-
ratum sit, in huius capitī interpretationē, dum hæc verba sic
vulgò accipiunt, quasi per ea relatum sit, vnius cuiusque oppi-
di, vrbis, aut vici, incolis & municipib⁹, quas velint sibi leges & iura condere
licere: quin & collegiorum consortibus ac fodalibus idem concessum esse au-
toritate huius responsi voluerunt: qua in re longissimè omnium à vero errasse
videtur mihi Paulus Castren. qui nullum prorsus in ea re delectum habet,
neque modum tenet, quin omnibus quicunque sint, indifferenter permis-
sum dicat. Nam Barto. & quidam alij verecundiū fecerunt, cùm distinctio-
nibus quibusdam rem temperarunt, quam tamen in vniuersum restringere
& cohibere oportebit. Nos breuissimè sic definiri posse arbitramur: vt siqui-
dem de exteris populis quæramus, expedita res sit, posse eos quas velint sibi
leges statuere. Exteros autem populos multos esse, qui vel amicitiam, vel
bellum, aut pacem, vel fœdus cum populo Romano habeant: vel neque
pacem, neque amicitiam, neque fœdus habeant, neque bellum nobiscum
gerant, ignotum non est. l. postliminij ius. infrà de capt. l. non dubito. eod.
titu. Hi seu liberi sint, seu sub Regibus suis agant, suo fibi more statuta
faciant: hoc proprium illorum ius ciuale, ac populare appellabitur. Leges
nostræ nihil ad ipsos attinent: nam quod scribit Proculus d.l. non dubito. in
fi. Si apud nos rei fiant, ex ciuitatibus fœderatis, & in eos damnatos animad-
uertere nos posse: sic videtur accipendum, vt rei fiant ex delictis apud nos
commissis. qua de re magna inter Barto. & Bald. contentio. Barto. d.l. non
dubito. Bald. in l. exequutore. C. de exeq. re. iu. & vide Budæum, in d.l. non du-
bito. Quæ verò gentes & nationes ac populi sub imperio Roma. agunt,
quoniam Antonini constitutione, omnes ciuitate Roma. donati sunt, &
quasi vnum corpus atque unus populus effectus est. l. in orbe. infrà de stat.
homi. quod & pridem quodammodo fuerat Ital⁹ & Latin⁹ omnibus, ac
40 municipiis plurimis ciuitate Ro. donatis. Vnde Cicero in lib. de petit. consula-
tus, Roma, inquit, est Ciuitas ex nationū conuentu constituta. Hi pro vno po-
pulo simul omnes accipiuntur, quod & Albe. hic animaduertit. col. ij. De his cū
quæritur, an vniuersi aliquid constituere possint, ad principem referri opor-
tet, in quem omne ius & potestas lege Regia perpetuò translata est. l. j. infrà de

const.princ.l.j.de off.præf.præt.Princeps verò ita decreuit leges condere,deinceps ad solum ipsum Imperatorē pertinere.l.f.i.C.de legib.l.s i quod extraordinum.C.de legation.lib.x.vt etiam in discrimen ventum sit,an Senatus ius facere possit.qua de re inferiùs tractabimus.l.non ambigitur.de legib.Sed vacante sede imperij,si omnes coēant & consentiant,vt per Tribus xxxv. olim facere solebant,antequām Imperatores crearentur (circumscripta illa difficultate quæ ingeritur,ex eo quod electio Imperatoris ad principes Germanos hodie perpetuò translata esse dicitur) existamarim legem facere posse,quæ deinceps in vniuersum populum atque imperium Rom.valeat. Si quærimus de singulis nationibus & ciuitatibus,sciendum est,quædam initio sic venisse in potestatem ac ditionem Pop. Rom. vt suis legibus deinceps nihilo seculiū vterentur: quod saluis legibus dedere se dicebant,quo iure omnia ferè municipia erant,vt scribit Aul.Gell.lib.xvi.noct.att.cap.xiiii.quamuis eam rem iam tum obliteratam fuisse dicat,ac Romanis legibus & iure omnes viuere cœpisse,idque sibi etiam honorificientiū existimat. De his si constare posset,quæ quibus legibus saluis inditionem Pop.Rom.venerint,vt de Siculis,apud quos non Romano tantum iure,sed & suæ cuiusque ciuitatis legibus agi consueuisse,scribit Ascon.Pædianus:hæc suis legibus vti posse non dubitauerim. Nouum autem ius sibi constituere non posse,nisi vt cæteri,de quibus mox dicam.Nam & verbum illud,Saluis legibus,de iis quæ tunc habuerunt,acciendum videtur,& generalis prohibitio posteà subsequuta,ne cui præterquām principi leges facere liceat.d.l.fin.facultatem si qua eis relicta eslet,omnino abstulit. His declaratis,nulli ciuitati aut genti,quæ subdit imperio Romano contra formam iuris publici quicquam constituere licere arbitror.Quod si iuri publico non aduersentur,quanlibet legem sibi ferre posse,magis in vim cuiusdam pacti quām legis valiturā,vt de sodalibus ac collegiis dicimus,idque multis locis in iure probari puto.l.fin.de colleg.ill.d.l.fin.C.de legib.l.ij. §. hoc autem. C.de vete.iur.enu.nam ciuitates Romano imperio subiectæ, priuatorum loco habentur.l.bona ciuitatis.de verb.sign.at priuatorum pactionibus , ius publicum mutari non posse,certum est.l.contra iuris.l.ius publicum.l.iurisgentium. §.si paciscar.30 de pact.l.nec ex prætorio.de regu.iur.cui sententia conuenit,quod & Bald.l.humanum.C.de legib.& Pontificij iuris interpretes,c.cùm accessissent.de constitut.frequentiū tradiderunt,subditorum statuta,principis confirmatione usquequaque indigeri:quia scilicet plerunque ultra quām eis licet , progrediuntur,dum inter se quædam statuunt,quæ pactionibus efficere haudquaquam possunt: vtpote iuri publico aduersantia. Quomodo autem ius publicum lædi intelligatur,& quatenus progreedi paciscendo liceat,ad alium tractatum pertinet,in quo & ipsa veterum iurisconsultorum sententia non obscurè cognosci potest.d. §.si paciscar.Nos eam rem suo loco , quo ad eius fieri poterit, in vniuersum explicare conabimur.l.legis virtus. infrā de legib. d.l. ius publicum.l.s i quis pro reo.post Barto. & scribentes infrā de fideiussoribus. Secundum hanc sententiam constituendum videtur,vbicunque legis municipij,ad formam iuris publici pertinentis in iure mentio est.l.fin.de decr.ab ord.fac.l.j.C.de emancip.l.Anthiochenium.de priuil.cred.l.j.versi.nisi forte.ad Municip.40

nicip.lege,Lucius. §.fina.eodē titu.lege,semper. §.legem quoque.de iure immu-
ni.iuncta lege prima.C.de decre.decur.libro x.l.ij. §.planè.quod vi aut clam.
qua lege diuerum,aut contrarium aliquid iuri communi in municipio statu-
tum ,aut obseruatum fuisse significatur ,vt de ea lege accipiamus,qua salua
municipium in ditionem populi Romani initio venerit ,vel quam Princeps
postea specialiter approbauerit,aut Municipio indulserit.dd.ll.cuiusmodi mul-
ta Pompeium magnum,Syllam,C.Cæsarem & Augustum quibusdam ciuita-
tibus Asiac & Bityniæ indulsisse tum alij tum Plinius Cæcilius in epistolis ad
Traianum memorat ,quæ quidē magis proprio vocabulo priuilegia,quam le-
ges nuncupantur.dicta lege,prima ,dicta l.Antiochinum. Est tamen etiam
10 frequens in iure mentio earum legum municipalium ,quæ ad ius publicum
non pertinerent.Sed de ijs rebus latæ essent,de quibus vel inter priuatos paci-
isci licet.lege,nulli.quod cuiusque vniuersi nomi.lege,item eorum.infra eodem
titu.lege,finali. §.sed ea.de muner.& hon.lege ,prima.de albo scriben.quibus
priuilegij nomen non rectè addideris. Alia verò vstatissima appellatione,lex
municipalis dici videtur ,generalis forma & lex Romæ lata,qua de omnibus
municipijs & eorum iure in vniuersum cōprehensum erat,ad quam Paulus li-
brum singularem scripsisse memoratur,indice ante digesta. Accipitur hoc sen-
su titulus primus libro vltimo Digestorum ,*Ad municipalem t̄ de incolis*:vt
20 subaudiamus legem,vt & Politianus & Budæus admonuerunt. Budæus ,lege
municeps. eodem titu.quamuis quænam ea esset lex,non satis perspectum ha-
buisse videantur.Eius legis mentio Vlpiano,lege,tertia.de decret.ab ordin.fac.
cūm ait,lege municipalī caueri,vt ordo non aliter habeatur,quam duabus par-
tibus adhibitis:& in constitutione Cod.lege,prima.de seru.reip.manum. Si ita,
inquit,vt lege municipalī,constitutionib⁹que principum comprehenditur
&c. Ego talem quandam legem fuisse arbitror ,qualis olim Licinia & Mutia
de ciuib⁹ regundis in sua quib⁹que ciuitate ,cuius Cicero & Asconius Pe-
dianus meminerunt in oratione pro Cornelio.Apparet enim legem fuisse ge-
neralem de omnibus municipijs in vniuersum loquentem ,quod & responsa
30 ferè omnia sub illo titul.ad Municip . & deinceps subsequentib⁹ quoque
titulis congesta indicant. Quamuis autem citra Principis autoritatem non
possint Municipes quicquam contra formam iuris publici constituere,tamen
si qua inueterata consuetudo sit in Municipio,qua aliquo respectu rationabi-
lis,aut aliqua necessitate suadente inducta esse videatur : Hanc quoque (licet
iuri scripto quadam tenus aduersari videatur)obseruari debere existimō, idq;
iuri consentaneum esse.lege finali.C.de testa.lege prima,& vltima.quæ sit lon.
conf.lege,obseruare.vbi glo.in verbo consuetudinem.infrā de offic.procon. le-
ge,non tantū.de dec.lege secunda.C.eodem titulo.l.vendor. §.si constat.
com.præd.lege,si sine. §.Lucius.de administ.tuto.quasi Municipium ab initio
40 salua ea lege & consuetudine in ditionem populi Roman. venisse præsuma-
tur : cūm quidem perpetuò obseruatā eam esse appareat,quòd si postea inua-
luisse talem consuetudinem constare possit , nihilominus adhuc idem dicen-
dum arbitror,ad principem tamen interim referendum ,qui perpensis ratio-
nibus,an ea sequenda sit,statuet. Nam alioqui iure satis definitum est , non

posse consuetudinem legem vincere. lege, secunda. C. quæ sit long. consuetu.
Qua de re & alibi dicemus. leg. de quibus. & lege sequen. infrà de legib. perrarò
enim admittenda erit consuetudo, ne contra leges faciendi occasionem præ-
beamus. Hæc de legibus & statutis municipalibus, déque ijs qui ea condere
possunt, in vniuersum dicta sint.

L. X. VLPIANVS LIB. I. REGVLARVM.

VSTITIA EST CONSTANS ET PERPE-
tua voluntas, ius suum unicuique tribuens. Qua ratione reprehē-
derint quidam hanc definitionem, quid his rursus respondeatur,
quomodò Cicero atque alij iustitiam definierint, & quæ-
dam alia scitu digna, leges apud Alciat. libro primo parer. cap.
xxxii. Budæus quoque in hunc locum multa cumulat. Plura verò ad iustitiæ cognitionem & tractationem pertinentia mirabiliter, ut omnia, scribit Ari-
stote. libro quinto. & hic cap. j. & sequen. Eorum scripta nobis indicasse satis est.
Illud addendum existimauimus, Victorinum quoque Rhetorem initio expo-
sitionis in primum librum Rhetoricon Ciceronis, iustitiam congruenter huic
Vlpiani sententiæ definiisse. Iustitia, inquit, est animi habitus ita informatus,
ut omnibus mentis tribuat dignitatem, quo loco, meritis, pro mentis, corri-
gendum puto.

L. XI. PAVLVS LIB. XIII. AD SABINVM.

VS PLVRIBVS MODIS DICITVR, VNO
quidem modo id quod semper æquum & bonum est, ius dicitur. No-
tauimus supra lege prima. scholio. ij. Ius hoc significatu non fe-
rè accipi, nisi cum illa adiectione gentium, aut natura expressa,
vel subintellecta. Simpliciter autem hoc sensu qui velit dicere,
rectius cum dicturum esse iustum, quam ius. Nam ius & iniuria ex Arist. sen-
tentia, lib. Polit. v. c. viii. ferè ad actionem & effectum referuntur. Iustum ve-
rò & iniustum ad naturam, aut ad legem; & hoc est, quod propriè semper
æquum & bonum esse dicere possumus, præsumendo scilicet leges utique bo-
nas esse, & sapienter conscriptas.

ALIA significatione ius dicitur locus, in quo ius redditur. Hoc sensu confes-
sum in iure accipiamus, ut habeatur pro condemnato. l. j. C. de confess. Sic in-
telligi debet, cum dicimus, in ius vocare: & in lege. xii. Tab. Quando te in iu-
re conspicio &c.

DE ORIGINE IURIS CIVILIS ET
omnium magistratum & successione iuris prudentum.

TITVLVS II.

Vix aliis est tractatus magis vtilis, aut necessarius iuris prudentiæ can-
didatis, quam hic quem aggredimur. Vix aliis rursum quem superiorum
temporum imperiti iuris periti magis neglexerint, ac velut clausis oculis
pertransierint, dum historicam hanc cognitionem tanquam superua-
cuam aspernantur. Sed fuerit id temporum vitium, Recentiores certè
Budæus

Budæus Zasius Oldendorpius aliquique non incelebris nominis iurisconsuti ita agnouere, ut non aliam iuris partem diligentius ac pleniùs interpretandam putauerint. Horum præcipius Zasius interpretatione sua, non minus se totius Romanæ historiæ, quam iurisprudentiæ consultum ostendit. Tantorum virorum opera nos labore leuati, pauca duntaxat quædam pro suscepiti munieris ratione adnotauimus. Cætera ex eorum libris petuntur.

L. I. CAIUS. LIB. AD .I LEGES XII. TAB.

ACTVRI LEGVM VETVSTARVM INTERPRETATIONEM.
Commemorantur suprà in indice, quem his libris Imperator præposuit, Caij ad leges libri x v. Hi erant ad leges x ii. Tab. vt inscriptio huius capititis ostendit, in his ita Caius exordiebat. Id exordium ad ius ciuale in vniuersum Imperator transflit, vt & sæpe alia diuersiore etiam interdum ratione à scriptorum sensu, dum ex eorum verbis, quod proposito suo bonum atque commodum est, quoquo modo efficere studet. Quare sæpe incidimus in difficultates, nonnunquam etiam in perplexitates inextricabiles.

L. II. POMPONIVS LIB. SINGVLARVM ENCHIRIDII.

CESSARIVM ITAQVE. Inscribuntur & alia capita ex hoc libro singulari Pomponij. l. veluti supra tit. j. Sed in indice non liber singularis, sed libri duo Enchiridij Pomponio ascribuntur. quare vel subesse mendum eo loco arbitror, vel hunc librum in duas diuisum fuisse partes. Enchiridij liber latinè dicatur manualis.

§. Deinde.

D E INDE Cornelius Sylla publicas quæstiones constituit, veluti de falso de par-

30 ricidio, de siccarijs, de iniurijs & prætores quatuor adiecit. Existimauit operæpre-
tium me facturum, si verba Cornelij Taciti, de principijs iuris ad sua usque
tempora, quibus ad varietatem ac multitudinem infinitam legum peruentum
esse dicit, hoc loco adscriberé, quo Zasium hæsitasse video, tum quod his verbis
dubitatem omnem eximi arbitror, tum quod iuris nostri progressum o-
mnem, diuersa quadam ratione non minùs eleganter explicant, quam hoc loco
Pomponius explicauerit. Ea sunt libro tertio Annalium hæc. Vetusissimi mor-
talium nulla adhuc mala libidine, sine probro, scelere, eoque sine pœna, aut
coercionibus agebant, neque præmijs opus erat, cum honesta suopte ingenio
peterentur, & ubi nihil contra morem cuperent, nihil per metum vetabantur.

40 At postquam exui æqualitas, & pro modestia ac pudore, ambitio & vis ince-
debat, prouenere dominationes, multosque apud populos aternum manser-
e. Quidam statim, aut postquam Regum pertulsum, leges maluerunt. Hæ
primò rudibus hominum animis, simplices erant. Maximèq; fama celebrauit
Cretensium, quas Minos Spartanorū, quas Lycurgus: mox Atheniēsibus quæ

sitiores iam & plures Solon perscripsit. Nobis Romulus, ut libitum, imperita-
 uerat; dein Numa religionibus & diuino iure populum deuinxit, repertaque
 quædam à Tullo & Anco. Sed præcipuus Seruius Tullius sanctor legum fuit,
 quis etiam Reges obtemperarent. Pulso Tarquinio, aduersum patrum factio-
 nes multa populus parauit tuendæ libertatis, & firmandæ concordiæ: creati-
 que decemviri, & accitis quæ vsquam egregia, compositæ duodecim tabulæ,
 finis æqui iuris. Nam securæ leges, & si aliquando in maleficos ex delicto, sæ-
 piùs tamen dissentione ordinum, & adipiscendi licitos honores, aut pellendi
 claros viros, aliisque ob praua per vim latæ sunt. Hinc Gracchi & Saturnini
 turbatores plebis, nec minor largitor nomine Senatus Drusus, corrupti spe aut 10
 illusi per intercessionem socij. Ac ne bello quidem Italico, mox ciuili omis-
 sum, uin multa & diuersa scisceretur, donec L. Sulla dictator, abolitis, vel con-
 uersis prioribus, cum plura addidisset, ocium ei rei haud in longum parauit,
 statim turbidis lepidi rogationibus: neque multò post Tribunis reddita licen-
 tia, quoquò vellent populum agitandi. Iamque non modò in communesed in
 singulos homines latæ quæstiones, & corruptissima rep. plurimè leges. Tum
 Gn. Pompeius tertium consul corrigendis moribus delectus, & grauior reme-
 dijs quædam delicta erant, suarumque legum autor, idem ac subuersor, quæ ar-
 mis tuebatur, armis amouit. Exin continua per viginti annos discordia, non
 mos, non ius. Deterrima quæque impunè ac multa honesta exitio fuere. 20
 Sexto demum consulatu, Cæsar Augustus potentia securus, quæ triumuiratu
 iusslerat, aboleuit, deditque iura, quis pace & principe vteremur, acriora ex eo
 vincula, inditi, custodes, & lege Pappia Poppæa præmijs inducti, vt si à priuile-
 gijs parentum cessaretur, velut parens omnium populus vacantia teneret. Sed
 altius penetrabant, vrbemque & Italiam, & quod vsquam ciuium corripiue-
 rant, multorumque exscisi status, & terror omnibus intentabatur, ni Tiberius
 statuendo remedio quinque consularium quinque à prætorijs, totidem è cæ-
 tero senatu sorte duxisset, apud quos exoluti plerique legis nexus, modicum
 in præsens leuamentum fuere. Haec tenus Tacitus. Ex his verbis illud quoque
 apparet, Cornelium Syllam dictatorem esse, de quo Pomponius loquitur. Ci- 30
 cero quoque in oratione pro Cluentio. Postea, inquit, L. Sylla homo à populi
 causa remotissimus: tamen cum huius rei quæstionem hac ipsa lege constitue-
 ret, qua vos hoc tempore iudicatis &c. Loquitur de lege à C. Graccho primùm
 lata contra senatores qui coiſſent, vt quis iudicio publico condemnaretur.
 Cuius rei quæstionem ea ipsa lege à Sylla posteà constitutam dicit. Hic est
 enim sine dubio ille L. Sylla, qui posteà Felix appellatus est, cum per vim remp-
 possedisset, & dictaturam perpetuam inuasisset, ab initijs bonarum actionum,
 vt Asconius ait, ad perditas progressus, quanuis Zasius, an is fuerit dubitare se
 dicat. Quæstiones autem à Sylla constitutas quomodò accipiendum sit, decla-
 rant eadem Taciti verba, cum scilicet abolitis, aut conuersis prioribus legibus, 40
 plura etiam addidisse eum dicit. Debemus etiam intelligere constitutas quæ-
 stiones, ex eo quod iudicia ab equitibus Rom. ad Senatores transtulit, quod
 Ascon. in Verrinis sæpe admonet, & ita Ciceronis verba frequentissima de con-
 stitutis iudicijs interpretatur. Quæstio enim hoc loco iudicium significat, &
 con

constituere quæstionem, iudicio peragendo certam formam præscribere. Sed Sylla iure potestatis suæ etiam de pœnis criminum quædam canit: quod & senatus sœpe fecit, cùm vel hactenus ei criminis cuius quæstio decerneretur, proposita pœna non esset, vel vetus lex nimis facilis, aut nimis aspera videretur. Nam & ipsum constituendæ quæstionis decretum: plerumque aut lex, aut Senatusconsultum erat. Quare magnum Ciceroni negotium, cùm pro Milone diceret, suadere iudicibus, nihil noui iuris, quò magis minùsve damna-
 10 retur Millo, statutum fuisse ea lege, quam Pompeius tulerat, qua nominati, vt de cæde Claudi in Appia via facta quæreretur, comprehendenderat, & ex-
 plicando iudicio certam formam dederat. In Antonium autem, quod attinebat, inquit, noua lege quæri de eo qui hominem occidisset, cùm esset quæ-
 stio legibus constituta? Tum in eadem oratione pro Milone, oratorio more
 causæ seruiens. Pompeius, inquit, de iure, non de facto quæstionem tulit, hoc
 est, vt quæreretur, an iure Clodius occisus esset, non autem an omnino oc-
 cisus esset. Nam perpetuae quæstones ut essent pridē ante L. Syllam constitutū
 fuisse, tum superscripta Taciti verba, tum idem Cicero significat in lib. de claris
 oratoribus, cùm de L. Gellio oratore loquens, ita scribit, Eoque forum tenente,
 plura fieri iudicia cœpere. Nam & quæstiones perpetuae hoc adolescenti constitutæ sunt, quæ anteà nullæ fuerant. L. enim Piso Tribunus pleb. legem pri-
 20 mus de pecunijs repetundis Censorino & Mancilio Conff. tulit. Hactenus Ci-
 cero, cuius verba non ita accipienda sunt, quasi ante id tempus de quo loqui-
 tur, significet nulos fuisse quæsitores, & (vt nunc dicimus) iudices ordinarios, apud quos quotidiana crimina punirentur, quod quidam existimarent.
 Nimium quippe negotium Senatui, aut Tribunis, vel consilibus fuisse, si in
 singula singulorum crima, specialibus legibus, aut Senatusconsultis prospic-
 cere per momenta necesse habuissent, aut omnibus ad populum diem dici ne-
 cessarium fuisse. Sed erant Quæstores parricidiij, apud quos homicidia & cæ-
 des vindicabantur, quorum Pomponius suprà mentionem fecit, & à populo
 constitui solitos, ut capitalibus rebus præcessent, dixit, eorumq; etiam meminif-
 30 se legem xij. tab. Erant & triumviri capitales, quorum & Plautus meminit, in
 Amphitr. Si tres viri me in carcerem compegerint. Et Horatius cùm ait, Se-
 cetus flagellis hic triumviralibus præconis ad fastidium. Apud hos autē & fures
 & serui nequam, vt Ascon, ait ad columnam Mœniam puniri solebant. Quare,
 Cicero in diuinatione, Vobis autem inquit, tanta inopia reorum, ut mihi cau-
 fam præcipere connemini potius, quām aliquos vestri ordinis reos à columna
 Mœnia reperiatis? Eos habuisse carceris custodiam, & cùm animaduerti opor-
 teret, ipsorum interuentu fieri solitum, Pomponius ipse proximè tradidit. Per-
 petuas ergo quæstiones illo tempore quædam constitutas fuisse, quæ anteà no-
 cessent, intelligere debemus, vt Repetundarum, Ambitus, Peculatus, & similium
 40 criminum, quæ ante partum pop. Romano in exteras gentes imperium, ne co-
 gnita quidem erant. Non omnino autem nullas quæstiones fuisse credendum
 est eorum criminum, quæ quotidie committerentur & legibus xij. tab. vel
 quibusvis alijs, prout è rep. gradatim visum esset, ante id tempus vindicari iu-
 berentur. nam hoc absurdum esset. Indicat id ipsum etiam verbum illud, Pla-

ra, quod non ferè sine comparatione dici solet, expressa vel subintellecta, quicquid apud Gellium Capito commentetur lib. v. cap. x x i. Sanè quibus legibus nouæ ac perpetuæ quæstiones constituebantur, his aut nominatim de eo quoque qui quæstiōnī præcesset, qui Quæsitōr dicitur, déque Iudicib⁹ qui ei in cōsilio essent, quomodo creari deberent, cauebatur, vt in illa Gn. Pompeij de cæde Clodij, vt Quæsitōr suffragio populi, ex ijs qui consules fuerant creare tur. Iudices propositi ab ipso Pompeio fuerunt, & apud Liuium lib. i x. Decreta quæstio, simul & Dictator qui eam exercerent C. Menenius dictus vel si de Quæsitore comprehensum non esset, aut manente lege Quæsitōr datus esse deliūset, quod plerūque accidebat, huic rei sic prospiciebatur, vt Prætores creati¹⁰ singulis annis inter prouincias & munera sortirentur etiam has ipsas legum & iudiciorum publicorum quæstiones exerceendas, alij alias, vel nonnunquam etiam vnuſ omnes, prout vel publicæ occupationes ferrent, vel reorum, ac iudiciorum multitudine poscere videretur. Id ex his Ciceronis verbis pro Murena cognosci potest, & Budæus animaduertit. in l. prima, ad leg. Corn. de siccari. quanuis verba Ciceronis ad manum non habuerit. Quid in ipsa prætura, inquit, nihil ne existimas inter tuam & istius sortem interfuisse? huius sors ea fuit, quam omnes tui necessarij tibi optabamus, iurisdicti: in qua gloriam conciliat magnitudo negotij, gratiam æQUITATIS largitio, qua in sorte sapiēs prætor, qualis hic fuit, offensionem vitat æqualitate decernendi, benevolentiam adiungit²⁰ lenitate audiendi: egregia & ad consulatum apta prouincia, in qua laus æQUITATIS, INTEGRITATIS, facilitatis, ad extremum ludorum voluptate concluditur. Quid tua sors? tristis, atrox, quæstio peculatus, ex altera parte lachrimarum & & iqualoris & ex altera plena catenarum, atque iudicum. cogendi, iudices, inuiti retinendi, contra voluntatem scriba damnatus, ordo totus alienus. Syllana gratificatio reprehensa, multi viri fortes & propè pars ciuitatis offensa est, lites seuerè æstimatae, cui placet obliuiscitur, cui dolet, meminit, &c. Hancenus Cicero nec hoc solūm loco, sed & alijs quæ colligere non vacat. Durauit autē hic mos sortiendarum quæstionum etiam in tempora Imperatorum, vt ex his verbis Taciti cognoscitur, Annalium lib. v. de fœnore supra modum³⁰ exercito loquentis. Sed tum Gracchus prætor cui ea quæstio euenerat, multitudine periclitantium retulit ad Senatum &c. Significat hoc etiam Papin. in l. j. infr à de off. eius. lege Iulia de vinominatim cauetur, vt is cui contigerit exercitatio, possit eam, si profisciscatur, mandare. quo loco in libris Thuscis, non contigerit, sed obtigerit, scriptum esse accepimus. Nec solæ quæstiones ex nouis legibus, sed omnia omnino capitalia prætoribus mandari consueisse appetat. Nam Quæstores parcidij haud diu fuerunt. Liuius lib. v. Dec. v. Aulo Manlio Torquato Sardinia obuenerat, nequijt ire in prouincia? ad res capitales quærendas ex s. c. retentus. Non mirūm ergo si iudicia publicarum huiusmodi quæstionum plerunque apud Prætores exercebantur. Prætores⁴⁰ enim ordinarii Quæstores erant, non hi quibus iurisdictio urbana peregrinâve obuenisset, nam hæc ad ciuilia negotia pertinebat, vt & verba Ciceronis ostendunt, sed quibus speciale id munus obtigisset, vt quæstiones exercebantur, quod de prætoribus in prætores deinceps perpetuabatur. Asconius in argu

argumento Diuinationis in Verrem, cognouisse tunc temporis de pecunijs repetundis M. Glabronem prætorem, & amplissimos quosque senatorij ordinis iudicasse, hoc est, in consilio ei fuisse refert, & in argumento primæ actionis: cùm videret, inquit Cicero, id agi, ut à Glabrone prætore, & ab ijs iudicibus qui tunc erant, ad alium annum, aliūmque prætorem res tota transiret, eripereturque sibi reus patrocinio Hortensij, ac Metelli, qui tunc consilii futuri erant &c. Denique omnia huiusmodi iudicia, quibus Ciceronis orationes pro reis dictas exponit, apud prætores acta esse commemorat. Prætores quoque quatuor quos hoc loco adiecerunt Syllam Pomponius refert: ideò adiectas esse intelligere debemus, quia constitutis ex integro atque auctis ab ipso iudicijs & quæstionibus, plura iam munera atque prouinciæ prætoribus incumbebant, ut plures pluribus negotijs deinceps sufficerent. Posterioribus temporibus vbi Monarchæ Imperatores esse cœperunt, criminales quæstiones plerunque à præfecto vrbis exerceri cœptæ. Prætoribus species antiquitatis magis, quam effectus remansit. Sed hac dere suo dicemus loco. l.j.de off.præt.vrbi. Illud præterea adnotandum ex verbis Taciti, tres potissimum fuisse, qui leges & iudicia publica constituerent, Syllam, Pompeium, & Augustum. Vnde nec aliae ferè de his rebus hodie leges extant, nisi Corneliae, Pompeiae & Iuliæ. Nam Augustus leges suas, nō in honorem Iulij Cæsaris (ut quidam putant) sed quia ipse in nomen Cæsaris adoptatus erat, & C.Iulius Cæsar Octauius dicebatur, 20 Iulius appellari voluit. l.j.ad legem Iul.de adulte. Quare & edicta Iulia Horatio dicuntur. Hæc omnia cognouisse suo loco vtile erit. l.j.de offic.eius.l.imperium.de iurisdi.omnium iudi. Postremò quia quæstionem de iniurijs quasi publicam enumerat, idémque etiam Venuleius interdum fecit, in l.hos accusare. §. omnibus. de accus. Quod & Vlpianus præsumere videtur, in l.prætor edit. §. j.de iniur. quam tamen actionem priuatam esse constat. l.fina.C.de iniur. Totam hanc rem edifferendam in interpretatione Venulei relinquemus. d. §. omnibus. vbi dixi. Interim à proposito longius non digrediamur.

30 D E L E G I B U S S E N A T V S Q. C O N S V L-
tis & longa consuetudine. T I T V L V S I I I.

Legis appellatio duplex est, vna à Philosophis usurpata, quæ iure nostro agnita non videtur. de qua Cicero lib. i. de legibus. Lex est, inquit, ratio summa insita à natura, quæ iubet ea, quæ facienda sunt, prohibetque contraria. Eadem ratio cùm est in hominis mente confirmata & confecta est lex. Altera, cùm generali appellatione, quamlibet in quacunque ciuitate scriptam constitutionem, legem appellamus. & hoc modo accipitur sub hoc titulo. Quæ enim singula de lege illiusque vi & interpretatione mox scribit, ad omnes 40 omnino iuris partes applicari debent, tam videlicet ad Senatus consulta, de quibus nominatim loquitur, quam ad prætorum edicta, plebiscita, & cæteras iuris partes. Itaque communis usus interpretatur. Qua ratione rectè Accursius ex Io. Cremonen. doctrina, hunc tractatum in vniuersum ad condendas & interpretandas leges, Paulus Castræ. etiam ad conseruandas pertinere dixerunt.

Vnde cùm hodie singulæ Italæ ciuitates, suis ferme legibus & statutis viuant, ad huiusmodi municipalium legum & statutorum interpretationem, nullus est in toto iure vtilior quæm hic tractatus. Non tamen recte Paulus id circa etiam sanctiones appellari posse existimauit: Sanctio enim alio sensu dicitur, vt suprà ostendimus. Ideò non nisi impropriè sanctiones appellari possunt. Sanè enim ex hoc titulo, tum ex duobus vltimis Digestorum libris qui sunt, *de verborum & rerum significatione. & de diuersis regulis iuris antiqui*, plenè perspici potest, quantum huic operi laboris impensum fuerit, quippe tam ex diuersis locis minutè collecta, & inter se quasi conglutinantia sunt omnia, vt vel ambitionis aliquid compilatoribus in hoc fuisse videatur, dum omnes excusisse videri volunt. Traditur sub hoc titulo in vltima parte: *Et de longa consuetudine*: quæ iuris nostri altera pars est constaréque dicitur ex non scripto. Institu. de iure natur. §. constat. nisi quatenus interdum à iure consultis refertur. l. moribus. de vulga. & pupilla. substitu. cum simi. ad illius quoque interpretationem, si res patiatur, nihilominus pertinent priora hæc responsa.

L. I. PAPINIANVS. LIB. I. DEFINITIONVM.

EX EST COMMUNE PRAECEPTVM, VIRORVM PRUDENTIUM CONSULTUM, DELICTORVM QUÆ SPONTÈ, VEL IGNORANTIA CONTRABUNTUR COERCITIO, COMMUNIS REIPUBLICE SPONSIO. Quod ait, lex est commune præceptum. subaudiebatur, olim, Populi, vel plebis: hodie etiam principis, cùm in eum translata sit potestas populi. hoc enim sensit subtilissimus Papinianus per commune præceptum. nam & Atteius Capito legem diffiniuit his verbis, vt Aul. Gell. lib. x i x. refert. Lex est generale iussum populi, aut plebis rogatione, magistratus. Sed Atteio illud idem obiectum est, quod Papiniano hîc Accursius obijcit, de ijs legibus videlicet quas nos personales, antiqui, priuilegia appellabant, infra titulo primo. l. j. quæ cùm leges sunt non tamen in commune præcipiunt. Ideoque non videri hanc propriam definitionem esse, sed descriptionem, quandam. Verum & Atteius & Papinianus commune præceptum, non passiuè, quasi omnibus præceptum dixerūt (vt & illi tunc & Accur. poste à existimauerūt) sed actiuè, quod sci licet vniuersa plebs, aut vniuersus Populus, vel in vna modò re iussissent. Ideoque indifferenter has quoque vocari leges ostendit Aulus Gellius: vt de redditu Ciceronis, vt illa Gnei Pompeij de cæde Clodij, aliæq; huiusmodi quas, & Rogationes dixerūt: siue vniuerso populo, siue plebe duntaxat iubente, latæ sint. quamquæm hæc quidem magis propriè plebiscita vocantur. sed leges hæc quoque appellari constat, vt cùm legem Aquiliam dicimus, quæ propriè tamen est plebiscitum, infra ad legem Aquil. l. j.

40
VIRORVM PRUDENTIUM CONSULTUM. Designantur per superiora verba, vt diximus, leges & plebiscita ac principum constitutiones. Sed quia satis id non erat, vt omnes legum species definitio comprehendenderet, cùm & prætorum edicta & prudentum responsa, & Senatus consulta complectenda essent,

essent, ideo subiicit, *virorum prudentium consultum*. Nam & Prætor de consilij sententia pleraque faciebat, & Senatus per se prudens erat, & responsa prudentum sine dubio consulta erant. Ad hanc relationem vera esse potest sententia doctorum nostrorum, legem interdum nihilominus valitaram, & si non de prudentium consilio facta sit, valebit enim in superioribus duntaxat generibus, in his posterioribus non valebit. Sed in quo genere ponemus statuta nostri temporis? Distinguendum puto, Reip. status popularis sit, an optimatum: ut in populari, legibus vel plebiscitis comparentur, & simili quodam modo fiant. in optimatum autem Repub. ad senatus consulta magis pertineant, in cæteris eadem relatione vtamur, quod & Castren. probat in l. non ambigitur. infra eo. Sanè ex his verbis notant doctores, fœminas ad statuta condenda non admittendas, quod verum est, sed alia ratione, videlicet quod fœminæ à publicis & ciuilibus officiis perpetuò remotæ sunt. l. fœminæ. infra, de reg. iur. Magis dubium est, an earum usus possit inducere consuetudinem. Sed de his suo loco dicendum erit. d.l. fœminæ. & l. de quibus. infra eod.

DELICTORVM *Quæ spontæ, vel ignorantia contrahuntur coercitio.* Quicquid præcipiat dialecticorum doctrina, voluit Papinianus in hac definitione duos præcipuos effectus legis significare. horum alter in peccatis admissisque coercendis, quem hīc attingit, alter in fide inter ciues conseruanda, quem infra exequitur, cùm ait, *communis reip. sponsio*. Prætereà cùm legis virtus sit imperare, vetare, permittere, punire. l. legis virtus. infra eod. titu. iam hæc omnia habemus concinna quadam & quasi aliud agente verborum applicatione. Nam & præceptum dixit, quod ad imperandum: consultum, quod ad vetandum ac permittendum, vt & Accur. censet, in glo. in d.l. legis virtus, & coercitionem, quod ad puniendum attinet. Illud nimis durum videtur, quod ea quoque quæ ignorantia contrahuntur delicta, lege coerceri dicit. Sed delicta hoc loco accipi debent, quæ naturalis quædam ratio malè facta esse suasit, velut hominem homini insidiari. l. vt vim. supra de iust. & iure. & his similia perpetrare. Ignorantia porrò duobus modis accipitur, aut facti, aut iuris. facti ignorantia delinquentes ita demum puniuntur, si aliqua insuper negligentia, aut culpa eorum argui possit: ita videntur accipienda exempla omnia, quæ in hanc sententiam ab interpretibus afferuntur. l. scientiā. §. pen. l. si ex plagis. §. æque. infra ad leg. Aquil. l. milites. de cust. & exhib. reorum. l. illicitas. §. sicut. de off. præf. l. absensem. §. fin. de pœ. puniuntur autem extra ordinem ac lenius vtique, quam si scientes prudentesque peccassent. l. capitalium. §. qui ob inimicitias. de pœn. l. qui ædes. de incend. rui. naufrag. l. fin. de ritu nuptia. Prætereà contra eosdem in omnibus ferè casibus iure ciuili proditæ sunt actiones, quibus ei quem damno affecerint, satisfacere compellantur. dd. ll. Agitur autem plerunque damni iniuriæ, ex lege Aquilia, quæ pluribus capitibus in eam rem generaliter prodita est. Quod si prouersus nulla culpa fuisse probetur eorum, qui admississe quid dicuntur, tunc nec vlla pœna est, nec ciuilis actio aduersus eos competit: vt si in venatione telum in feram missum hominem interficerit, vel alio quoquis casu homo occisus, aut quid aliud quamvis atrox admissum esse proponatur. l. respiciendum. §. delinquent. infra de pœn. l. item Mela. in princ.

I. qua actione. §. si quis in colluettatione.l. si putator. ad legem Aquiliam.l.in lege.ad legem Corneliam, de sic.l.prima.Cod.eod.titu.ad legem Cornel.l.congruit. §. furiosi.& l.sequen.de offic.præsi.l.prima.de recept.in glo. Socc. confilio xvi. per totum.volu.primo.Vltro autem ex parte eius, qui aliquid huius modi patrauit, probandum esse. videtur, neque culpa, neque dolo ipsius factum esse.d.l.prima.C.ad legem Cornel.de sicca.l.si non conuitij. C. de iniur. Nam si aliud non appareat, factum ipsum pro dolo, aut culpa accipi videtur, ut dicimus in lege Cornelia de Sicar.dolum pro facto accipi.d.l. in lege. Et hoc est quod doctores nostri dicunt præsumptionem semper vrgere contra delinquentem.Iuris ignorantia si prætendatur, fueritque naturalis illius rationis, quām & iusgentiū agnouit, quæ sic delinqui vetat, inficitia haudquaquam accipitur excusatio. Sunt exempla in iure non pauca.l. si adulterium. §. studiumpad leg.Iuliā.de adult.d.l.fina.de ritu nuptia.l.ij.Cod.de in ius voc.& hoc sensu accipiendam puto Valentiniani & Martiani constitutionem. l. leges. C.de leg.vt leges eas sacratissimas esse dicat,& ab omnibus intelligi debere, quæ constringunt hominum vitas, hoc est, quæ naturæ vim quodammodo sequuntur, qua nobis insitum est, vt à quibusdam abstineamus.glo.in l.regula.de iur.& fa.ign.His addendæ sunt principales constitutiones, nam & hæ ob reuerentiam Imperatorum à nemine ignorari debent.l.constitutiones.C. de legib.auth.vt fa.no.constit.quod ego intelligo,& si de his loquantur, quæ alioqui naturali ratione non sunt prohibita. Hactenus verum est, per ignorantiam admissa, legibus coerceri. Extra has causas, si ius ciuale, quām ex aliis partibus constat, ignoratum proponatur: siquidem lex doli mali mentionem faciat, expedita res est, neminem videri dolo facere, qui legis prohibitionem ignorauit.l.siquis id quod.de iurisdict. omnium iudicium.l.siquis in graui. §. siquis ignorans. ad senatusconsul.Syllanian.Si dolum malum lex non requirat, sed simpliciter factum puniat, pœna sine dubio incurrit, quamvis quis leges ignorasse se probare possit.l.prima. Cod.si ad.libe. vbi dixi. Sed à principe venia dari solet, vt ego interpretor. argu.l.diuus. ad legem Cornel. de falso.l.quod adhibitus.C.de iis, qui sibi adscribunt. quod varie ex personis & causis constituendum puto. argu.d.l. primæ, Cod.si ad liber. l.ij. in fin. de iure fisi.l.auxilium.de minor.d.l.regula. §. Sed iuris.Corrasius libro. 1111. capi. xviii. dummodò sciamus incesti crimen Romana lenitate facillimè omnium remitti consueuisse. dicta l. si adulterium. §. fratres.l.finali.Cod.de incest.nuptiis.quod hodie restrictum est, per auth. incestas. eodem titulo. Item quia ius municipale non nisi in vim cuiusdam velut pæctionis inter municipes valet, vt suprà ostendimus, in l.omnes populi. Sciendum est, si legem municipalem quis ignorauerit, pœnam aduersus eum paratam non esse.l.finale, infra de decre.ab ord.fac.Quod ego indistinctè verum puto, quicquid alij dicant, quia scilicet pactionibus ignorantes non ligantur, & statuta huiusmodi, interpretatione restringi oportet, cùm ius commune sufficere debeat. Hæc de ignorantia iuris & facti ad excusationem delictorum dicta sint. Nam quod attinet ad patrimonij administrationem, alio loco tractari debet.l.iuris ignorantia.l.error.d.l.regula.vbi glo.infra de iur.& fac.ign.

commu

C O M M U N I S R e i p u . f p o n s o . Hoc est, conspirantibus in idem, & consentientibus ciuitatis conuentum, & quasi pactum. quæ omnia Papinia. non dubie ex Demostenis definitione sumpsit, quæ statim subiicitur in l. sequen. nam quod Accur. & Bart. aliquique ad formam ferendæ legis, hæc verba pertinere interpretantur, vt cum Tribunus, vel consul populum interrogat, *velitis iubeatis* &c. ineptum est, & à sensu Papiniani alienum.

L. III. POMPON. LIB. XXV. AD SABINIVM.

10 **V R A C O N S T I T V I O P O R T E T : V T A I T T H E O P H R A S T V S .** Describenda sunt verba græca: vt Budæus hic emendauit, quomodo ea se in ipsis Florentinis Pandectis vidisse attestatur. Nam Haloander hic errauit cum Bolognino, qui Politiani codicem non intellexerat. Hoc & alia quædam eodem modo in Haloandri editione errata Augst. rectè notat. lib. opin. IIII. c. I.

L. VII. MODESTINVS. LIB. I. REGVLARVM.

20 **E G I S V I R T V S H A E C E S T , I M P E R A R E , V E T A R E , P E R -**
mittere, punire. Vbicunque lex iubet, aut vetat, priuatorum pacto
nihil mutari potest: vbi permittit, in omnibus indistinctè pacisci
licet, præter quam si populi ius in aliquo exequi coeperis. Vbi pu-
nit, quæ poena priuatis debeatur, in ea transigere ac pacisci non prohibemur.
quam verò fisco, aut alioqui vindictè publicæ causa, lex pendi voluit, ea priua-
torum pactis neque tolli, neque minui, neque augeri potest. probatur hæc
nostra generalis definitio mulitis locis in iure nostro. infra de pact. l. iurisgentiū.
§. si paciscar. l. ius publicum. eod. tit. l. liber homo. infra ad leg. Aquil. Secundum
hæc, si inter te & me conueniat, vt testamentum minore numero testium ob-
signatum valeat, nihil agitur: lex enim septem adhiberi iubet. Si cum iudicio
30 contendemus, inter nos conuenerit, vt ex iis qui edicto postulare prohiben-
tur, aliquis pro te postulet, non valebit cōuentio. l. quos prohibet, infra de postul.
Si accusator cum reo transegerit, vel conuenerit, vt nulla vel leuiore poena,
quam quæ lege criminis constituta est, plectatur reus, poterit nihilominus tam
ab accusatore ipso, quam ab alio repeti, atque iterum accusari. l. qui cœtu. §. fi. ad
leg. Iul. de vi pub. nec vel persistentis accusatoris depreciation quicquā de po-
ena minuetur. Et si qua huiusmodi. Sed cum testamenti factio à lege permissio-
ria esse videatur, Inst. ad leg. Falc. in prin. qua uniuicue idoneo permittitur face-
re testamentum, cur non hac ratione pacisci licet, ne testamentū faciam, vel ne
alium quam te instituā. l. testandi. C. eo. l. vlt. infra de test. Respondeo, Testamēti
40 factio publici iuris est. d. l. testandi. quod ea ratione dictū arbitror, quia publicè
interest, nemini unquam auferri talem facultatē, ne desidiæ atque ignauiae de-
inceps deditus, qui rerum suarū arbitrium amisisset, nihil ultra acquirere, ac nec
parta quidem conseruare conarentur, ideo contra bonos mores fieri visum est,

siquis pactionibus adstringere hanc facultatē vellet, non aliter ac si, vt res meas perdere ac dissipare deberem, vel ne quid deinceps acquirere mihi licitū esset, paciscerer. Adde quod & captandæ mortis votum ea res inducit. Quare idem quoque in cæteris similibus dicendum erit.

L. IX. VLPIA. LIB. XVI. AD EDICTVM.

ON AMBIGITVR SENATVM IVS FACERE POSSE. Subaudi, consulo, & non contradicente principe, vt declarat statim infra eod.l.xj.cùm ait, *Et ideo de his quæ primo constituuntur, aut interpretatione, aut constitutione optimi principis certius statuendum est.* Ita etiam firmat Bal.in l.humanum.C.eod.titu. & habet rationem, vt quemadmodùm princeps sine senatu nihil statuit.d.l.humanum, & nouella LXXI.quæ inscribitur, *de constitutionibus.* quinimò se ipsum quoque inter senatores numerat.l.ius senatorum.C.de dign.lib. xii. Sic nec se natus sine principis autoritate quicquam tale facere conetur. Nec absurdæ sunt huiusmodi interpretationes, quibus suppletur sententia scribentis, vt post Accur.probat Castren.infra eod.tit.l.princeps. Sed vt altius repetamus, scendum est, quo tempore Vlpia.hæc scripsit, dubium non fuisse, quin Senatus ius facere posset, extant enim adhuc in corpore iuris Senatus consulta, Imperatorū temporibus facta, vt Trebelleianum temporibus Neronis.l.j.infra ad Trebell. Velleianum sub Claudio, vel qui eum statim sequutus est Imperatore.l.ij.infra ad Vell.& huiusmodi alia, de quibus loquitur Theod.& Valent.constitutio.C. de senatus cons.l.vnica: vt nos interpretamur. Sed occurrunt doctores hoc modo. Si lege Regia omnis potestas populi in Imperatore perpetuò translata erat. infra titu.j.l.j.& l.j.de off.præf.præt.quomodo sine Imperatore leges à senatu fieri poterant? populus enim in alium transferendo, quasi abdicasse à se potestatem & imperium omne videtur. Respondeo, Senatus nihil aliud est, vt Cicero definit, quām summum Popu.Rom.consilium. Quamuis autem Populi appellatione, vniuersos ciues, numeratis etiam patitiis & senatoribus, contineri scribat Imperator, Insti.de iure natu.gent.& ciu. §.plebiscitum. Veritas tamen est, Romæ semper vt diuersos habitos fuisse Populum & Senatum. Quinimò à primordiis vrbis vsque ad Imperatorum tempora, de potestate inter se certasse, semper tamen in eo res stetit, vt potestas in populo, autoritas in senatu esse diceretur. Earum rerum quæ uis & differētia sit, ostendit Liuius lib.1. Cùm sensissent, inquit, ea moueri patres, offerendum vltro rati, quod amissuri erant, ita gratiam ineunt, summa potestate populo permitta, vt non plus darent iuris, quām detinerent: decreuerunt enim vt cùm populus regem iussisset, id sic ratum esset, si patres autores fierent, hodiéque in legibus, magistratibusque mandandis usurpat. Idem ius vi ademptum, prius quām Populus suffragium. Ineat, in incertum comitiorum euentum patres autores fiunt. Hactenus Liuius. indicant id quoque frequentes huiusmodi inscriptiones, *Senatus Populusque Roma*

Romanus, quasi non satis esset Populum dici, ut Senatus quoque comprehenderetur. Dionisius quoque Haliornass. libro sexto Romanarum Antiquitatum, consulem inducit ita loquentem, Scitis legem nobis esse iam inde ab urbe condita, quæ omnia in senatus potestate facit, præter magistratuum creationem, legum lationem, & belli inferendi finiendive arbitrium. Horum trium potestatem esse penes suffragia populi. Idque etiam libro quarto scribit, & superius quoque dixisse memorat. Cæterum Populus ius suum exercuit usque in Augusti tempora, cum per trigintaquinque tribus in quas descriptus erat, non solum Urbanus, sed & Latinus, atque omnium 10 omnino municipiorum ac coloniarum, quibus ius Ciuitatis erat, potissima gessit. Paulatim deinde populi ius in desuetudinem abiit, & ad Senatum delatum est. Ac sub Tiberio quidem comitia à populo ad patres translatæ esse, Tacitus libro primo, & tertio Annalium & Plinius Cæcilius libro tertio, Epistola penultima scribunt. Comitia autem ad Magistratuum creationem attinebant. Cæterorum quoque potestas, videlicet condendi leges, & iubendi bellum, aut pacem, eodem modo per desuetudinem amissa est, vel potius hæc omnia intermissa, & exerceri desita sunt. Quod ea ratione eueneire necesse fuit, quia gentibus iam & nationibus propè vniuersis ciuitate Romana donatis, impossibile penè esse cœperat, ut in unum 20 coire possent. Hoc est, quod Pomponius scribit, in l. secunda, de origine iuris. §. deinde. & §. nouissimè. Si rectè intelligatur: Cum ait, deinde quia plebs difficile conuenire cœperat, populus verò multò difficilius &c. Et paulò post, Nouissimè sicut ad pauciores viros iuris constituendi via transisse, ipsis rebus dictantibus, videbatur, per partes euenit, ut necesse esset Reipublicæ, per unum consuli: nam Senatus non perinde omnes provincias probè regere poterat. Paucorum appellatione, Senatum intelligi voluit. Cæterum vel Pomponius ipse Fenestellæ verba malo ordine in suum librum transtulit, vel compilatores, verba Pomponij non satis animaduera temporum ratione retulerunt, dum quæ ille de recentioribus ac nouis 30 temporibus scripsisset, quasi ad antiquissima pertinerent, abduxerunt. At verò Senatus ius suum nunquam deseruit, sed retinuit semper & exercuit saltem in speciem & prætextum quendam: quamuis principum viturbaretur sèpè, aut transuersus ageretur. Nec solum suum, sed & populi ius, ac munera administravit, præsertim interregnis Imperatorum, vel dum Imperatores creat, aut consulutatis ab exercitu potestatem confert. Cæterum ius istud nunquam in principes ita translatum est, ut perpetuò in omnibus principibus deinceps esset, nisi prout singuli ab Senatu prius comprobati essent. Hoc cum fieret, tunc demum ius populi in Imperatores conferrebat, nec solum populi, sed etiam Senatus (ut ego interpretor) scilicet 40 ut tantundem Imperator posset, quantum populus & Senatus ipse. Non enim quod milites aliquem appellasset Imperatorem, perinde statim habendum erat, ac si per tribus antiquo ritu appellatus esset, cum nec iidem ordines, nec

idem numerus militum esset. Sed opus erat, vt senatus principi tribunitiam potestatem, hoc est, ius ipsarum tribuum conferret. Ita enim interpretor tribunitiam potestatem, cuius nominis fastigium excogitasse diuum Augustum, Tacitus scribit: ne Regis, aut dictatoris nomen assumeret, ac tamen appellatione aliqua, cætera imperia præminere. Quanquam haud me latet, quodam scriptis, tribunitiam potestatem ab Imperatoribus, qui post Iulium Cæsarem fuerunt, ideo usurpatam, vt sacrosancti inuiolabilésque deinceps haberentur, quod diligenter prospici, exemplum Cæsaris admonebat, à coniuratis ciuibus interfecti. Sed verisimilius est, hæc omnia per tribunitiam potestatem quæsita esse, vt & sacrosancti haberentur, & tribunorum simul, ac tribuum potestatem uno honoris titulo nanciserentur. Ideò non tribuni dici voluerunt, sed tribunitiæ potestatis, cum nihil vetaret appellari eos tribunos, quemadmodùm & pontifices, & consules dicebantur. Nunc (vt ad propositum redeamus) hæc senatus consulta ita demum valuisse interpretor, si princeps ea non ignorasset, neque ab his dissensisset. Nam tribunitiæ potestatis ea potissimum erat vis & facultas, vt legibus ac senatus consultis intercedere possent: quod vbiunque facerent, tam lex, quam senatus consultum impediabatur, eaque de causa dum senatus habebatur, tribuni plebis pro foribus curiæ antiquitus excubabant, neque prius discedebant, quam quid intus actum esset, renuntiaretur. Tum vel subscrivebant, vel intercedebant, vt ex Valerio cognosci potest, lib. II. cap. I. sed hoc plus in Imperatoribus erat, quod in senatu assidue ipsi interueniebant. Ideoque facile omnia impedire poterant. Tacitus lib. I. Scaurus quia dixerat spem esse ex eo non irritas fore senatus preces, quod in relationi consulium iure tribunitiæ potestatis non intercessisset. Loquitur de Tiberio, quem Augustus adhuc viuens participem fecerat tribunitiæ potestatis. Ex historiis quoque perspici licet, postequam Resp. semel in vnius potestatem concessit, usque adeò ex illius voluntate senatum pendere, atque ad illius nutum omnia agere consueuisse, vt verisimile non sit, citra principis autoritatem quicquam, quod pauci grauioris ponderis foret, moliri conatos esse. Huius rei argumentum etiam nunc ex eo sumas, quod senatus consultum circa petitionem hereditatis, de his factum esse relatum est. in item veniunt. §. pridie. de pet. hered. quæ ab Imperatore Adriano proposita, & libello complexa fuerant. Tacitus lib. XX. Volcatius Tertullinus, inquit, Tribunus plebis intercessit, ne quid super tanta re, principe absente, statueretur. Nunc si ad Iustiniani & nostra hæc tempora disputatio reuocetur, meritò sanè dubitant doctores, verūmne sit quod hic dicitur: ipse enim Iustinianus Imperator nec uno in loco ad solum Imperatorem hodie pertinere affirmat, leges codere. l. fi. C. de legi. l. ij. §. hoc autem. C. de vet. iur. enu. Quo dicto senatus autoritatem excluderet, quasi maiestatem minuere videtur. Hic nodus ita vulgo soluitur, quasi id significare voluerit Imperator, nulli alteri singulari personæ, præterquam Imperatori leges facere licere. Senatus autem licere utique; quia scilicet multarum personarum collectione senatus constat. Sed Iustinia. constitutionibus, non hunc sensum aut distinguendi propositum fuisse manifestè appareat, quod nisi Iustinianum, quasi extinto senatu (qui temporibus suis

suis certè propèmodum extictus erat) loquutum esse dicamus: vt si quandoque extaret & quodammodo reuiuisceret, tunc demum huic responso locum esse noluerit, certè non alia horum inter se probabilior conciliatio fieri posse videtur, quām ut ad ea quæ diximus de Tribunitia potestate omnia referantur, atque hoc modo verum inueniatur, & principem solum legem facere posse, cùm scilicet alios facientes, arbitratu suo impedire possit, & senatum nihilominus quoque posse, si non princeps facientibus interdicat, idque ratio ferme, ut dicamus, cogit. Reliqua quæ hīc disputant doctores, nos alio loco tractanda reseruamus. l. j. infra titu. i.

L. XI. I V L I A. LIB R O X C. D I G E S T O R V M.

T IDEO DE HIS QVAE PRIMO CONSTITVVNTVR, AVT Interpretatione, aut constitutione optimi principis certius statuendum est. Fortassè legendum est, consultatione. Et hæc verba sine dubio ad senatus consulta quoque pertinent, de quibus proxime loquutus est. Nam non dubium est, hæc verba non ad vetera interpretanda, sed ad ea quæ ab initio conduntur referri. Cùm disertè dicatur, de his quæ primò constituuntur: nec inepta consequentia est. Et ideo &c. Nam cùm suprà dixerit, non posse leges & senatus consulta ita fieri: ut omnia comprehendant, appositiè subdit, de consilio principis statuenda esse, quæ initio constituuntur: quia scilicet principis prudentia multū iuuare possit in generibus comprehendendis. Deinde in sequenti capite, Ea quæ iam constituta fuerint, ad similia quoque producenda esse, atque ita exercendam iurisdictionem tradit: quicquid Accursius & Io. hīc commententur.

L. XII. I D E M L I B . XV. D I G E S T O R V M.

O N POSSVNT OMNES ARTICVLI SIGILLATIM AVT LE-
gib⁹. Deinde subdit in sequenti capite. Nam (vt Pedius ait)
Quoties lege aliquid unum, vel alterum introductum est, bona oc-
casio est, & cætera quæ tendunt ad eandem utilitatem, vel inter-
pretatione, vel certè iurisdictione suppleri. Interpretatione, in-
quit, vel iurisdictione. Et suprà dixerat, Is qui iurisdictioni præst. Interpretatio-
nem ergo accipe, virorum prudentum. Hi si inter se consentiant, expedita res
est, nec exempla desunt. l. quæ situm. & l. scio. de testib. l. si ususfructus. de aqua
pluia arcenda. l. si quis id quod. versicu. quod si dum proponitur. de iurisdictione
omnium iudicum. Si, vt plerunque in causis accidit, controuer-
tant, tum sola relinquuntur iurisdictione, quæ idem præstet. Potest igitur
iudex si species aliqua, vel dubium apud se emerget, quod neque lege,
neque prudentum interpretatione expressim decisum sit: exemplo & simi-
litudine alicuius legis, quod opportunum esse videatur, constituere: id quod
omnes fatentur, & exempla sunt frequentissima. l. j. C. de interdi. l. j. C. quæ
sit lon. cons. l. illud. infrà ad leg. Aquil. l. ex facto. de neg. gest. quamvis Accurs. in
his exemplis, quæ in iure referuntur, necessarium olim fuisse existimet, consuli
principem, quod non puto verum. Hodie certè non necesse est, & si exempla
non extarent: cùm satis esse debeat, semel eam rem hoc loco concessam esse.
Sed ego iis demum iudicibus de similibus ad similia iudicando progredi per-

missum arbitrator, qui non ut iudices dati cognoscunt: nam hi notionem duntaxat habere dicuntur, sed qui iure proprio magistratum & iurisdictionem acciperunt, ut praetores, proconsules, & praesides prouinciarum. Nam de his exempla loquuntur. Hi enim propriè iurisdictionem habere dicuntur. l.j.de iurisd.omn. iud.vbi dixi. l.j.in princ.iuncto §.hæc verba. quod quisque iur. Puto etiam legatis proconsulum permitti. Nam & hi quodammodo iudices ordinarij habebantur, quamvis alienam iurisdictionem gererent: arg.l.hos accusare. in prin. de accus.& l. qui neque de iudic. nec mirum est, hos tales, quæ legibus omissa sunt, iurisdictione supplere posse. Nam prætorum antiquorum hæc autoritas semper fuit, ut actiones legibus accommodatas redderent (quas utiles dicebant) vbi eadem ratio subesset, veluti in lege Aquilia. l. quia actionum de præscrip. verb. & utilibus interdictis per in factum actionem dandis. d.l. si ususfructus. quarum eadem omnino vis est, atque directarum. l.actio. de neg. ges. Proconsules autem & praesides ad exemplum prætorum agunt. l. de his. de off. præsid. Quòd si quis in aliquo duntaxat articulo, aut causa iurisdictionem acceperit, vel specialis iudex datus fuerit (Nam inter hos aliquid differre arbitramur, ut infra dicā. l. legatus. de off. procons.) non idem huic concedendum puto, vel aduersus Innocentij opinionem, quam Angel. hoc loco refert. quamvis actiones hodie nec utiles nec directas impetrari necesse sit, siue apud maiores magistratus, siue apud pedaneos agatur. l. ij. C. de form. & impetr. subl. vbi glo. quia scilicet non tantam potestatem hic habet, nec illi æquè confidere debet lex, vel princeps. Nam neque hic iudex iurisdictioni præesse dicitur, ut suo loco ostendam. l.j. de iurisd. omn. iud. quicquid pontifex Gregorius in contrarium scribat. c.p. & g. de off. deleg. Et solent qui eos iudices dederunt, si de iure consuluntur, his respondere. l. eum quem. §. primo. infra de iudic. Quare cum sententia ipsa, quam ad extreum dicunt, simul actionem reddere, & super reddita pronunciare videantur, qui olim actiones præscribere non poterant, nec postea eis ut id faciant ullo iure concessum appetat, magistratus suos consulere debent. Obtinet quod hic dicitur, vbi similitudo legis undeque congruens reperitur. Quod sane non sæpe accidit, nec temere eadem rationem, aut causam subesse credere debemus, argumen. l. si verò. §. de viro. sol. matrimo. Cæterum si omnimoda similitudine deficiamur, consulendus est princeps, ut in his quæ noua emergerint, noua remedia nobis tradat. l. humanum. C. eod. titu. l. j. infra de vent. insp. Item hæc dicta sunt, de quibus rebus expressam legem non habemus. Quòd si lex sit & interpretatio queratur, ea quomodo facienda sit, ex Pauli intentia mox docebit. l. si de interpretatione, infra eod.

L. XVIII. CELSVS LIB. XXXIIII. DIGESTO.

ENIGNIVS LEGES INTERPRETANDAE SVNT, QVO voluntas earum conseruetur. Sic alibi l. penul. de pœn. Interpretatione legum pœnas moliendas esse, potius quam exasperandas. Et l. factum. §. fina. de regu. iur. In pœnalibus causis benignius interpretandum esse. Benignius ergo accipe, lenius & remissius, quam scilicet legis verba significare videantur. Idque in pœnalibus propriè & in iis quæ pœnalium similia sunt intelligamus, nec exempla desunt. l. iiiij. §. siue au-

tem.

tem.infrà de manumiss.& ad Senatusconsul. Trebel.l.j. §. qui operas vt tamen cum temperamento aliquo semper fiat.l.respiciendum.in princ. infrà de pœn. hoc enim modo conseruabitur voluntas legis, cùm intra limites & quasi li- neam puniendis delictis adscriptam consistemus, non autem si transgrediamur. Non idem faciendum est, si quid lex permittat, vt etiam plenius accipiamus, quippe hoc modo similiter & linea transgrederemur, licentiāque magis quam benignitas hæc esset. Quamobrem rectè videtur existimasse Guilielmus ne- scio quis hoc loco. Si mortuo filio naturali concubinam, ex qua eum suscepi, vxorem duxero, non legitimari nepotem, qui mihi ex eo sit, neque ad hoc tra- 10 hendam esse Iustiniani constitutionem. authen. quib. mod. nat. effic. sui. in prin. quod & Bald. probat. Nam quæ Accurs. hīc scribit, non ferè ad veram huius capitatis interpretationem pertinere visa sunt.

L. XX. I V L I A. L I B. Q V I N Q V A G E S I M O Q V I N T O D I G E S.

NON OMNIVM &c. Deinde subdit Neratius. *Et ideo rationes eo- rum quæ constituuntur, inquire non oportet, alioqui multa ex iis quæ certa sunt subuerterentur.* Hoc ita accipiendum est, vt non oporteat inquire rationes omnino omnium: sed quorundam tamen inuestigare expediat. Nam supra capite præcedenti sic ait, *Non omnium &c.* Videtur autem aliud esse ratio, aliud mens legis. Ratio est quæ legislatorem ad 20 legem faciendam impulit. Mens est vis ipsa ac potestas legis, quæ descendit ex ratione, ex eaque cognosci & perpendi debet. Et mea quidem sententia omnes omnino iudices siue maiores, siue minores magistratus gerant, siue ordinarij, siue delegati sint, de iis quæ sunt ex mente legis, secundum eam constituere possunt. Non item si aliquo casu lege non comprehenso, subesse tamen videatur eius legis ratio: de hoc enim non nisi qui generali iurisdictioni præsunt con- stituere poterunt, vt modò dixi, in l. non possunt. cùm ipsis solis de similibus ad similia procedere permisum sit. Quod ait, *Multa hoc modo subuerti posse.* crebra sunt exempla, vnum atque alterum proposuisse contentus ero. Ait lex, *Transige re vel pacisci de criminе capitali, excepto adulterio non esse prohibitum.* l. transige- 30 re. C. de transactio. Si speciale rationem querimus, cur non & de adulterio transigi liceat: idcirco id relatum esse post diuersas multorum opiniones, putat Alciat. quia adulteri antiquitus capitali pœna non afficiebantur, sed deportabantur. l. si quis viduam. de quæst. Bart. in l. Claudio. de iis quibus ut ind. Alc. lib. v. Parad. cap. viii. Sed cùm posterioribus legibus, capitalis pœna adulteris irrogata sit. l. quamuis. C. ad leg. lul. de adul. consequenter videretur dicendum, & de adulterio hodie transigi posse. Tamen satius est rationem non scrutari, ne hoc modo subuertamus legem. Quamuis Corrasius lib. ii. miscellan. c. i. alia quadam ratione, quam Alciatus, ut mihi quidem videtur, rectè confutauerat, 40 constitutum id fuisse existimet. Expressius hoc in eo appareret, quod diuus Antoninus constituit: Si ante quam dies legati cedat, Princeps cui relictum erat, ab humanis decesserit, deberi legatum successori eius, non item si Augustæ legaueris. l. quod principi. l. seq. de leg. ij. Differentiæ rationem eam esse Bart. putat, quod princeps suo iure dignitatem habet, Augusta alieno. l. fœminæ. de se- nator. atque eo modo nihil speciale in fauorem principis inductum esse, cùm

idem & in cæteris dicendum sit, quibusunque aliquid sub nomine dignitatis relictum est. cap. quoniam Abbas. vbi not. ext. de off. deleg. Quia ratione si principis, aut Imperatoris verbum legato expressum non sit, sed proprium duntaxat nomen, vt puta, Antonino Pio, successori nihil debitum iri putat. d.c. quoniam. argum. l. annua. de annu. lega. quam restrictionem veram non arbitror. Sed id specialiter in principe constitutum puto: quia Antonini temporibus, si legatarius ante diem legati cedentem, ab humanis deceperat, caducum efficiebatur legatum, & propterea fisco applicabatur. l.j. C. de cadu. tollend. l. item veniunt. §. antè quām. de pet. hæred. Alcia. lib. 111. dispunct. c. vi. Quam obrem parui retulit successori principis applicari, quod fisco dandum erat. ¹⁰ Non idem in Augusta, nec in aliis dicendum fuit: quia scilicet hæc ratio cessabat. Cùm ergo hodie caducorum nomen & materia sublata sit, ac pro non scriptis huiusmodi legata omnia habeantur, ideoque apud hæredem resideant. l.j. C. de cad. tollend. vtique constitutionis Antonini ratio cessat, sed non cessabit dispositio. Nam rationem omittere præstiterit, quām subuerti legem. Emancipationes liberorum antiquitus per imaginarios seruiles modos fiebant, ideo dictum, eos qui emanciparentur, capite minui. l. liberos. de cap. dim. Inst. quib. mod. patr. pot. solu. §. præterea. nouell. viij. in princ. Hodie emancipationes ci- tra seruiles repræsentationes fieri inductum est. l. fin. C. de emanc. lib. Non propterea tamen dicas, eos qui emancipantur, capite non minui. Nam capitis di- ²⁰ minutionem eis etiam nunc accidere expressim ipsem Imperator Iustinianus, qui antiquam obseruationem sustulit, affirmat. Inst. de cap. dim. §. minima. vbi glo. in verbo, vel contra. Similiter & arrogatio: quia solennibus quibusdam modis fiebat: ideo definitum fuit, absentem arrogari non posse. l. neque absens. de adopt. At quamuis ea solennia hodie sublata sint. l. fina. C. de adopt. non ideo tamen magis arrogari absens poterit. d.l. neque absens. Sunt huiusmodi multa in tractatu de nuptiis, quæ inter quosdam prohibentur, inter quosdam non. Itemque sub tractatu de manumissionibus, quæ non nisi certis solennibus modis antiquitus fieri poterant, in quibus omnibus legum mens manifesta est, ratio & causa difficiles inuentu. Quòd si inueniantur, atque ex his argumentari, liceat, periculose erit, ne legum placitis non relinquatur locus. Quædam huc pertinentia superius etiam adnotauimus, in procem. Digestorum. §. hæc autem tria.

L. XXIII. PAVLVS LIB. IIII. AD PLAVTIVM.

INIME SVNT MVTANDA, QVAE INTERPRE-
tationem certam semper habuerunt. Hoc ita accipiendum existi-
mo, si non euidens antiquæ interpretationis error ostendatur.
arg. l. quod non ratione. infra eod. Nam quod ait, *Certam interpre-
tationem*. Utique sic videtur accipiendum esse, de qua nun-
quam fuerit dubitatum. Cæterum si de fide veri hesitatum sit, communis ta- ⁴⁰
men sententia quædam obtinuerit, mutari posse arbitror, qualia nostris tempo-
ribus multa in iure contra opiniones antiquorum sunt declarata. Ita accipi-
endum arbitror quod vulgo dicimus, à communi opinione iudicando receden-
dum non esse. argumen. etiam. l.j. §. sed neque. C. de vete. iure enucleando. l. ex
omni

omnibus, & quod ibi notat Fulgosius infrà de offic. præf.

L. XXIIII. CELSVS LIB. VIII. DIGESTO.

N CIVILE EST, NISI TOTA LEGE PERSPECTA, VNA ALI-
qua particula eius proposita iudicare, vel respondere. Legem etiam
pro integro quolibet tractatu accipere conuenit. Nam videmus
sæpè sub eodem titulo quædam ponit, quæ singula inter se aduer-
sari videntur: cùm tamen re vera ex inferioribus superiora non insubtili ratio-
ne restringantur, declarantur, aut extendantur. Exemplum est sub titulo de
adopt. cap. xxxii. l. nonnunquam. vbi & hoc notauimus, necnon aliis in locis
quæ colligere non vacat. l. doctitij. cum tribus legibus sequ. C. de decur. libro
decimo. glo. finali, in l. vltima. in C. de iur. delibe. l. iiiij. iuncta l. si quis. C. de fur. &
dicam in l. fina. tit. sequenti.

L. XXXII. IULIA. LIB. XCIIII. DIGES.

E QVIBVS &c. QVARE RECTISSIME ETIAM ILLUD RE-
ceptum est, ut leges non solo suffragio legislatoris, sed etiam tacito
consensu omnium per desuetudinem abrogentur. At qui Imperato-
ris Constantini constitutione. l. i. C. quæ sit long. cons. declara-
tum est, nō posse à consuetudine legem, aut rationē vinci: quo-
modò ergo per desuetudinem (quæ nihil aliud est quam contraria consuetu-
do) lex abrogabitur, & tolletur? Soluitur hic nodus ferè communiter hoc mo-
do: vt Constantini constitutionem de priuata alicuius regionis, aut munici-
pij consuetudine intelligamus: vt per illam, generalis lex non tollatur. Hoc au-
tem caput scriptum esse accipiamus, de consuetudine vniuersorum quicunque
subsunt Romano Imperio: vt per illam, lex tolli possit. Docet hoc esse verum
verbum illud, *Omnium*. Et quod constitutio illa Constantini ad quendam
priuatum inscribitur, quem de municipij sui priuata consuetudine consuluisse
credibile est. Sed nec in illo quidem municipio obseruabitur talis consuetu-
do, quæ generali legi obuiat. Nam suprà in l. omnes populi. de iustitia & iure.
ostendimus non licere subditis Imperio populi Romani leges sibi, vel statuta
facere, quibus quid ex publico iure corrumpant, hoc est, aliquid inducant,
quod iuri publico aduersetur. Sed de iis dumtaxat sibi legem ferre posse, de
quibus & pacto transfigi licet, per legem finalem, infrà de colleg. illic. Idem di-
cimus & de consuetudine, ut nihil omnino valeat consuetudo regionis, aut
municipij cuiuspiam ad iuris publici derogationem. idque vel contra com-
munem opinionem, multis locis in iure expressum esse non dubitauerim, di-
cta l. i. C. quæ sit long. consuetudo. l. eos. §. j. de vñur. auth. nauigia. de fur. au-
then. omnes peregrini. commu. de succesi. l. ij. §. diuus. Secundum vnum intel-
lectum, infrà de sepulc. viol. Nec vlla municipij, aut loci cuiusquam consuetu-
do vsquam in iure nostro relata comprobataque inuenietur, contra ius quod
publicam prohibitionem habeat: Sed de iis dumtaxat rebus, de quibus etiam

inter priuatos pacisci licet. Ideoque etiam expressa municipum constitutione & pacto effici potuissent. Hoc sensu loquuntur exempla omnia à doctoribus relata. l. si sine. §. huius. de administratio. tutorum. l. item . in principio. quod cuiusque vniuersitatis. l. venditor. §. si constat. communia prædiorum. iuncta l. quosdam. vbi glossa secundum opinionem Py. C. de metall. & metall. libro undecimo. l. finali. de decretis ab ordine fac. quibus nos suis locis omnibus adscriptimus interpretationem. Quod sicubi lex aliqua municipalis refertur: vt l. semper. §. legem quoque. de iure immunita. iuncta l. prima. C. de decretis decurio. super immu. libro decimo. quæ de ea re facta esse videatur, quæ priuatum pactione effici non potuerit, talem legem aut à principe specialiter permisam , vel poste à confirmatam esse , aut in municipio obseruatam, antequam veniret in ditionem populi Romani intelligere, vel præsumere debeamus, secundum ea quæ superius adnotauimus, in d.l. omnes populi. de iustitia & iure. Quod ergo ait, Tacito consensu omnium, abrogari leges. Sine dubio accipiendum est, de populo , deque legibus Romanis. Nam de iure ciuili Romanorum vsqueaque his libris loquitur. Populus autem Romanus intelliguntur omnes Romano Imperio subiecti. l. in orbe. infra de statu hominum. Nam ad hos omnes pertinet ius ciuale: cui sententiæ consequens est, vt nisi omnes , aut maior pars subditorum consentiant , lex nulla abrogari possit, argumento l. nulli. quod cuiusque vniuersitatis nomine. l. quod maior. ad municipal. Alberic. dicta l. omnes populi. post principium . Plerique autem consentientibus, nihil aliud requiri arbitror , quæ vt ne princeps expressè contradixerit . Nam si contradicat, iussum eius altera lex est: quæ aut consuetudinem tunc induci non sinit, aut inducitam perimit , unde nouo populi consensu , & noua aliorum vel eiusdem principis tolerantia ex integro opus est, cum longi temporis vslu: vt rursus eadē inducatur desuetudo. Hæc de populo Romano. Nam de exteris populis , quomodo apud eos inducantur consuetudines , querere ad nos non attinet . Secundum hanc distinctionem, Imperatoris nostri constitutio nouella octuoginta quinta, qua arma priuatim fabricari , vendi ac teneri vetuit. Nec solùm contrafacientibus, verum etiam magistratibus, qui ne id fieret non prouiderunt, certas poenas infligit, sine dubio per desuetudinem sublatam esse dicimus , cum generaliter in omnibus terris Romani Imperij , arma priuatim vendi ac teneri solita sint, principe id sciente ac paciente . Item rescriptum diuini Adriani, quo mortuos in ciuitatibus sepeliri vetuit, dicto §. diuus. contrario vslu abrogatum esse dicemus. Sed & Imperatoris nostri nouellam constitutionem, authentica, vt non luxurientur contra naturam &c. quo capite, ultimo suppicio affici eos iubet, qui blasphemauerint, vel per caput, aut per capillum Dei iurauerint, abrogatum esse crediderim, cum talis poena nusquam in vslu recepta fuerit. Sed aut nulla, aut mitior irrogari vbi que soleat. Non tamen erunt blasphemi prorsus extra poenam: sed mitius punientur, quæ lex illa iubeat: quia scilicet consuetudine atque etiam veteribus legibus quadamtenus puniuntur. l. finali. C. de religiosis. Eadem ratione vslu

vñ quoque abrogata videtur lex illa, vt quod alea victum sit, restituatur. dicta l. fina. nam nusquam hodie exerceri ea lex aduersus lusores solet, quicquid contrà dicat Abbas in capi. clerici. de vita & honestate clericorum. glossa in l. si rem .§. finali. vbi Paulus de Castro, de præscriptis verbis. Sed hanc totam rem fusius ac plenius pontificij prosequuti sunt, in capi. primo, de treuga & pace. Alexander quoque egregie tractauit, in consilio cxxxii. libro primo. ab his petenda, quæ nos consultò omittimus, ne longiorem distinctionem facere necesse habeamus. Hæc sic accipienda sunt, si consuetudo post legem inoleuisse proponatur. Cæterum si vigente consuetudine, lex huic aduersa feratur, quin consuetudinem perimat, iure civili dubium non est, dicto §. diuus. l. prima. §. si quæ verò pragmaticæ sanctiones. C. de Iustinia. Codi. confir. Eius rei argumentum, quòd quibusdam casibus consuetudinem specialiter præseruant legislatores. l. penultima. in fine. C. de constituta pecunia. authentica, de fide. in fine. quamvis iure canonico generalis lex generali duntaxat, non etiam specialem consuetudinem singulorum locorum tollere traditum sit. capi. primo. de constitutio. libro sexto. Sed nos tam iure canonico, quām ciuili id accipi debere existimamus, si vel consuetudo priuilegij instar habeat. dicto §. si quæ verò. vbi Castren. vel constitutio aliquid non ad publicum ius, sed ad priuatam causam pertinens inducat. Tunc enim specialem cuiusque loci legem non tollet: alioquin si lex generalis sit, & publicam utilitatem respiciat, non video cur non & loci cuiusque consuetudinem perimat, cùm in vniuerso orbe Romano aliquid prohibet, aut iuber. tunc enim lata lege iam nec potest quidem localis illa consuetudo rationabilis appellari.

L. XXXIII. VLPIA. LIB. I. DE OFFIC. PROCONS.

V M D E C O N S U E T U D I N E C O N F I D E R E Q V I S
videtur, primum quidem illud explorandum arbitror, an etiam contradic̄to aliquando iudicio consuetudo firmata sit. Ita legendum esse Augustinus quoque probat, quicquid Accursius vallet, aut imposturæ faciat. Ego vel aduersus omnium sententiam, hoc caput ita accipendum arbitror: quasi consilium nobis det Vlpianus, non quasi necessitatem imponat. Aperte enim id agit, vt illum adiuuet atque instruat, qui de consuetudine confidit. Alioquin probari, aut firmari nunquam posset consuetudo. Si iusta exceptio illa existimaretur, quòd contradic̄to iudicio nunquam obtenta esset. Nobiscum sentire videtur etiam Albericus h̄ic in fine, dum dicit, huius capituli hunc sensum esse, vt qui consuetudini innititur, despicer debeat, an secundum intentionem suam quandoque iudicatum sit, & sententias huiusmodi profert, alioquin consuetudinem talem esse aliis modis probet. Consilium aliis etiam locis dare consueverunt Iurisconsulti. l. is qui destinavit. de rei vend. l. prima. de inoffic. testamen. cum similibus.

V O D N O N R A T I O N E I N T R O D V C T V M , S E D
errore primū, deinde consuetudine obtentum: in aliis similibus non
obtinet. Exemplum huius rei clarissimum sub titulo, de iniur.l.
iniuriarum. §. finali.

D E C O N S T I T U T I O N I B U S P R I N C I P U M .

T I T V L V S I I I I .

D V M libera fuit ciuitas, legibus, Senatusconsultis, magistratum edictis, prudentum interpretationibus, ac responsis omnia gubernabantur. Sed post-¹⁰ eaquam Respubli. sub vnius ditionem Imperiumque concessit, tunc demum in vsu esse cœpit hæc iuris pars, quæ constitutiones principum appellantur. Et initio quidem Rōmani principes proprio munere mandatis exercitibus consulere se profitebant, nihil certè nisi quod vetustis legibus & moribus conueniret constituebant, ab his autem latæ leges, tanquam imperatoriam & tribunitiam gerentibus potestatem, accipiebantur. Nam tribunitiam potestatem perpetuam, principes suscipiebant. Idemque ex veteris iuris autoritate ius dicebant. Sed paulatim eò res processit, vt citra solennium obseruationem, arbitratu suo omnia constituere inciperent: adeò quidem, vt non iniuria neque falso dictum sit, vetustissimi iuris autoritatem, & disciplinam, principum constitutionibus, veluti securibus concidisse. Mutationes tamē & correctiones meritò in plerisque factas existimo, cùm antiquissimis legibus ac iure quædam nimis rigida & dura, quædam supra modum superstitionis obseruationibus plena essent, quod Cicero in oratione pro Murena, Au-lus Gell. libro vigesimo noct. attic. cap. primo attestantur. Ipsæ quoque principum constitutiones etiam nunc ostendunt. l. fina. C. de adopt. l. j. C. de lat. libert. tollen. l. j. C. de nud. iure Quir. tol. Nihil enim à principibus nisi cum magna ratione constitutum, aut decretum inuenias, vtpote qui præstantissimos iuris consultos vsqueaque in consilio habere soliti fuerint, sine quorum interventu nihil expediebant. Quin ab his rescripta omnia decreta & constitutio-³⁰nes dictabantur, tanto quidem sèpè studio tantaque subtilitate, vt nihil admirabilius statui, aut definiri potuisse videatur. Cæterum in his Digestorum libris, iam inde ab Augusto Cæsare constituta quædam referuntur: vt lex Iulia maiest. repet. pecul. de vi. de annal. de amb. de adulteris, & deinceps vsque ad sua cuiusque scriptoris tempora, quas Iurisconsulti veteres interpretati sunt. Sed in Codice Iustiniano, in quem vniuersa hæc iuris pars collata est, non nisi à Seuero, & Antonino, quod inuenerim, ad ipsum vsque Iustinianum collectæ sunt, principum constitutiones, nec hæ quidem omnes, nam quis hoc facere potuisset? Sed insigniores rationabiliorésque & vsu magis probatæ. Credo quod superiorum principum bene constituta omnia, vel in libris Digestorum relata, vel in has posteriores constitutiones translata erant. Nam ferè hoc vsu venit, vt dum ex aliorū autoritate quod scribimus confirmare atque approbare nitimur: superuacuos reddamus superiorū scriptorum libros, ac velu

veluti luminibus eorum officianus. Sanè quamuis quædam ex his quæ sub titulo superiore tradita sunt, ad principalium quoque constitutionum interpretationem pertineant, rursumque ex his quæ sub hoc titulo referuntur, nonnulla, cæteris quoque iuris partibus interpretandis utilia esse possint: ut l.ij. & l.finali. infra eodem titu. rectè tamen à Iustiniano factum est, vt de constitutionibus principum specialem tractatum inscriberet. Nam his maxima iuris nostrí pars continetur: quædam enim insigniora, nisi specialiter attingantur, quasi neglecta videri solent. l.item apud. §. item ait prætor. de iniur. Cæterùm idem propè sub hoc titulo agit, quod sub precedenti: vt, quid principum constitutions sint: quot earum genera, quæ vis & potestas, quomodo accipiendæ atque interpretandæ sint, in vniuersum nos doceat. Bartol. tamen inscriptam habuisse videtur rubricam, non de constitutionibus, sed de *mandatis principum*, quæ inscriptio vera non est. Quid autem inter se differant, mandata & constitutiones principum, mox docebimus in l.j. infra eod. titu.

L. I. V L P I A N V S L I B . I . I N S T I T U T I O N V M .

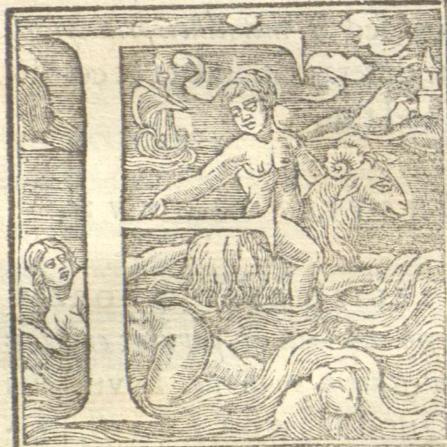

VOD PRINCIPI PLACVIT, LEGIS HABET VIGOREM:
20 *Vtpotè cum lege regia, quæ de imperio eius lata est, populus ei & in eum omne suum imperium & potestatem conferat.* In vulgatis codicibus legebatur, *Concessit.* Quod illi verbo, *Lata est*, melius respondet, sed, *Conferat*, etiam Alberic. hīc agnoscit, & ita prorsus Vlpianum scripsisse puto. Quamuis animaduerterim Iustinianum, quotquot aliis locis huiuscē legis mentionē facit, Inst. de iure natur. §. sed quod principi. l.j. §. cūm enim. C. de vet. iur. enuclean. l.j. in princ. de offic. præf. præt. l. ex imperfecto. C. de testam. l.ij. §. nouissimè. de origi. iur. Ita semper omnia retulisse, quasi initio vna lex lata fuerit, quæ futurorum omnium deinceps Imperatorum potestatem generaliter firmauerit, & imperium à populo Romano perpetuò in principes transtulerit. Quod verum esse etiam Corrasius vir aliqui diligētissimus & doctissimus, aduersus Marij Salomonij sententiam (quam ille posuit in tractatu, de principe. lib. vi. & vii.) existimauit. lib. vi. Miscell.
30 cap. viii. Sed historiæ veritas est, consueuisse legem huiusmodi in singulos principes, mox vt ab exercitu consalutati, & à senatu comprobati essent, ferri, non quidem antiquo more per tribus, & populi rogationem (quippe studiis tribuum alia fieri pridem desitum erat, vt paulò ante commemorauimus, in l. non ambigitur. supra titu. j. Ideoque post Augusti tempora nihil omnino per tribus (quod ad reipublicæ administrationem pertineret) actum esse legimus. Sed ferebatur huiusmodi lex de Imperatore, per senatum ipsum, quod est summum consilium populi Romani: vt definit Cicero. Quare speciali nomine Senatusconsultum appellabatur. Tacitus libro decimo septimo: Adcurrunt patres, decernitur Othoni Tribunitia potestas, & nomen Augusti, & omnes principum honores. Idem libro decimo octavo, de Vitellio. in senatu cuncta, longis alioum principatibus composita, statim decernuntur. Idem libro vigesimo: At Romæ senatus cuncta principibus solita Vespasiano

decernit. Idem lib. XII. in fine. Illatusque castris Nero, & congruentia temporis præfatus, promisso donatiuo, ad exemplum paternæ largitionis, Imperator consalutatur, sententiam militum sequuta patrum consulta. Plena denique horum historia est testimoniorum, præsertim libri illi variorum autorum, qui de vita Rom. Imperatorum inscribuntur. Quinetiam Senatus consulti de Imperio Vespasiani facti, pars maxima hodie in Laterani Basilica legitur, ærea tabula incisa, quæ prope altare maximum adseruatur, idque etiam Salomonius putat. Eius tabula exemplum subscribi curauimus, quod quidem est in hæc verba.

EXEMPLVM TABVLÆ.

10

OEDVS VE CVM QVIBVS VOLET FA-
CERE LICEAT, ITA VTI LICVIT DIVO
AVG. TI. FILIO CAESARI AVG. TIBERIO,
QVE CLAVDIO CAESARI AVG. GERMANI-
CO. VTIQVE EI SENATVM HABERE, RE-
LATIONEM FACERE, REMITTERE, SENA-
TVS CONSULTA PER RELATIONEM, DI-
SCSSIONEM QVE FACERE LICEAT, ITA
VTI LICVIT DIVO AVG. TI. IVLIO CAE-
SARI AVG. TI. CLAVDIO CAESARI AVG
20

STO GERMANICO. VTIQVE CVM EX VOLVNTATE AVTORITATEVE
IVSSV MANDATVVE EIVS PRAESENTE VE EO SENATVS HABEBITVR,
OMNIVM RERV M IVS PERINDE HABEATVR, SERVETVR AC SI E LE-
GE SENATVS EDICTVS ESSET HABERETVR QVE. VTIQVE QVOS MA-
GISTRATVM, POTESTATEM, IMPERIVM, CVRATIONEM VE. CVIVS REI
PETENTES SENATVI POPVLO QVE ROMANO COMMENDAVERIT, QVI-
BVSVE SVFFRAGATIONEM SVAM DEDERIT, PROMISERIT, EORVM CO-
MITIS QVIBVS QVE EXTRA ORDINEM RATIO HABEATVR. VTIQVE EI
FINES POMERII PROFERRE PROMOVERE, CVM EX REPVBICA CEN-
SEBIT ESSE LICEAT, ITA VTI LICVIT TI. CLAVDIO CAESARI AVG.
GERMANICO. VTIQVE QVECVNQVE EX VSV REIPVBCLAE MAIESTA-
TEDIVINARVM, HVMANARVM, PVBLICARVM, PRIVATARVM QVERERV
ESSE CENSEBIT, EI AGERE, FACERE, IVS POTESTAS QVE SIT ITA VTI
DIVO AVG. TIBERIO QVE IVLIO CAESARI AVG. TIBERIO QVE CLAV-
DIO CAESARI AVG. GERMANICO FVIT. VTIQVE QVIBVS LEGIBVS
PLEBEIVESCITIS SCRIPTVM FVIT, NE DIVVS AVG. TIBERIVSVE IV-
LIVS CAESAR AVG. TIBERIVS QVE CLAVDIVS CAESAR AVG. GERMA-
NICVS TENERENTVR IIS LEGIBVS PLEBIS QVESCITIS IMP. CAESAR
VESPAZIANVS SOLVTVS SIT, QVAE QVE EX QVAQVE LEGE ROGATIO
NE DIVVM AVG. TIBERIVM VE IVLIVM CAESAREM AVG. TIBERIVM VE
CLAVDIVM CAESAREM AVG. GERMANICVM FACERE OPORTVIT: EA
OMNIA IMP. CAESARI VESPASIANO AVG. FACERE LICEAT. VTIQVE
QVAE ANTE HANC LEGEM ROGATAM ACTA, GESTA, DECRETA, IMPE-
RATA

RATA AB IMPERATORE CAESARE VESPASIANO AVG. IVSSV MANDA
 TVVE EIVS A QVOQVE SVNT: EA PERINDE IVSTA RATAQVE SINT,
 AC SI POPVLI PLEBISVE IVSSV ACTA ESSENT. *Sanctio.* Si QVIS
 HVIVSCE LEGIS ERGO ADVERSVS LEGES, ROGATIONES, PLEBISVE-
 SCITA, SENATVSVE CONSVLTA FECIT, FECERIT, SIVE QVOD EVM
 EX LEGE ROGATIONE PLEBISVESCITO S. VE. C. FACERE OPORE-
 BIT, NON FECERIT, HVIVS LEGIS ERGO ID EI NE FRAVDI ESTO,
 NEVE QVID OB EAM REM POPVLO DARE DEBETO, NEVE DE EA
 RE CVI ACTIO, NEVE IVDICATIO ESTO, NEVE QVIS DE EA RE A-
 PVD SE AGI SINITO.

Ex his satis constare arbitror, de singulis Imperatoribus legem ferri soli-
 tam, sine qua nulli iustum imperium esse existimaretur. Quamobrem quod
 ex Vlpiano relatum est, dicta lege prima, infra de offic.præfect.præto.Reipub.
 regimenta ad Imperatores perpetuò translata esse, ex sententia ipsius Vlpia-
 ni (si modò Vlpianus ita scripsit) sic accipiendum videtur: institutum fuisse, ut
 Imperatores perpetuò crearentur, atque hi totius Reipubli.curam gererent;
 quod & Pomponij verba significant, quæ superius retulimus, ex lege secun-
 da. §. Nouissime.de origi.iur. Illud quoque sciendum est, lata lege de Impe-
 rio cuiuspiam, siquidem ipse iure agere videri vellet, non continuò per se
 omnia administrasse: sed de Senatus sententia pleraque constituisse, vt ex
 Plinij Cecilij Panegyrico, quem Traiano dixit, cognosci potest. In eo enim
 bonum principem & qualem omnibus esse decet exprimit. Indicant hoc pa-
 sim Historiæ, Apparètque etiam Imperatoris Iustiniani relatu, in lege secun-
 da. §. sed quia.C.de vete.iure enucle. Nam Imperatorem Adrianum, cùm edi-
 ctum perpetuum opera Saluij Juliani composuisset, edidissetque, Senatus con-
 sulto illud approbari iurasse testatur, quo firmior autoritas esset. Quibus
 consequens est vt dicamus, Senatum Populūmque Romanum non in totum,
 ne pro tempore quidem quo quisque Imperator viueret, à se abdicasse impe-
 riūm: cùm videamus sub bonis principibus ita haberi solitum fuisse, vt non
 minus rata essent, quæ Senatus, quam quæ Princeps constituisset. Quinimo
 ausim dicere nihilo plus iuris datum Principi, quam retentum esse: quoad sci-
 licet Princeps aliquid fieri non prohiberet. Nam ex tabula apparet non id
 agi, vt Senatus, aut Populus priuentur potestate sua: sed vt principem quasi
 supremum aliquem magistratum ac velut dictatorem constituant. Veram
 esse hanc sententiam indicat etiam id ipsum, quod ex Vlpiano refertur, *Senat-
 um ius facere posse.* Quod etiam Valent.& Theodo. Imperatorum constitu-
 tione agnitus & comprobatum est.d.l.non ambigitur.l.j.C.de Senatusconsul.
 Extantque hodie complura Senatusconsulta temporibus Imperatorum fa-
 cta, quæ pro generalibus legibus obseruata sunt. Enim uero quia summum ius
 etiam magistratum creandorū coëgendiq; & habendi Senatum, ac potestas
 etiam Tribunitia penes Principem erat, vt tabula ostēdit: cùm quidem quarto

capite cautum sit, ut quos magistratus potentes commendauerit, quibusque suffragationem suam dederit, aut promiserit, eorum comitijs quibusque extra ordinem ratio habeatur: idcirco nec alij ferè quam quos Princeps iussisset magistratus creabantur. l.j.ad ad legem Iuliam de ambi. Et perratò eueniebat, ut quicquam, nisi arbitratu Principis, constitueretur. Quid enim auderent, vel consules, vel prætores, qui tum essent, aut omnino Senatus totus: quibus ille statim, si collibitum esset, magistratum abrogare, atque etiam ordine eisdem mouere posset. Quemadmodum Populum per tribus, quibusdam olim magistratum abrogasse legimus. Igitur tunc demum neque plebs neque Senatus sine principe quicquam poterant: cum ille impedire voluisse, aut diuersum quipiam iussisset: cum lege imperij cuiusque Principis ad id quod illi placuisset accipiendum ferendūmque se obstrinxissent, ut abundè suprà exposuimus, in l. non ambigitur de legibus. Si quid tamen eiusmodi incidisset, quamobrem à gubernaculis Reipub. Principem amouere voluissent (siquidem iusta esset causa, ut quia imperio abuti coepisset) iure amoueri potuisse existimo: si vel uniuersus Populus conuenisset, quod iam penè impossibile erat, propter immensam eorum multitudinem qui ciues facti erant, præsertim cum Tribuum & centuriarum ordines iam aboliti essent, vel (quæ altera potestas remanserat) coactus Senatus solenniter omnia decreuissent: argumento not. in l. quod semel. infrà de decret. ab ord. fac. vt de Nerone, de Iuliano & de Maximino olim factum legimus. Nec licuisse principi hoc casu Tribunitiae potestatis vigore intercedere, vel contrarium quicquam pro se iubere, cum de suis ipsius delictis ageretur. Huius rei argumentum est, quod Tribuno quandoque pertinacius intercedente, ne lex ferretur, coactas tribus magistratum illi abrogasse legimus, neque intercessionem, quominus id fieret, obstatisse, vt Asconius Pedian.scribit, in expositione orationis Ciceronis pro Cornelio. Non aliter quam si quisapud iudices accusatus, suo ipsius testimonio defendere se, aut sententia sua se absoluere conaretur. Nemo enim idoneus in sua causa testis, aut iudex est. l. omnibus. C. de testibus. Accedit quod, ut Tribunitia, sic Imperialis potestas, non ad suam cuiusque, sed ad cæterorum defensionem ac tuitionem inuenta erat. Nec ad rem pertinet, quod Tribuni & alij magistratus neque accusari, neque in ius vocari poterant. lege prima, & secunda, infrà de in ius vocan. illi enim ad tempus creabantur, & ob id facilis expectatio: quoad magistratus abirent. At Imperatores perpetuò quoad viuerent, constituebantur. Quamobrem periculosa expectandi mora: ne interim omnia pessum irent. Hæc dum Romæ Senatus ac principum sedes, & veluti domicilium imperij fuit. Postea verò quam opibus imperij comminutis, quæ reliquæ erant Bizantium translatæ sunt, cum multa alia ex solennibus interiore, tum absque huiusmodi, seu lege, seu Senatus consulto, iusti Imperatores haberi cœpti sunt, quos aut milites appellassent, aut defuncto Imperatores successores sibi consti tuissent, id significare voluit Iustinianus. Itaq; eius verba accienda sunt, vbi cunque de hac lege, deq; Imperatoris potestate loquutus est, aut aliorū verba retulit, ea scilicet ratione, quod nihil referre videretur, tacitisne an expressis Se nat

natus suffragijs ea lex ferretur : quippe obediendi assuetudine, voluntas declarabatur. Quanquam non ignoror esse qui affirmant, paucis admodum, aut nullis ex ijs qui Bizantij sedem imperij habuerunt, paruisse Senatum atque urbem Romam. Sed procerum conuentus, qui Constantinopoli cum Imperatoribus erant, pro Senatoribus ac Senatu gerebant. Quamobrem nonnunquam & ipsi Imperatorem expulere atque alium sufficere, ut Constantem, electo Constantini priuilegio, Herachonæ vxoris eius filio, cum quo illa, marito extinto, imperium administrare cœperat. Nam Senatus urbis per illa tempora quibus Imperatores Constantinopoli fieri cœperunt, & deinceps in longum æuum, velut captiuus in potestate ac manu hostium, Gotthorum, Vandalarum, Longobardorum & huiusc generis colluisionum, postremò etiam domesticorum tyrannorum detinebatur, qui Italiam totam atque urbem Romanam occupatam tenebant. Igitur cum urbis Romæ possessio ab Imperatoribus Constantinopolitanis, veluti pro derelicto habita esset, quæ reliquæ Senatus in ea remanserant, cum primum per captiuitatis iugum respirare potuerunt, ac veluti qui hostium servi fuerant, postlimino reuersi sunt, autoritate Roma Pontificis : aut quem ille appellasset Imperatorem eum acciperent, se commiserunt. Is Carolum magnum Francorum Regem Imperatorem creauit. Nec dubitandum puto quin reliquæ illæ veteris & veri Senatus, quantum laecunque fuerint, quæ creandi Imperatoris munus ad arbitrium Pontificis detulerunt (Nam cum vniuersus populus qui Romæ tunc erat ita fieri voluerit, Senatum quoque consensisse credendum est) plus autoritatis & iuris habuerint, quam Constantinopolitanus Græcanicorum Senatorum conuentus. Si quidem urbs ipsa Roma caput Imperij est, nec Senatum inde vñquam perpetuò translatum esse accepiimus, nec iure à quoquam Imperatorum, nisi Senatus ipso consentiente transferri potuisse arbitror. Idq; vt credam, rationibus adducor ijs, quas Furius Camillus olim nobilissima illa Concione sua ad populum recensuit, cum ne Veios migraretur dissuasit, actionemque à Tribunis suscepitam de transferenda urbe atque Imperij sedibus prorsum fregit, ut etiam nunc apud T. Liuium legimus. Quamobrem Imperatores omnes Constantinopolitanos, qui post Carolum Magnum fuerunt, non iustos Romanorum Imperatores fuisse existimo. Docent hoc eorum quoque facta & mores, cum plerique hostiliter contra Italiam atque urbem Romanam certauerint, & Christianam religionem, Romæ receptam multifariam turbauerint, atque oppugnarint. Quare nec de illo dubitandum puto, quin eadem Senatus voluntate & velut tacito consensu suffragante, Romani Pontifices non solùm diuino iure, quo illi maximè freti omnia gesserūt, vt Bartolus quoq; refert in l.j.s.præfides.de requi.& annot.reis, sed humano quoq; urbis Romæ dationē delatam sibi acquirere, & eligēdi Imperatoris ius ad Germanos transferre potuerint: nā Senatus, hoc totum munus eligendi principem perpetua cōsensione, cū ipsius urbis dominatu ad Pontifices detulisse videtur: & hæc omnia facere potuisse, quāvis imminutus esset, cum ius Collegij, vel in uno retineri cōstet. l.sicut. §.j. quod cuiusque vniuers. quanquam plebis ipsa urbana per se non idem forsitan

efficere potuissent. Iam enim tunc populi Romani pars magis, quām populus Romanus erant omnibus subditis imperio, & ciuitate donatis, vt suprā diximus. Approbasse multò ante agnouisseque hoc ius non solùm vrbis Romæ, sed totius planè imperij in Rom. Pontifice videntur etiam Imperatores ipsi Constantinopolitani. Nam & Phocas qui quartus à Iustiniano fuit Romanum Pontificem iure omnium Principem declarasse fertur, & Heraclius, qui ei successit, à Sergio Pontifice diadema accepisse, vt Iygnatius scribit. Sed & qua ratione Romanus Pontifex imperij ius transferre potuit, eadem quoque si iusta causa intercedat, auferre posse dicendum est, quod pontificij rectè tradiderunt. glo. in c. ad apostolicæ. de re iud. lib. v. i. Abb. in c. venerabilem. de elect. nō enim sic dedit, vt ab se ex toto alienum faceret: id ex eo quoque planum fit, quod electi Imperatoris confirmationem sibi ipsi Pontifex reseruauit. Verius enim quasi vicarium potestatem septem illis Germanis principibus esse voluisse: vt Imperatorem pontificio magis nomine, quām iure proprio crearent. quare & creatum iam ab ijs, & ab seipso solenniter confirmatum, ex causa ab imperio remouere poterit. interdum fecisse legimus, non solùm diuino, quod propè receptum est, verū etiā humano & ciuili iure, quemadmodū & Senatus olim poterat, secundum ea quæ suprā diximus. Sanè ex illis verbis, *ut quæcumque ex vnu Reip. &c existimat* Marius Salomonius in tractatu, quod de principe eleganter scripsit, non licuisse Imperatori regna & ditiones aliisque ad Rom. imperium pertinentia alienare: quoniam ex vnu reip. id non esset. Sed hac de re nos alio dicemus loco. l. fina. de offi. præs. Illud quæsitum est, an collegium Cardinalium hodie eam potestatem idēmque ius habeat, quod senatus olim. Sed habere non videtur. non enim à cardinalium suffragio pendet Imperatoris potestas, vt à senatu olim pendebat. Quanuis ex pontificis autoritate ac facultate pendeat, vt theologi & iurisconsulti consentiunt. Barto. d. §. præsides. Ergo neq; ius in vniuersum eos facere posse quisquam dixerit, vt senatus olim, nec Imperatorem ex causa remouere: magis enim hæc omnia Pontifici conuenient quām Cardinalibus. Quod quanquā ita sit, similitudine tamen quādam, & relatione facta, sic illos erga pontificem se habere non ineptè dixeris, vt senatores olim erga Imperatorem, non tamen in omnibus. Non enim pontificis potestas à Cardinalibus sic pendet, vt à Pontificatu illum vñquam amouere possint. Ita accipienda arbitror, quæ hac de re scribit Innoc. in c. cum te. de re iud. per c. Constantin. xcvi. distinctio. Illud nescire fateor, quare Alciatus præceptor meus hanc legem nō Regiam, sed Rhenniam, seu Rhennium appellari (nam nec scriptura apud ipsum satis constat) & Augusti temporibus latam dixerit in l. bona ciuitatis. de verborum significa. cùm & Florentinorum codicum fides repugnet, & Theophilus vnu ex compilatoribus, qui institutiones Græcas fecit, nō Rhenniam, neq; Rhenniam, sed Regiam planè nomina uerit. d. §.. quod principi. nec in Augusti temporū historijs, vlla huius rei mentione inueniatur. Legem autem Rhenniam omnino aliam fuisse constat, ante Augusti imperium latam: cuius & Cicero mentionem facit, quanuis excussi typis codices corrupti sint, & pro Rhennia legatur, Memmia: quod Augustinus re-
cte

Etè animaduertit. Eiusdem legis Rhemmiæ meminerunt & iurisconsulti nostri sub titu.de testibus.l.quæ situm.& ad S.c.Tur.l.j.legis Regiæ mentio est etiam titu.de mortuo infe.l.ij.Negat,inquit,Marcellus,lex Regia mulierem quæ prægnans mortua sit,humari ante quam partus ei excidatur. Sed hæc videtur fuisse alia ab aliquo ex septem Regibus lata. Cōstat enim multas ab his latas,& qua runderam etiam hodie memoriam extare. Sanè hæc de qua agimus,non idcirco quòd à Rege aliquo lata sit (si modò vlo vnquam tempore lata est) nec quòd Imperatorem Regem faceret,Regia appellatur. (Regum enim nomen Romæ perpetuò inuisum,vt suprà diximus)led quòd maxima quædam & ad-
mirabilia ac splendida contineret , idcirco Regia dicta esse videtur. Sic & Re-
giam Romam aliquando legimus.l.sed & reprobari. §.fina.infrà de excusa.tu-
torum.& Regias epulas,& si qua similia. Hæc de lege Regia. Postremò quia
dicitur hîc,Quod principi placuit,legis habet vigorem,prolixè tractant Doctores
nostrí de principis potestate,an contra ius diuinum,an contra ius naturæ , vel
gentiū constituere possit,qua de re magni longique tractatus extant. Horum
quem Marius Salomonius scripsit omnino non negligendus. Ego tyranni-
dem à principatu distinguendam arbitror , volentibus princeps , inuitis Ty-
rannus imperat. De Tyranno disputare inutile est : cùm ab eo omnia per so-
lidam vim non per leges gerantur.Iusti principis potestatem in disputationem
reuocare sacrilegij instar est.l.sacrilegij.de diuer.ref.lege,secunda.C.de crimi-
ne sacril.& omnino superuacuum, cùm nihil ab eo sine ratione constituatur,
alioquin nec leges appellandæ sunt quæ ab eo feruntur,si non sanctæ & iustæ
sint.lege,secunda.supra titulo primo. Quin ipse quoque qui haec tenus bonus
princeps fuit , si nunc malas leges ferre instituit , iam Tyrannus esse incipiet.
Quales autem leges Princeps ferre debeat,& vel ex re nata,vel vtilitate aliqua
suadente, quatenus vel ex ciuili , vel ex gentium, aut naturali iure mutare li-
ceat,ipsius principis iudicium esse debet,qui omnia facile explicabit,si vel pru-
dentium virorum consilium,vel rationem sequi volet,vel certè obtinet, prin-
cipum vitam exemplaque imitari. Illud prætereundum non est, quod dici-
30 tur principem legibus solutum esse,quomodò quoque iure id ita sit, à paucis
intelligi.lege,princeps supra titulo primo. Videntur enim existimare , à seipso
solutum esse. Sed tabula indicat, lege ipsa Regia hoc quoque contineri con-
sueisse,vt legibus ne teneretur. De Augusta nihil cautum , ideo eam teneri
dictum est præterquam intuitu mariti.dicta lege,princeps. Hæc à nobis dicta
sint, cætera ex alijs libris cognosci poterunt.

Q V O D C V N Q V E igitur Imperator per epistolam &/ subscriptionem sta-
tuit,vel cognoscens decreuit,vel de plano interloquitus est,vel edicto præcepit,
legem esse constat. Hæ sunt quas constitutiones vulgo appellamus. Principalium
40 constitutionum tria genera sunt,Epistolæ,Decreta,Edicta. Epistola sunt rescri-
pta ad magistratum,vel priuatorum relationem consultationēmve , quæ re-
scripta ad libellos dicuntur , nam libellos multi assidue porrigebant, ad quos
non grauatè rescribebat princeps,& quasi de iure responsitabat. Huiusmodi

fere sunt vetustissimæ quæque constitutiones in Iustiniani Codice relatæ. Hærum Papirus Iustus olim xx.libros cōposuit, vt in indice refertur. Decretum, est sententia principis in alicuius causæ cognitione lata, siue ea diffinitiuā sit, siue interloquutoria.l.metum. §. quod ait.infrā quod met.cau.Decretorum Paulus olim libros sex collegit. Edictum est quod Princeps iubet, & solenni more (vt omnibus innotescat) obseruandum proponit. Edicti appellatione orationes quoque in Senatu haberi solitas, cōtineri existimauerim. Atque horum trium exempla plenius prosequitur Theophil.in Institu.d. §. sed & quod principi. Quædam etiam hīc ab Accur.referuntur. Sed Principum sententiæ olim quidem sic indistinctè pro legibus accipiebantur. Nec repugnat huic sententiæ, quod Antonini decretum de confundendis partibus in computatione legis Falcid.non videatur pro lege quandoque obseruatum esse.l.j. §. si cohæredis. infrā ad leg.Falc.Nam rationem in interpretatione eiusdem decreti assignauimus. Veruntamen posteriores principes Theodosius & Valent.editis constitutionibus.l.ij.& iij.C.de legib.ita demum accipi decreta principis pro legibus voluerunt, si specialiter illud quoque additum sit, vt pro legibus in vniuersum obseruentur:nimia sanè modestia (ne dicam diffidentia) credo satis iam legum esse ad causarum decisionem existimantes, néve obiecto principis exemplo, scrupulus quotidie iudicibus iniijceretur, vel causæ decisio per calumniā differetur, dum principalis sententiæ exemplum expectatur.Sed Iustinianus postea l.fin.C.eo.ti.de legib.hactenus hoc quod Theodosius & Valentianus iusserāt, corredit, & ad pristinam obseruantiam rededit: Vt si principis sententia vtrisq; partibus præsentibus lata sit, pro lege habeatur, & eodem modo in similibus causis deinceps ab omnibus iudicetur, licet specialiter additū hoc non sit, quæ res eam habet rationem, quòd exemplum & præiudicium principalis sententiæ non leue haberi debet, nec temere à iudicibus negligi, si per obreptionem extortum esse, dici non possit, quæ suspicio tunc subesse potest, cùm absente altera parte quidpiam statutū est. Ita accipiendas arbitror has constitutiones, quæ inter se videntur pugnare.arg.l.fi.infrā hoc tit.& quod dixi in l.inciuile.suprà ti.j.quāuis Doctores aliter interpretentur. Potest addi etiam quarta species constitutionum, Mandata principum, quæ scilicet Præsidibus prouinciarū dabantur, quorum in iure frequens mentio. In Codice autem constitutionū etiam specialis tractatus, qui inscribitur, *De mandatis principum*. Nam mandata hæc pro legibus recepta sunt.l.annonam.infrā, de extraor.cri.l.diui.de pœn. Multa ex his referuntur sub tit.de off.procons.& leg.& de offi.præf. Est etiam nouella constit.Iustiniani x vii.de mand.princ.vel (vt Haloander vertit) *Præcepta præsidum*.ex qua horum principalium mandatorum natura plenè cognosci potest.

L. IIII. MODESTINVS. LIB. II. EXCVSATIONVM.

Ι Μ Ε Τ Α Γ Ε Ν Ε' Σ Τ Ε Ρ Α Ι Δ Ι Α Τ Α' Ζ Ε Ι Σ
ιχυρότερα τον πρὸ αὐτῶν εἰσιν. id est, constitutiones tempore posteriores, potiores sunt his, quæ ipsas præcesserunt. Interierat ob Græcæ linguæ ignorationem postremum hoc caput, omnium maximè necessariū, quod nobis ex Pandectis Florent.restitutū est.
Quo

Quotidie enim ac passim incidimus in constitutiones, quæ alijs aduersari videantur. exemplum in his tribus quarum proximè mentionem feci. Vbicunq; igitur hoc euenerit, primùm quidem id quod edixit Iustinianus, in l.ij. §. contrarium. C.de vet.iu.encl. sequendum erit, vt videlicet subtili animo diuersitatis rationem excutiamus. Si nouum fortasse aliquod inuentum, vel occultè possum sit, quod pugnantiam excludat, vel aliam naturam inducat. Si hæc ratio non profecerit, tum an aliquo modo posterior cōstitutio ad priorem trahi possit, videndum erit, quod supra tit.proximo præceptum est.l.sed & posteriores. Postremò vbi nihil horum satis profecerit, inspectione hac vtendum censeo, vt posterior quoque præualeat. Necessariò autem dicendum est, Imperatorē hoc respōsum nobis proposuisse, quòd huiusmodi aliquid in suis libris inueniri posse cogitauerit, & sanè nō raro accidit, cum & sibi ipsem Iustin. in uno eodēq; libro interdum sic aduersari videatur: vt nulla alia quām hac vna temporū ratione conciliari, aut defendi possit. Budæus in annotat.ad l.iij.tit.ad legem Iul. maies. exempla aliqua assignat, quibus in Codice augustali non vetustiores solum, verū ipsius quoq; Iustiniani cōstitutiones ab recētioribus ipsius Imperatoris sanctionibus correctas putat.l.quisquis.C.ad leg.Iul.maies.per l.sancimus. de pœnis.l.ij.de præd.min.(sed vult dicere legem vii.) per l.fin.si ma.fac.al.rat. hab.l.iiiij.de furt.per l.antepen.cod.tit.& alias quasdam, sed earum quæ sub eodem tit.positæ sunt facilè admittas correctionem, vt notauimus supra tit.j.l.in-civile.quia scilicet titulus & tractatus quilibet pro vno capite accipitur aliarū autem difficultè. Nam si aliter diceremus, haud satis sibi cōstaret Imperatoris diligentia. Hoc intuitu constitutum olim fuerat, non valere constitutiones, quæ sine die & consule proferuntur. Prima cōstит.Cod.Theod.tit.de leg.Sed hoc Iustinianus posteà in priuilegijs duntaxat locū habere voluit.l.si qua.C.de diuersi scri. Nos ex ordine Imperatorum & alijs cōiecturis argumentari debebimus.

30

DE STATU HOMINUM

TITULUS V.

Exequitur sub hoc tit.materiam eorum omnium, quorum quasi primordia & notiones traditæ sunt sub tribus titulis Institutionum. *De iure personarum.* *De ingenuis.* & *De libertinis.* Nec de his solum tractatur, seruis scilicet & liberis, Ingenuis & libertinis. Sed aliæ quoq; inter liberos homines differentiæ ostenduntur: vt inter masculos & fœminas.l.in multis inter mōstrosos & perfectos. l.non sunt. Item alios esse qui iustis nuptijs procreantur, qui vulgò nunc legitimi, olim iusti liberi appellabantur: alios quis puri & nothi.l.Paulus.l.seq. Alios præterea ciues Romanos censeri, alios externos & peregrinos.l.in orbe.l.seq. Alios sanos, alios furiosos.l qui furere. Alios iam editos, alios adhuc tātum conceptos esse.l. qui in vtero.l.pen.de quibus omnibus generaliter differit, ac ferè id agit, vt demonstret qua ratione singuli aliquem ex supradictis statum & conditionē capiant. Quòd si omnium huiusmodi differentiarum effectus omnes explicare voluisset, sine dubio nimis longum facturus erat. Explicantur hi, per omnes ferè iuris partes: quare nusquānon proderunt elemētares hæ notiones.

L. II. HERMOGENIANVS. LIB. I. IVRIS EPITOMARVM.

VM I GITVR HOMINVM CAVSA OMNE IVS CONSTITVTUM sit, primò de statu hominum, ac post de cæteris ordinē edicti perpetui sequuti, tñ his proximos atq; cōiunctos applicates titulos ut res patitur, dicemus. Quod Hermogenianus libris sex iuris epithomati, (nam totidē scripsisse commemoratur) facere instituit, vt edicti perpetui ordinē sequeretur, id propemodū Iustinianus quoq; his Digestorū libris, fieri māda uit. l. j. §. quia autem C. de vet. iu. enuc. (vt suprà diximus in Rubrica de iust. & iure.) Ideò accipiēda sunt hæc verba, vt cætera omnia, ex persona Imperatoris.

EDICTI PERPETUI. Edictum perpetuum quod & quando compositum fuit, tam copiosè scribunt Budæus, Alciatus, Augustin. & nouissimè Duarenus, vt repetere nō sit necessarium. Bud. hic. Alcia. lib. i. i. dispunct. xxvii. & lib. iii. i. wāpēprw. c. iij. & in Rub. de edē. Aug. lib. i. emēda. c. v. Duaren. c. lv. annuer. disput. Illud meminisse haud ab re fuerit, quod Pompo. scribit, in l. ij. §. Seruius. suprà de orig. iur. Aulum Offiliū edictū prætoris primum diligēter cōposuisse. Nam ante eū, inquit, Seruius duos libros ad Brutū quām breuissimos ad edictū subscriptos, reliquit. Quibus verbis appetet, nō primum Julianū (vt omnes existimāt) edictū cōposuisse, sed alios quoq; ante eū id negotij aggressos esse, adeò nō in uno eodēq; scriptore ad summā perfectionēq; cuiusq; inuenti statim peruenitur. Appellat Julianū Imper. in l. ij. §. sed quia C. de vet. iur. enuc. legū & editi perpetui subtilissimū conditorē. Quò fit vt existimem Offiliū quidē in editis colligendis ac certo ordine componendis & cōstituendis duntaxat elaborasse. Julianum verò etiam detractis, aut additis quibusdā, curasse, vt edicta ipsa cum inter se, tum verò etiā cum veteribus legibus ac principalibus constitutis conuenirent. Eius rei argu. est, quòd edicta quædā ex cōpositione Juliani sine dubio translata hodie, aliter atq; ante Juliani tēpora erāt, habētur: vt interdictū, vnde vi. quod Alc. annotauit. Propter id caput edicti (inquit) Marcellus l. qui duos. de cōiung. cum emanc. lib. quod à Julianō introductum est, id est, ex noua clausula. Nam hoc facere potuit Julianus: vt aliquid detraheret, vel mutaret, vt pote, cuius operi nō ab Imperatore solū, sed etiā ab Senatuscōsulto autoritas ac cessura erat, d. §. sed quia. Offilius verò nō potuit, à quo nō tanquā à legislatore, sed tanquā à iurisconsulto liber accipiebatur. Fuit cū existimaret Juliani cōpositionē inscriptā fuisse tit. Diges. Nam Juliani Digest. libri x c i x. cōmemorātur, in indice ante Digesta. De edito, vel ad editum pertinēs, nihil aliud ei adscribitur. Adhac quia Imperator in d. l. ij. §. hoc autē antiquos editi perpetui cōmentatores poste à extitisse scribit, qui opus moderatè consecutū huc atq; illuc in diuersas sentētias producētes, in infinitū detraxterint, ex eōq; maximē Romā sanctionē confusam fuisse tradit, existimabā iurisconsultorū eorū, qui post Julianū scriperunt Digestorum libros, vt Alpheni, Celsi, Scauolæ & aliorū, ad editum perpetuum omnes pertinuisse, & ob id, non Vlpiani, nec Pauli Digestorum libros commemorari, quòd scilicet suos ipsi simpliciter, ad editum inscriperāt. nam Paulus octoginta, Vlpianus octoginta tres ad editum reliquit, Digestorum nullos, vt eadem propè dispositio ac materies vtrorumque istorum esset. Sed Augustino hoc non placet. Ideò amplius quærendum censeo.

L. V.

L. V. MARCIA. LIB. I. INSTIT.

T SERVORVM &c. SERVI AVTEM IN DOMINIVM NO-
strum rediguntur, aut iure ciuili, aut gentium. Iure ciuili, si se major
xx. annis ad pretium participandum venire passus est. Sed non
ne hoc est contra Diocletiani & Maximiani cōstitutionem. C.
de lib.ca.l. liberos. qua liberos priuatis pactis seruos fieri non
posse recipserunt? quæ ita accepta est, vt in illius interpretatione Bal. ait, quasi
nemo sui ipsius dominus sit. Nonne item contra id quod vulgo dicimus, Ne-
minem videri dominum esse membrorum suorum. l. liber homo. infrā ad leg.
10 Aquil. Sed sciendū est utilitatis causa hoc ius receptum esse, ad excludēdas frau-
des quæ in venditionibus seruorū fierent, dum passim pro seruis liberi venum-
darent, ac paulo pōst liberali causa manu assererētur. Ea propter quod hīc dicitur
non habebit locum, si emptor sciens liberū emerit. l. liberis. §. si quis sciens. infrā
de lib.cau.l.fi. quib.ad liber.proclam.non lic. quæ maxima est declaratio ad hūc
locum: vera est enim cōclusio, nō posse liberum hominē libertatem suam qua-
cunque pactione, vel contractu amittere, nisi hoc vno casu, cū sese liberū sciens,
quasi seruum ad pretiū participandū ignorantē empori vendi, aut alio quoquis
modo distrahi patitur. l. si vsusfr. §. in summa.de libe.cau.idque specialibus sena-
tusconsultis contra subtile iuris rationem inductū est, vt cōmercia sustinerētur.
l. iij. quib.ad lib.procl.nō lic. Nā cætera quæ Accur.requiri admonet, vt & verè
pretij partē capiat, & ea gratia vendi se patiatur, & statū suū non ignoret, etiā vt
xx.an.vtiq; maior sit, ex ipso cōtextu ferè intelligūtur. Quod si horū quippiam
deficiat, quia tūc seruus nō fit q; vendi se patitur, ad obuiandū caliditati, actionē
in eū dedit prētor in factū, per quā empori damnū resarciri iubet. l. rectissimē.
vbi not.de lib.cau. Illud dubitari potest, si in patris potestate fuerit, q; se vēdi pas-
sus est, an nihilominus seruus fiat, cū patriā potestatē inscio atq; inuitu patre ef-
fugere posse nō videatur. Inst.qb.mo.ius pa.po.sol. §. fi. Sed nihilosecius seruum
fieri respōdendū est, ex mente legis:nā illud tantū inspicitur, an liber sit, & ma-
ior xx.an. Prētereā quēadmodū capitale aliqd cōmittēdo, pœna eū patri subdu-
30 cere potest, sic & fraus posse debuit. Sanè hoc casu iniuriarū actio suo, non filij
nomine patri competit aduersus venditorem. l. j. §. & vſquam.infrā de injur.

L. VI. GAIUS. LIB. I. INSTIT.

I BERTINI SVNT, QVI EX IVSTA SERVITVTE MANU-
mis̄i sunt. & supra capi. pximo, Ingenui sunt, qui ex matre libera na-
ti sunt. Notū est libertinorū appellatione, antiquoribus tēporibus sic
acceptā fuisse, vt libertini dicerētur, qcūq; in infinitū descēdissent
ex iis, q; olim manumis̄i essent. Ingenui quorū maiorū nemo seruitutē seruisset.
Sed posterior etas aliter accepit, vt hīc refertur. Sue.in Claud. Ignarus tēporibus
Appij & deinceps aliquādiu libertinos dictos, nō ipsos qui manumitterētur, sed
40 ingenuos ex his procreatos, quod Budæus quoq; post Vallam adnotauit, in l. fi.
infrā de Senat. Sanè quod Accur.hīc in fin.glo. Iustam seruitutē interpretatur,
quæ domino grata atq; accepta fuerit: sine dubio delirum est, & si fieri pos-
fit, ex libro aboleri debet. Iustam seruitutem vulgō, nunc legitimam & re-
ctam, hoc est, veram & iure cognitam seruitutem appellant. Nam nisi

talis seruitus sit, libertinū manumissio non facit: & hoc est quod sāpe rescriptū esse relatum est. Inst. de ingen. in fi. Natalibus non officere manumissionem.

Q v i in utero t/c. Refertur hæc eadem distinctio, ex eodem Paulo, sub titu. de verb. & rer. signi. quo loco Alciati interpretatio, & ad huius & ad pen. capitil huius tit. interpretationem sufficiet, quæ nobis in totum probatur.

L. XI. PAVLVS. LIB. XVIII. RESPONSORVM.

PAVLVS RESPONDIT EVM, QVI VIVENTE PATRE ET ignorante de conditione filiæ conceptus est, licet post aui mortem natus sit, iustum filium ei ex quo conceptus est non videri. Conditionem pro matrimonio & coniunctione scribendum putavit Hal. quo sensu in iure sāpè accipitur. l. fin. de sponsal. l. qui liberos. de ritu. nupt. Sed Florentiæ esse, *De coniunctione filia.* Admonet August. qua in re non multū laborauerim. Meminisse autem oportet, iure ciuili nuptias non consistere, nisi consentiant etiam hi, quorum in potestate coēuntes sunt. l. ij. infra de ritu. nupt. Veruntamen secundum Iuliani sententiam videri patrem, qui filiæ coniunctionem sciat, consentire, nisi expressè dissentiat. l. in sponsalibus. de spons. arg. in l. si furiosi. C. de nupt. Nos idem etiam in matrimonio filij existimamus, ex constitutio Antonini. l. si vt proponis. l. j. C. eod. titu. de nupt. Quamobrem quod ait hīc, ignorante patre, ideo dictum interpretamur, quia si sciuisse pater, nec reclamasset, nulla quæstio fuisset, ergo quod de filia hoc loco dicitur, idem in filio quoque dicendum erit. argu. d. l. si vt proponis. Illud quoque sciendum eundem Paulum lib. sentent. recept. i i. titu. x x. ita scribere. *Eorum qui in potestate patris sunt: sine voluntate eius matrimonia iure non contrahuntur, sed contracta non soluuntur.* Contemplatio enim publica utilitatis priuatorum commodis præfertur. Hæc sententia nouissimo iuri Pontificio, quo nunc vtimur, satis congruit, quo vel inuitis patribus filiis famili. suo sibi modo matrimonia copulare permittitur. cap. cùm causam. extrà, de rapto. cap. sufficit. x x v i i. quæst. secunda. quamuis Corrasius libro primo Miscell. cap. xvii. etiam iure canonico consensum eorum, quorum sunt in potestate, requiri puter. Sed lapsus videtur quòd Lucij Pontificis constitutionem non viderit. d. c. cùm causam. A lustin. certè non nisi magna cùm ratione talis licentia exclusa esse videri potest, quòd ea res maximam nonnunquam turbarum & domesticorum dissidiorum causam præbeat, vt frequentibus exemplis admoneatur. Quamobrem veram puto Angeli sententiam existimatis nec cogendum auum huiusmodi nepotes agnosceré, nec quod ad hæreditatis quidem suæ successionem eis relinquendam attinent, sed nec quod attinet ad alimenta præstanta agnosceré cogetur, vt ego sentio, per l. si vt proponis. C. de nupt. Sanè generaliter hīc docemur vbiunque impedimento aliquo matrimonium initio non constitit, sublato impedimento (quamuis voluntate eadem perseuerante, iustum matrimonium esse incipiat. l. et si contra. Cod. de nupt. l. eos. infra de ritu nupt.) non propterea tamen liberos ante conceptos iustos fieri, sed eos duntaxat, qui posteà procreati fuerint, quod ego indistinctè in omnibus dicendum arbitror, etiam si principali beneficio posteà legibus soluti fuerint, qui antè non iure copulati erant, nisi vt & liberi ante quæsiti, pro legitimi

legitimis habeantur, adiectum sit. l. qui in prouincia. §. diuus. infra de ritu nupt. Nec mouet me Iustiniani constitutio. l. cum quis. C. de nat. lib. quia etiam suscep-
tos ex concubina legitimos fieri noluit, si nuptialibus instrumētis posteā con-
fectis, vxoris loco concubinam habere cœperis, differentia quippe magna est,
non enim retro concubinam habuisse videri potest, qui matrimonium contra-
here voluit. Nam animi destinatione concubina æstimatur. l. pen. infra de con-
cubi. eaque animi destinatio iam inde ab initio esse debet, ut velit quis illam ha-
bere concubinam. glo. in l. in concubinatu. in verbo, testatione, eod. tit. de con-
cub. In hoc autem nostro ea fuit animi destinatio, ut vxorem habere vellet, nō
concubinam. Planè si nuptias contraxisse proponas (exemplum enim reperi-
tur in l. fin. de concub.) posteā cognito impedimento, vel pœnitentia ductum,
candem emisisse, deinde in concubinatum reduxisse, mox sublato impedimen-
to, nuptias rursus cum ea contraxisse, concubinatus tempore quæsita, filios iu-
stos effici ex eadem constitutione dicendum erit.

L. XII. ITEM. LIB. XIX. RESPOND.

EPPTIMO MENSE NASCI PERFECTVM PARTVM IAM
receptum est, propter autoritatem doctissimi viri Hypocratis. Et
ideo credendum est eum qui ex iustis nuptijs septimo mense natus
est, iustum filium esse. De tempore humani partus multæ ve-
terum medicorum, philosophorum & iurisconsultorum quæ-
stiones, eorum variasque opiniones retulerunt Plin. lib. vii. cap. v. Gell. lib. iii.
c. xvi. Plutarchus. lib. v. de pla. phil. c. xvii. Macrob. lib. j. in somnium Scipionis.
c. vi. Censorinus in lib. de natali die. Scripsierat Paulus eadem quæ hīc refert
lib. iiiii. Sent. recept. titu. viii. in hæc verba. *Septimo mense natus matri prodest,*
ratio enim Pythagorei numeri hoc videtur admittere, ut aut septimo pleno, aut
decimo mense partus maturius videatur. Sed Iusti. septimum totum mensem
expectari noluit, sed satis esse, si vel vnum, aut alterum eius mensis diem attige-
rit, quæ sententia Vlpiani fuit ex rescripto diui Pij centesimo & octogesimo se-
cundo die natum, isto tempore natum videri. infra de suis & legit. l. intestato. §.
fin. Ideò sublatum hinc à compilatoribus illud verbum. *Pleno.* Sed & Medio-
lani ætate nostra magnum quendam virum etiam centesimo septuagesimo
sesto die natam sibi filiam agnouisse accepimus, Medicorum & Philosopho-
rum requisitis autoritatibus blanditum sibi, quod nobis nullo modo probari
potest, supra hoc tempus usque ad decimum mensem impletum, quicunque
natus sit, videtur Iustin. tanquam iustum agnouisse, quamuis multæ veterum
controversiæ, an octauo mense, vel gigni possit, vel natus vitalis sit, & proficere
debeat. Gell. loco suprascri. Sed post x. menses natum, iustum nō haberet, ideoque
ad legitimam hæreditatem non admitti comprobavit. d. l. in testato. §. final.
Gallus. in princip. de liber. & posthum. quamuis & quod ad hunc attinet, anti-
qui nunquam decimo mense, nisi exacto edi partum existimassent, ut ostendit idem Gellius & Massurium Sabinum scripsisse constaret, Prætorem olim L.
Papyriū secundo hærede lege agente bo. pos. cōtra eū dedisse, cùm mater partū
sc. xiii. mensibus tulisse diceret, quoniam nullū certū tempus pariendi statutum

ei videretur: ita enim quidam existimarent, & hoc est quod Gentilis ille medicus nescio quis consultus à Cy. respondit ei, etiam xii. vel xiii. mense gigni posse, quod Barto. penè fabulosum esse visum, est in l. Gallus. in princ. de libe. & posth. Sed utilius fuit legibus hoc definiri, quibus hac in re omissis aliorū placitis, standum erit. Nec quòd Hypocratis autoritas hīc recepta est, idcirco etiam aliorum recipienda erit, nisi ex integro consultus Princeps, aliud specialiter approbauerit. Illud quæstionis est, si uno forte, aut altero die post completum decimum mensem natus sit, an nihilominus iustus haberi debeat. Accur. hīc iustum habendum non existimauit. per text. in d. §. fin. argu. etiam d.l. Gallus. in princ. quam sententiam ego quoque probo, quamuis idēm alibi contrarium scripsiterit. d.l. Gallus. in princ. & in auth. de rest. & ea quæ par. §. fin. ita enim scripta lex est, post decimum mensem natum, non admitti ad hereditatem, à qua si semel digressi erimus, nihil iam certi supererit, quin autoritatibus impulsu, vel tertio etiam, vel quarto die ac deinceps post statutum tempus aditum recipiamus, veteri equinæ caudæ paulatim conuellendæ exemplo, quod Horat. refert. Prætereà si mulier secundò statim mense post viri mortem alteri nupserit, exinde septimo mense pepererit: verius hunc iustum filium censeri oporteat, quæritur, hunc enim tam nono quām septimo mense natum videri posse. Sed ego posteriorem virum hunc agnoscere compellendum arbitror, quod & Imol. existimauit, in d.l. Gallus. in princ. sibi enim imputet, qui talem intra latus tempus vxorem duxit. arg. l. si quis domum. loca. Quin hoc ipsum à Paulo hīc, & à Celso alibi responsum esse. l. cùm legitimæ. infra cod. titu. nisi posterior hīc maritus contrarium manifestissimè ostendere possit: secundum Vlpiani sententiam, in l. filium. infra titu. j. si tamen filius ab hoc agnitus, ex priore se procreatum dicat, idque ostendere paratus sit, audiendum puto, sed præsumptioni iuris interim locum fore. Ad hanc rem pertinentia quædā tractat etiam nouella Imperatoris constitutio xxi. de rest. rer. dot. & ea quæ parturit in yndecimo mense.

L. XIV. PAVLVS. LIB. IIII. SENTEN.

NON SVNT LIBERI, QVI CONTRA FORMAM HVMANI generis, conuerso more procreantur. Veluti si mulier monstrorum aliquid, aut prodigiosum enixa sit. Partus autem qui humanorum membrorum officia amplianit, alicuius videtur effectus, & ideo inter liberos connumerabitur. Germana Pauli verba vnde hoc caput descriptum est, hodieque lib. eius senten. l. i. leguntur hæc, sub titu. De intestatorum successione. Mulier si monstrorum aliquid, aut prodigiosum enixa sit, nihil proficit. non sunt enim liberi, qui contra formam humani generis conuerso more procreantur. partum qui membrorum humanorum officia duplicauit, quia hac ratione aliquatenus videtur effectum, matri prodesse placuit. Rectè enim August. l. j. emen. c. viii. animaduertit, hæc à Paulo ad interpretationem s. c. Tertulliani scripta esse, quo ingenua ter enixa, libertina quater, vel quæ ius liberorum à Principe impetrasset (id quod tum frequentissimum erat) ad filij bona admittebatur. Sed tamen contra Paulum censuerat Vlpianus, cuius & sententia relata est. l. quæret aliquis de verb. signifi. Portentorum

tosum quoque, vel monstrorum partum prodesse matri, nec enim esse quod ei imputaretur, quæ qualiter potuisset edidisse, nec quod fataliter accidit, parenti obesse oportere. Possunt hæc non inter se pugnare? Sed sciendum est ius liberorum pridem à Theodosio, deinde etiam à Iustinianum sublatum esse. l. j. & ij. C. de iure lib. Ideoque ut mater admittatur, quoties pepererit, hodie non requiri. Quare non ad s. c. interpretationem, sed aliorum accipi hæc voluisse Iustinianum necessariò dicendum est. Igitur quod ait, *Non esse liberos* &c. probanda videtur Accursij interpretatio, si videlicet de ipsorum liberis & eorum commodo agatur. Ideoque nec pater eos instituere, vel exheredare tenebitur, nec præteriti rumpent testamentum, quod & Iustiniani constitutione expressum est. l. quod certarum. C. de posthu. hæred. glo. fin. in l. quod dicitur. C. de lib. & posthu. Sed nec sacro baptiſmi lauacro ablueri sunt. Arch. v. dist. c. baptiſari. nec eos pater alere agnosceré ex s. c. de liber. agnoscen. compelletur. Quin huiusmodi monstra alere antiquitus nefas erat, & primo quoque tempore magistratibus denunciari oportebat, qui procul in ignotas terras auehi statim curabant, quòd existimarent huiusmodi portenta deorum iras communis & pestem sequi, ut ex Liuio apparet. hinc prouerbium, *Monstrum alere*: in illos quos nefas aliquod tegere suspicarentur. Quare etiam hodie quæri potest, an si quis monstrum aliquod huiusmodi educauerit, poena legis Corneliae teneatur, qui id occiderit. Et Franciscus Petrarcha lib. memorab. 1111. tractatu. vi. c. xx. ex facto id Veronæ tractatum refert: absolutumque cum, qui quasi Centaurum, humano capite quadrupedem, equo similem, occursu ipso perturbatus commotusque occiderat, neque id clam haberi conatus erat: ut omnino dolum malum, qui imprimis requiritur, ut legi Corneliae locus sit, absuſſe constaret. Quòd si dolo malo factum proponeretur, tunc hominis ne, an bestiæ similius fuisset, quærendum existimare. arg. l. quæritur. hoc tit. Nam lex Cornelia hominem occisum requirit. Quòd si de parentum commodo tractari proponatur, fueritque in consideratione, vel matrimonij, vel generandi affectus, qui ut in plerisque apud antiquos, sic fuerat & in s. c. Tertulliano, tunc probabiliorem videri voluisse Vlpiani sententiam, ut hi quoque proficerent. Cui rei consequens est, ut si quid relictum sit sub conditione hac, *Si pepererit*, per hunc exitissim conditio videatur. Non idem in conditione, *Si liberos suscepere*, vel, *Si ex senatos habuerit*, plerunque enim sic conceptis verbis, filiorum ipsorum causa relictum videtur. l. Lucius. in fin. cum concor. infra de hæred. inst. Nam filios habere hæc dici non potest, & ita ego sentio, quamuis Accur. aliter in hoc loquatur. Qua ratione nec à muneribus civilibus vacacionem præstabunt, non magis quam nati & defuncti. Nam vacatio intuitu filiorum datur. l. fin. infra de iure immun. Sanè quòd humanorum membrorum officia hic cōmemorātur, eaque Accur. videtur interpretari, ut in manu digitos, quæsitum est, si lex sit, ut qui alteri membrum abscinderit, eodem membro retalietur: an si digitum absciderit, digito multari debeat, & quamuis plerique existiment non debere, ea moti ratione, quòd digitus non membrū esse (quod sic propemodiū definitur, pars corporis, ut crura, manus, pedes) sed membra officium videatur. Ego tamen alium fuisse Iurisconsulti sensum. Ideoque con-

trariam sententiam veriorem puto. Cùm enim lex in eo quod maius est, talionem esse voluit, quanto magis & in hoc, quod est minus? nec legem XII. tabularum huic quoque parti parùm cauisse vñquam dixerim, qua scriptum fuit, si membrum ruperit meum, è pacto talio esto. Adde quòd nec omnino impròpiè videtur digitus, membrum appellari, cùm propriè quidem, articulus dicatur: artus verò nihil aliud nisi membrum latinè significet. Neq; enim tam verba quam legis mentem & rationem inspicere nos oportet. l. scire leges. l. contra. & seq. supra de legibus.

L. XV. TRIPHONIVS. LIB. X. DISPUTATIONVM.

RETHUSA. &c. Arescusam maluit Haloander, sed hac de re Aug. lib. II. l. XI. Arethusa notissimi nominis fons, vnde hoc nomen, ductum. Cæterum quod in sequenti capite affirmat Accur. si quo ordine natu sunt, apparere non possit, tam quartum quam tertium futurum liberum. arg. l. cùm inter. C. de fidei liber. rectè à Barto. aliisque compluribus reprehensum arbitror. Sed corundem sententia nimis dura est, existimantium neutri libertatem competere. arg. l. duo sunt Titij. de test. tut. Benignius & humanius videtur quod Baldo & Angelo eius consanguineo placuit, cogendū hoc casu hæredē alterū eligere, vt is liber sit. argu. l. si quis seruū. §. si inter. de leg. II. Qua humanitatis ratione, & duobus liberis uno utero genitis, si incertum sit uter prius editus fuerit, primogeniture, 20 quam vocant, ius eum esse consequuturum, quem pater iussit: idque Bald. & Alexan. probant. Alex. hic, in addit. ad Barto. Bald. in l. in quibus. C. de sec. nupt. Illum tamen ego non ingenuum, sed hæredis libertum fore credo. & hactenus Barto. sententiam sequor, proprius enim stricto iuri erat, vt cùm re vera ingenuis apparere non posset, pro seruo haberetur. Vnde satis gratiæ videtur consequi, si quoquo modo ad libertatem peruenit. Idem dicendum & si hæres alterum posterius natum esse, cùm scilicet Arethusa iam libera facta sit, confiteri velit, vt alterum in seruitute retineat, alterum arbitratu suo ingenuum faciat. Ingenuitas enim non priuati, sed publici iuris est. Ideò non debet à voluntate cuiusquam dependere. Quæ ratio efficit, vt in proposito nec à sorte quidem 30 iudicari debeat, ne ciuitatis ordines temere ac veluti per ludum inquinentur. l. j. infrà de collus deteg. Nam nec libertum suum adoptando patronus, quod ad cæteros attinet, ingenuum facere potest. l. fin. infrà eod. titu. quamuis quod ad se & familiam suam spectat, ingenuum faciat. l. sciendum. de ritu nupt. Quærunt etiam Doctores, quoniam hic dicitur, satis esse vel eo momento quo pariat, implere conditionē: vt libera parere videatur. quomodo intelligi hoc possit, cùm prius impletam conditionem perspicuè ostendendum esse videatur. l. qui hæredi. §. fin. infrà de cond. Soluitur, quia nec seruam peperisse dici potest, cùm utique ante partum editum impleta fuerit conditio. Idcirco liberum peperisse à prudentibus probatum videri. Nam & Thales Milesius velocissimum 40 rerum omnium intellectum esse, ideoque quamquā tempus in motu distinctum non inueniatur, in intellectu tamen distingui posse existimauit, vt Baldus refert. Sed & philosophorum magister Plato, cùm Sophistę quærerent, quando moriens moreretur, cùm iam in morte esset, an tum etiam cùm in vita foret? idemque

idemque de ceteris similibus, aliquique viuentem adhuc mori putarent, alij nihil in eo tempore vitae relinquenter. Ipse neque vitae id tempus, neque morti dedit: quippe utrumque inter se pugnare, nec ex duobus contrariis altero manente, alterum constitui posse videt, cum questio fieret per diuersorum inter se finium, mortis & vitae coherentiam, ea propter expressit ipse medium quoddam tempus in confinio positum, quod repentinam naturam appellauit, quo repente id fieret, quod in alterum transiret, ut refert Gell. lib. vi. cap. xiiii. Noct. Atticarum. Quamobrem non necessariū fuisse videtur, cum lex Cornelii eorum qui apud hostes dececerint, testamenta quae antequām caperentur fecerant, perinde confirmet ac si in ciuitate dececerint, nec aliis verbis eius legis sententia usque relata sit, quotquot locis eius in iure metio est, ut l. lege Cornelii. cu concord. ibi in glo. infra de test. necesse inquam fuit excogitari ab Accur. quem omnes postea sequuti sunt, in glo. mag. Iustin. quib. non est perm. fac. test. l. fi. nouam cautionem, ut præambulat (sic enim ipse dixit) captiuitatis hora singi eos decesisse dicerent, qui apud hostes sic dececerunt. Proderit hæc Plato nis sententia ad aliarū quoque questionum explicationē. Postremò queritur, si execto ventre, tres educti sint, an hæc libera decesisse videatur, & probant omnes non fuisse liberam quae non pepererit. Cæterū si ita scriptū sit, Si filios tres habuerit, decesisse liberam. Sed in hoc ego subsisto: libertas enim ante existentem conditionem competere non potest, existente vero conditione, nulla iam est, quae libera fiat, non magis quam cum post mortem legatarij conditio existit. Quod si mihi ita legatum proponas, Si Arethusa tres pepererit, vel, tres liberos sustulerit, habuerit, genuerit, eaque defuncta tres ex utero extracti sunt: deberi mihi legatum verius esse, quicquid hac in re doctores controuerstant, cum & partus dicatur, qui hoc modo editus est. l. quod dicitur. de liber. & posthu. l. etiam mulier. de verb. sig. & verisimilius sit, testatorem effectum magis, quam modum respexisse, ut cum sub conditione emancipationis relinquitur, & ante decedit pater quam filios emacipauerit. Sufficit quoquomodo ab eius potestate filios liberatos esse. l. iiij. C. de cond. inser.

30

L. XVII. VLPIANVS. LIB. XII. AD EDICTVM.

IN ORBE ROMANO QVI SVNT EX CONSTITUTIONE diu Antonini, ciues Romani effecti sunt. In orbe. legendū esse, non, In urbe, pridem declarauerat Alciatus, ostenderatque id permultis & rationibus & autoritatibus. lib. ii. dispun. c. xxii. Sed ut nihil omnino dubij supersit, fecit nuper autoritas & diligentia Augustini, qui non sola codicum fide, sed & Iustiniani testimonio manifestè id comprobari animaduertit. auth. vt lib. de cæt. in fin. Comprobatur etiam Aelij Spartiani auctoritate, qui in vita Seueri Imper. principio ita scribit. Seuerus Africa oriundus imperium tenuit, cui ciuitas Leptis pater Geta, Maiores equites Romani ante ciuitatem omnibus datam. Ab illis igitur tota huius capituli interpretatio accipienda est. Nos quoque quædam huc pertinentia suprà diximus, in l. omnes populi. & in l. non ambigitur. de legib. & in l. prima. de const. princ. Illud scien-

dum est, Diuum Chrisostomum, seu quis alius interpres est illi annexus, dum in actis Apostolorum queritur, qua ratione Paulus ciuem Romanum, etiam natum se esse dixerit, cum è Tharso Ciliciæ oppido ortum esse constaret, constitutionem hanc non Antonino, sed Adriano adscripsisse. qua in re tam deceptum eum appareret, quam in temporum ratione, cum ante Adrianum fuerit Paulus, verique similius sit, vel Tharsum à Gn. Pompeio bello Pyratico, vel quo alio ab Imperatore ius municipij accepisse: cuius iuris ea potestas erat, ut ciues Rom. municipes haberentur, quod & infra dicemus, in l.j.ad municip. vel Pauli patrem ob insigne aliquod de Rep. meritum, ciuitate Romana quandoque donatum fuisse. Sanè inter cætera, huius constitutionis hanc quoque vim & effectum existimant, ut omnes subiecti Rom. Imperio, Romæ (utpote in communi patria) conueniri possint. gl. in l. Roma. infra ad municip. & in l.ij. de iudic. vbi doctor quod illa ratione verum est, quia & magistratibus illis apud quos ciuis sum, & his apud quos domicilium habeo, parere debeo. l. incola, & his magistratibus. infra ad municip. Nobis autem sic hoc probatur, dum sciamus, non propterea tamen Romæ etiam defendi debere hunc, qui tantummodo ciuis Romanus sit, ut scilicet bona eius ex primo & secundo decreto (quod vocant) possideri, vel distrahi possint: si Romæ iudicium accipere non sit paratus, etiam tunc temporis cum in prouincia agit: non enim ad hoc obstringitur. l. ad cognitionem. ex quibus cau. in posse. at. l. j. & ij. eum qui appellauerit in prouin. defen. præterquam si, vel Romæ contraxerit, vel arbitria actione agi proponas: aliud est enim aliquo in loco conueniri posse, aliud defendi debere: hoc enim ad presentem, illud ad absentem refertur, & defendi quidem debet unusquisq; vbi contraxit, vbi domicilium habet, & quo in loco ut solueret se obligauit, ex vi arbitriæ actionis: quibus locis si inuenitur, utique & conueniri potest. Sed hoc amplius in patria unusquisque conueniri potest, licet neque ibi contraxerit, nec domicilium habeat, nec omnino ut solueret se obligauerit. Verum hoc casu defendere se non tenebitur, ut ego sentio, quod & infra dicam, in rubr. de iudic. & in l. hæres absens. codem titu. Adnotat præterea Accur. hic, seruos omnes, si Romæ maneat, liberos & ciues Romanos fieri. Quandam etiam portam esse Romæ, quæ idcirco libera appellata sit, quod per eam ingressi serui, liberi illico fiant, quod splendidè falsum est: nec nisi ex anilibus deliramentis processisse potest. Hodie certè Romæ vulgo ita fertur, seruos qui in urbem venerint, vbi vel in Capitolium ascenderint, vel Diui Petri Basilicæ limina attigerint, si se Christianos esse approbare possint, continuò liberos fieri, quod tam nulla lege, quam nulla ratione dictum est, per iniuriam tamen quandoque (ut audiuimus) etiam dicta secundum seruos tentia, usurpa- tum.

L. XVIII. IDEM LIB. XXII. AD SABINVM.

M P E R A T O R A D R I A N V S P V B L I O M A R C E L L O
 rescript sit, liberam quæ prægnans ultimo suppicio damnata sit, libe-
 rum parere, & solutum esse seruari, eam dum partum ederet. Sed si ei
 quæ ex iustis nuptiis concepit, aqua & igni interdictum est, ciuem Ro-
 manum parit, & in potestate patris esse. Qui ultimo suppicio damnantur, tam
 viri quam mulieres statim & libertatem & ciuitatem perdunt: præoccupatque
 hic casus mortem, ut Paulus ait. l. qui ultimo. infra de pœn. Et quamuis ultimi-
 um supplicium solam mortem interpretetur. l. vltimum. eod. ti. tamen idem
 10 olim erat, & si in metallū damnatus quis, vel in opus metalli datus esset. l. qui-
 dam. eod. tit. cui rei consequens erat, vt & matrimonium solueretur, quod non
 nisi inter liberos & ciues Romanos esse poterit. Inst. de nupt. in prin. Sed cum
 hodie nouella Iustiniani constitutione, auth. de nupt. §. illud etiam. & seq. &
 auth. sed hodie. C. de don. inter vir. nemo ingenuus natus, ex damnatione qua-
 libet seruus fiat, nisi cum ultimo suppicio statim consumitur, ut Accur. putauit.
 glo. d. auth. sed hodie. consequens sanè est, vt hoc solo casu matrimonium di-
 rimi intelligamus, non tam per seruitutem, quam per mortem. Efficiebantur
 autem hi sic damnati serui pœnæ, non principis, vel fisci. l. quidam. eo. tit. Qua-
 re quia serui & ancillæ utique efficiebantur, dubitatum est, an ex hac liber na-
 20 sceretur? Et responsum nasci liberum, notissima illa ratione: quia non debet ca-
 lamitas matris ei nocere, qui in utero est. Inst. de ingen. §. j. Idem ab Antonino
 quoque rescriptum est. l. si ante. C. de pœn. Quòd si post sententiā mulier con-
 cepisset, non pœnæ, sed fisci seruum pariebat. glo. in d. l. si ante. l. generaliter. §.
 ex damnata. iuncto §. præcedente. de fideicom. liber. Sed si aqua & igni interdi-
 ctum ei sit, hoc est, si deportata fuerit, ut hodie interpretamur. l. iii. ad leg. Iul.
 pecu. non idem nec nunc erit, nec olim erat, cum libertatem hęc sententia non
 ademerit, sed ciuitatem tantum. d. l. quidam. Ideò de illo qui ex hac antè conce-
 ptus erat, non illud quæsum est, an liber, sed an ciuius Romanus, & an iustus
 patri filius nasceretur, & respondet liberū & iustum nasci. Nam matrimonium
 30 hoc casu, manente affectione maritali, etiam iure veteri durabat, argu l. j. C. de
 rep. Quare etiam postea concepti ac nati, si affectio utique remansit, liberi &
 iusti filij erunt. Hodie cum matrimonium ab initio cum seruis quoque vel an-
 cillis inter scientes contrahi possit, extra de coniug. seru. cap. secundo, & fina.
 quæri potest, an contracto matrimonio inter liberos, superueniente seruitute,
 matrimonium duret, & filij postea concepti liberi nihilominus, an serui nascan-
 tur. Sed solui matrimonium per superuenientem seruitutem, excepto captiu-
 itatis casu, & propterea liberos non nasci, expeditum est, d. authent. de nupt. §.
 sed & captiuitas. & §. quod si indici. Nam & iure canonico matrimonium cum
 ancillis non nisi his viris esse potest, qui earum conditioni non ignari, scienter
 40 cum his contraxerunt. Et quanquam inter tales matrimonium contrahatur,
 ancillæ tamen nihilominus seruos pariunt. Host. in sum. eod. tit. de coniug. ser.
 De cæteris iuris ciuilis effectibus, an inter hunc patrem & filium ex ancilla uxo
 re susceptum existant, maior dubitatio. Sed ego excepto eo, quod filios ex tali
 uxore genitos non habebit in potestate, quia serui sunt illis, cuius ex ancilla

suscepti sunt. dicto capi. secundo & fina. Reliquos omnes effectus iuris ciuilis locum habere arbitror. Quare & teneri patrem hos instituere, vel ex hac erade-
re, & intestato haeredes futuros, & agnoscere ab eo, aliisque oportere arbitror. Nam cum Romanae leges, quod ad matrimonia attinet, in iuris pontificij sen-
tentiam concedant: consequens est, ut hi filii non solum iuris canonici, sed &
iuris ciuilis omnia actiuè & passiuè habere debeant: quamuis alioqui dicamus,
seruos quod attinet ad ius ciuile, pro nihilo haberet. I. quod attinet de regulis iuri-
ris. Imputet autem sibi, qui sciens cum aliena ancilla contraxit, si postea
etiam alienos seruos haeredes instituere, alere, atque agnoscere cogetur: dum
tamen dicamus, non ideo minus & dominum teneri, ut his praestet, quæ aliis seruis
a dominis praestari debent: alias vel cogi ut vendat, aut manumittat, vel
pro derelicto eos habere intelligatur. Institut. de his qui sui vel alie iur. §. sed &
maior. I. fin. pro derelic.

L. XIX. CELSVS LIB. XXXI. DIGESTORVM.

VM L E G I T I M A E N V P T I A E F A C T A E S V N T,
Patrem liberi sequuntur &c. Subauditur, quantum ad fami-
liam & patriam potestatem, honores etiam: ut Accursius re-
& interpretatur: liberi tamen dicuntur & matri & auo ma-
terno, quamvis in eorum potestate non sint. I. prima. C. de con-
ditio. inf. I. cognoscere. §. liberorum. de verbo. significatione. nonnulla enim
iura & materno generi in his reseruata sunt. I. quique. cum sequentibus legi-
bus. de in ius voca. Cicero quoque Philip. secunda. in principio eodem sensu.
Cum recordarentur omnes libertinum generum & liberos tuos nepotes
Q. Fabij libertini homines fuisse.

L. XXI. MODESTINVS LIB. VII. REGVLARIVM.

OMO LIBER Q VI S E V E N D I D E R I T &c. Ven-
diderit, hoc est, vendi passus fuerit. Sic damnasse aliquem, pro
accusando damnari fecisse, Latinè dicimus. Nam & lex ait,
Qui vendi se passus est, & ignarum esse emptorem oportet, ve
seruus fiat, qui liber venditur. Cæterum si seipsum quis ven-
alem faciat, siue se liberum emptori dicat, seruus non efficitur, siue seruum esse
se affirmet, ac seipsum vendere velit, nihil agit, cum suipius venditor idoneus
seruus non habeatur.

DE HIS Q VI SVNT SVI, VEL ALIE. IVRIS.
TITVLVS VI.

SV B proximo titulo id propemodum egisse videtur, ut quemadmodum
nobis iuregentium, vel ciuili serui, quemadmodum natura iusti filij efficeren-
tur ostenderet. Sub hoc id potissimum agit, ut dominorum patrumque in ser-
uos ac liberos potestas quanta sit, declarat. Quomodo ea patribus, vel post ali-
quod

quod demum tempus esse incipiat, veluti sublato auo, vel vbi esse cœperit re-tineatur, veluti furore superueniente, vel interdum etiam quibusdam in cau-sis cesseret, ac veluti conquiescat, vel ex toto amittatur, nec semel amissa inuitis filii recipiatur. Quædam præterea ad cognoscendum quis sit iustus filius, quasi superiorius omissa inseruntur. Estque hic titulus perinde quasi tu dicas, De his qui sunt in dominorum patrūmve potestate. Non tamen patriæ qui-dem potestatis effectus & consequentiæ h̄ic explicantur. Permulti enim ma-gnique sunt, atque etiam maiores vetustissimis temporibus fuere, cùm perin-de in liberos atque in seruos vitæ necisque potestas patribus esset.l. finali.C.
10 eodem titulo.l.in suis.in fine. de liberis & posthumis. vt exemplis apud Val. docemur, libro quinto, capi. octauo. quoniam scilicet effectus huiusmodi in Codice iam relati erant, sub titulo, *De patria potestate*, qui titulus maximè ad hunc tractatum velut cognatum pertinet. Adnumeravit etiam Accursius di-ligenter in Institut. sub eodem titulo, de patria potestate. §. j. Sed & de domini-cæ potestatis effectu, si quid omissum est, multis aliis locis per aliorum tracta-tuum connexitatem relatum inuenietur. Institut. per quas personas nob. acq. infrà de acquirendo rerum dominio.l. acquiruntur. cum sequen. & de stipu-latione ser.toto titulo.

20 L. I. GAIUS LIBRO I. INSTIT.

DE IVRE &c. NAM APVD OMNES PERAEQUE GEN-tes animaduertere possumus dominis in seruos vitæ necisque pote-statem fuisse, & quodcunque per seruum acquiritur, id domino ac-quiritur. Cautè non dixit, *acquiri*, nec verbum illud, *iuregen-tium*, repetiit, vt scilicet hoc in medio relinquere cogitandum: an acquitatio per seruos, à iuregentium sit, an à iure ciuili. Verius enim id vide-tur esse quod Zasius admonuit, suprà de origi.iur.in præfatione, non omnino omnes gentes hoc iure vlos esse, vt quodcunque serui quærerent, id dominis acquirent. Ponit Accursius hoc loco plenam huius rei declarationem, vt sciamus interdum speciali aliqua ratione, domino per seruum non acquiri. Eius glossam videre ac memoria tenere, iuuenibus operæ pretium existima-mus, in verbo domino.

L. III. GAIUS LIB. I. INSTITVT.

TEM IN POTESTATE NOSTRA SVNT LIBERTI nostri, quos ex iustis nuptiis procreavimus, quod ius proprium ciuium Romanorum est. Constituisse id Romulus fertur, vt patri per omne tempus vitæ omnis potestas in filium esset, siue coercere, siue verberare, siue vincitum rustico operi detinere mallet, siue etiam occidere, aut vendere, vt autor est Dionis. Halicarna.lib. ii. quod ita obseruatum fuisse etiam Constantini constitutione, & Pauli responso docemur.l.fina.C.de patr. pot.l.in suis,in fine,de lib.& posthu. Illud tamen Constantini constitutio

negat licuisse patri filium vendere, quod sanè rationabilius est. Cæterum hac in
 re verisimilius est, deceptum esse Dyonisum Græcum hominem, quām Ro-
 manum Imperatorem. Alioquin inter seruos & liberos nostros quam differen-
 tiam reliquisset Romulus, si vtroque æquè vendere permisisset. Quanquam
 autem Cicero in oratione pro domo sua, de arrogatione P. Clodij loquens,
 passim dicat, eum qui per arrogationem in alterius potestatem transit, liberta-
 tem amittere. tamen id sic intelligi debet, non vt seruus fiat, qui filius esse inci-
 pit, sed vt alterius iuri, hoc est, patriæ potestati per omnia superius dicta subii-
 ciatur. Exempla quibus patres olim iure suo filios aut damnauerunt, aut occi-
 derunt, apud Valerium legere est, libro octavo, sub titulo, De parentum seue-
 ritate aduersus liberos. Hodie vt dominorum in seruos (quod præcedenti ca-
 pite dictum est) sic & parentum in filios, hactenus coarctata potestas est: vt si-
 ne præsidis prouinciae permisisti, patri aduersus filium nihil grauius constituere
 liceat. l. inauditum. infrà ad legem Corneliam. de siccari. l. iiij. & l. sequen. C. de pa-
 tria potestate. Existimauit tamen Accursius in glossa, in d. l. inauditum. non au-
 diendum esse patrem, quide magno & capitali crimine non in se commisso, fi-
 lium suum apud præsidem prouinciae, vel prætorem accusare velit, quemad-
 modum nec auditur frater: quinimò exilij poena plectitur. l. si magnum. C. qui
 accus. non poss. Nam nec matri id licet, nisi ob insidias sibi factas. l. propter. C.
 eodem titulo. de his qui accus. non poss. Sed ego Accursij sententiam veram
 non existimo, cùm id tantum prohibeatur pater, indemnatum filium necare,
 sed accusare eum apud rectorem prouinciae simpliciter iubeatur. dicta l. inau-
 ditum. Nam exempla veterum declarant, saeuisse patres magis saepe in filios
 ob peccata quæ in alios, quām quæ in seipso commisissent. Nec hodie quic-
 quam mutatum est, nisi vt præsidis interuentu filius coerceatur, dictis legibus.
 Quamobrem pater nec se inscribere, nec cætera accusationum solennia im-
 plere necesse habebit: quippe in eo cessat suspicio calumniæ. Idcirco extra or-
 dinem à præside audiendum, & nocentem filium extra ordinem damnandum
 ac puniendum puto: nisi patrem domestico odio magis, quām fortis & boni
 ciuis animo id facere constaret. Tunc enim nullatenus audiendum esse. Nam
 hæc ratio in causa fuit, vt neque matri, neque fratri accusatio permitteretur.
 Fratres enim saepissimè inter se oderunt. Et (vt ait ille) fratrū quoque gratia
 rara est. Matres autem quamquam filios natura intentius ament. Vnde & ille
 lepidissimus versus est in Tiberium, Dispeream si te mater amare potest. Inter-
 dum tamen muliebri levitate vehementibus ac magnis odiis exardescunt: vt
 in tragediis Medea in filios. Id legislatori caendum esse visum est. Illud hoc
 loco admonere non alienum fuerit liberos antiquitus appellatos, tam filios,
 quām nepotes & deinceps, qui in potestate essent, ad differentiam seruorum:
 vt cùm idem propè ius in vtrosque haberent: filios à seruis hac ipsa liberorum
 & seruorum appellatione distinguerent: quod Grammaticorum diligentia
 non satis declarat. Ob id multitudinis numero, & si vnicus duntaxat filius sit,
 interdum vtimur, vt apud Gellium, libro secundo, capitulo quinquagesimo ter-
 tio. Hæc autem appellatio postea etiam ad nepotes ex filia producta est: vulga-
 ri vsu quandoque ita usurpante: quamquam hi non sint in potestate. l. cogno-
 scere.

scere. §. liberorum de verborum significacione.l.prima.C. de conditione inser.
vt & suprà diximus. Postremò Hæbreos quoque qui apud nos sunt, cùm
Romano communi iure viuant.l.Iudei Romano iure.C.de iud.liberos in po-
testate habere rectè dictum existimo, vt & Baldus hoc loco probat.

L. VII. VLPIANVS LIB. XXV. AD SABINVM.

IN Q V A POENA PATERFAMILIAS FVERIT
affctus, vt vel ciuitatem amittat, vel seruus pœna efficiatur:
sine dubio nepos filij loco succedit. Rectè quidem suppleuit Ha-
loander caput quartum huius tituli, in quo deerant nonnul-
la verba. Sed non & hoc emendauit, cuius initio sine dubio
legendum est, non, *Paterfamilias*, sed, *pater*. Cùm enim suprà ex ipsomet
Vlpiano, sic definierit paterfamilias illos esse, qui suæ potestatis sunt.l. nam
ciuum, supra eodem, non credibile est, statim impropriè loquutum esse,
quam improprietatem etiam Accursius notauit. id ego censeo, & si Floren-
tiæ non aliter scriptum dicas. Erroris causam præbuuisse suspicor, antiquum
scribendi morem: paterfamilias illud enim F. sequens à quo incipit ver-
bum, fuerit, sic acceptum est, quasi ad præcedens verbum, pertineret, inde &
alterum F. illi additum. Nam in Pandectis, continua literarum serie omnia
scripta accepimus. Quærunt doctores, si filius non deportatus, sed bannitus,
hoc est, capitali crimine absens damnatus fuerit, ex forma iuris municipalis,
an & híc succedat nepos, an verò ille suum locum teneat, & per illum fi-
scus: vt scilicet institui fiscus debeat, vel exhaeredari, vel si ab intestato pa-
ter, aut mater, vel agnatorum quilibet decesserit, hæreditatem pro illo sic
damnato fiscus capiat. Et concludunt omnes, eos qui ex forma iuris muni-
cipalis capitali crimine absentes damnantur, hoc est (vt vulgo vocant) bani-
niuntur, non amittere ea quæ sunt iuris communis, hoc est Romani, sed ea
duntaxat quæ sunt priuati iuris municipij illius, in quo absentes damnati
sunt. Quòd, si quis speciali iussu principis absens, capitali sententia damnatus
fuerit (id quod ponit in banno imperiali) hunc ea quoque, quæ iuris
communis sunt amittere. Quasi sententia capitalis contra absentem la-
ta, non alio quām hoc casu principis autoritate fulciatur. Bartolus híc & in
l. amissione. §. qui deficiunt. capit. diminutio. Sed cùm suprà in l. omnes po-
puli. ostenderim, non aliter valere statuta municipalia, quæ aduersus ius
publicum quid disponunt, quām si speciali principis decreto compro-
bata sint: consequens videtur, vt qui ex his damnati sunt, etiam autoritate
principis damnati intelligentur: ac propterea etiam quæ iuris communis sunt
ea amittant. Respondeo, quia princeps id ius priuatum in municipio non pu-
blicum in vniuerso Romano orbe esse voluit: ideo non mirum si ea quæ pu-
blici iuris sunt, hic talis non amittit, sed quæ illius priuati municipij duntaxat.
Nam capitalis sententiæ damnatus, ciuitatem amittere debet non aliam, atque
illam, cuius ex iure damnatus est.

L. XI. MODESTINVS LIB. I. PANDECTARVM.

NVITIPPLIPNATVR ALES, VEL EMANCIPATI non rediguntur in patriam potestatem. Naturales accipe ex concubina, vel quauis alia non iusta vxore genitos, quicquid Accursius controvèrtat, qui verbi illius, rediguntur, significationem, non satis perspectam habuit. Naturalium sanè triplex appellatio: nam interdum iusti filij quique in potestate nostra sunt, naturales dicuntur, ad differentiam adoptiuorum. l. nepotes. in fine. supra eodem titulo, de quibus hoc loco non agitur: frequentius verò naturales dicuntur, ex concubina, vel quauis alia non iusta vxore geniti, qui nec in potestate nostra sunt, sed suiuris habentur: ut hoc, & aliis saepe locis. l. ex facto. §. ex facto. infrà ad Trebellia. Hi rursus in multos species distinguuntur, variisque appellationibus recensentur, quas diligentissimè exequitur Alciatus libro quarto *napēpywv*. cap. v. Tertio modo naturales dicuntur, qui nati illico in potestate nostra sunt, non ut patrum, sed ut dominorum, veluti qui nobis ex ancillis nostris suscipiuntur. Nam hi & serui & naturales filij nostri sunt. l. naturalis. de præscrip. verb. l. fina. C. communia. de manum. l. de ancilla. C. de liber. cau. l. denique. de pignor. l. omnes. §. Lucius. quæ in fraud. cred. Quamobrem Martialis de equite Rom. qui ancillis suis commisceretur, domum repetere eum equitibus vernis dixit. Hodie hi liberantur à seruitute, simul ac pater actis publicis interuenientibus filios eos suos esse professus fuerit, aut filiorum nomine appellauerit. Non tamen hoc eis sufficit, ut & iustorum filiorum iura consequantur. l. vnica. §. similique modo. C. de latin. liber. toll. Inst. de adopt. §. fina. Sed et si pater moriens nemini hos legauerit, vel tradi iussuerit, cum eorum matre, si & ipsa viuat, liberi efficiuntur. d. l. fin. C. comm. de manum. Quod ait, Inuitos non redigi in potestatem: quæri potest, si consentiant, quomodo redigantur. Ego per arrogationem id fieri intelligo. l. qui liberatus. infra tit. i. quam rem plenius infrà explicaturus sum. l. fin. seq. tit.

DE ADOPPTIONI. ET EMANCIPAT. ET

ALIIS MODIS QVIBVS PAT. POTE.

SOLVIT VR. TIT. VII.

30

ADOPTIONVM antiquitus frequens usus, dum earum iura religiose habita sunt, & incorrupta mansere. Adoptabant ferme hi, quibus vel natura filios non dedisset, vel datos, fors ademisset, ut familiarum nomina & sacra privata, quæ pontificum legibus perpetua esse iubebantur, naturalibus deficiensibus, per adoptuos conseruarentur. Id & ad memo iam sibi in posterum gloriosum, & ad præsentis status solatium ac decus conducibile existimabant: orbitatis miseriis, ac insidiarum occasionibus sublatis, quæ aduersus orbos non raro intenderentur. Denique Rom. Imperium à C. Cæsare in Augustum, ab Augusto in Tiberium à Tiberio in Caligulam Germanici filium (quem & ipsum olim Imperatorem destinatum, iussu Augusti Tiberius adoptauerat. Inst. eod. tit. in princ.) à Claudio mox in Neronem adoptionis iure, translatis opibus, & continuata potentia descendit. Nec liberis adoptiis patres deserere, aut ad naturales mox redire liberum erat. Retinebantur quippe etiam inuiti coercabanturque

türque iure patriæ potestatis.l.non potest.infra eodem titulo. Sed nec filij ipsi ab adoptiuis patribus expelli, aut inuiti emancipari poterat, nisi ex causa, quod & Bartolus credidit,in l.quidam cum filium. de verborum obligationibus.& Viglius probat.Institut.de exhæred. liber. in rubrica. Nec Græco more abdicari eos licebat,ne iterum alterentur,aut etiam ut ex toto à paterna familia abalienarentur,cùm abdicationum mos Romanis legibus improbatus fuerit,lege abdicatio.C. de patria potestate. Alciatus libro secundo dispuet. capi.vigesimo octavo. Viglius loco supradicto. Enimuerò sequutis temporibus, vt bene constituta omnia paulatim ferè ad vitium labuntur. Adoptio-
num incommoda quædam existere cœpere , dum vel ab adoptiuis patribus parùm constanti animo habiti filij exhæredarentur:quod facere semper licuit, etiam aduersus filios naturales, querelæ inofficiosi testamenti periculo immi-
nente.Institut.de inofficio.testamen.in princip.d.l.quidam cùm filium. vel com-
minutis patrimoniis atque attritis operibus (quod luxu temporum non raro eueniebat) frustra hæredes scribebantur. Quamobrem tam naturalium, quæm adoptiuorum parentum hæreditatibus exclusi illusique sæpenumerò reperiebantur. Hac de causa Iustinianus Imperator , credo etiam ex eo quod Christiana religione introducta,veterum familiarum inania sacra interierant: & propagandi nominis ratio inanem quandam gloriam, pietati nostræ non
admodùm probatam continere videbatur,edita constitutione.l.penultima. C.
de adopt.Quod primum ac præcipuum in adoptionibus fuerat, vt adoptiui in familiam transirent, id sustulit, aliisque induxit, quibus omnia ferè adoptio-
num iura perturbata sunt. Eam tamen adoptionis speciem, quæ arrogatio di-
citur, in suo statu ac iure reliquit. Idcirco adoptio hodie perrarò fit: arrogatio
sæpius. Nam si naturalem patrem habeat, quem adoptare cupimus, eum ante
omnia emancipari curamus,vel certè speciali principis indulgentia,vt in po-
statem nostram transeat, impetrari solet. Nec ferè aliter hodie ad adoptan-
dum procedere solemus eos,qui in alterius potestate sunt. Quamobrem no-
uæ huius constitutionis abrogatione, non multum iacturæ fieret, nec nullo
negotio princeps subleuaretur, specialibus rescriptis id tribuendi, quod vete-
ribus legibus ex æquo omnibus concedebatur.Cæterum cùm sit adoptio post
naturam alter modus,quo iusti filij nobis effici possunt. Ideò cùm sub præce-
denti titulo dictum sit, quomodo natura iusti filij nobis fiant, bona ratione subtexitur tractatus adoptionum . Quotuplex adoptio sit , quomodo , &
apud quos fiat factaque dissoluatur:quæ illius vis & affectus sit,quos & à qui-
bus adoptari liceat:omnia secundum veteris iuris autoritatem declarantur,at-
que explicantur.Sunt huius Rubricæ duæ partes: una, *de adoptionibus*. altera,
de emancipationibus. Quæ duæ res ideo coniunctim tractantur,quod maximè
inter se adgnatæ atque affines sunt.Nam hoc iure tum maximè soluitur po-
etas patris naturalis,cùm filius alteri in adoptionem datur.Sanè quod subiungi-
tur:*Et de aliis modis, quibus patria potestas soluitur*.Id non ultra exequitur Impe-
rator,quæm vt morte solui cōmemoret,vel patris,vel liberorū.l. si quis.l.seq.in-
fra eo.ti.ciuitatis quoq; amissionē recenset.l.si paterfa.eo.Sed id quoq; obiter,&
velut aliud agens,quia scilicet de his modis,quibus patria potestas soluitur,ple-

nus differuerat, Institutionibus. Adoptionum iura, Pontificum & Augurum libris conscripta fuisse apparebat, ex oratione Ciceronis ad Pontifices, pro domo sua. Certè non duodecim tabularum lex, non edictum prætoris ullum de adoptionibus relatum extat, sed moribus ciuitatis paulatim hoc ius introductum est, deinde scripto etiam comprehensum. Instit. de acquis. quæ fit per arrog. in princ. vbi dixi contra glo. & ibi etiam Theoph. notat. Posterioribus temporibus Senatus consulta quædam de his facta commemorantur Cornelio Tacito, Suetonio, & principum constitutionibus. l. penult. C. eod. tit. Inst. de acquis. per arrog. in princ. iusiurandum quod in arrogando iuraretur, à quinto Mutilo pontifice maximo compositum fuisse, & Massurius Sabinus, qui Tiberij temporibus fuit, de adoptionibus quædam scripsisse, & comitia arrogationibus faciendis arbitris pontificibus haberit solita esse, Aul. Gellius scribit, libro v. capi. xix. Ad Massurius libros commentationes postea scripsere Vlpianus & Paulus. Ideò frequentia ex utriusque horum libris, qui ad *Sabinum* inscripti erant, capita sub hoc titulo referuntur.

L. II. GAIUS LIB. I. INSTIT.

ENERALIS &c. QVAE SPECIES ADOPTIONIS DICITVR arrogatio: quia *tis* qui adoptat, rogatur, id est, interrogatur an velit eum quem adoptatus sit, iustum sibi filium esse, *tis* qui adoptatur rogatur, an id fieri patiatur. Atqui arrogationem dictam esse, Aul. 20 Gellius scribit, quia transitus hic in alienam familiam per populi rogationem fieret, lib. v. noxt. att. cap. xix. Quin etiam eius rogationis verba refert hæc, *Velitis iubeatis, ut il. Valerius*. l. Titio, tam iure legéque filius sibi siet, quām si ex eo patre matréque fami. eius natus esset, vtique e necis vitęque potestas siet, vt pariendo filio est. hoc ita, vt dixi, ita vos quirites rogo. Propter èa impulsos quosdam, deceptum hoc loco Caium nostrum existimasse, Alciatus scribit, libro nono παρέπων, capi. quinto. Existimat ipse ethymologiam à Caio excogitatam, quæ tempori suo magis conueniret: quia vetus mos rogationum iam inde à Tiberij temporibus exoleuerat. Ego vt rogationum monrem abolitum fuisse non negauerim, quod etiam suprà ostendi, in l. non ambigitur. de legib. & in l. j. de const. princ. ita rogari eos quoque solitos fuisse, qui adoptarentur, affirmare possum, ex his Ciceronis verbis, in oratione ad Pontif. pro domo sua, contra Clodium. Sed cùm hoc ius à maioribus proditum sit, vt nemo ciuis Romanus, aut libertatem, aut ciuitatem possit amittere: nisi ipse autor factus sit, quod tuipse potuisti in hac causa discere (credo enim quām in illa adoptione legitimè factum est, nihil tamen te esse interrogatum, autor ne esses, vt in te P. Fonteius vitæ necisque potestatem haberet, vt in filio) quæro si aut negasses, aut tacuisses, si tamen id triginta curiæ iussissent, num id ratum esset: certè non, quia ius &c. Ex his verbis adducor, vt à duplice mutuaque rogatione, tam populi, quām eorum qui inter se adoptarent, arrogationem dictam existimem, quod maiorem rationem habet, nec Grammatico magis in hoc quām Iurisconsulto credendum esse. Nam & eorum quæ arrogatorem arrogato, si pupillus sit, vicissim promittere oportet, ipsius penè stipulationis formula, paulò post refertur. l. non enim. infra eodem.

Illud

ILLUD utriusque adoptionis cōmune est, quod iij qui generare non posunt, quales sunt spadones, adoptare posunt, castrati autē non posunt. Recte animaduertit Aug. lib. 1111. emen. c. v. quatuor hæc postrema verba, *Castrati autem non posunt*, non reperiri, nec in Florentinis Pand. nec in lib. Insti. Caij primo, vnde hoc caput descriptum est. Vera tamen horū verborum sententia, quę etiam in institutio-
 nibus Imperatoris ascripta sunt. §. sed & illud. Inst. eo. tit. assentiorque in omni-
 bus Augustino, Theophili interpretationem probanti. d. §. sed & illud. Hoc vi-
 delicet iccirco constitutum esse, quod spadones quidem aliqua in spe generan-
 di esse possunt, si forte naturale impedimentum remoueatur, quo interim coire
 prohibentur, at castrati nullam omnino spem habere possunt. Castratos autem
 propriè eos dici, quibus genitalia obscissa sunt. Thillibias, quibus à matribus,
 aut à nutricibus, vel quo alio casu attrita sint. Spadones vero qui ob morbum
 aut corporis frigiditatem generare non possunt. At Eunuchorum appellatio-
 nem de his omnibus generalem esse ego quoque consentio, quamuis & spado-
 num appellatione, ex sententia loquentis, interdum etiam hi omnes continean-
 tur. l. si serua. in fine, de iure dot. l. spadonum. de verb. signifi. Qua in re longis-
 simè omnium errasse Alciatum appetet, in d. l. spadonum. Nobis autorem
 indicasse, sat est. Illud hoc loco adscribi non intempestiuum: fuisse antiqui-
 tus etiam tertium adoptandi modum, ex testamento scilicet, vt ex Cicerone,
 Tranquillo, aliisque Latinis scriptoribus cognosci potest. Cicero de claris. orat.
 Liciniæ filius Crassi testamento qui fuit adoptatus. Tranq. in Cæs. Sed nouissi-
 mo testamento tres instituit hæredes sororū nepotes: C. Octauium ex dodran-
 te, & L. Pinariū & Q. Pedium ex quadrante: reliquos in ima cera. C. Octauium
 etiam in familiam nomenque adoptauit. Obseruari etiam hodie hunc morem
 appetet, cum ea lege hæredes aliquos instituimus, vt nomen nostrum & gen-
 tilitia insignia gerant. Qua de re alio loco dicam.

L. IIII. MODESTINVS. LIB. II. REGVLARVM.

MAGISTRATVM APVD QVEM LEGIS ACTIO EST, ET
 emancipare filios suos ~~et~~ in adoptionem dare apud se posse, Neratij
 sententia est. Hæc aliis quoque locis repetita sunt. l. ij. de offi. præt.
 l. ij. de off. præf. Cæterū adoptiones apud magistratus fieri, ideo
 receptum videtur, vt testatores essent, magisque omnibus innotescerent, non
 autem quia causæ cognitio à magistratu adhibenda esset, quod Bar. & Bal. hoc
 loco & plerique alij falsò videntur existimasse. Satis quippe habebatur, si inter
 se consentirent hi, inter quos adoptio contraheretur, quique adoptandos da-
 rent. Sic arrogationem quoque quæ ex indulgentia principali fit, apud Præsi-
 dem, vel Prætorem intimari oportere traditum est. l. ij. C. cod. titu. eadem ratio-
 ne professiones quoque eorum qui nasceretur, apud Præfectos ærarij Saturni
 fieri constituit diuus Marcus. l. cū de ætate. de prob. Donationes quoq; non alia
 de causa actis publicis insinuari debent. l. donatio. & l. data. C. de don. Sed & ma-
 numissiones seruorum & emancipationes liberorum eodem intuitu apud ma-
 gistratus facere iubemur. l. j. & l. fin. C. de emancip. liber. & de manumiss. vind.
 per totum titu. Quare Paulus libro 11. Senten. recept. apud magistratus munici-
 pales, inquit, si habent legis actionem, emancipari & manumitti potest.

Pertinebat ea res ad excludendas fraudes, præsertim eas, quæ falsa interdum opinione atque errore circa statum & conditionem alicuius committi posse. Quia verò tam adoptio, quæ manumissio & emancipatio etiam specie quadam imperij explicabuntur (quod vel illud indicat, cùm imperio magistratus adoptionem fieri traditur. l.ij. supra eod. arg. l. manumissio per lectores. ff. de manumiss. vind.) Imperium autem non nisi iis competebat, qui maiores magistratus essent. Ideò illud quoque additum est, non posse adoptionem apud alium, quæ apud quem plena legis actio est, celebrari. l. nostra. & l. j. C. eo. tit. Nam legis actionem apud eum esse dici, qui iurisdictioni præsit, & maiorē aliquem magistratum gerat, copiosè hoc loco Budæus ostendit. Addit Alcia. lib. 10
 111. παρέργω c. 11. hunc illum esse, qui & merum & mixtum imperium habere dicitur, quales sunt Romæ Prætores, in prouinciis proconsules, & earum præsides, quod & verum apparet, excepto quod merum imperium Prætoribus Romæ non omnibus competebat, nec illi quidem qui urbanam peregrināmū iurisdictionem sortitus esset: sed his duntaxat, quibus iudiciorum publicorum capitales quæstiones legesque exercendæ obtigissent, ut suprà ostendimus, in l. ij. §. deinde. de orig. iur. Verum & si alij merum imperium non habebant, non ideo tamen minus apud eos legis actio erat. Cicero de lege repetundarum in Verrem. Quis igitur est, inquit, qui neget, oportere eorum arbitratu lege agi, quorum causa sit lex constituta? Vlpianus de offi. præt. l. Barbarius de prætore 20
 loquens. Quid dicemus? an quæ dixit, quæ decreuit, nullius fore momenti, an fore propter utilitatem eorum, qui apud eum egerint, vel lege, vel quo alio iure: ex his quoque exemplis clare apparet, quid sit lege agere. clarius autem id ostendit Ascon. Pœdanus in tertia Verrina, quum verba illa Ciceronis, *lege ageret in hereditatem*, ita interpretatur. experiretur iure, quemadmodum probaret se heredem scriptum esse, & possessionem à Prætore peteret. Fuit igitur hec dubitandi ratio in his responsis, quod nemo videretur in se se atque in sua causa suo ipsius imperio uti posse. l. ille à quo. §. tempestiuum. ad Trebel. l. pen. de arb. nec actorum fides in sua causa cuiquam temere committenda. Sed utilitatis causa receptum est, quod hinc dicitur, quoniam & species illa imperij, in talibus 30 negotiis adhiberi soliti, paulatim obsoleuerat. arg. d. l. manumissio. & d. l. pen. & f. C. de emancip. liber. & quod potissimum utilitatem ac rationem horum continebat, ut scilicet quod gestum esset, omnibus innotesceret: id nō minus apud acta ipsiusmet Prætoris, aut consulis, quæ alterius cuiuslibet præstari posse vix est, nec de fide dubitandum esse, cùm per tabularios & scribas publicos acta apud tales magistratus confiantur. Quare verum id quoque arbitror, quod hoc loco Baldus adnotauit, posse hodie comitem Palatinum & suos ipsius filios apud se legitimos facere, dumtamen cætera rite expediantur: hoc est, instrumenta, ut moris est, per notarium conscribantur, nam dubitari posse arbitror, an talis actus sine publica scriptura gestus valeat. Amplius & illud 40 probauerim, Prætorem, aut Consulem filios alienos apud seipsum sibi adoptare posse. nam Augustum id fecisse Suetonius significat, cùm Caium & Lucium domi adoptasse, per assem & librā emptos à patre, Agrippa scribit, Domi enim intelligendum apud se, cùm scilicet supremam potestatem obtineret. nam pri-

uatus

uatus id facere non potuisset. Quæ Accur. hoc loco scribit, leuiora sunt, quām
vt à quoquam confutari necesse sit. Nos ad institutum pergamus.

L. VII. CELSVS. LIB. XXXVIII. DIGESTORVM.

V M ADOPTIO FIT , NON EST NECESSARIA IN EAM rem autoritas eorum, inter quos iura adoptionis consequuntur. Certi iuris est adoptatum à me, fieri adgnatum non solum liberis, quos in potestate habeo, sed & fratribus & patruis meis cæterisque qui modò ab eodem auo, vel proavo descenderunt. Insti. de legit. agnat. success. §. per adoptionem. vbi Theophil. l. ij. §. hæreditas, de suis & legit. cum hoc ita sit, æquum videbatur, vt hi saltē adhiberentur, qui potestati meæ subiecti non sunt, ne ignorantibus, vel inuitis in facultate mea esset, hæredem eis quandoque futurum parare. Sed quia nominis & sacrorum cuiusque familiæ conseruandorum ratio sic poscebat (nam adoptio, vt diximus, his duabus de causis maximè in vsu esse cœpit.) Idcirco omissa horum autoritas, ne si recusarent, in potestate eorum aliquando foret, extinguiri familiaria sacra, & gentis nomen. quod ne accideret legib. xii. tabu. prospectum fuisse significat Cicero de legib. his verbis: *Sacra priuata perpetua manento.* præsertim cum testamento sibi prospicere illi possint, si hæreditatem suam ad adoptium meum peruenire nolint. Si tamen euidens fraus ostenderetur, vt puta, si quis agenti alicui agnato meo, dato pretio, ea spe adoptandum se dederit, vt legitimam hæreditatem meam quandoque nanciscatur: sine dubio nō profuturam huic adoptionem, sed illo excluso aliis proximioribus locum fore existimo. Quintam speciali s. c. Neronis temporibus factò appositi id cautum fuit, ne simulata adoptio, in vlla parte muneric publici iuuaret, néve usurpandi quidem hæreditatibus prodesset, autor Cor. Tacitus lib. ann. x v. Hodie generali iuris constitutione talis adoptio eleuabitur, qua plus valere quod agitur, quām quod agi simulatur, declaratum est. C. plus val. quod agit. per totum titu.

30

L. VIII. MODESTINV. LIB. II. REGVLARVM.

V O D N E CVRATORIS AVTORITAS INTERCEDEret, in arrogatione antè tenuerat, sub Diuo Claudio rectè mutatum est. Oportet & tutoris autoritatem interuenire, si impubes sit qui arrogatur, vt noua Iustiniani constitutione declaratum est. l. fin. C. de auto. præst. cuius rei rationem illam assignat, quod iniquum esse videatur, tutelam solui, non admonito tuto, cuius ea res interesse potest. Eadē ergo ratio, vt & curatoris autoritas requiratur, efficit. Enim uero si tutor, aut curator arrogationi consentire nolint, nihilominus tamen eam perfici posse existimo, si pupillo, vel adulto expedire constet, & cætera conueniant. Apparet enim non ideò horum autoritatem requiri, quod eorum potestas ad subiiciendum alteri pupillum valeat, sed priuato dumtaxat ipsorum intuitu Gell. libro quinto cap. xix. Neque pupillus autem neque mulier quæ in parentis potestate non est, arrogari potest: quoniam & cum fœminis nulla comitiorum communio est, & tutoribus in pupilos tantam esse.

autoritatem potestatémque fas non est, ut caput liberum, fidei suæ commissum, alienæ dictioni subiiciant. Ex his appareat impuberum & adulorum arrogationem, à principis voluntate & gratia totam dependere, non à tutorum, aut curatorum autoritate. Nam quod ad fœminas attinet, arrogari eas quoque posse ex rescripto ac speciali principis indulgentia, aduersus veterem atque obsoletam comitiorum rationē, postea receptum est. I.nam & fœminæ. infrà eod. I.in adoptionem. II.C.eod.tit.

L. IX. VLPIANVS. LIB. I. AD SABINVM.

TIAM CAECVS ADOPTARE, VEL ADOPTARI POTEST.
Sed an mutus & surdus possint, quæritur. Ego iure antiquo 10
non potuisse existimo: nam multa faciendis adoptionibus so-
lennia interuenire necesse erat, inter quæ etiam stipulationes
fuisse, credibile est. Hodie cùm Iustiniani cōstitutione solennia
omnia adoptionum sublata sint. I.fin.C.eod.titu. & satis sit, patrem naturalem
apud acta profiteri, velle se dare filium suum in adoptionem, præsente ipso fi-
lio & illo qui cùm adoptatus est, videtur adoptio quodammodo esse cœpisse
vnus ex his contractibus, qui consensu perficiuntur. Hos contractus cùm &
mutus & surdus quoquomodo intelligentes inire possint. I.seruo inuito. §. pen.
ad Trebell.Bart.in I.j. §.j.& §.quis ita, de verbo. obliga.consequens est, vt &
adoptare & adoptari, & in adoptionem dari possint, idque etiam Callistrati re- 20
sponso manifestè apparet. I.si pater naturalis. vbi Barto. infrà eod. Qua ratione
etiam arrogare & arrogari posse eosdem crediderim. Quamuis enim arroga-
tionem ab interrogationibus, quas inter se faciunt, dictam esse, traditum sit, in
I.ij.supra eo, non propterea tamen huiusmodi interrogations hodie necessarias
esse existimamus. glo.in d.l.ij.arg.l.ij.C.eod.tit.

L. X. PAVLVS. LIB. II. AD SABINVM.

I QVIS NEPOTEM, &c. cum I. sequen. Videntur hæc duo
responsa per arg. à contrario sensu manifestè præsupponere, si fi-
lius adoptioni non consenserit, adgnosci nepotem suo suum hæ-
redem, quasi ex alio quolibet filio adoptatum. Cuius rei quām ma- 30
gnus effectus sit, nemo non videt. Nam & institui, vel exhæredari hunc quo-
que oportebit, & ab intestato succedit pariter cum filio. Inst.de success.ab inte-
§.cùm filius. & de exhær. lib. §.si filius.ego etiam Vlpiani responso. I.iiij. §.j.de
bo.poss.contratab.hoc ipsum probari puto, si recte modò Vlpiani sententia in-
telligatur. Nam Accur.peruertere eam conatus est, Bar.aliquatenus restituit.in
d. §.j.vbi dixi.Pertinet huc & quæ inferius dicemus,in interpretatione responsi
Proculiani.I.si is qui nepotem.eod.titu.

L. XIII. PAPINIA, LIB. XXXVI. QVAESTIONVM.

EN OMNI,&c. Eadem ratione desinit quoque eius ciuitatis ciuis esse, cu-
ius per adoptionē ciuis esse cœperat. I.fed etsi.infrà ad muni. & de incol. 40

L. XV. VLPIA. LIB. XXVI. AD SABINVM.

SI PATER FA.&c. §. IN ARROGATIONIBVS cognitio vertitur, num for-
tē minor sexaginta annis sit is qui arrogat, &c. Cū is adoptatur, q. in patris
naturalis potestate est, nulla causæ cognitione opus esse visum est. Sed sufficere
volunta

voluntatem patris, qui consentientem filium in alterius potestatem tradit, adeò quidem ut nec necesse sit, autorem in eam rem fieri magistratum, apud quem adoptatur. Sed satis est, coram eo fieri, cum solenni testatione apud aet. l. fina. C.eodem tit. omnia tamen sedente ipso pro tribunali fieri oportere Angel. interpretatur. l. si consul. §. eo. sed in arrogationibus secus est, vt h̄ic vides. Et quidem circa eas triplex inspectio. Nam si maior xxv. annis sit, qui arrogatur, quoniam satis ipse sibi consulere, & prouidere potest, nihil aliud inspicere, vel inspici mandare solet Princeps, nisi ea quæ publicam & veluti censoriam curam atque animaduersionē postulant. Talia enim sunt, quæ hoc loco referuntur. Quod si pupillo maior sit qui arrogatur, minor tamen xxv. annis, hoc amplius in eo consideratur, num tutelæ fortè aut curæ administratæ suspicio subsit, vt ex sequentibus docemur. in l. nec ei. Ego idem existimo, & si alia qualibet ex causa, vel negotiatione arrogator implicatus sit adulti rationibus: quamobrem videri possit hoc veluti suffugium æris alieni captare. In pupillis autem præter hæc omnia, illa quoque inspiciuntur, quæ paulo post commemorat. d. l. nec ei. §. iis duntaxat. Quamquam autem credi possit, in prima illa specie, cùm maior scilicet xxv. annis arrogatur, per libellum (hoc est supplicationem Principi oblatam & ab eo subscriptam) rem expediri posse, si Princeps fortè fidem iis habuerit, quæ precibus comprehensa sunt, obreptionis scilicet periculo ac pœna imminente, si aliter rem se habere quandoque appareat. Posterioribus tamen duobus casibus, hoc est, si impubes, vel si adultus sit qui arrogatur, consultius factū iri existimo, vt cognitio mandetur, & decretum causa cognita solenniter interponatur. Nam Principi hodie cognitionibus operam dare mos non est, vt antiquitus fuit. Ideò rem totam mandare necesse est.

SED NEC LIBERTVM ALIENVM, &c. Subaudiendum est, patrono non consentiente, quod ego præter Accursij & cæterorū opinionem dicendum arbitror, etiam aliis locis vbiunque hoc pronunciatū legimus. l. sed et si §. patronum. infra de in ius voc. l. j. §. ij. si quis à par. fuer. man. Cur enim cæteris conuenientibus, non & huic Princeps annuat, cū volenti patrono nulla fiat iniuria, & libertinorū adoptiones etiā ingenuis permissas ex eo intelligere possumus, quod libertos nostros adoptare indistinctè permittimus. Illud præterea crediderim, siue meū, siue alienū libertum arrogare velim, facile me à Principe illud quoq; impetraturū, vt & natalibus restituatur, cū assentiente patrono non insolitū sit hanc ipsam nataliū restitutionē indulgeri. l. j. & toto tit. de natal. rest. Quod si nataliū restitutio specialiter impetrata nō sit, quāvis ingenuus sit qui arrogat, libertinū tamen manere arrogatū constat. l. fi. suprà tit. ij. præterquam quod attinet ad familiā illius q; arrogauit. l. sciēdū. de ri. nu. Ego etiā respectu eius q; arrogari cū cōsensit, ingenuū habendū arbitror. Planè vno casu ex sentētia Vlp. in l. fi. infra e. o. tit. videtur alienū libertū, nec expectato patroni cōsensu arrogari 40 permitti, filiū videlicet in seuitute nostra nobis genitū & à domino posteā manumissum, quod Principis beneficio fieri pleriq; interpretatur. Ego ne tū quidē iuris patronatus dānū patrono irrogari puto, nisi tacite vel expresse consentiat. Secūdū hāc sentētiā si alienus libertus arrogatus, posteā emācipatus fuerit, an sub ius patroni iterū redigatur, dubitari potest: qua in re distinguēdū puto, vt signi-

dem natalium quoque restitutio ei concessa fuerit , non redigatur , si concessa non sit,redigatur . hoc enim casu , magis interquiescere ius patronatus arrogationis vinculo atque autoramento impeditum,quàm extigi , aut tolli apparet. Igitur sublato impedimento,rursum excitari dicendum est. Non idem,si arrogatoris morte, vel ciuili,vel naturali exierit de potestate , quippe tunc consummata magis arrogatio,quàm finita esse dici debet,cùm in sacris & nomine adoptiuæ familiæ remaneat. Meritò sub ius patronatus non redigetur. Nec mouet me in superiore,quòd filius à patre in adoptionem datus,deinde emancipatus, remanet sui iuris , nec in patris naturalis recidit potestatem. Idcirco enim illud euenit,quia dato filio in adoptionem , patria potestas ¹⁰ ex toto soluitur. At libertus conditionem suam, nihilosecius retinet,eliso magis quàm sublato iure patronatus. Amplius sciendum est,in hanc sententiam Massuriū.Sabinum apud Gellium lib. v. cap. xix. scripsisse , libertinos qui dem ab ingenuis iure adoptari posse,sed id neque permitti neque permittendū esse , vt homines libertinæ conditionis in iura ingenuorum inuadant, alioquin si iuris,inquit , ista antiquitas seruetur , etiam seruus à domino per prætorem dari in adoptionem potest , idque plerosque veteris iuris autores scripsisse.Hæc ille.Sed Iustinianus poscente temporum ratione , inter libertinos & ingenuos non multum differentiæ reliquit, vtpote qui etiam ius au reorum annulorum libertinis omnibus in vniuersum concessit.auth.ne liber. ²⁰ de cæt.in fine.sed & veterum sententiam de seruo adoptando comprobasse videtur Institut.codem titu. §. fina.addito tamen temperamento , vt per adoptionem ante omnia liberi fieri intelligentur.Scribit enim apud Catonem bene relatum esse,seruos si à dominis adoptati sint , hoc ipso liberari posse , ego enim sic accipiendum putauī,vt nihilominus adoptio perficiatur. Quid enim impedire debet,præsertim manente eadem voluntate? Idem credidi etsi aliis in adoptionem dentur.Sed magnopere Aldobrandinus dissentit,in d. §. fi.Ideò amplius quærendum censeo. Postremò hoc loco admonendi sumus , permitti interdum,& fratrem suum alicui arrogare,vt Papiniani responsum ostendit.l. si filius.in princ.de bon.liber.

L. XXII. VLPIA. LIB. XXVI. AD SABINVM.

I ARROGATOR &c. Quærit Accursius , quarta ex arrogatoris bonis ei qui impubes arrogatus est , ex constitutione diui Pii debita,cuius in iure frequens mentio est.l.nostra.Instit. ³⁰ codem titu. §. cùm autem,infrā de inoffi.test.l. Papinianus. §. si quis impubes & de collat.bon.l.j. §. si impuberem,an intelligebeat, vniuersi patrimonij,an portionis illius duntaxat, quam arrogatus ab intestato habiturus esset?Est hoc magis probat,cū huius ipsius portionis quarta sufficiat ad naturalem filium ab inofficiosi querela excludendum.d.l. Pap. §. quoniā autem quarta,l. cùm parētibus.C. de inoff.te.cùm enim addptio naturā imitetur,nihil amplius huic arrogato,quā cuilibet ex naturalibus liberis indulgendū videri.Nam & vt nihil amplius arrogato,quā naturali tributū dicamus, existimat

existimat Bar. ex Cy. sententia, non minus naturali filio, quām arrogato competere ius reuocandi, si quid in fraudem legitimæ portionis, iure naturæ debitæ, à patre alienatum sit. l. f. intrà, si quid in frau. pat. Cyn. in l. j. C. si in frau. patr. quæ sententia non omnino sine dubio est. arg. l. non vsque adeò. si à par. quis fue. man. Addit Bald. rationem superioris pronunciati, ne si aliter dicamus, & plures quis arrogauerit, quod ex causa aliquando permitti putat: arg. l. si pater. in fin. hoc titu. explicari res nō possit, dum impossibile erit, bonorum omnium solidam partem singulis concedi. Sed ego hanc sententiam veram non arbitror, cùm semper ita scriptum animaduerterim, arrogato quartam bonorum 10 arrogatoris, ex constitutione deberi. ll. suprà citatis. Nec turbat me ratio Baldi, cùm siue vno contextu plures arrogati proponentur, non ineptè vnam omnibus quartam suffectoram possis diceret, siue plures successiùe arrogati sint: & hoc casu præcipuam illius causam fore, qui primus arrogatus fuerit, cæteri deinceps suo ordine ex diminuto patrimonio partes ferant, posterior quique exiguiores quasi ære alieno gradatim detracta & hæreditariis creditoribus perso- luto. Nam quarta hæc portio tanquam æs alienum considerari solet. dicto §. si quis impubes. Sed & verius illud existimauerim, non permittendum esse cuiquam, vt plures arroget. argu. l. nec ei. §. præterea, suprà eodem: quod si ac- cipimus, iam sententia Baldi tota corruit. Nam quod legimus in l. si pater. 20 §. fin. supra eodem. non permitti plures arrogari, nisi ex iusta causa: & iustum causam interpretatur Accursius, si fuerit quis multùm diues: ego tali casu ne- cessariam esse autoritatē Principis existimo, etiam specialiter in hoc, vt de por- tione qua de agimus nominatim constituat. Aliquin sic ineundam esse ratio- nem, vt suprà dixi. Nec inuidia illa onerari arrogatus debet, quòd hoc modo plus quandoque consequuturus sit, quām filius naturalis: respondeo enim quia satis erga illos natura propensi sumus, meritò arbitrio patris aliquid relin- quendum fuisse. At erga arrogatos, quia natura non adstringit, legibus pro- uidendum fuit. Placuit hæc sententia & Guidoni de Sul. quem non sat firmis rationibus confutat Albericus, in hac l. illud tenendum, portionem hanc, non 30 omni quicunque arrogatus sit deberi, verùm ei duntaxat, qui cùm arrogare- tur, impubes fuit: sed nec bonorum quarta pars computatur eorum, quæ quis cùm arrogaret habuit, verùm eorum, quæ mortis eius tempore fuerunt. Quòd si aliquid viuens in fraudem alienauerit, ad eandem rationem id reuo- cari debet. d. l. fin. si quid in frau. patron,

L. XXIII. VLPIA. LIB. I. OPINIONVM.

40

O ST MORTEM, &c. §. NEQVE ADOPTARE, NEQVE
arrogare quis absens, nec per alium huiusmodi solennitatem
peragere potest. Et alibi, nec mulierem, nec alium quemquam
per procuratorem vindicta manumittere seruos suos posse.
l. nec mulierem. C. de manumissis vindicta. Sed nec ab-
sens emancipare, vel emancipari potest, nisi à Principe subuentum sit. l.

pen. C. de emancip. lib. similiter traditum est mulierem absentem nubere non posse, quia necesse sit deduci eam in domum viri, ut absenti nupsisse intelligatur, quæ deductio per procuratorem explicari nequit. l. mulierem. de ritu nupt. quamvis Canonistæ aliter censuerint. Host. tit. de spons. §. qualiter contrahantur. In summa, horum omnium præcipua illa ratio traditur, quod procuratorum usus ad ea duntaxat pertinet, at in iis valet, quæ in administratione patrimonij consistunt. glo. in d. l. nec mulierem. Qua ratione responsum est, non posse curatorem furiosi seruum manumittere: quia manumissio non est in administratione facultatum furiosi, quæ solæ curatori commissæ sunt. Quare debere eum alteri seruum tradere, à quo posteà manumittatur: si libertatem 10 fortè debeat furiosus, puta, ex fideicommissi causa. l. seruus furiosi. de manumiss. nam si non debeat, nihil est quod manumitrere studeat. His consequenter dubitatum est, an comes Palatinus spurium per procuratorem id fieri petentem legitimare possit. Videtur autem distinguendum, an porrectis ab aliquo precibus non ut à procuratore sed ut à nuncio, absentem spurium consulto legitimauerit, & hoc casu rectè factum dicamus: valitur amque legitimationem, tanquam nudo comitis ministerio, ex autoritate Principis perfectam. Nam Principem etiam absentes legitimare posse dubium non est, ut & natalibus vel famæ aut ciuitati restituere. & in priuilegiis Comitum Palatinorum esse solet, ut etiam absentes legitimare possint. An verò quasi præsentia spurijs necessaria esset, officium & solennia verba in personam procuratoris direxerit, & tunc non valituram legitimationem, nec procuratorem ad eam rem idoneum habendum fore, dicamus, quamvis nuncius idoneus haberetur, stante huiusmodi priuilegio. Nam præter id quod gesta per nuncium, intelliguntur gesta ab ipsomet domino non ab nuncio, sed per organum nuncij, subtilem illam differentiam usqueaque agnosci oportet, quod procuratorum usus propriè in administratione rerum patrimonialium versatur, ut etiam ipsius verbi significatio indicat. Et Martialis epigrammate quodam mirè exprimit, cum ait, Procuratorem vultu qui præferat ipso. & paulò post, Res non vxoris, res agit iste tuas. Plautus quoque, Condus promus procurator peni. At nuncij etiam aliis rebus adhibentur, quæ in bonis nostris non sunt, nec ad bona pertinent, non tamen omnibus. Nam si solennitas peragenda sit, per nuncium expediri non potest, ut hoc loco docemur. Hac ratione nec compaternitatem, quam vocant, per procuratorem, qui filium tuum meo nomine de sacro baptismi fonte leuauerit, contrahi posse, cum ea res ad patrimonij administrationem non pertineat, idque etiam Pontificios doctores probare, Bart. scribit, in l. Gallus. §. forsitan. in fin. de liber. & posthu. Ego nec per nuncium quidem contrahi posse arbitror, quia solennibus quibusdam opus est, & quidem ad sacrorum rationem pertinentibus, quæ per alium peragi posse non videntur, tametsi contrarium obseruari sciam. Illud notandum est, adoptionum & emancipationum solennia, 40 quæ antiquitus obseruabantur, Iustiniani constitutionibus sublata esse. l. fin. C. cod. titu. & l. fi. de emanc. liber. ea qualia essent, etiam nunc cognosci potest. ex Institutio. Caij lib. i. titu. quibus modis filij exeunt de pat. pot. Non tamen et si so

etsi solennia sublata sunt, ideò minus opus est præsentia partium. Nec cessante ratione hoc casu cessabit lex: secundum ea quæ suprà diximus, in lege non omnium de legib. Nam præsentia quidem non solum hoc loco, sed ipsis etiam Iustiniani constitutionibus requiritur.

L. XXXII. PAPINIA. LIB. XXXI. QVAESTIONVM.

NON VNVQVAM &c. Legendum est, & sequens caput coniunctim, cùm vnicam sententiam hæc duo efficiant. Enim vero cùm supra eodem titu.l. nec ei. dixerit, non permittendum tutori, arrogare pupillum suum: mirum omnibus vñsum est, cur vitrico eidémque tutori, hoc loco dicat permitti. Accur. ex Ioannis sententia diuum Antoninum speciali beneficio, quod ad exemplum trahi non debeat, hoc indulisse, Bartol. finita demum tutela hoc permitti, alij aliter, suo quisque modo censuerunt ac tradiderunt. Ego nouum non esse in his libris animaduerti, vt generali definitione præmissa, etiam longius progesso sermone, specialis casus interdum subijciatur, quo regula locus non sit. Admonuit hoc Tribonianus suprà ex Celsi sententia.l. inciule. de legibus. Cùm inciule esse dixit, nisi tota lege perspecta, vna aliqua eius particula proposita iudicare, vel respondere, non ignarus nec dissimulans, vt appareat, aliquid in his libris ita scriptum & collocatum fore, vt imprudentibus obrepere talis error possit. Neque enim legem appellauit Celsus minutum aliquod caput, aut sectionem, qualem hodie legem appellamus, non sat latine, sed integrum & plenam de vniuersa aliqua re legem ac tractatum intellexit: vt lex Iulia, lex Cornelia, quæ etiam de diuersis negotijs ac rebus interdum cauebant. Tutori autem idcirco priuignum suum arrogare permisum puto, quod restituenda tutelæ periculum propiore cura & complexu matris rependi existimatum est. Nonnulla tamen suspicio fraudis fuit, ne mariti amore mulier in causa filij præuari caretur. Sed satis huic arrogato consuli visum, quod pubes factus vendicate se in pristinum statum potest, quod & alij cuilibet arrogato per in integrum restitutionis auxilium permittitur.l. iij. §. si quis minor. infra de in integrum resti. Sed huius qui à vitrico eodémque tutore arrogatus fuerit, meliorem causam vsquequaq; præsumi, & facilius expediri arbitror. Cæterum an hodie quoque Vitricus tutor esse possit, si vel matrimonium tutelæ superuenerit, vel post matrimonium tutela delata sit, copiosè disputant hic Doctores. nos alio fortasse dicemus loco. pertinet enim hæc ad interpretationem nouellarum constitutionum, quarum sensus haud omnino obscurus est.

L. XXXV. PAVLVS LIB. I. RESPONS.

PER ADOPTIONEM DIGNITAS NON MINVITVR, SED augetur, unde Senator, eti à plebeio adoptatus est, manet tamen Senator, similiter manet & Senatoris filius. Traditur hoc idem sub titu.de Senatoribus. Senatoris filius. secundo reponso. Scriptum est enim non amitti senatoriam dignitatem adoptione inferioris dignitatis. Omnes autem, qui hoc loco scripserunt, idem intelligere

videntur & de arrogato, ut non minuatur eius dignitas, sed augeatur eodem modo. In quo quidem maior dubitatio videri poterat. Nam cum & capite diminuatur, & qui anteà sui iuris fuerat, per arrogationem alieno iuri subiectus esse incipiat, quomodo augeri dignitatem eius dicemus, ac non potius si qua fuerat minui? Prælertim cum & naturalis agnationis ius, & paternorum libertorum obsequia, sine dubio intereant. Institu.de acquis.per arrog. §.j. Denique non alio intuitu P.Clodius, Senator cum esset & patritius, Fonteio homini plebeio se ad arrogandum dedit, quam ut Tribunus plebis per leges creari posset. Quod non nisi plebeij homines Tribuni plebis fieri possent. Patritij autem perpetuò prohiberi viderentur. Propterea quandoque dubitauit, an verum sit, quod Zafius hoc loco scribit, Patritium nihilosecius, atque antè fuerat remansisse Clodium. Nam differentiae nonnihil deprehendere videbar, ut arrogatus quidem planè amitteret dignitatem, adoptatus vero non item: quia scilicet hic de potestate in potestatem transfertur. Ille autem velut de libertate eripitur in servitutem. Quia tamen adoptio per emancipationes & manumissiones antiquitus fiebat. l.f. C.eodem titu.& servilibus quibusdam modis filius à naturalis patris in adoptiui manum transferebatur, propter quod eum quoque capite minui constabat. l.liberos. ff. de cap.dimin.nouella LXXXI.in princ. Institu.de cap.dimin. §.minima. Idcirco de hoc maximè dubitatum existimabam. De arrogato non item. sed verius est ad utrosque hoc caput pertinere, quod illa verba indicant. Senator & Senatoris filius. Nam senatorem intelligi vult eum, qui sui iuris est, & arrogatur. Senatoris filium, qui à patre in adoptionem datur. Nec verum est patritios Romæ prohibitos fuisse Tribunos plebis fieri, sed ut plebeij crearentur simpliciter cautum fuisse. Quare illud tantum inquirebatur, an plebeius esset: non ut ne esset patritius. Pro solutione autem & conciliatione eorum quæ aduersari videntur, sciendum est, nihil commune habere dignitatem, cum statu hominis. Institu.de cap.dimin. §.quibus autem. Ideò & si statum quis mutat, non continuo tamen consequens est, ut & dignitatem perdat, cum ex diuersis non rectè inferatur. l.Papinianus exuli.de minor. Vel certè utilitatis causa contra strictam iuris rationem hoc ius receptum est: ut in multis alijs iuris articulis videmus. l.ita vulneratus. §.penul.ad leg.Aquil. Nam hæc sententia imprimis ad molliendas pœnas pertinet: cum maioris dignitatis homines mitius puniantur. argu.l.pen.infrà de pœn.& ad libertinarum coniugia, ab amplissimis familijs remouenda proficit. Ne si aliter diceremus, legi Papiæ de maritandis ordinibus, per adoptionem fraudus quandoque fieret. arg.infrà de titu nup.l.lege Papia. Quare idem in omnibus dignitatum gradibus ac titulis dicendum erit, ut Bal.scribit hinc. Nam & ciuem fieri eius ciuitatis, cuius pater adoptiuis est, & nihilominus suæ quoque ciuitatis ciuem manere constat. l.ordine.in fine.l.seq.infrà ad Municip.l.assumptio.eodem titu.

L. XLI. MODESTI. LIB. II. REGVLARVM.

I PATER FILIVM. Videtur hoc responsum opposita ratione pugnare, cum responso Papiniani sub titu.de liber.& posthu.l.filio quem parte. nam in omni ferè iure sic obseruari scribit, ut veri patris adoptiuis filius nunquam intelligatur, & propterea non trans-

translatum, sed redditum videri, qui anteà emancipatus à patre suo, posteà arrogatus est. Quare ergo non & hic nepos in patris iterum arrogati potestatem reuertitur? Soluit Albericus: quia nepoti interim ius quæsitum erat, ne recideret in potestatem patris, ideo ei inuito tale ius auferri non debuisse, quam rationem & nos probamus, idémque in omnibus similibus incidentibus dicendum arbitror: ut quæ commoda per emancipationem alijs quæsita fuerint, reddito paternæ potestati filio, nihilominus firma maneant. In ijs verò, quæ ad filium ipsum attinent, perinde prorsus habeatur, ac si non translatus sed reditus esset, sempérque in eiusdem patris sui potestate mansisset.

10 L. XLIII. POMP. LIB. XX. AD QVINTVM MCVIVM.

DOPTIONES, &c. Ad rationem huius & sequentis capitatis, pertinent complura capita, quæ mutuo se declarant, superius relata. l. nepotes. suprà titulo primo. l. cùm nepos. l. si quis nepotem. cum l. seq. & l. li pater filium. suprà eodem titu. *Adoptiones, ait Iurisconsultus, non solum filiorum, sed & quasi nepotum sunt, ut aliquis noster nepos esse videatur, perinde quasi ex vero filio, vel incertè natus sit;* ita enim edidit Haloander. Sed in vulgatis libris erat, *vel deinceps natus sit,* quod verbum cum superioribus non conuenit, nisi pronepotum mentionem addas. Quòd si ex vero emendatus est codex, iam dubitari non potest, quin & tanquam ex mortuo filio, aut etiam nunquam nato, vel ex pluribus natis incerto, hoc est, nemine specialiter designato, nepotem nobis adoptare liceat. Quod Bart. & Gne. contra Accursium & antiquorum omnium, etiam Baldo probatam opinionem, rectè existimarent, in hac lege. Nam suprà in l. adoptare. eodem titu. disertè traditum est, adoptare quem loco nepotis posse, tametsi filium non habeat. Tam autem non habet, qui non sustulit: quām qui, cùm sustulisset, amisit. secundum hanc Sententiam reuocari possunt in dubium decisiones quædam, non sat firma ratione ab Angelo & Baldo hoc loco traditæ. Si mulier ex duorum consuetudine filium pepererit, quamvis iure Canonico 30 naturales & spurij à parentibus ali debeant, neutrum tamen horum necessariò hunc alere cogendum esse. Si post mortem filij, quem suscepimus ex concubina, matrimonium cum ea contraxero, illum qui ex eo filio natus erat, iustum mihi nepotem non fieri, nec in potestatem meam redigi beneficio constitutionis. Nihil enim horum hoc capite concludenter probatur. Alijs fortasse rationibus vera esse possunt, sed sequens responsum, in quo maior difficultas est, inspiciamus.

L. XLIVI. PROCVLVS LIB. VIII. EPISTOLARVM.

I IS QVI NEPOTEM EX FILIO HABET, IN NEPOTIS LOCUM aliquē adoptauit, nō puto mortuo auo iura consanguinitatis inter nepotes futura esse: sed si sic adoptauit, ut etiam iure legis, nepos suus eset, quasi ex Lucio, puta, filio suo, & ex matrefamilias eius natus eset, contrà puto. Ita habent antiqui omnes codices, ita edidit & Haloan. Sed equidem magnopere quæsuisse me fateor, qua de lege loqueretur Proculus, ex qua

demum adoptato, tribui ius consanguinitatis significaret, quasi non & simpli-
citer adoptatus id consequatur: nam Accursiana interpretatio non placebat, ad
naturæ differentiam trahentis, cùm ea res nihil ad hunc locum pertineat.
Nunc non dubito corrupta esse. Pro verba, eúmq; ita scripsisse, *Sed si sic adopta-
uit, ut ei tam iure, lege nepos suis eſet, quām si ex Lucio &c.* Erat quippe ea formu-
la rogationis in adoptando, quam etiam superius ex Gellio retulimus, *velitis
iubeatis uti. L. Valerius. L. Titio tam iure legeque filius sibi eſet quām si ex hoc pa-
tre matreq; familias eius natus eſet &c.* Eam formulā Pomponius hīc retulit ex
frequenti Iurisconsultorum vnu. Apparet autem ob similitudinem scribendi,
quām facilis lapsus in errorem fuerit. Nec si opus sit dubitauerim, vel Tribonia
no adscribere huius loci deprecationem: cùm nullam specialem legem fuisse
vnquam acceperint, qua consanguinitatis ius adoptatis specialiter tribueretur.
Verba autem illa, *iure lege*, frequentia sunt apud veteres. Cicero pro domo
sua, Fueris sanè Tribunus, tam iure lege, quām fuit, hic ipse Rullus. Cæterū
ut Proculi sententia aperiatur, sciendum est, consanguinitatis ius, propriè inter
fratres eodem patre ex iustis nuptijs procreatos, vel adoptatos esse dici. Hi pro-
priè quidem consanguinei, sed māgis generali nomine, etiam agnati dicun-
tur. Cæterū agnati vltra fratres, non propriè consanguinei dicuntur, sed im-
propriè. Denique nec vterini fratres quanuis ex legitimis nuptijs, nec vulgo
quæsitus, etiam si eundem patrem certa opinione demonstrare possint, con-
sanguinei dicuntur. atque hi ne agnati quidem, sed cognati propriè appellan-
tur. Inst. de success. cogn. §. vulgò. l. vulgò. suprà de statu hominum. Huius diffe-
rentiæ ea vis est, quòd in successione ab intestato, prima quidem causa suorum
hæredum est. Post illos verò, consanguineorum, hoc est, fratum eorum, qui ab
eodem patre sunt, gradatim deinde adgnatorum, hoc est, eorum qui eiudem
gentis vltra fratres sunt, demum cognati admittuntur: vt in Institut. docemur.
titu. de legit. adgn. succel. quod & alibi cognosci potest. l. j. § penul & fin. infra
de suis & legit. Eratque iure civili consanguinitatis etiam effectus ille, quòd
post consanguineos, non admittebantur adgnati ad legitimam successionem,
sed cognati proximi, si modò consanguinei defuncto superfluisserit, hīque non
adijſſent hæreditatem. Institut. de legit. adgn. succcess. §. placebat. l. j. in princip.
de suis & legit. quod ipsum & in agnatis obſeruabatur, vt reculante agnato, ad
quem successio delata erat, ad proximum cognatum hæreditas statim deferre-
tur, siue idem agnatus eſet, siue non. Nam solus propinquitatis gradus obſer-
uabatur. d. §. placebat. Erant & alij effectus, quos colligere non vacat. Nam ma-
trimonium inter consanguineos, si proprio sensu acciperes, contrahi non po-
rat, inter adgnatos poterat, duorum puta fratum filios, & deinceps. Institut. de
nup. §. duorum. Eodem sensu accepit & Virgilius cùm dixit, consanguineus
læti sopor. Ex Græco (vt opinor) Poeta. Quamuis Petrarcha noster haud satis
intellexisse videatur, cùm locum illum ita reddidit.

Il sonno è veramente, qual huom dice, Parente della morte &c. Fratré enim
potius vertere debuit, quām cognatum. His cognitis plana est Proculi sen-
tentia. Consanguinitatis ius non includit, vt fratres isti inter se eodem patre geniti
videantur, nisi specialiter adoptatus hic tanquām ex lucro naturalis nepotis pa-
tre

tre proponatur, idq; & si vnum tantum filium habere, vel habuisse dicas hunc auum, qui adoptauit. quia scilicet supra lege proxima, definitum erat, posse eum quasi ex quolibet, etiam mortuo, vel nunquam nato adoptare. Neque enim in ambiguo præsumi debuit, tanquam ex Lucio adoptasse, qui incerta destinatione adoptauerit: cū res facti, iure ciuili nō præsumatur, nisi quatenus ab eo qui dicit, probetur. Ergo hi inter se nō cōsanguinei propriè, sed agnati, quasi ex duobus fratribus nati dicentur. Quare & matrimonio simul iungi poterūt hoc quidem iure, si forte fœminam adoptatam proponas, & succendent inter se, non tanquam consanguinei, sed tanquam agnati. Propter quod ab alijs consanguineis excludentur, si qui forte erunt, vt puta, si ex Lucio alij filij superstites fuerint. Hæc nostra sententia est in hoc capite (vt Bart. ait) difficult, & semper malè intellecta, quam & antiquus interpres sub nube, ac velut diuinans attigerat. in glo. ij. in princip. dum agnatos tamen hos inter se fore scripsit, argumen. l. qui in adoptionem. supra eodem, sed voluit citare l. cùm adoptio. quæ melius facit. Albericus tamen eiusdem interpretis vestigia sequutus, plenè percepisse videtur, quod scilicet ad consanguinitatis ius ac nomen attinet, vt post-equam hæc scripseram, comperti monente ac præeunte Augustino.

L. XLVI. VLPIANVS LIB. IIII. AD LEGEM IVLIAM ET PAP.

N SERVITUTE MEA QVAESITVS MIHI FILIVS, IN POTESTATEM *meam redigi principis beneficio potest. Libertinum tamen eum manere non dubitatur.* Et suprà ex Modestino, de ijs qui sunt sui, vel alieni iuris. l. finali. *Inuiti filij naturales, vel emancipati, non rediguntur in patriam potestatem.* An ergo intelligimus esse principalis rescripti formam, qua tales filios consentientes Princeps, sine cuiusquam ministerio, aut solennitate in potestatem nostram redigit? an arrogandi hos tales nobis indulgentiam concedi? Et sanè hoc magis puto, cùm sub hoc titu. passim scriptum sit, datum filium in adoptionem, deinde emancipatum, in naturalis patris potestatem vt honestè redeat, adoptandum, hoc est, arrogandum esse. l. qui liberatus. l. adoptare. suprà eodem titu. Si enim vt iustus filius quandoque emancipatus in potestatem rursum redigatur, arrogatio necessaria est. quanto magis eadem necessaria erit, vt naturalis redigi possit? Quibus tamen Comitibus Palatinus etiam hoc à Principe indultum scio, vt emancipatos filios, vel naturales, per rescriptum redigere possint sub potestatem patrum. Quare multò magis ipsem Princeps hoc fecerit. An autem & Spurios eadem facilitate in potestatem redigi, vel arrogari permittendum est? Et respondet Baldus in dicta l. fin. Principis aestimationem hanc esse oportere, comitem autem Palatinum ex toto abstinere debere. Quod verum puto. Idem & de procreatis ex incesto, vel damnato coitu legisse memini, ne aliqui per hos modos legibus fraus fieret. auth. ex complexu. C. de incest. nup. Sed Comites Palatini hodie omnia in priuilegiorum codicillis habere se profitentur. Quibus utinam ne tam facile ac sæpe in perniciem iustorum & legitimorum filiorum vterentur. Reliqua ad hoc responsum pertinentia, superius adnotata sunt. in l. si paterfam. §. si. eo. ti. Nunc ad sequentem titulum transeamus.

D E R E R U M D I V I S I O N E,
E T Q V A L I T A T E.

T I T V L V S V I I I .

Consilium Iustiniani fuit,his quatuor libris , eam iuris partem tradere, quæ Græcè, τὰ ἡρῷα, nuncupatur, primordia scilicet, & Tragoreas Institutiones in ius ciuale continentem, propterea quod communia quædam complexa est, si- ne quorum cognitione ius ciuale tractari non potest. Igitur cum suprà dictum sit, omne ius, aut ad personas, aut ad res, aut ad actiones pertinere, hactenus que summas personarum diuisiones ad cuiusque ferè statum pertinentes, exequutus fuerit: nunc sub hoc titulo, generales quasdam rerum inter se diuisiones & qualitates tradere incipit: exinde de actionibus, quibus maxima iuris ciuilis pars continetur, (quæ tamen aut rebus, aut personis semper cohærent) deque ijs quæ ad actiones pertinent, ad totius ferè operis consummationē dis- putaturus. Nam & libri septem de iudicijs, & qui post eos sequuntur octo de rebus, ac deinceps plerique, sine dubio adiectiones, vel exercendas, vel acqui- rendas, & ex contractibus suscipiendas pertinent, quanuis de actionibus & obligationibus separatum quoque tractatum fecerit. Sed sub eo de pertinen- tibus ad actiones in vniuersum loquitur: sub singulis autem titulis specialiter de singularum vi ac natura differit. Igitur in hac prima parte multa præmunit. In primis magistratus populi Romani apud quos actiones & iudicia exercen- tur, eorumque cuiusque potestatem ac dignitatem sigillatim nos docet, quæ- dam interim arrepta occasione, declarat, breuitati imprimis consulens. Quod si quando ex usu, putat: dispositionis potius atque ordinis ratione tantisper ne- glecta, extrinseca quædam & quasi aliorum spectantia, per connexitatem ta- men affinia inserere, mauultque saepius ad eiusdem rei commemorationem reuerti. Hæc nostra in vniuersum opus Digestorum opinio est, qua nec mul- tū ab Accursio dissentimus. glos.l.ij.de statu hom.& in Rub.de iudi. Rubri- ca hæc, ut est generalis, sic generalis tractatus materiam indicat. Quare nequa- quam opus sit explanatione. Sanè Franciscus Duarenus vir doctus & diligens, cuius commentationes, his perscriptis, vidimus, lib. dip. j. c. lvj. existimat. Quod dicitur, Omne ius, vel ad personas pertinere, vel ad res, vel ad actiones, non sic intelligi oportere, ut de his tribus separati tractatus esse debeant, sed significat nullam partem iuris esse, in qua tractanda non simul hæc loca incurvant: ut in stipulationum tractatu, quæ personæ stipulari possint, quæ res per stipulatio- nem promitti, quæ ex eo contractu actio oriatur. Ego tamen à communi in- tellectu discedendum non arbitror. Non enim coniunctim, sed disiunctim lo- quitur Jurisconsultus. Vel ad res, vel ad personas, vel ad actiones ius pertinere. Nec rationem video, cur non seorsim & principaliter de unoquoque tractari possit, & debeat: cum præsertim expressè id facere instituisse se Imperator pro- fitetur. Institu. de iure natu. §. fina. & totis constitutionum libris, quod factu- rum se proposuerat, re ipsa exequutus fuerit.

L. II. MARTIANVS LIB. III. INSTITV.

VAEDAM NATVRALI IVRE COMMVNIA SVNT OMNIUM &c. deinde subdit, *Et quidem naturali iure communia sunt omnium illa, aér, aqua profluens, mare, & per hoc litora maris.* Accursius naturale hoc loco, pro iure gentium accipit, credo quòd animaduerterat paulò póst subiungi, *Quia non sunt iuris gentium sic ut mare.* I.nemo.infra eod. Alibi quoque iure gentium mare commune esse referri viderat. Instit.eod.tit. §. & quidem. & §.litora. Ego iure naturali, quod omnibus animalibus commune est, communia hæc esse sentio, nec à verbis discedi oportere: cùm enim hoc iure omnia omnium communia initio fuerint, nec in his posteà iuregentium distincta sint dominia, vt in cæteris: consequens est, vt ea sub primæua & antiqua conditione sua remansisse dicas. Nec mouet me, quòd iurisgentium ea esse interdum significatur. Nam ius gentium iuri naturali sic inest, vt species suo generi. Quamobrem quod iuris naturalis est, vtique & iuris gentium est, sed non econuerso. Quanuis autem ius gentium in quibusdam iuri naturali repugnare videatur, tamen in plerisque cum eo consentit, & illius vestigia imitatur, qua de re plenius suprà diximus, in lex hoc iure. verbo, obligationes institutæ de iusti. & iure.

20 QVAEDAM &niuersitatis &c. Existimaui quandoque intercidisse hinc duo verba, vt initio scriptum fuetit. *Quædam naturali iure communia sunt omnium, quædam publica, quædam &niuersitatis &c.* Sed vt vt res se habeat, suppleri certè debet hæc diuisio, vt & Accursius hic rectè monet. Id vel ex eo percipi licet, quod paulò póst eorum quoque, quæ publica sunt naturam docet: quod ineptè faceret, si non in diuisione superius apposuisset. Apparet hoc etiam ex principio eiusdem tractatus in Institutionibus, quo in loco tota hæc diuisio penè ad verbum refertur. Sed & in exequendis partibus diuisionis, videntur compilatores aliquid vel deprauasse, vel addidisse, quod obscuritatem inducat, nec omnino satis ipsi sibi constare, quid, quatenus & quo iure publicum, vel commune censi debeat, aut quonam modo hæc inter se distinguantur. Quin & inter veteres super hac re magnopere hæsitatum esse. Ego ad declarationem in primis sciendum arbitror, Publicorum appellationem propriè ad res Pop.Roma.pertinere, non ad res aliarum ciuitatum, nisi abusu. l.bona ciuitatis. & l.sequende verb.signi.arg.in l.fina.C.de cursu publ.lib.xii. Cuius rei illa est ratio, quòd hæc vox Romæ nota vbiunque Romanis legibus inserebatur, non aliarum ciuitatum, sed ipsius Pop.Rom.res significabat. Denique sic ius publicum initio huius operis appellari vidimus, quod ad rei Romanæ statum spectaret, sic alia permulia, publica dicta, quasi populica: quòd Pop.Rom.vslibus & commoidis seruirent. Cæterum cùm Romana potentia sic aucta esset, vt totus propè terrarum orbis Romanæ ditionis atque imperij, omnes homines è Pop.Roma no esse viderentur, vt pote omnibus imperio subiectis, etiam ciuitate Romana donatis, vt suprà vidimus. l.in orbe.de statu hominum. Tunc sanè publicorum appellatio latius patere cœpit, vt penè ea quoque, quæ alias omnium communia habita erant, comprehendere videretur. Hinc videmus, ea quæ commu-

nia sunt, quibusdam locis publica appellari. l. Aristo. infra eodem. Tum tamen à prudentioribus ita diffinitum est. Iure naturali, in quo vtique ius gentium inest, vt proximè admonuimus, communia omnium remansisse, aërem, aquam profluentem, mare, & per hoc litora maris, & cætera, quæ hic enumerantur in sequenti capite. Sed de litoribus multi dissensisse videntur: & in primis Celsus, litora, inquit, in quo Populus Romanus imperium habet, Populi Romani esse arbitror. l. litora. infrà nequit in loco publi. Cicero quoque in Topicis ad Trebatium Iurisconsultum scribens: Solebat igitur, inquit, C. Aquilius collega & familiaris meus, cùm de litoribus ageretur, quæ publica esse vultis, quærentibus ijs, ad quos pertinebat, quòd esset litus, ita definire, quæ fluctus cluderet. Iabolenus quoque lege, litus. infrà de verborum signific. litus publicum esse dixit, quatenus maximè fluctus exæstuat. Et Pomponius, quod in litore publico, vel in mari extraxerimus, nostrum esse. lege, quanuis. infrà de acquirendo rerum domin. Et alij alijs in locis eadem appellatione recensuere. Nos litora omnia quatenus quidem vslu maris seruiunt, communia censeri existimamus, non aliter atque ipsum mare. Id significant duo illa verba, per hoc, etiam in Institutionibus apposita, in principio huius tituli. Ut dicat, mare omnium commune esse, & propter mare, etiam eius litora. Quatenus verò alijs rebus vtilia esse possunt, tam vslu quām dominio & proprietate, publica censeri: Et hanc fuisse eorum sententiam, quos suprà commorauimus. Sic enim & ripas fluminum, quòd ad vsum attinet, publicas dicimus: quod verò ad proprietatem, priuatas, hoc est, eorum qui propinqua prædia possident. lege, riparum. infrà eodem. Nec illarum tamen vsum per omnia publicum esse, sed quantum duntaxat vtendi fluminis ratio postulat. Quare arbores ibi natas cädere, non omnibus licet, sed earum dominis tantum, naues verò ad has religare licet. Vnde & si quid religatis nauibus, illarum vel retinendarum, vel deducendarum causa, cædi oporteat, non videtur hoc prohiberi, dummodò bona fide fiat. Docet hoc & propria significatio illius verbi, vslus, quod ad nudam quandam commoditatem magis refertur, quām ad fructum aliquem, ea re vtenti acquirendum. Institu. de vslu & habit. in principio. 30 Sed cùm eoru, quæ publica sunt, duæ species inueniantur: Altera eorum quæ ad fiscum & æratium pertinent, ac velut in patrimonio Populi Romani habentur, vt publica vectigalia, pecuniae agri publici: Altera eoru, quæ publicis, duntaxat vslibus & commodis seruiunt: nullo ex his in fiscum, aut ærarium Populi Romani fructu, nullave negociatione, aut commercio instituto, qualia sunt Romæ Theatra, Fora, Basilicæ, Campus Martius. lege prima. §. hoc interdictum. infrà, ne quid in loco publico. lege, sed Celsus. de contrahenda emptione. Ad posteriorem hanc speciem pertinere litora Vlpianus scribit. lege, » quod in litore, infrà de acq. rer. dom. Quod in litore quis edificauerit, eius erit. » nam litora non ita publica sunt, vt ea quæ in patrimonio populi sunt, sed vt 40 » ea quæ primùm à natura prodita sunt, & in nullius adhuc dominium peruerterunt: nec dissimilis eorum conditio est, atque piscium & ferarum, quæ simul atque apprehensa sunt, sine dubio, eius in cuius potestatem peruerterunt, dominij sunt. Sed sic accipi debet hæc Vlpiani sententia, vt occupandi litoris no stri

stri ius, in aliū quām nauigationis & percurrendi maris vsum, non nisi ei qui ciuis Roma. hoc est, qui sub imperio Rom. sit, competit. Non aliter, quām si in Theatro aut in Basilica locum quispiam ceperit, aut in Campo Martio constiterit, prohiberi ciuis Rom. non possit: quia occupatione ipsa, momentarium quoddam & (vt sic dicam) vnuarium eius loci dominium nactus sit, quoad ibi maneat videlicet duraturum. Externus autem iure prohiberi possit, vt pote qui nihil omnino iuris habeat in ciuitate. Idōque nec locis publicis suo iure frui queat. Intelligenda etiam Vlpiani sententia est, vt publici litoris dominium ciuis Rom. non perpetuum quærat, sed quale suprà diximus, temporarium, & 10 quod vnu magis, quām proprietate contineatur. Quamobrem scribit Paulus, litora quæ fundo vendito coniuncta sunt, in modum nō computari: quia nullius (inquit) sunt, sed iuregentium omnibus vacant. l. litora. de contrah. empt. quod ego admittendum puto, et si venditorem aliquando id litus exarasse, aut coluisse appareat, modò non litus esse desierit. Nam hoc casu occupatione, tanquām alluisionis iure, plenum quoque eius litoris dominium nactus foret. Nec repugnat Vlpiani exemplum, quod de feris bestiis & aliis attulit: quæ simulatque apprehensa sunt, capientium domini statim fieri dicit, & pleno iure quæri significat, nec ciues Rom. ab exteris distinguit. Hæc enim, et si pleno iure quæruntur, vbi tamen amiseris, continuò tua esse desinunt, nec nos aliud 20 in litorum iure constituimus. Et cùm illa omnium communia sint, litus verò publicum, appositiè dicitur, tantundem iuris habere ciuem in eo quod publicum est, adipiscendo, quantum quilibet exterus in eo acquirendo, quod omnium est commune. Sed nec mouet me, quod Iustinianus litorum vsum publicum iuregentium haberi scribit: proprietatem verò intelligi posse nullius in bonis esse, sed eiusdem iuris esse, cuius est, mare, & quæ subiacent mari: vt terra, vel arena. Instit. de rer. diui. §. litorum. Quippe cùm eorum vñus, quatenus mari seruit, tam iure naturali, quām iuregentium communis sit, vt ostendimus: bona ratio est, quare & publicus appellari possit, quemadmodùm in maiore summa, minorem inesse dicimus. Proprietatem verò nullius esse, priuati scilicet, rectè Accursius interpretari videtur, vt pote quæ publica sit. d.l. litora. Sed quia non ita publica est, vt ea quæ sunt in patrimonio populi, sed vt ea quæ in nullius adhuc dominium peruenierunt. Ideò relatione quadam, eiusdem iuris esse videri dicit, cuius est mare. Tantundem enim iuris in iis quæ publica sunt, occupandis permisum est ciuibus Roma. quantum quibuslibet tam ciuibus, quām externis, in eo quod est commune. Sed nec officit huic conclusioni, quod scribit Scuola. l. in littore. ne quid in loco publico. In labore iuregentium ædificare licere, nisi vñus publicus impediatur. Sic enim id quoque accipiendum est, si in eo solo populus Roma. imperium habeat, & ciuis Rom. sit qui ædificare vult. Quod porrò ait, iuregentium id concedi, non eò pertinet, vt litus huiusmodi externis quoque gentibus commune esse significet, quippe paulò antè diffinitum erat, publicum popu. Romani id litus esse. Sed vt iuregentium inductum esse ostendat, vt cuiusque ciuitatis & gentis litus popularibus suis ad ædificandum pateat. Sic & quod Vlpianus scribit: In labore (vt in mari) iuregentium omnibus ædificare licere, nec prohibendi ius

esse, nisi ex vna causa, si damni infecti sibi quispiam caueri velit. l.j. §. nunciatio de oper. no. nunciat. eadem relatione atque distinctione videtur accipiendum: vt omnibus intelligamus ciuibus Romani orbis, non etiam externis. Nam cum semel admissum est, litus publicum esse, vt ita rem totam constitui oporteat, necessaria quædam consequentia efficitur. Ideò autem subtilis hæc differentia inter publica & communia in his libris expressa non est: quia vt initio diximus, pop. Romani imperio & ciuitate propè in vniuersum orbem aucta, eodem ferè numero haberi cœpta sunt communia & publica. Quin ausim dicere, nec compilatores quidem huiusmodi differentiam satis intellexisse, ideo tam obscurè tractasse, vt quidem vix à quoquam, cuius scripta viderim hactenus intelligatur. Igitur secundum hæc quæ diximus, iure prohiberi non poterunt externæ gentes appellare ad litus nostrum, quemadmodùm nec nauigare in mari. Qua ratione & in siccum descendere, & naues subducere & nautica instrumenta reficere poterunt: vt & Virgilius significat illis versibus.

Quod genus hoc hominum, quæcumque hunc tam Barbara morem

Permittit patria: hospitio prohibemur arenae.

Bella carent, primæque vetant consistere terra.

Sanè hoc ita videtur intelligendum esse, dummodò ne longius quam litus se extendit, progrediantur, & à maleficio abstineant, nec exploratores venerint tentandi, aut speculandi causa. Hi enim non solùm litore, sed mari quoque ipso ac tota prorsus nauigatione prohiberi poterunt iuregentium atque Imperij, 20 cum non tam litorum & maris usum, quam abusum petere videantur. His consequens est, vt si qua gens populariter ad nos delata in litore nostro concederit, non possit in eo sibi urbem & tecta condere sine permisso principis, quippe iam non ad usum maris id pertinet. Veruntamen in mari ipso iactis mōlibus ædificare poterunt, si citra fraudem id faciunt: vt & mox dicam. Quamuis autem (secundum ea quæ hactenus diximus) litus ita publicum sit, vt in patrimonio populi esse non intelligatur: tamen si aliqua utilitas suadeat, distrahi id posse & premium eius in ærarium redigi, vel pro ædificiis in eo construendis, solarium (quod vocant) imponi posse non dubitauerim. arg. l. iij. §. si quis nemine. infra, ne quid in loco publi. Non secus ac Campillartij aut fori pars aliqua, si populus, aut princeps id statuant, sine dubio vendi possit: quamuis hoc fieri non soleat, nec debeat, nisi ex magna causa. Illud sanè intererit, quod vendito alio loco publico, plenum ius ad emptorem statim transibit: vendito litorre, manebit communis usus causa, cui princeps, aut populus non potest præiudicare. l. vendor. in princ. vbi dixi, contra glo. si seru. vend. Denique sic Dido litus ipsum ab Hiarba emisse dicitur: in quo Carthaginem edificaret, quod Virgilius his in versibus significauit.

Fæmina quæ nostris errans in finibus urbem,

Exiguam pretio posuit, cui litus arandum.

Cuique loci leges dedimus &c.

Illud etiam hoc loco quæri potest, mare, aér & aqua profluens, quantum ad usum duntaxat, an & quantum ad proprietatem ac dominium attinet, communia omnium esse intelligamus. Sed nulla videtur esse utilitas questionis, 40 vtrum

vtrumque enim dicas, nihilo plus tamen ex his rebus, quām vsum capias. Sed magis arbitror dominij plenam causam in his non esse, non secus ac pīces & vōlucres, haud rectē ad omnes iure dominij in commune pertinere dixeris: quoniam quae in singula apprehensio requiri solet, vt dominium priuatim consequamur, eandem in commune quoque respectu omnium multō magis necessariam esse iudicari debet. Præterea dubitari potest, an à pīscantibus in mari princeps, aut populus Rom. līcito iure pīscium decimas, aut quid aliud exigere possit. Et an præternauigantes, ad alicuius vectigalis solutionem vrgere, præser tim si ad litus non appulerint? Et prædictis consequens est, vt nō possit: quippe mare omnium gentium commune est, nec eius causa decreto principis immutari potest. d.l. venditor. in princip. si seru. vend. Si tamen aliqua iusta causa intercedat, quamobrem hoc fieri necesse sit, contrā puto. Quid enim si instructa classe oram illam tueri, vel laternam (phanade vocant) per noctes accensam habere solitus sit? hoc etiam ipsorum qui pīscantur, aut præternauigant, interest. Rectē igitur aliquid cum moderatione exigi, vel seruitutem aliquam imponi hoc nomine licebit. glo. in d.l. venditor. Et sanè initio semper vbi vectigalia & portoria huiusmodi instituuntur, tale aliquid, verè an falso in speciem prætendi solet. Sine causa verò, nec sub malis quidem principibus imponuntur. Adhęc non ineptē dubitari potest, an exules Romanis terris (quos hodie bannitos vocant) nostrorum litorum oras præternauigare & appellere possint, pro vſu scilicet eorum, quae ad nauigationem pertinent. Certè si constare possit, bona fide eos id facere: vtputa si tanquam exteri quilibet & peregrini, commutandarum mercium causa, mare ingressi fuerint: impunè dimittendos esse existimauerint, nec prætextu legum municipalium permittentium offendī posse: sed vix est, vt hoc accipi debeat: nam præsumptio contra hos semper vrget, cùm ea lege in exilium dati sint, vt in loca Imperio nostro subiecta, deinceps nullo modo, nisi capitis sui periculo reuertatur. Cæterū ludubrio erunt leges, si quod in terra facere non licet, in mari permittendum esse dixerimus. Non enim dubitandum est: quia imperij ius & in mare extendatur, in eoque à principe exerceri possit: cùm iuregentium atque inueterata consuetudine obseruatū sit: vt etiam in mari distincta sint imperij iura, ac velut regna, tractus scilicet & sinus quosdam, in quibus ciuitas, aut populus quilibet Imperium habere intelligantur, vt Veneti hodie in sinu Adriatico; Genuenses in Ligustico mari, quod Baldus rectē adnotauit, in Rubrica huius tituli. Idem tamen non rectē, Venetorum urbem Rom. Imperio propterea non subesse existimat, quod in ipso mari iactis molibus exædificata sit: & idcirco verum sit, eos esse dominos, qui ædificauerint, cùm mare omnium commune sit. Respondeo enim nihil commune habere dominij causam, cum causa Imperij. Quare vt Veneti suorum ædificiorum domini sint: non tamen statim & Imperij ius habere eos consequens est, non magis quām priuatum quemlibet in domibus, aut in agris suis. Quod Alciatus quoque contra Ias. probauit. Ias. in Lex hoc iure, Alciatus lib. 11. dispunct. cap. v. sed alia ratione Venetorum causa defendi potest, quam tamen hoc loco referri non est necesse. Inde illud etiam quæri potest, cùm rescripta principum ostendant, omnes qui eius ordinis sunt, vt iure militari te-

stari non possint, si in hostili loco deprehendantur, quomodo possint, & quomodo velint, testari posse. l. fina. ff. de milit. testam. l. prima. de bon. poss. ex test. mil. an si quis in hostilis maris plaga deprehensus, minus solenniter testatus fuerit, valeat eius testamentum? Et puto sustineri. Nam mare quamvis omnium commune sit, quantum tamen ad imperium, & vim bellicam attinet, tanquam hostium nostrorum proprium intelligitur. Quare multò magis idem dicendum erit, si in portu, aut litoribus hostium quis testatus fuerit, quamvis Baldus aliter existimasse videatur in hac l. Postremò an sinus aliquis maris priuati juris cuiuspiam ita effici possit, ut commutatitum ac peculiare eius dominium habere idem intelligatur, quæsitum est. Sic enim Veneti sinum Adriaticum, Genuenses Ligoticum, Gallorum Rex Narbonensem, alij denique alios pleno iure ad se pertinere contendunt. Sed ego circumscripto Imperij iure, de quo suprà dixi, proprium duntaxat maris usum priuatim acquiri posse arbitror, dominium non posse. Et usum quidem non principis, vel populi concessione, quippe qui ea, quæ iure naturali communia sunt omnium, in priuatum usum, aut dominium cuiusquam redigere non possunt, sed nec longæ possessionis præscriptione, cum hæc ad loca publica iuris gentium obtinenda non proficiat. l. fina. de usucaptionibus. verùm occupatione ipsa & iactis molibus atque ædificiis, quandiu hæc non aut tolluntur, aut derelinquuntur. Priuatus interim illius maris usus erit eius, qui id incluserit. Sed proprietatem & dominium ædificiorum ac cementorum, quæ in eo iecerit, idem sine dubio habebit. l. ergo. in fine. de acquirendo rerum dominio. d. l. fina. de usucapio. l. si quisquam. de diuers. præscript. Et ita accipiendum est quod scribit Paulus. l. sanè. infrà de iniur. Si priuatum ius maris ad aliquem pertineat, Vti possidetis interdictum ei competere, si ius suum exercere prohibeatur. Priuatum ius, pro priuato usu dixit, ac fortassis ita planè scripsit Paulus: *Priuatus usus:* & facilis immutatio fuit, cum Z. pro M. scribendo frequenter vterentur. Nam dubium non est, etiam pro solo usu, interdictum Vti possidetis competere. l. fina. infrà, Vti possidetis. Neq; enim placet communis doctorum opinio existimantium, vel priuilegio, vel usucapione huic de quo Paulus loquitur, dominium maris acquiri potuisse, atque eadem ratione, vel erratione potius Venetis quoque & Genuensibus acquisitum esse. glos. in dicta l. sanè. Castr. in l. Insulæ. de iudiciis. Angel. consilio c c x c. Circumscripta pactorum serie. Sed nec proprium quidem usum ad Venetos & Genuenses pertinere existimo, cum nec iactis molibus, ea maria incluserint, nec omnino id iure facere potuerint, quod propterea navigationem impedirent. Verùm imperij duntaxat ius habere eos, quo citra cuiusquam iniuriam vti debeant, ut suprà dixi. Si enim propter id quod tu occupasti, deterior efficiatur nauigatio, inter omnes constat, cogi posse te ut molles diruas, vel si quis eam rem initio prospexerit, etiam impedire te, ne ædifices. d. l. litora. l. j. §. si in mari. de flum. Quamobrem cautius est decretum principis antequam extruas desiderare, ne post sumptus demum factos in controvèrsiam & periculum reuoceris. d. l. quamuis. de acq. rer. dom. Quid verò si in eodem mari ante te quispiam quid extruxerit, tuaque ædificatio nunc illi impedimento futura sit: an is prohibere te quominus facias, iure possit? Certè si in publi

publico extruere quid velis, expedita res est, proditis etiam in eam rem specia-
libus interdictis, *Ne quid in flumi. publi. & De loca publi fruen.* Sed verius est, &
in mari prohibendi ius esse, siquidem recte Vlpiani sententia accipiatur, sup-
pleatürque ex aliis cum ipsiusmet, tum aliorum responsis. Vlp.l.j. §. nunciatio.
de ope.no.nunc.& d.l.j.de flum.Pomponius in d.l.quam uis.de acq.rer. dom.

L. III. FLORENTINVS LIB. VI. INSTIT.

TEM LAPILLI ET GEMMAE CAETERAQUE QVAE IN
litore inueniuntur, iure naturali nostra statim fuit. Annotatum
ab Accursio hoc loco, ea propriè communia appellari, quæ occu-
patione statim nobis acquiruntur, ita ut in dominio nostro illico
elle incipient, velut aquam profluentem simul atque ad te deriuaueris, lapil-
lum simul atque inuenieris & apprehenderis, feram bestiam ubi cœperis, & alia
huiusmodi. Publica vero dici ea, quæ occupatione non acquirantur, nec omni-
no acquiri possunt, qualis est alueus fluminis. Sed hæc definitio non est vera.
Siquidem publica eo modo accipiamus, quo à nobis proximè declaratum est.
Cæterum nec veram puto esse differentiam, quam Accursius inter hæc consti-
tuit: cum siue de mobilibus loquamur, publicorum quoque quedam sint, quæ
occupanti statim acquiruntur: ut missilia in vulgus iacta: siue de immobilibus
ac rebus soli: & perinde qui in litore publico ædificat, tali dominus constitua-
tur. I. in tantum. infra eodem. ut qui in mari dominio scilicet usuario, & quan-
diu duntaxat ædificatum habuerit, duraturo. Illud notandum est, lapillos &
gemmas de quibus loquitur, si inuentæ atque apprehensæ nobis mox excide-
rint, non in Pristinam causam reuerti, sed manere eius qui inuenit, at feræ be-
stiae ubi captæ euaserint, illico in Pristinam causam reuertuntur. Huius differen-
tiæ illa ratio assignari potest, quod recipiendæ libertatis spiritum hæc habent,
eoque vtuntur. At superiora nequaquam tam spiritum habent. Ideò in domi-
nio eius qui ea apprehenderit, continuò permanent. Hac ratione fera quoque
bestia si capta atque occisa tibi uestigio exciderit, tua esse non desinit: nam
recipiendæ libertatis effectum hæc iam non habet.

30 L. IIII. MARCIA. LIB. III. INSTIT.

EMO, &c. ID QVE DIVVS PIUS PISCATORIBVS
Formianis Capenatis, rescripsit. Capenatis, Legendum arbit-
roris causam, quod initio compendij gratia ita scriptum
fuerit. Capenat. quæ scribendi adsuetudo Iustiniano non parum
negotij exibuit: ut vidimus suprà in procœmio Digestorum. Ca-
pena oppidum iuxta Albam fuit, cuius meminit Solinus, & Capena porta Ro-
mæ, quæ eò duceret, de qua Martialis. Capena grandi porta qua pluit gutta.
Quamuis à Camænarum æde, cui propinqua fuerit, dictum esse, frequentius
annotatum sit. Virgilius, lucosque Capenos. forte ut Capenis, vel Capenatiis le-
gendum sit. Capenatis certè ratio latini sermonis non patitur.

L. V. GAIUS LIB. II. RERVM QVOTIDIANARVM.

RIPARVM VSVS PUBLICVS EST IV REGENTIUM sicut ipsius fluminis. Quoniam publici appellatio propriè ad ciuitatem Romanam refertur. l. bona ciuitatis. de verborum significatio. vt suprà diximus. Meritò intelligendum est, de his fluminibus Martianum & Caum his locis loquutos esse, quæ in terris Romani Imperij sunt. Alia suæ cuiusque gentis simili quodammodo abusuè publica esse dici voluisse. Secundum hoc fieri poterit, vt aliquid flumen quibusdam locis publicum populi Romani sit: quibusdam non sit: sed aliorum, velut Ister & Ganges, quò Romana arma non penetrarunt. Non enim placet communia hæc censer. Si enim suapte natura communia essent flumina, nequaquam potuissent Romanis legibus publica effici (vt prædiximus) Illud notandum, cùm suprà retulerim, publicorum quædam esse tanquam in pecunia populi, quædam quæ publicis duntaxat vſibus in promiscuo seruant: velut Campus Martius. d. l. sed Celsus. de contr. empt. videri flumina, & portus quasi mistam quandam speciem inter vtrunque horum tenere: quod nullum quidem horum commercium sit, sed in promiscuo cunctis seruant, nonnullum tamen ex illis fructum Rom. principes, aut fiscus interdum capiat, veluti portoria, & eius generis vectigalia quædam. An ergo instituere princeps possit, vt nemini in flumine publico piscari liceat, exempli causa, nisi solutis centum? Et non puto debere eum hoc facere, non magis hercule quam ne feras bestias, aut volucres capere liceat. Sed nec pedagium (quod vocant) ad vadum fluminis instituere: quanquam hæc sæpenumerò etiam ab inferioribus regulis attentari videamus. Sanè si ex causa tale aliquid instituere velit, non dubium est posse eum id facere, quemadmodum si totus populus Roma. vñanimi consensu id constitueret: nam vniuersum ius populi in principem translatum est. Quod ait, flumina esse publica, nō de aqua ipsa profluente intelligendum est, quippe ea omnium est communis, quantum ad vsum scilicet, vt suprà dixi. l. quædam. in principio. quamuis deriuari prohibetur, scilicet, si propterea deterior nauigatio fiat: sed de mistura ipsa & composito (vt ita dicam) ipsius fluminis corpore accipiendum est, prout fluuius ex alueo, ripis, aqua, & quæcumque eo continentur, constat. Nec mirum ex profluente aqua quæ omnium communis est, publicum flumen constitui. Nam & in flumine ipso publico nata quandoque non publica sunt, sed nullius, ideoque occupantium statim fiunt: vt insula in regione, in qua ager limitatus sit. l. j. §. si Insula. infra, ne quid in flumi. publi. Pisces quoque in flumine nati, non publici sunt, sed capientibus conceduntur. Ideoque velut communium naturam obtinent. Quod ait, Penè omnia, èo pertinet, vt sciamus quædam flumina priuata esse: nam perennia demum publica sunt, reliqua priuata: secundum Cassij definitionem, l. prima. §. primo. infra, ne quid in flumine publico. Postremò quod dicit, Riparum vsum publicum esse iuregentium, non èo pertinet, vt omnibus omnino etiam exteris gentibus in solo nostro concedi earum vsum significet: quippe prohibendi ius esse aduer-

aduersus exterros, ut superius demonstrauimus. Significat ergo ita apud quosque populos initio institutum esse, ut suæ cuiusque gentis & nationis hominibus flumina regionum suarum in promiscuo seruant, ut & suprà dixi: nam alioqui non publica esse flumina, sed communia dici oporteret. Ita etiam aliis locis interpretari debes, vbiq; aliquid publicum esse iuregentium refertur.

L. VI. MARCIA. LIB. III. INSTIT.

NTANTVM. §. V N I V E R S I T A T I S S V N T, N O N
singulocum, veluti quæ in ciuitatibus sunt, ut theatra, stadia, &c. his
similia. Ciuitates accipe alias præter urbem Romam: nam hæc
Romæ publica sunt, ut modò dixi, l. quedam. ne quid in flu. publ.

Videto tamen quod scripsi, sub titulo, de verborum significat.
cap. L X V I I . l. inter publica. quod huic sententiæ aduersari videbatur, nisi vera
interpretatione ad rectam rationem reuocaretur.

RE L I G I O S V M Autem locum unusquisque sua voluntate facit, dum
mortuum infert in locum suum. In commune autem sepulchrum, etiam inuitis cate-
ris licet inferre, & licet postea ratum non haberit, quam illatus est mortuus: tamen
religiosus fit locus. Corrige hæc posteriora verba, ut August. ex Pandectis Flo-
rentinis docet lib. i. Emendat. cap. secundo. vt legas, Concedente domino, licet in-
ferre, & licet postea ratum non habuerit, quam illatus est mortuus, religiosus locus
fit. Barbarum enim nimis & durum esset, si ignorantे, aut inuito me, locus
meus quodammodo eripi mihi posset, quamvis alias decretum sit, cogi posse
me, vt iter ei præstem, qui aditum ad sepulchrum suum aliunde non habeat. l.
si quis. infra de religiol. Id enim maiore quadam ratione constitutum est, nec
domino fundi æquè præjudicat.

CE N O T A P H I V M Quoque magis placet locum esse religiosum, sicut testis
in ea re est Virgilius. Vide Budæum in hunc locum, ut planè intelligas, quid sit
Cenotaphium, & quis usus atque origo fuerit Cenotaphiorum.

L. IX. VLPIA. LIB. LXVIII. AD EDICTVM.

30

ACRA &c. SCIENDVM EST LOCVM PVBLICVM, TVNC
sacrum fieri posse, cum princeps eum dedicauerit, vel dedicandi
dederit potestatem. Quod sacrum fit, siue de priuato, siue de pu-
blico, vtique alienari intelligitur, cum nullius in bonis esse in-
cipiat: res autem publica iniussu populi alienari non potest, &
in populi locū successit princeps. Præterea & si priuati alicuius sit ea res quam
dedicare volumus, adhuc necessaria est principis autoritas. Quia ipse his tempo-
ribus quibus Iurisconsultus hæc scripsit, pontificatū maximum gerebat: sacra-
dis vero rebus pontifices præcerat. Inst. eo. ti. §. sacræ. Nam Romæ ex inscriptioni
bus veterū monumentorū appet, nullū ferè principē fuisse, quin idem & pon-
tifex maximus fuerit, & tribunitiā potestatē gesserit, sed pontificis titulus simpli-
citer adscribitur. Imperatoris nomen & tribunitiē potestatis cōmemoratio, nu-

merali nota plerumque subsignatur, puta, Imperator V. Tribunitiae potestatis X. quod significat (vt ego interpretor) quintum, aut decimum. Est autem eius differentię ratio, quod Pontificatum quidem semel in perpetuum recipiebant, tribunitiam verò potestatem in annos singulos. At Imperatoris titulo, ideo ita subsignabant, vt intelligeretur toties iustis præliis victorem principem à militibus Imperatorem consalutatum esse: quod in feroore ipso & gratulatione vicitoria fieri solebat. Cicero epistolarum, lib. 11. Ita vicitoria iusta, Imperator appellatus sum apud Isum: quo in loco saepe vt ex te audiui, Clitarchus tibi narravit, Darium ab Alexandro esse superatum. Durauerat enim vetus mos etiam in Cæsarum tempora. Hodie cum pontificatum Imperator non gerat, credendum est, sola eius autoritate, sacrum fieri non posse. Quare hæc verba tanquam ab Vlpiano non tanquam à Compilatoribus accipi debent, quod non paucis aliis locis accedit, quicquid Iustinianus contra precepit. Nam aliter ratio quarundam rerum in his libris nequaquam constat.

L. X. POMPONIUS LIB. VI. EX PLAVTIO.

RISTO. &c. Qualis quantusque hic vir fuerit T. Aristo, praesertim diuinarum atque humanarum rerum cognitione, qui nosse cupiat, is Plinium Cecilium legat, lib. 1. epistola ad Catinium, tum libro VIII. epistola ad ipsummet Aristonem. Nam Plinij temporibus floruit sub Traiano Imperatore. Et præcelentis ingenij atque industriae & sapientiae virum fuisse appetet.

DE SENATORIBVS. TIT. IX.

DE senatoribus & senatu, multa copiosè Budæus explicat, in l. fin. sub hoc tit. quæ iuuenes perdiscere ac nosse velim, antequam de senatorum priuilegiis cæterisque ad eos & eorum filios pertinentibus tractare incipient. Nam vt ferè in reliquis partibus iuris, ita sub hoc tit. nihil ad historicam cognitionem pertinens positum est. Videtur enim Imperator credidisse eos qui ad ius ciuale tractandum accederent, totius rei Romanæ peritos fore. Ideo pauca quædam in ipso Digestorum limine, seorsim atque in vniuersum admonuisse contentus fuit. l. ij. de orig. iur. Non ignarus (vt opinor) multa suis locis desiderari posse, quæ aliunde tamen acciperentur. Illud admonendi sumus, quod & suprà attigimus, in principio operis, quo tempore Iustinianus hos libros composuit, fuisse quasi duplum senatum, alterum Romæ, alterum Constantinopoli. Nam utriusque pro senatoribus & senatu gerebant, tam qui Græcis Imperatoribus aderant, quam qui in Italia atque vrbe Roma superstiterant ipsis, vel eorum maiores, aut certè interim quoquo modo in senatum & consilium vrbis Romæ peruererant. Sed hi per hæc tempora sub regibus Gotorum agebant, nec quicquam commune habere se cum Constantinopolitano senatu & Græcis hominibus arbitrabantur, donec ab Imperatore nostro liberata Italia, ac pulsis Græcis, sub vnius ditionem iterum omnia concesserunt. Iustior autem senatus vter interea credendus fuerit, & quæ adusque tempora, verus ac legitimus senatus Romæ, vel in Græcia fuisse videatur, abundè iam exposuimus, in l. non ambigitur. de legib. & in l. j. de const. princ. Ideo repetere non necesse existimo, sed de gradibus at

dibus atque honorificis appellationibus Senatorum ac Populi Romani magistratum, de quibus deinceps usque ad finem huius primi libri tractatur, quæ nobis olim post doctissimorum virorum ambiguitates, in mentem venerunt, hoc loco adscribenda duximus. Igitur Patricium genus clarum antiquitus dictum esse, Lucanus his versibus ostendit, Pharsa libro septimo.

Hic patria perit omne decus, iacet aggero magno

Patritium campis commista plebe cadauer,

Mors tamen eminuit clarorum in cæde virorum

Pugnacis domiti.

10 Vlpianus quoque claram personam dixit Senatoris, vel uxoris eius. l.curator. infra de curatori. fur. & claram dignitatem Senatoriam appellauit. l.non est verisimile. quod metus causa. Clarissimi autem appellatio, ubi citra adulationem loquendum esset, ijs adscribatur, qui non solum patritij & Senatores essent, sed & amplissimos honores ac magistratus gessissent. Docet hoc Asco.Pedianus, qui cum in argomento quod prætulit diuinationi Ciceronis in C.Verrem, me minisset, iudicio illo Glabronem prætorem & amplissimos quosque Senatorij ordinis iudicasse, mox in expositione, iudicium, inquit, siue dubio magnum est, & ex persona Verris, qui post præturam de fortunis omnibus dimicat, & amplitudine iudicium. Sunt enim clarissimi &c. Cicero quoque in orat. pro domo sua, clarissimos viros, principes ciuitatis vocat. *Claritas generis & clarissima gens etiam de horum posteris dicebatur.* Plinius in Panegyr. ad Traianum. An consularis viri triumphalisque filius, cum tertio Consul creatur, ascendi non debitum hoc illi, non vel sola generis claritate, prouentum. Et paulo post, An aliud a te quam Senatus reuerentia obtinuit, ut iuuenibus clarissimæ gentis debitum generi honorem: sed antequam deberetur, offeres? Accipitur & diui Antonini constit. in hunc sensum. lege prima. C.de dign. libro xii. *Si ut proponitis, & auum consularem & patrem virum prætorium habuistis, & non priuatæ conditionis hominibus, sed clarissimis nupsistis, claritatem generis retinetis.* Paulatim tamen factum, ut clarissimi generaliter dicerentur Senatores omnes, tam qui honores gererent gessissent, quam qui non gessissent: prætereat & qui Senatoria ornamenta impetrassent, & ab his omnibus prognati filij, aut nepotes eodem titulo indifferenter decorarentur. Clarissimos, qui nihil ultra quam Senatores sunt, appellat Constantini constitutio. C.de ijs qui ven. at. impetr. l.ij. Eodem ferè sensu dictum apud Lampridium, in vita Alexandri. Præfectis suis Senatoriam dignitatem addidisse eum, ut viri clarissimi & essent & dicerentur. De his accipi debet, quod scribit Modestin. Custodias auditurum Præsidem clarissimos viros adhibere debere, qui in ciuitate illa sunt. lege, custodias. de public. iudic. quanuis vulgo non intelligatur. nam custodice quasi in conuentibus publicis audiebantur. l. vnius. §. fina. de 40 quæstion. Quare & antiquissimis canonibus. xv. quæst. vij. cap. penul. traditum est, episcopum nullius causam audire debere, absque præsentia suorum clericorum, & id quandoque etiam recentioribus temporibus obseruatum. cap. ex literis. de diuor. Qui honores adhuc gererent, frequentissime hi quoque clarissimi dicuntur: ut prætor urbanus. l. prima. ff. de rebus eorum. Prætor tutela-

ris. l.j.C.de tut.illustri.præfectus prætorio.l prima.C. de sententiam passis, & restitu.proconsul.aut præses prouinciae.l prima.C. de priuatis carceribus.l fina.ad legem Iuliam.de vi publi.lege prima.de annon.& capit.l decuriones.ex quibus causis infam.irrog. Sed nec de his qui senatoria duntaxat impetraverant orna menta , quique erant , vt Ausonius ait , muneris exortes,nomine participes, exempla desunt. Si Senator , ait Constantini lex , vel alius clarissimus priuatos habeat filios editos, quippe antequam susciperet dignitatem &c.l si Senator.C. de dignita.libro duodecimo.alios à Senatoribus clarissimos h̄ic intelligi non oportet,quām qui Senatoria,consularia,Proconsularia,aut præatoria ornamen ta meruerant:ad clarissimatus enim dignitatem omnes hi referebantur.l secun¹⁰ da.C. de dome sti.& prote^ct.libro duodecimo.& lege prima.de præpositis cub: Eadem enim prorsus dignatione habebantur , qua Senatores. Iam de liberis istorum omnium,indifferenter clarissimos eos quoque censeri atque appellari,& in clarissimatus dignitate numerari,dubium non est, dicta l.si Senator.le ge,fœminæ ff.de Senatoribus. Hæc de clarissimi appellatione. Illustris verbum,apud antiquos notitiæ fuisse non meriti. Ideoque etiam in meretricibus inueniri,cum & nobiles & Illustres dicuntur , adnotat Seruius loco illo Virgilij : *Illustres animas nostrumque in nomen ituras.* Quo quidem significat , posterioribus temporibus planè tanquam meriti , acceptum esse. Apud Ciceronem & latissimos quosque scriptores, Synonymia sunt,clarus & illustris. Denique libri extant Plinij Cæcilij de viris Illustribus.& Suetonij Tranquilli,de Illustribus Grammaticis,non alio argumento,quam quo Cicero, de claris Oratoribus inscripsisse dicitur: quanquam sint qui inscriptionem illam Ciceronis esse non putent,sed Brutum simpliciter inscripsisse. Cæterūm posterior ætas, præsertim quò propius ad Iustiniani tempora accedit (credo quòd clarissimorum tam pertæsum erat,quòdque eorum numerus nimis tam excreuisset , vt veri Senatores vix dignosci possent ab imaginarijs & fictis) Illustris titulum honorificentiores esse duxit , quam clarissimi. Ideo de numero clarissimorum quosdam secreuit,quos Illustres appellaret : vt præfectos vrbi, aut prætorio.lege , præcipimus.C. de appellationibus.lege , viros.C. de palatinis sacra rum largitionum & rerum priuatarum.libro XII. Nouas prætereà quasdam dignitates inuenit,aut à paruis initijs ad summa euexit,quas qui adepti essent, Illustres hi quoque dicerentur. Vt Quæstor Cæsaris , Comes sacrarum largitionum,Magistri Militum , & si qui eiusdem gradus. Nam administrationes quidem ipsas,propriè Illustres vocabant,per illas autem qui eis præfecti essent. At nec consules ordinarios,hoc est,qui re vera consulatum gerebant , nec patritios eos,qui quasi patres Imperatoris habebantur , & cæteris honoribus anteponerentur.lege , nemini.C. de consulibus.libro XII. hoc nomine appella tos inuenio , non quia non eo digni haberentur , sed credo , quòd ampliores quasdam appellationes his attribuere æquum esse arbitrarentur. Vt Magnificētissimos,Gloriosissimos,Sublimissimos,Excellentissimos, aut eminentissimos eos dicerent.lege prima. §.ad istum.C. de nouo Codice confirmando.l di uor.C. de quæstionibus.l si quando.C. de appellationibus.l sancimus.C. de consulibus.libro XII. Hinc est quod generaliter sic dispositum & traditum sape inuen

inuenias, viros à maximis dignitatibus usque ad omnes Illustres aliquid facere posse, vel non posse, quod rectè Accursius descensiù & inclusiù accipendum esse tradit. Authentica, Maximis. C. de nuptijs. & in corpore vnde sumitur. & authentica, quibus modis naturalies efficiantur sui. §. illud quoque lege fina. hoc titu. de Senatoribus. authenti. vt ab illis per totum textum. Quò fit ut vera esse antiquorum sententia videatur, quodam esse supra Illustres, qui tamen non superillustres appellantur, ut ipsi existimarent, sed ijs nominibus, quæ nos recensuimus, ornentur. cùm nusquam ea vox inueniatur. Nam quod Valentini, & Theodosij constitutione legebatur, super illustris, est cognitio præfecturæ. lege penultima. C. de officio præfecti prætorio. Rectè ab Halloandro correctum esse videtur, semper illustris &c. Eminentissimorum tamen appellatione, etiam ipsos Illustres interdum contineri animaduerti. dicta lege diu. C. de quæstionibus. Quòd si ij qui Illustres administrationes gessissent, Senatores vel ab initio non fuissent, vel per eas facti non essent, perfectissimi dicebantur, dicta lege, diu. vt Alciatus libro tertio disunctionum. capitulo quarto, in fine rectè sentire videtur. Sed certè vel Senatores plerunque ad tales dignitates promouebantur, vel promoti Senatores quoque efficiebantur. Id tacitè significauit Amianus Marcellinus, libro vigesimoprimo, prope finem, de Constantio Imperatore loquens, cùm ait: Nihil circa administratum augmenta, præter pauca, innouare passus est, nunquam erigens cornua militaria, nec sub eo dux quisquam, cum clarissimatu prouectus est. Erant enim (vt nos quoq; meminimus) perfectissimi. Nec occurrebat Magistro Equitum prouinciae Rector, &c. Nam hoc vult Amianus significare, Constantium non promouisse Duces suos addita etiam Senatoria dignitate, ut alij facere soliti erant. Quamobrem perfectissimos dictos fuisse. De his etiam intelligi debet titulus, de perfectissimatus dignitate, libro duodecimo Codicis, quanquam constitutio sub illo posita, non de veris perfectissimis loquatur, sed de ijs qui eius dignitatis codicillos impetraverit. Nam hæc quoque dignitas, ut aliæ superiores, codicillis à principe nonnunquam impetrabantur. Ideò cautum à Constantino, ne cui minus honestis naturalibus orto, aut minor liberaliter educato concederetur. dicta lege prima. Verùm quia Imperatores non clarissimi generis homines ad tantos gradus raro assumebant, aut certè assumptos plerunque etiam Senatores faciebant, Ideò rara in iure, (vt prædictimus) huius dignitatis mentio, apud Cassiodorum nulla. Nam Ghottorum Reges, quorum nomine epistolas ille & dignitatum codicillos concipiebat, Romanis legibus ac moribus omnia agere instituerant, & Senatui quæcumque agerent probare. Probabilis autem mos non erat, ut à plebe homines, præteritis Senatoribus & Patriijs, ad tales dignitates extollerentur. Moris autem hoc fuisse, & quasi per legitimam quandam consequentiam usurpatum, ut qui Illustres administrationes & dignitates acciperent, si Senatores non erant, ad Senatoriam quoque dignitatem simul assumi inteligerentur, alia quoque permulta ostendunt. Imprimis Iustiniani nouella constitutio sexagesimanona, quæ inscribitur, de decurionibus, ut accepta

dignitate præfectoria &c. Ea autem, inquit, ab Imperatore codicillorum datione, Præfectoriæ dignitatis videlicet, ad hoc tantum valeat, ut honoratus ipse magni Senatus portio esse videatur: multò ergo magis hoc efficiet præfectura ipsa in actu posita, aut olim administrata. Sed & constitutio vltima Codicis, libro tertio, sub titulo, ubi Senatores vel clarissimi ciuiliter vel criminaliter conueniantur, non obscurè ostendit, quosdam ex his statim Senatores censeri, ut Præfectos, Consules, Magistros militum. Alios post peractam demum administrationem Senatorio ordini sociari, ut Quæstorem, & præpositum cubiculo Imperatoris, quod ipsum & de præposito cubiculo Augustæ alia constitutione traditum est, lege finali. C. de præpositis sacri cubiculi, & de omnibus cubicularijs, & priuilegijs eorum, libro duodecimo. Quare seruis ociosus Senatores tamen efficiebantur omnes. Præterea sub hoc titulo, capite vltimo, ita scriptum est. *Senatores accipiendum est eos esse, qui à patritijs & consularibus usque ad omnes Illustres viros descendunt: quia hi soli in Senatu sententiam dicere possunt.* Quibus verbis non obscurè significatur, maximas dignitates gerentes, aut his defunctos, quicunque sint, Senatores esse intelligi. Quod verò ait, solos eos in Senatu sententiam posse dicere, quomodo intelligendum sit, eo loco, quoad eius fieri poterit, explicabimus. Nam consistorium principis, ad quod omnia ferè Senatus munera translata erant, ex proceribus constabat & Senatoribus. lege, humanum. C. de legibus. lege prima, ad legem Iuliam maiestatis. ut significat etiam Cassiodorus, libro sexto, variarum formulæ. Quomodo proceres vacantes fiant, & Iustinianus nouella xxii. de appellationibus. §. adhæc. & nouella lxii. quæ inscribitur, de consultationibus in principio. Proceres autem ijerant, qui administrationes gerebant. Senatores qui tam gessissent, aut certè & si nunquam gessissent, dummodò in actu positi Senatoria munera obirent atque exercebant. Hi omnes veri, non imaginarij Senatores generaliter Illustres dicebantur. lege, decurionibus. C. de silentiarijs & decurionibus. libro duodecimo. Reliqui qui solis Senatorijs codicillis, aut ornamentis vterentur, vel Senatorum liberi essent, clarissimi tantum appellabantur, & sola clarissimatus dignitate fruebantur. Hinc est quod Constantini constitutio sub eodem titulo: ubi Senatores vel clarissimi ciuiliter vel criminaliter conueniantur. lege prima, ita loquitur. *Quicunque non illustris, sed tantum clarissima dignitate praeditus, &c.* Denique cum rubrica ipsa ita sit inscripta, *Vbi Senatores, vel clarissimi &c.* In nigro non nisi de illustribus & clarissimis tractatur, ex quo apparet, per Illustres intelligi Senatores. Nam Illustres omnes sine dubio & clarissimi erant, sed non econtra, clarissimi omnes Illustres, nisi interdum fortè (quia natura sua synonyma hæc esse diximus) appellationes hæ confundantur: ut in principio constitutionis Zenonianæ, cuius suprà mentionem feci, dicta lege finali. C. ubi Senatores vel clarissimi ciuiliter vel criminaliter conueniantur. Illustravit & clarum fecit, pro eodem accipitur, quod & alijs quibusdam locis (per paucis tamen) factum est. lege prima, de præpositis lab. libro duodecimo. dicta lege secunda. de ijs qui veniam ætatis impetraverunt. rubri. & lege prima, & secunda. C. de tutela illustrium, vel clar

clarissimarum personarum. quibusquidem locis non de ipsarum dignitatum discrimine , aut muneribus principaliter agitur, sed de alia quauis re, cui metio earum dignitatum obiter incidit. Sanè Illustres haec tenus modo dictos existimat Alciatus , quo ad illustres gererent administrationes. Vbi gessissent, clarissimos simpliciter appellatos putat, quod nos non probamus. Ut enim clarissimi utique semper appellari possent , tamen & Illustris titulum, post peractam quoque administrationem , eis remansisse argumento sunt complures constitutiones , dicta l. finali §. viros autem Illustres. C. vbi Senatores vel clarissimi ciuiliter vel criminaliter conueniantur. l. secunda. C. ut dignitat. ordo seruetur.lib. xii. præsertim illæ, quæ Illustres iudicio per procuratores adesse statuunt, dicta l. fina. de iurijs. authen. vt ab illustris. nam alioquin Illustres dignitates plereque id præstare videntur , vt qui eas gerunt, neque agere neque conueniri possint, vt præfectura vrbis, vel prætorij. l. secunda, de in ius vocand. Quare superuacuo id cautum foret, vt per procuratores iudicio adessent. Remanebat enim hoc eis velut insigne honoris gesti. Quin eorum quoque filij Illustres nonnunquam dicti. d. rubri. & l. fina. C. de tutela illustr. & patribus Illustribus Senatoria dignitate ac priuilegijs exæquati. dicta l. finali. C. de iniur. qua de re inferius plenè differam. l. fina. hoc titu. Ex his intelligi posse arbitror , viros illustres ab Imperatore appellari eos , ad quos scribitur procœmum Digestorum, vel quod ex talibus orti essent, vel quod illustres ipsi administrationes peregissent. Nam Anatolium quidem à talibus ortum esse Dorotheum per se Quæstorem, Cratinum verò Comitem sacrarum largitionum fuisse , ipsem et Imperator scribit. l. secunda. §. quæ omnia. C. de vet. iur. enucl. Cæteri ad quos idem procœmum scribitur, aut eodem loco orti, aut honoribus eisdem, vel similibus vñ erant, aut certè illustratus vacantis dignitatem, & codicillos à principe meruerant. Sæpiissime enim , vt diximus, impetrabantur hæ dignitates: vt qui non gesserant, tamen gessisse viderentur. Hi vel Illustres sine cingulo constituti, dicta l. finali. de iniurijs. vel vacantes Illustres appellabantur, dicta l. ij. C. ut dignita. ordo seruetur. Quarto apud Cassiodorum etiam formula , Illustratus vacantis legitur , cuius ex tenore hoc ipsum cognosci potest. Hæc de illustribus & clarissimis, atque etiam de perfectissimis dicta sint. Sed spectabiles quoque qui dicantur, nisi declarauerimus , nihil egisse videamur. Igitur spectabilis titulus, vt illustris , ab administratione quoque ducitur, sed inferiore, que tamen post illustratum, statim consequitur. Estq; hic titulus omnium nouissimus. Nam speciosæ personæ Senatoriæ , antiquitus dicebantur, lege speciosas. de verborum significat. credo ab ornamentis Senatorijs , lato clavo, calceis lunatis, & si quibus alijs insignibus vtebantur. Qui aliquo pluris, quam Senatores essent, clarissimi olim, posteà Illustres dici coeperunt, vt suprà ostendimus. At Præfecti , qui initio Senatores non erant, sed ex equestribus creabantur, spectabiles dicti: non Præfecti vrbis modò, sed & Præfecti vigilum, lege tertia, infra de officio præfect. vig. Nam Vlpianus cohortibus vigilum spectabilem virum ab Augusto Præpositum dicit, quem Dionis. libro LV. ex equestri ordine fuisse scribit. Præfectus quoque Augustalis ex equestribus eli-

gebatur, ideò spectabilis appellatur. lege prima. C. de priuileg. caro. l. quinque summates. C. de decurionibus. libro decimo. Tantùm enim non speciosi nomen additum his est, quod quidem Senatoribus conueniebat, nec de alijs temere usurpari debuit. Non enim Alciato in hoc assentior, qui spectabilis appellatione, etiam illustrem contineri existimat. Nam Illustres solos veros Senatores esse iam demonstrauimus. Spectabilis autem titulum & spectabilitatis dignitatem præfectis propriè attribui solitam ostendit etiam Cassiodorus, in formula Comitiuæ primi ordinis, cuius verba mox referemus. Cæterùm quia Præfeci Augustalis imperium quod ad exemplum proconsulum antiquorum acceperat, latè patebat. lege prima, infrà de officio prefeçt. August. Ideò illud quoque factum videtur, ut exemplo eius, cæteri non Senatorij ordinis viri, qui bus vniuersæ diceces gubernandæ mandabantur, initio spectabiles dicti fuerint: vt Comes Orientis Asianæ, vel Ponticæ dicecesis. Duces Moderatores quoque, puta Rhetiarum & Illyrij. (Hi sic dicti videntur, quòd ijdem & belli duces & moderatores prouinciarum constitui consueuisserunt. authen. de appellat. §. illud. l. præcipimus. & lege, si quando. C. de appellationibus.) Hæc appellatio posteà in ipsis veluti Satrapijs & administrationibus perpetuò mansit, & ab eis duci cœpit, siue Senatores essent qui eas gererent, siue non excepta præfectura vrbis & prætorij, quæ pridem Senatorio ordine dignata, mature ad Illustres transiit. Igitur spectabiles hi omnes supra clarissimos, etiam prouinciarum præsides habebantur. l. prima. C. vt omnes iudices tam ciui. quam militi. in principio. quia scilicet prouinciæ iam in minutiores partes disiectæ & distinctæ erant: vt cognosci potest, ex indice consuetudinum pro officijs soluendarum ab Imperatore nostro post nouellam constitutionem, præcepta seu mandata præsidum continentem, posito. Quinimo Præsides ipsi prouinciarum in quibusdam subesse intelligebantur his spectabilibus: vt præfecto prætorio Africæ moderatores illarum partium. lege prima. C. de officio præf. præto. Afric. hîc enim quoque spectabilis dicebatur, dicto §. illud. in authen. de appellat. Ad exemplum horum etiam in comitatu principis spectabiles alij haberi cœpti, qui quasi inferioris generis post Illustres administrationes, aut officia assequuti erant: vt Vicarius Præfeti vrbis, Præfectus annonæ, præpositi, notarij, corniculaij, Aduocati fisci, Cartularij sacri cubiculi, scrinarij & si qui similes. Item extra comitatum principis nonnulli citra dicecsem administrationes, vt procuratores Cælaris & exactores tributorum. Hi omnes comitiuæ primi ordinis adscribebantur. Nam ea propriè attributa fuisse spectabilibus videtur, hoc est, præfectorijs, vel quibus instar præfectoriæ dignitatis concessum esset. Dicebatur autem comitiua primi ordinis, quanuis Illustres antecederent: quia illustres non tanquam comites, sed velut pars corporis ipsius Principis numerabantur. d. l. quisquis. C. ad legem Iuliam maiest. Quemadmodum & Princeps ipse se tanquam vnum ex Senatoribus haberit vult. l. ius Senatorum. C. de dign. lib. x. Sed te vera primi erant Illustres, hoc est, Senatorij ipsi. Post iplos autem præfectorijs & præfectorijs exæquati statim consequebantur. Et hoc est quod Ausonius ait: Præfecturaru titulo tenuere secudo. Titulus enim hic spectabilis, erat

erat secundus pōst Illustris, quāuis ad primi ordinis comitiūam pertineret. Cassiodorus in formula comitiūae eiusdem primi ordinis, Quid ergo, inquit, de tali honore sentiatur, agnosce. Quando Præfecti viri pro tot laudabilibus institutis, huius inueniunt procēmia dignitatis, & meritō cum tanta pompa cēditur, quā Senatorij quoque ordinis splendore cenfetur. Spectabilitas clāra, & consistorio nostro dignissima, quā inter illustres ingreditur, inter processores aduocatur &c. In formula quoque ipsius spectabilitatis. Atque ideō, inquit, te spectabilitatis nitore decoramus, vt sententiam tuam in conuentibus publicis spectandum esse cognoscas, cūm inter nobiles decorus adsederis.

10 Illud enim semper tenendum, plures penē fuisse quibus imaginaria, quām quibus vera hāc dignitas contigisset, cūm vel officia alia instar supradictorum spectabilitatis titulo decorata effent, vel codicillis hāc dignitas, vocantibus sāc numero concederetur. Comitiūae autem secundi ordinis rara in iure mentio, tantū in vltima constitutione tituli, De professoribus & medicis, libro xi. C. inuenimus. Nec quinam proprio huic Comitiūae adscriberentur, satis compertum habemus. Ex prædictis tamen planē apparere arbitror, quid sibi voluerit Isidorus, cūm scripsit, Primos ordines Senatorum dici Illustris, secundos spectabiles, tertios clarissimos. sed re vera posteriores hi duo ordines, non propriè Senatores erant, quōd scilicet ad munia Senatoria attinet, sed quōd ad dignationem atque honorem duntaxat. Nam inter Illustris quoque ipsos, gradus rursus fuisse quosdam, necesse est dicere, cūm aut simpliciter Illustris, hoc est, Senatores effent, aut secundum administrationes & potestates quas obtinuerant, & vtroque modo intelligi posse arbitror, quod Pomponius scribit l. iiiij. de Senatoribus. Qui indignus est inferiore ordine, indignior est superiore. Et quod Modestinus tradit l. spadonem. §. scire oportet de excusatione tutorum. Si quis Senator sit, Tutor erit etiam liberorum eorum, qui inferioris ordinis Senatores sunt. In quo etiam Augustini autoritate defendimur. Illud nequaquam recte Alciatum existimasse arbitror, non à muneribus, seu officijs ipsis dignitates accipi, sed Illustris viros ad ipsa munera assumi consueuisse. Nam 30 secundum hāc quā hactenus diximus, Illustratus dignitas ac titulus, aut ab administratione, aut à Senatorio munere dicitur, aut personis quibusdam, ad exemplum eorum qui hāc gesserunt, codicillis indulgetur, qui alio modo initio queratur non animaduerto. Nam generis Illustrium caput aliquod fuisse necesse est dicere, nec à genere dicitur, nisi eo modo quo suprà dixi. Postremò meminerimus, spectabiles administrationes & illustribus nonnunquam committi, quod Iustiniani constitutio indicat, dicta l. si quando. C. de appellat. His pristina Illustratus dignitas non minuitur, sed noua spectabilitatis accessione augescunt. Ab his an perinde atque ab Illustribus, an verò vt à spectabilibus appellari oporteat, Iustiniani constitutiones definierunt. dicta l. si quando. & l. præcipimus. C. de appellat. auth. de appella. §. illo. Eadem ratione credendum est, & ex his qui tantū clarissimi effent, & ex his quoque, qui nec clarissimi nec Illustris erant, quosdam ad spectabilitatis gradum sāpissimè atque indifferenter promoueri consueisse. Hāc de his dicta sint. Hinc ad alia transeamus.

L II. MARCELVS LIB. III. DIGESTORVM.

ASSIVS LONGINVS NON PVTAT EI PERMITTENDVM
qui propter turpitudinem &c. Supplet glosa vetus, vt apparet,
intelligendum esse, de turpitudine in officio commissa. Ego
amplius & circa res ad officium, hoc est, ad munus ipsum se-
natorum pertinentes, accipiendum arbitror. arg. l. eadem.
§.j. ad legem Iul. rep. aliter nō vera nec bona esset ratio, quam subdit: quia
lex Iulia repetundarum hæc fieri vetat. Nam lex Iulia repetundarum, ini-
tio contra eos lata est, qui in officio, aut quocunque ministerio publico po-
siti, auaritiae causa perperam statuissent, vel decreuissent. Postea ad omnes
omnino, qui quacunque de causa in officio, aut munere publico corrupte
egissent, extensa est. l. iubemus. C. ad legem Iul. repet. & l. viij. §. hodie. ft. eo.
titu. vbi dixi in rub. cùm igitur publico iudicio damnatus, infamis fiat, me-
ritò à testimonio repellere debuit. l. iij. §. lege Iulia. de testibus. d. l. ea lege. §.
primo. Quod verò Accur. ait, siue amoto irrogetur infamia iuris, siue infa-
mia facti, habere locum quod hīc dicitur. Vtile quidem est, vt sciamus, non
omnem qui ordine mouetur, infamia iuris infamem fieri, sed causam in-
spici, an famosa fuerit. l. ordine. infra ad municip. l. ad tempus. de decurio.
l. qui cum vno. §. ad tempus. de re milit. l. ictus fastium. infra de his qui no. 20
infa. Sed veram non esse Accursij sententiam, saltem quòd ad dicendum te-
stimonium attinet, ex supradictis intelligi licet. Nam qui propter aliam turpi-
tudinem, aut causam, quæ infamiam iuris non irrogat, amotus fuerit, & si lu-
dex dari prohibetur. d.l. cùm prætor. infra de iudicijs. non tamen etiam à testi-
monio ferendo repellere cum iure cautum est, quanuis existimatio eius apud
bonos viros grauata sit, quam infamiam facti appellamus. Leuior tamen fides
his adhibetur. glos. in l. j. C. de sac. sanc. eccl. vbi Ias. & in l. nullam. C. ex quibus
cau. infam. irrog. l. iij. §. duæ causæ. infra de Carb. edicto. Eandem propemodum
interpretationem facit Bart. quanuis non eisdem rationibus vtatur, dum Ac-
cursij erratum frustra tueri conatur. 30

L. III. MODESTINVS LIB. VI. REGVLARVM.

SENATOREM REMOTVM A SENATV, CAPITE NON MINVI,
sed Romæ morari, Diuus Seuerus & Antoninus rescripserunt. Sed ei
Romæ morari Modestinum scripsisse puto. Nam hanc particulam
multis locis intercidisse alias adnotauimus. Sanè cùm duo hæc sint
pronunciata, de priore quidem dubitari potuit, quia generaliter traditum est,
capite eos minui, quorum status mutatur. Institu. de capitib. diminutio. in prin-
cip. Sed hinc non status sed dignitas mutatur. Institu. codem. §. quibus. lege co-
gnitionum. §. minuitur. de varijs & extraordinarijs cogni. Meritò capite cum
non minui responsum est, nec distinguendum, an ex famosa causa motus sit,
an non: cùm nec infames, nec ignominiosi capite minuantur. Si non aliud con-
currat, quod eorum statum mutet, veluti si libertatem quoque vel ciuitatem,
aut 40

aut familiam cum accepta ignominia amittant.l.fina.ff.de cap. dimi.posteriori pronunciato dubium facere potuit , quia de militibus traditum erat, ignominiae causa missos,neque Romæ,neque vbi princeps sit, morari posse.l.sed & milites. §.scribit autem.de excus.tu.l.milites. §.missionū.de re mil.l.ij. §.miles. de his qui not.sed non placuit principibus , hanc pœnam propriè in militibus constitutam,ad vrbanas dignitates extendere. Nam & si similis fortè conditio,non tamen exemplum par subesse visum est.Hinc apparet deceptum Accursium,dum distinguit,an ex famosa causa remotus sit hic Senator,an ex alia non famosa:cùm nec milites quidem ex causa non ignominiosa missi Romæ 10 esse prohibeantur.Nam secundum Accursij interpretationem , Imperatorum sententia peruerteretur.

L. V. VLPIA. LIB. I. AD LEG. IVLIAM ET PAPIAM.

ENATORIS FILIVM ACCIPERE DEBEMVS, NON TAN-
rū eum qui naturalis est, verū adoptiuum quoque, &c.
Subsequuntur & duo alia capita in hanc sententiam,& ad ean-
dem legem Iuliam & Papiam. Alterum ex Paulo , alterum ex
ipsomet Vlpiano descriptum.lege Papia permisum erat omni-
bus ingenuis præter Senatores & eorum liberos,libertinam vxorem ducere.l.
20 lege Papia.infrā de ritu nup.Prætereà ex constitutione diui Marci.l.diuo.C.de
quæst.Prohibebantur eminentissimorum,necnon etiam perfectissimorum vi-
torum liberi,vsque ad pronepotes,questionibus,vel plebeiorum pœnis subiici.
Eminentissimorum verò appellatione(vt obiter hoc quoque dicam) videtur
diuus Marcus significare voluisse Senatores omnes , etiam qui honoribus vñ
essent,vt puta consulares & prætorios.Eos quoque qui Senatoriis ornamenti
decorati essent,quiue ex his omnibus defendorant, quos generaliter clarissi-
mos appellari suprà ostendimus. Perfectissimorum autem appellatione , alios
comprehendere voluisse videtur,qui cùm Senatorij generis non essent, magi-
stratus tamen aut publicas meruerant administrationes,fuitque eadem consti-
30 tutio etiam ad decuriones aliarum ciuitatum & municipiorum per consuetu-
dinem extensa,vt idem Vlpi.testatur.d.l.diuo. §.fi.fuerunt igitur huiusmodi pri-
uilegia Senatoribus & eorum liberis concessa. Quare eorum interpretatio se-
cundum subiectam materiam ex infrascriptorum capitum rationibus & auto-
ritatibus sumi poterit. Nam & hoc intuitu à compilatoribus inserta sunt.

L. VIII. IDEM. LIB. VI. FIDEICOMMISSORVM.

OEMINAE, &c. Fideicommisorum & legatorum quorun-
dam incapaces erant personæ clarissimæ , veluti , si tribus eis
emenda legaretur.l patronus.in principio.de lega.ij.quam Al-
ciatus lib.i. παρέπειων.c. xvi.tesseram frumentariam interpre-
tatur:quamuis nec ipse quidem videatur animaduertere , eius
incapacem fuisse clarissimam personam.Ideò scripserat Vlpianus hęc de clarissi-
mis personis in libris fideicommisorum.Sed an fœminæ citā illustres dicantur

intuitu maritorum? Et Iustiniani constitutio dici ostendit.l.si qua illustris.C.
ad s. c. Orphicianum.

L. XII. VLPIA. LIB. II. DE CENSIBVS.

V P T A E. &c. Senatores autem accipiendum est eos esse, qui à patriciis & consularibus usque ad omnes illustres viros descendunt, quia & hi soli in senatu sententiam dicere possunt. Suspicatur Haloander non esse hæc Germana Vlpiani verba, sed à compilatoribus, aut addita, aut in aliam formam mutata, quæ suspicio & mihi hæret. Quis tamen horum verborum sensus sit, nec Budæus, quamuis multa hoc loco scriplerit, nec aliis quem viderim, satis explicat, præter Alciatū, qui lib. 111. dispu. ca. 1111. obiter interpretari videtur dicta hæc esse, de descendantibus Senatorum, qui Senatores illustres fuissent, hoc est, administrationes aut honores maximos meruissent, aut certa consularia, vel alia quælibet earum dignitatum insignia obtinuissent: vt scilicet ipsos quoque qui ex his descenderant, Senatoriam dignitatem habuisse significetur. Nam putat hoc obseruatum esse, vt cum equestris, vel plebei ordinis aliquis beneficio Principis in Senatum electus fuisset, ius Senatorium ad hæredes suos non transmitteret, nisi & insignibus illis fuisset ornatus. Ego quod ad insignia attinet, nemini illius officij quod gessisset insignia necessaria, aut omnino tribui solita arbitror. Sed qui verè Senator fuerat, aut consul, aut Prætor: hunc sine dubio etiam citra Principis indulgentiam illius dignitatis quam gesserat, insignibus suo iure uti potuisse. Insignia autem iis tribui consueuisse, qui non gesserant. Quod ad sensum huius capituli attinet, verius esse existimo, non de liberis Senatorum, sed de ipsis Senatoribus hæc dicta esse, siue Vlpiani hæc verba sint, siue Triboniani, quod magis suspicor. definit enim à patriciis, hoc est, à maximis dignitatibus (nam Patriciatus dignitatem hanc posterius excoigitatam supra omnes iis temporibus habitam fuisse constat). l. nemini. C. de cons. lib. xii.) usque ad omnes illustres, hoc est, in illustri dignitate positos. quorum duo genera fuisse abundè suprà ostendimus, in Rubri. huius tituli, similes videlicet Senatores & proceres, qui aliquam illustrem dignitatem gererent, Senatores esse intelligendos, quo loquendi modo, etiam aliis locis usus est. auth. maximis. C. de nupt. & in corpore unde sumitur, & authen. quibus modis naturales efficiuntur sui. §. Illud quoque. & authent. ut ab illustrissi. &c. Nam his locis statuitur, à maximis dignitatibus usque ad omnes illustres, quædam permitti, vel prohiberi, & rectè Accursius addit interpretationem, ut non descensiuè, sed inclusiuè accipiamus. Eadem ergo sententia scribentis & hoc loco fuisse videtur, ut verbum illud, Descendunt, pro eo quod est, gradatim inferius procedunt, accipiamus. hoc etiam Augustino magis placet, ut quandoque in huius loci mentionem incidimus. Si tamen querimus, an ex talibus nati, Senatores & ipsi intelligantur eo ipso quod ex talibus

libus nati sunt, certè qui superiora tempora respiciat, etiam ea quibus VI-
pianus scripsit, sine dubio dicendum videtur, Senatores eos habitos non fuis-
se. Senatorum enim filij duntaxat appellabantur. Id ostendunt pleraque ca-
pita sub hoc titulo, quibus separatim de Senatoribus & de Senatorum filiis
tractatur. Quin de hoc potissimum disputari videtur, ut Senatorum priuile-
gia ad eorum liberos extendantur, quod alioquin necessarium non fuisse. De-
niq[ue] allegi consueisse constat, non solum Senatores, verùm etiam Decu-
riones singularum ciuitatum & municipiorum. l.ad rem publicam.de mune-
ribus & honoribus.& toto titulo.de decurionibus. Quam allectionem non
10 sine diligent personarum consideratione fieri consuluisse, verisimile est. Na-
tus tamen ex Senatore, clarissimus & ipse appellabatur, non solum masculus,
sed & fœmina.l.fœminæ. suprà eodem. quod plenius paulò ante declarauimus,
vt senatoriae quidem dignitatis conditionem, ac veluti honorificam hanc me-
moriam à patre acciperet, ipsam verò Senatoriam dignitatem non acciperet,
nisi cùm in Senatum demum alegeretur. Et hæc ratio est, cur multis locis,
clarissimorum mentionem sic fieri videmus, vt intelligere liceat, non eosdem
clarissimos & Senatores esse. Rubrica.& l. prima. Cod. vbi Senatores, vel claris-
simi. l. si Senator. Cod. de dignitate libro XII. Quod si Iustiniani sæculum &
mentem eius consideremus, videtur mihi non ipse solum, sed & qui ante
20 ipsum modico interuallo principes fuerunt, voluisse vt ex Senatoribus Se-
natores continuò nascerentur, nec allectio expectaretur. Quemadmodum
& de decurionibus constituerunt. l. decurio fortunam.& l. in filiis. Cod. de de-
curionibus. libro XII. nouella XXXVIII. de decurionib. §. si cui verò. Hoc
significat Rubrica libro V. Cod. de tutoribus, vel curatoribus illustrium, vel
clarissimarum personarum. Nam illustres ex illustribus natos haberi præ-
sumit, quod & alibi obseruaui. l. secunda. §. quæ omnia. Cod. de veteri iure enu-
cleando. Omnes autem illustres Senatores haberi hoc loco definit. Apertius
hoc demonstrant constitutiones duæ: altera Valentini Theodo. & Archad.
quæ est posterior sub illo titulo. de tutoribus vel curatoribus illustribus: altera
30 sub eodem titulo. Cod. de decurionibus. libro XII. l. exemplo. quæ est Gra-
tiani & Valentini. Nam in his prorsus sic loquuntur Imperatores, vt ex Sena-
toribus natos, Senatores vocent, etiam adhuc pueros, aut infantes. Crēdo rari-
tatem ciuium & difficultatem munerum obeundorum, quæ apparent fuisse
causæ, quamobrem decuriones vel inuitos in ciuitatibus & curiis retineri opor-
tuerit. Id quod nouissimæ quoque constitutiones manifestius indicant, no-
uella XXXVIII. l. XIX. c 1. In senatoribus idem quoque obseruari suafuisse in
Senatoribus & Senatu ipso. Hoc sanè si verum est, intelligendum videtur de
40 sola Præfectoria. seu Senatoriam imaginariam dignitatem, vel ornamenta
sola Præfectoria indulserant, argumento l. omnes. C. vt dign. ordo ser. libro XII.
Nam & si constitutionibus expressè cautum esset, vt ex Senatoribus nati, Sena-
tores haberentur: non de aliis tamen quām veris Senatoribus accipiendū fore:
verba enim cùm effectu exaudire debent. Extat apud Cassiodorum epistola,

qua illustris viri filium princeps in Senatum referri mandat, ei solere hos in Se natum allegi testatur. Quamorem intelligere possumus, adeò inualuisse hanc consuetudinē, vt pro iure iam obseruaretur. Quod si cui mirum videatur, illu strium filios non expectata allectione pro Senatoribus haberet, cogitet is & alios olim hoc numero habitos fuisse, qui tamen re vera Senatores non erant. veluti qui honoribus populi vñi essent, quales currilibus magistratibus functi. Nam hi etiam antequām in Senatum legerentur, pro Senatoribus habebantur. Ideò edictum de vocandis Senatoribus, ita conceptum erat, Senatores quibusque in Senatu sententiam dicere licet: vt Aul. Gell. scribit, libro 111. Noct. Att. Cætrū si secundum Alciati sententiam hunc locum interpretari velimus, subiecta illa ratio. *Quia tñ hi soli in Senatu sententiam dicere possunt.* Non satis conuenire videbitur, non enim soli his sed & alij quoque sententiam dicunt: vt patritij ipsis & consulares, qui per se initio in Senatum venerunt, nisi solos intel ligas, ex descendantibus Senatorum, de quibus descendantibus hoc loco agat. Nam Senatores alij erant, præter illustres, imaginarij & ficti, velut clarissimi tam tum & spectabiles, de quibus ad Rubricam scripsimus. Hi Senatoria munera non obibant. Quare nec qui ex his descenderant, in Senatu sententiam dicebant. Sed nec hanc interpretationem probare possum, quia nimis dure subauditur illud verbum, *Ex descendantibus.* Nec Alciatum in mente hoc habuisse arbitror. Sed superiora verba duntaxat interpretari, posteriorum istorum securum: in quibus tamen tota difficultas consistit.

D E OFFICIO CONSVLIS. T I T. X.

Officium consulis florente repu. latissimum fuit, habuitque Imperium & potestatem maximam, excepto quod in caput ciuis Roma. iniussu populi animaduertere non poterat. l. ij. suprà de orig. iur. & à consulibus ad populum prouocatio erat. hi etiam iudices appellabantur, quod & rebus iudicandis initio præsent, donec prætores constituti fuerunt, vt cognoscitur ex Liuio libro 111. & Cicerone de legibus tabula secunda. Postea constituta sub domina Cæsarum ciuitate, Consulare Imperium paulatim imminutum est. Quamobrem non mirum si tum pauca de officio consulis, aut à iurisconsultis nostris, qui temporibus Imperatorum floruerunt, scripta, aut à compilatoribus in hos libros congesta sunt. Nam Iustiniani temporibus officium consulis, prorsus iam penè ad nihilum redactum erat. Pridem enim honorarios magis, hoc est titulo tenus: tum plures cōsules fieri inualuerat, quām binos atque ordinarios, dum consulatus dignitas codicillis passim imperrabatur. l. fin. C. de decur. lib. x. l. pe. & fi. de consulibus. lib. xii. vt superius adnotauimus, in Rub. tit. prox. Idem & de Prætoribus factum erat, vt quidam etiā in his honorarij crearetur: & exigua Prætorum munera essent, vt mox dicemus, & vt Iulius Capitolinus significat, in pertinace. Igitur eadem ratione & de officio pretoris pauca tradita sunt. Scripsit tamen Vlpianus de officio consulis libros tres, quorum ex altero excerptū est quicquid Iustinianus hīc posuit. Idē Vlpianus, de officio quoq; consularium librum

librum singularem scripsisse commemoratur, in indice ante digesta. Sed ex hoc nihil extare adhuc inueni.

L. I. VLPIA. LIB. II. DE OFFI. CONSVLIS.

 FFICIVM CONSVLIS. &c. CONSVLES apud se seruos suos manumittere posse, nulla dubitatio est. Subaudi hodie, cum scilicet usitatum iam hoc sit, olim tamen de hac re saepe quæsitum est. l. an manumittere. infra de manumiss.apud collegam vero suum, cui scilicet par Imperium est, neque consul, neque Prætor, nec alius quisquam magistratus manumittere potest. l. apud eodem titu. de manumiss.l. apud filium. secun. respon. de manumiss. vind. cuius rei illa ratio est, quod specie quadam imperij, per lictores & verba magistratus iubentis, exime batur seruus de manu domini, & dominus solennia quædam verba dicere solebat. l. manumissio per lictores. eod. titu. Nam imperium in patem exerceri non potest. l. na magistratus. infra de arb. quod ergo hic subiungit (sed si euenerit, ut minor xx. annis consul sit, apud se manumittere non potest: cum ipse sit qui ex Senatus consulto consiliij causam examinat, apud collegam vero causa probata potest) sic accipiendo est, ut apud se causam examinare non possit minor. Ideo hactenus manumittere impediatur: sed si omnino manumittere velit, tunc apud collegam suum proposita & probata causa, demum apud se ipsum manumittere poterit: quod & alibi idem Vlpianus scribit. l. si rogatus. §. si. de manumiss. vind. aliter interpretando ipse sibi contraria scripsisse videretur, quod absurdum est. Nam probatio causæ extra figuram imperij & jurisdictionis, de plano fit apud consilium, à consule coactum. Quare in hac parte cessat ratio impediens, ne scilicet collegæ imperio submittere se videretur. Non enim submittit se imperio, qui causam duntaxat apud collegam examinare curat. Sed quomodo ipse in se imperio uti poterit: l. ille à quo. §. tempestiuum. infra ad Trebellianum. l. pen. de arbitris. respondeo cum imperij species magis quam imperium adhibetur, verè nec cogitur à quoquam, nec omnino cogit ipse se. Quia tamen similitudine quadam cogi videtur, ideo minus remitti de dignitate consulis vi sum est, si apud se id fieret quam si apud collegam eius.

DE OFFICIO PRÆFECTI PRÆTORIO.

TITVL. XI.

Præfectum prætorio non senatorij ordinis, sed equestris creari solitum fuisse, ostendit Sueto. in Tito. cum præfecturam quoque pretorij suscepisse eum, nunquam ad id tempus, nisi ab Equite Romano administratam, scribit. Durauitque hic mos (quamvis à Tito interruptus) usque in Alexandri tempora. Hic demum hoc quoque munus Senatorium esse voluit, quod Lampridius 40 ostendit in vita eius, cum ait. Præfectis suis addidit Senatoriam dignitatem, ut viri clarissimi & essent & dicerentur, quod ante vel raro fuerat, vel omnino non fuerat, usque eo. ut quis Imperatorum successorem præfecto prætorio dare vellet, laticlauiam, & Senatoriam eidem per libertum summitteret. Alex. autem Senatores idcirco voluit esse præfectos prætorio, ne quis non Senator

de Romano senatore iudicaret. Extant libri duo postremi epistolarum Cassiodori, quorum prioris initio præfatur, scripsisse se eos libros, cùm esset præfectus prætorio Romæ, sub Regibus Gotorum. (Nam hi exemplo Imperatorum viviebant.) In his semper appellat se Senatorem populo. quò fit vt Romani senatoris, qui hodie in Capitolio ius dicit, appellationem ab hoc descendisse existimem. Post Alexandri tempora ad Iustinianum usque, supremum dignitatum omnium gradum præfectos obtinuisse, tam Vlpianus hoc loco, quām principales constitutiones. l. præfectus. C. de offi. præf. vrb. l. nemo. de dignita. lib. xi. & nouella l. xii. de constitutionibus. declarant. Idem quoque Cassiodorus libro vi. Epistolarum. Potestati, inquit, præfecti prætorio, nulla dignitas est æqualis, vice sacra iudicat, nullus ei miles fori autoritate præscribit, excepto officiali magistri militum. Curiales etiam verberat, in officio suo ius retinet singulare, & talibus tantisque noscitur iubere, quos etiam prouinciarum non auderent iudices in qualibet parte contemnere. Hæc de præfecto prætorio. Illud addendum, quod defuncto eo, constitui solebat, qui vice præfecti ageret interim, dum Princeps de nouo præfecto sufficiēdo deliberaret. l. iij. §. à præfectis. de leg. iij. & præfectum habuisse ius gladii posteà docebimus. l. illicitas. §. qui vniuerſas. de off. præf. Alia quædam ex annotationibus Budæi cognosci poterunt.

L. I. AVRELIVS ARCADIVS. &c. DE OFFI. PRAEFEC. PRAET.

EGIMENTIS REIPUBL. AD IMPERATORES PERPE-²⁰
tuò translatis. Annotui suprà. l. prima. de constit. Principum,
de singulis Imperatoribus Senatusconsultum fieri consueuisse,
quò suprema potestas electo Imperatori concederetur, vt Vi-
ctori quondam Syllæ concessam fuisse meminit Plutarchus, in
vita eius prope finem. Sed Iustinianus hoc & aliis locis semper ita loquitur. Ita-
que veterum iurisconsultorum verba refert, vt si initio vnicā lex, aut Senatus-
consultum de omnibus deinceps perpetuò futuris Imperatoribus factum esset:
quia scilicet temporibus Iustiniani neque lex, neque Senatusconsultum iam
in eam rem necessarium existimabatur.

DE OFFICIO PRAEFECTI VRBI. TIT. XII.

Quoties magistratus ex urbe proficiisci contingebat, vigente Republica, Præfectum Vrbi creari mos erat: quia verò latinarū feriarum causa, magistratus omnes & plurimā pars populi in monte Albanum quotannis concendeabant. Ideò usitatū fuit, vt præfectus vrbi latinarū causa singulis annis in ciuitate constitueretur, & iam velut ordinarius ac status magistratus haberetur. Hoc est, quod Pomponius scripsit, in l. iij. §. deinde Cornelius. suprà de orig. iur. quoties proficiuntur magistratus, vnum relinqui qui ius dicat: denique vocari præfectum urbis, & ita olim constitui solitum: posteà verò latinarum feriarum causa ⁴⁰ introductum esse, & quotannis obseruari. Meminit etiam A. Gell. lib. xiiii. capite octauo, quo loco & Varonis & Q. Mutij sententiam citat, dum quæsumus refert, an Præfecto huic ius esset conuocandi, habendi que senatum. Meminit & Dionisius Halicarnass. lib. vi. cùm paucis annis post exactos Reges, à præfecto

fecto vrbis frustra quæsitos scribit iuuenes duos, qui victoriam duorum consulū de latinis, contra quos profecti erant, in foro statim renunciauerāt, ea ipsa hora qua parta esset. Latinis autem feriis sacra quædam vetusto ritu in Monte Albano fieri consueuisse, & è latinis municipiis petentibus carmen dari visitatū fuisse constat, qua de re Ciceronis quoq; versus extant in lib. de Diuinatione.

Cum tumulos Albano in monte niuales

Lustrasti, & lato mactasti lacte latinas.

Igitur Præfecturæ officium per eos duntaxat dies exercebatur, quibus lati-
10 norum causa magistratus aberant. Hi dies quia & pauci & feriati erant, idcirco nullum ferè negotium (quod quidem ad jurisdictionem & pecuniarias causas pertineret) ad præfectum deferebatur. Sed de his duntaxat quoad quietem ciuitatis, & populares in officio tantisper continendos pertinerent, cognoscebat quoad scilicet magistratus reuerteretur. Nam & post latinas duo quoque alij dies religiosi erāt, quibus à negotiis ciuilibus abstinebatur, quod Cicero his vernis ostendit, ad Q. Fratrem. Duo erant dies, qui post latinas erant religiosi &c. Postea diuus Augustus, vt perpetua esset præfectura vrbis, excogitauit, vt Tranquillus in vita eius scribit C. xxxvii. quod ego sic accipio, vt præsentibus quoque magistratibus intendere præfectum voluerit his rebus, & curis tumultuariis, quibus absentibus magistratibus vacare consuerat, quæ scilicet im-
20 pio magis quam iurisdictione continentur, & ad quietem ciuitatis ac populares exemplo cohibendos pertinent. Ideò pleraque his similia officio præfecti vrbis sub hoc titulo adscribuntur. Nam per antiquæ consuetudinis vestigia, præfecturam vrbis paulatim ad hæc peruenisse apparet. & hæc ratio est, quam obrem delicta maximè à præfecto puniuntur. Nam credibile est, huic potissimum curæ antiquitus intendisse præfectum, vt commissa absentibus magistratibus, quorum de ea re notio esset, crimina è vestigio vindicaret, & seditionum materiam imprimis tolleret. Tacitus lib. xiiii. Pari ignominia Valerius Ponticus afficitur, quod reos, ne apud præfectum vrbis arguerentur, ad Prætorem detulisset: interim specie legum, mox præuaricando vltionē elusurus. Eiusdem Cornelij Taciti verba ex lib. v. annalium adscripti, quæ superiora omnia planè confirmant. Namque anteā, profectis domo Regibus, ac mox magistratibus, ne vrbis sine imperio foret, diligebatur qui ius redderet, ac subitis moderetur. Feruntque ab Romulo Dentrem Romulum, post ab Tullio Hostilio Numam Martium, & ab Tarquinio superbo Sp. Lucretium impositos. Dein Consules mandabant, duratque simulachrum, quoties ob ferias latinas præficitur, qui consulatus munus usurpet. Cæterum diuus Augustus, & quæ sequuntur, Habuisse præfectum vrbis Vicarium potestatis suæ, qui vice præfecti agere dicebatur, constat. l. fin. C. cod. titu. eius vicarij constitutionis formulam apud Casiodorum videre est: quæ inscribitur, Formula Vicarij vrbis, sed inscribi debet, 40 Vicarij præfecti vrbis, vt ex tenore eius apparet. Quanto in honore in posteriōribus temporibus habiti fuerint præfecti vrbis, cognoscet ex his quæ superiori titulo subnotauimus. Nam præfecti prætorio & præfecti vrbis eandē propè dignitatem obtinebant. Plurima de præfecto vrbis colligit Alex. ab Alexan. libro vi. gen. dierum. c. xx.

L. I. VLPIA. LIB. SINGVLARI, DE OFFI. PRAEFEC. VRBI.

M N I A, &c. ITEM SOLENT AD PRAEFECTVM VRBI,
etiam tutores, siue curatores remitti, qui male in tutela versati, gra-
uiore animaduersione indigent, &c. Suspecti tutoris postulatio si-
ue accusatio, miſtam quandam naturam obtinet inter ciuale iu-
dicium & criminale, ut ostendam infrà de offic.eius. l.ij. §. cum
propriam. Descendit autem ex legibus duodecim tabul.infst.de susp.tut.in prin.
non ex noua aliqua lege, que criminalis iudicij quæſtionem introduxit. Ideò
Romæ prætori, cui urbana iurisdictio obueniebat, competitæ videtur, secun-
dum ea quæ suprà tradidi, in l.ij. §. deinde Cornelius.de orig.iur.arg.l.j. §. fin.de¹⁰
suspec.tut. Quod ergo ait, remitti tutores grauius puniendos ad præfectum,
intelligendum est à prætore. Nam hoc alibi clarè exprimitur. l.j. §. fi.de susp.tut.
Prætori enim cui urbana iurisdictio obuenisset, licebat quidem de suspecto co-
gnoscere, & pronuntiare, sed grauius punire atque animaduertere non licebat:
quoniam hoc non pertinet ad iurisdictionem. Hæc in vrbe Roma. In prouin-
ciis autem Præfides iplos, si res exigat, grauiores has pœnas exequi posse non
dubitandum est. l. de omnibus. infrà de officio Præsidis. dum tamen per seiplos
hoc faciant. l.j. §. suspecti. vbi Bart. infrà ad Turpil. Non enim ex prouinciis ad
præfectum remitti oportere intelligendum est, arg.hac l.in prin.l.fi.infrà eod.&
l.ij.C.eod.tit. Illud tenendū, grauiorem hanc animaduersionem erga Plebeios,²⁰
& humiliores duntaxat exerceri solere. d.l.j. §. fi.de susp.c.tut.& l.ij. §. tutores.
eod.tit. Nam Senatores & senatorij generis homines, corporaliter puniri non
solent. l.diuo.C.de quæſtionibus.

L. III. VLPIA. LIB. II. AD EDICTVM.

P RAEFECTVS VRBI CVM TERMINOS EXIERIT, po-
testatem non habet, sed extra urbem potest iubere iudicare. Ita si-
ne dubio legendum est hoc responsum, ut & Haloander corre-
xit. nam antiquior textus ab interpretibus penè corruptus est:
dum verum sensum non satis absequuntur. Notum est, potesta-
tis verbo, in persona magistratum, imperium significari. l.potestatis, de verb.sig.³⁰
imperium autem à iurisdictione diuersum intelligi. Nam iurisdictio ad cau-
rum ciuilium disceptationem pertinet, imperium ad coercendos homines va-
let, quod plenius infrà attingam. in rub.de iurisd.om.iud.& in l.imperium.eod.
tit.iurisdictioni autem etiam iudicis dandi licentia inest. d.l.imperium. Cùm hoc
ita sit, primò viſus est iurisconsultus hæc sentire, præfectū vrbi cùm terminos
egressus est suæ ditionis (ea intra centesimum milliarium circumscribitur, suprà
l.j.in prin.) imperium non habere, sed iurisdictionem retinere: & propterea eo
loco distentum, judices tamen qui intra terminos ditionis suæ iudicent, dare
posse, de rebus scilicet ad iurisdictionem, non etiam ad imperium pertinéntibus:
Quippe cùm imperium ipse iam non habeat, videturque hæc fuisse expositio⁴⁰
antiqui interpretis, quā tamen Accursius mirè implicat atque inuoluit. Sed ve-
ra non est: negati enim nō potest, id quo d caput est in hac materia, quin omni-
no priuatus sit præfectus, vbi terminos excessit, ut de Presidibus prouinciarum
dicimus. l.ij.de offic.pr æsidis. Ideò nec ullam iurisdictionem contentiosam in
quemquam

quemquam habere, quamuis voluntaria fortassè ei relinquatur, exemplo pro-
consulum proficiscentium, aut decedentium. l.j. & ij. de offi. procons. l. emanci-
pari. suprà, de adop. qua de re aliquid paulò pòst dicam, sub tit. de offi. procons.
Prætereà generaliter traditum est, neminem posse, nisi qui in magistratu posi-
tus sit, iubere iudicare, adeò quidem vt nec quo die priuatus quis futurus sit,
iudicare iubere possit. l.cum quem. infrà de iur. om. iudic. híc autem certè extra
terminos magistratum gerere dici non potest. Accedit alia quoque generalis
regula, extra territorium ius dicenti impunè non pareri, quæ de illo quoque
accepta est, qui cùm extra territorium agit, de rebus intra territorium compre-
hensis ius diceré vult, vt id facere non possit. l.f. vbi Albericus, in princ. de iuris.
om. iud. Nam quòd iurisdictionem huic Præfecto aliisque magistratibus pro-
uincia egressis, et si non in actu, tamen in habitu, relinquunt dicunt, vt propterea
iudices dare eos posse defendant, id quale sit, nec ipsos quidem satis intelligere
arbitror. Quem enim iudicem dare possit, qui iurisdictionem in actum dedu-
cere atque exercere nequeat, cùm potissimum sit hoc iurisdictionis munus, iu-
dices litigantibus dare. d.l. imperium. & l.j. eod. tit. Adde quòd nec Latini ser-
monis puritas satis patitur hanc interpretationem. Subaudiri enim oportet, ne-
scio quid non satis vñitato more, puta, agens, vel, existens, hoc modo. Sed extra
urbem agens, vel existens, potest iubere iudicare. Quod quām durum sit, ne-
mo Latinæ lingua peritus non iudicabit. Quòd nif ratio me longè fugit, cer-
tè duæ illæ particulæ, *Extra urbem*, melius respiciunt verbum illud, *Iudicare*,
quām verbum, *poteſt*. Igitur sciendum est, non idem esse iudicem dare, quòd iu-
bere iudicare: vt hactenus falsò existimatū est, differūt enim hæc inter se. Nam
iudex datur initio cognoscendæ causæ, iubetur iudicare, qui iam cognouit, sed
aliquo respectu subtrahit se, ac sententiam dicere recusat. Argumento huic rei
est Vlpiani responsum, sub tit. de vacat. mu. capite pen. & nouella Imperatoris
constitutio, vt iudices sacras iussiones non expectent, quæ aliter inscribitur de
iudicibus. Præcipit enim Imperator, vt iudices sententiā dicant, de quibus cau-
sis cognouerunt, non expectato iussu suo: quia scilicet consuetudo illa inuale-
rat. Hoc frequentius dicimus, cogere iudicare. Nam tractatus, de arbitriis rece-
ptis, & vt qui receperunt, sententiam dicant, totus ferè in hoc consumitur, vt
30 cogi iudicare arbitros à Prætore doceamus, edicto suo id facturum se pollicen-
te. Pertinet tamen ille etiam ad iudices datos. Nam sub tit. de iudiciis legimus,
de qua re iudex cognouerit, de ea quoque pronuntiare cogendum esse. l. de
qua re. Ait igitur Vlpianus, Præfectum urbis, cùm terminos exierit, potestatem
hoc est, imperium non habere, sed hocei permisum esse, vt Romæ agens extra
urbem, id est, extra terminos ditionis suę, possit iubere iudicare. Quod de his iu-
dicibus intelligendum puto, qui cùm intra terminos iudices dati essent, & de
causa cognoscere cœpissent, posteà longius profecti sunt. Conuenit huic sen-
tentiae, quod alibi relatum vidimus. l. venditor. §. fin. de iudi. Iudices à Præside
40 datos, etiam in tempus successoris durare, & cogi pronuntiare: quia scilicet ini-
quum est, magistratus, aut loci mutatione, suscepit cognitionem deserit, & li-
tigatores frustrari. Facit etiam Valentiniana constitutio. l.ij. C. eo. tit. qua permit-
titur Præfecto, officiales suos & populares homines Almae urbis ditioni obno-

xios, arbitratu suo de prouincia euocare, quamuis seditioni obnoxios in omnibus codicibus corruptè legatur. Non negauerim tamen, iubere iudicare, inter dum accipi pro, iudicem dare. l. Prætor. §. qui autem, infrà de vacat. mu. vt in l. xii. tab. à Cicerone relata, Prætor esto, qui priuata iudicet, iudicarive iubeat. Sed frequentius hoc, quo dixi sensu, accipi contendō, vt ex duobus responsis superiorius citatis apparēt. d.l. eum quem. d.l. venditor. §. fin. Nec tamen incongruum existimarem ita intelligi hoc responsum, vt præfectum Romæ agentem, etiam rebus integris iudices extra terminos dare posse dicat: qui scilicet de rebus intra terminos contractis cognoscant & decidant. Äquum enim vt & de his extra urbem quoque constituere Præfector possit. Ex his appareat quam longè er rauerint doctores nostri sumendis argumentis ex hoc responso. Nam secundum nostram interpretationem, nec Legatus Pontificius (quem de latere legatum vocant) nec Proconsul, nec Præses extra commissam sibi prouinciam agentes rescribere, iudicare, aut causas delegare poterunt, quod omnes falsò admittunt. Nec hoc cuiquam mirum videri debet: cùm hi prouincias egressi, statim priuati esse incipient. d.l. iij. de off. præs. At qui in prouincia est, imperium tenet. Ideò facilius extendere & prorogare id potest, quām priuatus iam in prouinciam, vnde egressus est, imperium quod non habet, reflectere. Sanè vno casu, si necessariam moram in itinere patientur, antequām adhuc in prouinciam peruererint, hæc atque alia huiusmodi facere poterunt. arg. l. aliquando. eo. tit. de off. procons. & legati. Quòd si ex prouincia decedendum eis sit, iurisdictio nem antequām profiscantur, mandare debent, arg. l. j. §. huius rei. infrà de off. eius. Nam vbi semel decesserint, incipiunt statim priuati esse. Ideò iurisdictiō nem quam iam non habent, minimè alteri mandare, nec per alios hæc quæ ad iurisdictionem & imperium attinent, explicare possunt. Hæc de his, qui magistratus, aut quasi magistratus prouincias & administrationes ad tempus sortiti sunt. Aliud dixerim in episcopis, & cæteris qui in perpetuum creantur, quales nostri temporis Duces, Comites, Barones, & Marchiones. Hi enim sine dubio, vbi cunque distineantur, potestatem & dignitatem atque officia sua retinent. Ideò & prædicta facere poterunt: qua re placent doctorum distinctiones. Ratio diuersitatis inter hos & illos manifesta est. Hi enim principis, aut populi instar obtinent, & perpetuas ac proprias dignitates acceperunt. Magistratus autem tantisper mandatas ac veluti precarias potestates gerunt.

DE OFFICIO QVÆSTORIS. TIT. XIII.

ORIGINEM & progressum quæsturæ qui plenius nosce cupiat, is Cornelium Tacitum legat: cuius hæc verba sunt. lib. Annalium xi. Iisdem consulibus P. Dolabella censuit, spectaculum gladiatorum per omnes annos celebandum pecunia eorum qui quæsturam adipiscerentur. Apud maiores virtutis id præmium fuerat, cunctisque ciuium, si bonis artibus fiderent, licitum pere magistratus, ac nec artas quidem distinguebatur, quando prima iuuentus consulatum, ac dictaturas inirent. Sed quæstores Regibus etiam tum imperantibus instituti sunt, quod lex Curiata ostendit, ab L. Bruto repetita. Mansaque consu

Consulibus potestas deligendi, donec eum quoque honorē populus mandaret. »
 Creatique primū Valerius Posthumius, Æmylius Mamerius LXIII. annos post »
 Tarquinios exactos, ut rē militarē comitarentur. Deinde gliscētibus negotiis, »
 duo facti, qui Romæ curarent, mox duplicitus numerus, stipendiaria iam Ita- »
 lia, & accendentibus prouinciarum vētigalibus. Pōst lege Syllæ viginti creati, »
 supplendo senatui, cui iudicia tradiderat. Et quanquam equites iudicia recupe- »
 rallent, quæstura tamen ex dignitate candidatorum, aut facilitate tribuentium, »
 gratuito concedebatur: donec sententia Dolabellæ velut venundaretur. Hacte- »
 nus Tacitus. Asconius quoq; Pædianus, hēc, inquit, erat prima Senatoris admi- »
 nistratio, quæstorem fieri, & in prouinciam curam gerere pecuniæ publicæ, in »
 usus diuersos errogandæ. Titulum de officio quæstoris, & in Codice constitutio- »
 nium habemus. Extat præterea nouella Iustiniani, quę inscribitur, de quæstro- »
 re. Sed hēc de alio quodā quæsturæ genere loquitur. Fenestellam (quem Vlpia- »
 nus paulò pōst autorē laudat) citat & Asconius Pædianus passim in expositi- »
 one orationum Ciceronis. Huius Fenestellæ librum, quem de magistratibus Ro- »
 manis composuerat, periisse, ex multis deinde multorū autoritatibus ac libris, »
 alium eadem inscriptione à Pomponio Læto coagmentatū fuisse, qui sub Fe- »
 nestellæ nomine, hodie circumfertur. Autor est Alcia.lib.1111.de verb.sig.pro- »
 pe finem. Cetera quoque ad hunc titulum pertinentia magis ad historicam co- »
 gnitionem, quam ad facultatem Iurisconsulti spectant.

DE OFFICIO PRÆTORVM. TIT. X IIII.

QVO tempore Prætores primū creari cœperint, & quod ius quæve il- »
 lorum potestas ac numerus fuerit, tradit plenè Alex. ab Alexandro, eum videto »
 in genialium dierum libris. Pleniū autem ea quę Prætoris officio posterioribus »
 his temporibus relicta sunt, in Codice constitutionum explicitantur, sub eodem »
 scilicet tit. de officio prætoris, ibi etiā numerū Prætorum, quos olim decē & octo »
 creari solitos cōstat, ad tres redactum fuisse legimus, qui proprium larem ac do- »
 micilium in ipsa vrbe haberent. Loquebantur enim Imperatores illarum con- »
 stitutionum autores, de vrbe Roma. Quanquam Iustinianus videatur accipi »
 voluisse de Constantinopoli. Sanè Prætori merum Imperiū nō competiisse ple- »
 riique existimat, tum quia legimus Præfecturā vrbis omnia crimina sibi vendi- »
 cassē. l.j.de of.præf.vr.tum ex eo quoq; quod solet Prætor remittere tutores, qui »
 dolo versati sunt, circa substantiā pupillorum, ad Præfectum vrbis puniendos. »
 l.j. §.fi.de susp.tut. Sed vera non est hēc opinio, vt abundē iam demonstrauimus in l.j.de orig.iur.iunctis not.in Rub.de offi.præf.vrb.

L. III. VLPIANVS LIB. XXXVIII. AD SABINVM.

ARBARIVS PHILIPPVS CVM SERVVS FVGITIVVS ESSET,
 Roma præturam petiit, & Prætor designatus est. Repetierat hoc
 exemplum Pomponius ab antiqua historia, quod maior utilitas
 quæstionis appareret: ne nunquam posse hoc accidere credere-
 mus: vt seruus per errorem Præture imponeretur. Ceterū ver-
 ba hēc, & quæ posteā in fine capitū subiiciuntur, Quod ius multò magis in Im-
 peratore seruandum est accidisse hoc ostendunt, cùm libera adhuc ciuitas esset.

Nam Pomponij temporibus, magistratum creatio ad curam principis pertinebat. l.j.ad leg.Iul.de ambi. Antea autem à populo solemini more magistratus petebantur, & tribuum suffragiis mandabantur. Nam quòd Accurs. hoc loco scrupulum iniicit, quasi lex ambitus vetuerit honores & magistratus peti. Falsum id esse dignosci potest. Cùm legem ambitus eos tantùm tenuisse constet, qui per pecuniā, aut malis artibus inuadere magistratus & ad populi Rom. honores obrepere conati essent: vt docet Alex.ab Alex.lib.111.c.xvii.apparētque ex lib.Q.Ciceronis ad M.Fratrem, qui inscribitur, de petitione consulatus. Præhensiones verò & blandā petitionum rationē minimè vnquam lex illa sustulit. Hodie etiam hoc sensu accipi debet. Caput 1.ad leg.Iul.de ambitu. Cùm ait, contra hanc legem, &c. Nam in municipiis & ciuitatibus ceteris, excepta vrbe Roma, sententia eius legis etiam nunc viget, & vtilis interpretatio esse potest.

DE OFFICIO PRÆFFECTI VIGILVM. TIT. XV.

L. I. PAVLVS LIB. SINGVL. DE OFFI. PRÆFF. VIGI.

PVD VETVSTIORES INCENDIIS ARCENDIS TRIVM-
uiri præerant, &c. Hi fuerunt triumviri captales, quorum mentionem Pomponius facit, in l.ij.suprà de orig.iu. qui & nocturni dicebantur. Eorum munus ad præfectum vigilū translatum est: cui rei vt multis aliis antiquorū magistratum mutationibus, ac dignitatis & officiorum diminutionibus, Augustus studuit, re vera quòd magis Reipub. statum mutaret, & veterum institutorum obliuionē induceret. Ceterū sub prætextu illo, quòd quidam minus diligenter officio suo vacare, adsueti essent. Sic Prætorum munus quod ad criminalia iudicia attinet, ad Præfectum vrbis per occasionem traduxit: vt superius etiam admonuimus.

L. III. PAV. LIB. SING. DE OFFI. PRÆFFE. VIG.

AM SALVTEM, &c. ET SVPER OMNES PRAEPOSITO SPE-
Etabili viro qui *Præfetus vigilum* appellatur. Evidē Romanum hunc fuisse scribit Dion, quem Augustus primū Præfetum fecit. Quare ex hoc loco apparet, spectabilis titulū initio additum equitibus, qui ad præfecturas proueherētur, nō autē Senatoribus. Nam & *Præfetus Augustalis* spectabilis appellatur. l.j.de of.præf.August. Cùm nec ipse Senator esset, sed equestris ordinis: magna tamē eius administratio atq; imperium: qua de re pleniū modò diximus, in rub.de Sena. Mirè delirat hoc loco Accurs. dum duos esse facit *Præfectos vigilū*, cū re vera nō nisi vnum sit de quo & Paul. hīc & Pomponius superius loquutus est, de orig.iu.l.ij.§. & hēc omnia. De hoc quoq; præfecto vigilū, pauca quedā scribit Alex.ab Alex.lib.111.gen.dier.c.xvi. Non fuisse huic potestate sequerius animaduertēdi inter omnes cōstat. l.vnica.C. e. & l.fi.hoc ti. Quidā tamē existimant, potuisse eum in seruos vsq; ad mortem animaduertere. ar.l.fi.infrā de cōd.cau.da.quod verum puto. Sed merū hoc im-
perium in omnes cur nō & huic *Præfecto* datū sit, magno negotio querit Albe. 40 hīc, & in l.illicitas. §. qui vniuersas.de off.Præf. Vera ratio est, extra ordinē cōsti-
tutū eum, nō tanquam magistratū cognoscere, sed per noctē & tenebras securitatē duntaxat præstare, donec luxerit. d. §. & hēc omnia. & l.ijj.hoc ti. Ideò fa-
tis supērq; permitti ei visum est, si humiliores modò castigare posset, iudicij for-
ma non

ma nō seruata, vt ego interpretor, eos scilicet quos vel noctu deprehenderit, vel nocte nō deprehensos, per lucē demū inuestigauerit. Et hoc est quamobrem de solis furibus, effractoribus, & incendiariis cognoscat. nam nō alij magis per noctem delinquent, & ciuitatis velut quietem conturbant. Hos Praefectos hodie in Italia Barisellois, in Gallia Subuigerios & Subuicarios appellant.

DE OFFIC. PROCONSV. ET LEGA. TIT. XVI.

SCRIP SERVNT multi ex veteribus Iuriscons. libros, de offi. Procons. & Rectorum Prouinciarū. Ex his compositus est hic & sequens tractatus, qui de officio Præsidis inscribitur. Sunt & alij duo in primo Codicis libro: alter, de officio Procosulis, & legati: alter, de officio Rectoris prouinciæ: &, vt nulli patriæ suæ administratio sine speciali permisso Principis permittatur. Hos qui bene & diligenter legerit, ac memoriæ mādauerit, vtilitatē vel maximā capiet. Nā pleraq; in vniuersum ad regēdas & administrandas prouincias pertinetia, sub his tit. cōprehēsa sunt. Alia insuper valde vtilia & scitu digna cōgessit Imperator in singularem cōstitutionē, quā inscripsit. *Præcepta Præsidum*, quę inter nouellas sanctiones habetur. Si quis tamē adhuc etiā plura desiderauerit, is Epistolā Cice. legat eā, quā scripsit ad Q. Fratrē, Asiā Procosule tūc obtinentē. Multa enim copiōsè, vt cetera, differit Cice. in ea Epistola, quibus obseruatis, regēdarū prouinciarū peritissimi effici poterimus. Deligi cōsueuisse ex cōsularibus Proconsules, eosq; in prouincias illas mitti, quarū cura Senatui relictā esset. Ab Imperatori bus autē in prouincias illas, quarū sibi curā suscepissent, Præsides vel legatos destinatos esse, interdū Senatorij, nōnunquām inferioris ordinis viros Alcia. scribit, in l. speciosas. de ver. sig. Id verū esse, & qua ratione, quōq; ordine ab Augusto primū institutū fuerit, apud Dionem legas, lib. LIII. Historiarū. Inscriptur Rubrica hīc & libro I. Codicis. *De officio proconsulis & legati*. Ceterū nouella constitutio cxxxiiii. cui titulus est: *Vt nemini iudicun liceat habere lociferuatorem*. Prouinciales Magistratus in vniuersum prohibet in prouincijs sibi creditis vicarios instituere. An ergo legatos habere poterūt, quēri potest, & posse arbitror, qui scilicet Procosulibus ipsis adsint, vel ab ipsis ad res gerēdas pro tempore destinentur. Sed nō vicarios illos, quos tunc temporis usurpata cōsuetudine in singulis ciuitatibus ob auaritiā instituere studebāt, hoc significat illa cōstitutio. Nec enim legitimū & antiquū adiutorē adimere voluit Præsidi prouinciæ Imperator, sed corruptum duntaxat morē tollere, & velut inueteratū morbū sanare.

L. II. MARCIA. LIB. I. INSTIT.

 MNES PROCONSULES, Statimquām urbem egredi sunt, habent iurisdictionē, non tamen cōtentiosam, sed voluntariā: ut ecce manumittit apud eos, &c. An in homines dūtaxat prouinciæ suę, an omnino in omnes habeat hāc iurisdictionē quēritur? Ego puto in oēs. arg. l. emācipari. suprà de ado. Notādus est loquēdi modus, statim-
quām, pro eo q̄ frequētius dicitur, statimquām, & fortasse initio ita scriptū fuit.

APVD Legatum verò Proconsulis nemo manumittere potest. Opinionē Rogle-rij probo, vt quę hīc dicūtur, intelligamus secundum superiora, videlicet quādiu Proconsul in prouinciā nō peruerterit. Ratio est in promptu: quia nec antē potest Procosul legato mādere iurisdictionē. Cūm verò in prouinciā peruetum

est, & legato mandata fuerit iurisdictio, tunc & manumitti posse, atque adoptari, & legis actionem apud legatum esse arbitror. l. apud Proconsulem. de manumissis vindicta. arg. l. pen. infra eo. Eandem scilicet quæ apud ipsum Proconsulem in iuris dicendi munere, quamvis non eodem modo. Nam Proconsuli quidem propria est legis actio & iurisdictio, legato autem aliena & quasi precaria. Non solet tamen Proconsul inconsulto principe adimere legato suo iurisdictionem. l. solent. §. j. infra eo. qua de re plenius modò dicturi sumus in l. legatus. infra eod. titu.

L. IIII. V LPIANVS LIB. I. DE OFFIC. PROCONS.

B S E R V A R E, &c. N E M O P R O C O N S U L V M S T A T O - 10

res suos habere potest, sed vice eorum milites in prouinciis funguntur. Statores rectè legi arbitror, nō stratores. Itaque etiam legendum titulum, lib. xii. Codicis. De statoribus, vt idem Halander emendauit, quod & Alciatus videtur existimasse, in annotationibus ad dictum titulū. Statores autem intelligendos puto, quos alibi milites stationarios appellari vidimus. l. j. §. quies quoque populariū. suprà de offi. præfect. vrb. à stationibus in quibus manentes, Præsidibus præsto escent, ad varia officia, potissimum tamen ad edicta, & epistolas preferendas: vt cognoscitur ex Cicerone lib. ii. Epistolarum Familiarium. Literas tuas mihi stator tuus reddidit, &c. Hodie Florentiæ Tabulatino non absimili ratione vocant. Romæ 20 Cursores, & Mandatarios. Sensus est, non debere Proconsulem hos eligere, de numero suorum, sed stationariis militibus, ad hæc officia sibi destinatis vti. Nec repugnat, vt Accursius existimauit, quòd his de publico, certa merces constituta sit. d. l. j. C. de stator. Hic enim nihil aliud agitur, nisi vt admoneamur, nō debere Proconsulem habere statores proprios, & velut priuatos, dum fortè vti vult domesticis, aut familiaribus suis ad hæc ministeria, sed publicis personis huic muneri vacare assuetis, vti debere. Hoc intuitu scriptum est à Paulo, præsidis prouinciæ officiales perpetuos esse. De talibus enim quibusdam Paulus loquitur. l. præsidis. si cer. pet. Sic inferiores magistratus, secum ducere nō possunt Cancellarios & domesticos, ac nec assessores quidem, vt appareat: verùm his vti 30 debent, qui sibi præpositi sint à Decurionibus ciuitatum. l. nullus. C. de assell. Quin ea potissimum huius prohibitionis ratio esse videtur, quia publico salario hi omnes fruuntur: ne minus idoneos quandoque proponerent, Rectores ipsi, alicuius affectionis, aut priuati commodi causa, quod & infrà pleniùs attingemus. l. fin. de assell.

L. VI. V LPIANVS LIB. I. DE OFFIC. PROCONS.

O L E N T, &c. S E D H O C G E N V S M A N D A T I E X T R A O R -
 dinarium est. Accursius interpretatur speciale. Ego vtilitatis cau-
 sa receptū potius, quām stricto iure agnitiū, intelligi velim. Eodē
 sensu & proximo cap. accipiēdū puto, extra ordinē ius dicere, & 40

 vbicunq; extraordinariā animaduersionē, aut pœnā imponi legi-
 mus. l. fi. de fur. cū si. Sic etiā accipiēdū quod dicitur, in exercitatione publicorū
 iudiciorū hodie extra ordinē probari crimina. l. ordo. infrà de pub. iu. Id est enim,
 vt ego interpretor, omissis antiquis solēnibus, et superstitionis veterū iudiciorum
 scrup

scrupulositatibus.Iudicia denique omnia hodie extraordinaria esse , non alio intuitu dictum puto.Inst.de interd. §.fina. Nam vt legatus proconsulis causas criminales audire possit,hoc magis ex Imperatoris benigna concessionem habet,quam stricto iure civili.l.j.C.eo.tit.

N E C *Enim potest quis gladij potestatem sibi datam , vel alterius coërtionis ad alium transferre.* Ego indistinctè accipio , quomodo cunque potestas data sit,hoc est,siue generaliter,siue specialiter,siue lege,seu qua alia iuris parte. Sed et si commissi magistratus autoritate ac iure,seu principis delegatione generali,vel speciali competat,idem dicendum puto.Ac nec si proficiscatur quidem, Proconsul,aut Præses,licere eis exercitationem iuris gladij mandare arbitror, quamuis legis Iuliæ exercitatio à proficidente mandari possit. Nam poena illius legis nō est gladij animaduersio,vt pleniùs mox dicemus,in l.j.de of.eius.

L. VII. IDEM LIB. II. DE OFFIC. PROCONS.

SI IN ALI Q V A M ,&c. CVM PLENISSIMAM AVTEM Iurisdictionem proconsul habeat, omnium partes, qui Romæ, vel quasi magistratus , vel extra ordinem ius dicunt , ad ipsum pertinent. Extra ordinem Romæ ius dicebant, hoc est, non tanquam magistratus, Præfectus annonæ, & Præfectus vigilum, l.ij. sanè Præfectus. suprà de orig.iur.l.fin.de off.præfect.vig.Suetonius quoque hoc sensu in Vespasiano sorte eligit, per quos rapta bello restituerentur, quique iudicia centum viralia, quibus peragendis vix suffectura litigorum ætas videbatur, extra ordinem dijudicarent, redigerentque ad breuissimum numerum.

L. IX. IDEM LIB. I. DE OFFIC. PROCONS.

NE C Q V I C Q V A M ,&c. V BI DECRETVM NECESSARIUM est, per libellum id expedire Proconsul non potest. Accipendum hoc pronunciatum est, de simplici libello, quem hodie vulgò supplicationem vocant. Nam huic subscribendo, nō potest, nec debet Proconsul ea expedire, in quibus causæ cognitio necessaria est: qualia sunt decreta in alienationibus rerum minorum, dationes, vel excusationes tutorum, &c similia. Nec alio sensu accipiuntur tituli illi in Codice constitutionum, quando libellus principi datus litis contestationem faciat. Et de precibus Imperatori offerendis, sensum huius capitii hunc verū esse, etiam duobus exemplis, uno ab Imperatore, altero ab Vlpiano ipso relatis manifestè comprobatur.l.minorum.C.de præd.min.l.excusare.de excu.tut.Hodie nulli ferè non nota huius responsi sententia, quamuis antiquiores difficillimam eam omnium existimauerint.

D E *Plano autem Proconsul potest expedire hæc.* De plano fieri aliquid dicitur ad differētiā eius, quod fit pro tribunali, quicquid Accursius commentetur. Marcellus.l.j. §.abolitio.ad Senatuscon.Turpil.Abolitio priuatim à Præside postulari & impetrari solet. Item pro tribunali, non de plano, Paulus quoque l.vnius. §.fin.de poenis.Custodiæ non solūm pro tribunali, sed & de plano auditri possunt, atque damnari.Scribit Bartolus ad nouellam Fœderici constitucionem extra ag.ad reprimendum.in verbo, de plano, multa huc pertinentia, copiosęq; ostendit, quę causę de plano expediri possint, quę non. Reminiscentum

etiam hoc loco causas quasdam antiquitus fuisse cognitionis, quasdam ordinarij iuris. Cognitionis esse dicebantur, quæ proconsul, aut princeps extra ordinem audiret: ordinarij iuris, quæ solemnni iudiciorum more, statim temporibus agebantur, qua de re Alciatus scribit, lib. vi. παρέπων. c. v. & lib. ix. cap. xxiii. Remanent hodiéque huius differentiæ vestigia in iure nostro, non pauca, ipsa tamen differentia sublata est. Nam cùm omnia iudicia facta sint extraordinaria, videntur hodie ad cognitionis potius, quam ad iuris ordinarij speciem pertinere. Instit. de interd. §. fina.

Q V A E *Etiam omnium Præsidum communia sunt, debent et ab his obſeruari.* Ita corrigit Haloander. Sed magis placet vetus scriptura, & debent ab his obſeruari, à præſidibus videlicet, cùm sint eis communia cum proconsulibus.

L. XII. P A V L V S L I B . II. A D E D I C T V M.

E G A T V S M A N D A T A S I B I I V R I S D I C T I O N E , I V D I C I S dandi ius habet. Antiquiores addiderant negationem, quia alibi legerant, à iudice iudicem datum, iudicis dandi ius non habet. l. à iudice. C. de iud. Idem esse rati iudicem dare, & mandare iurisdictionem, sed deceptos eos constat: cùm & alibi sine negatione hæc sententia relata sit. l. cùm Prætor. §. j. infrà de iudic. & ratio hoc suadeat, vt mandata sibi iurisdictione, possit legatus iudicem dare: nam iurisdictione etiam dandorum iudicium licentiam continet. l. j. & l. imperium. de iurisdictione. 20 om. iud. Adde quòd nec in Pandectis Florentinis reperiri negationem testatur Augustinus lib. j. Emend. cap. iii. Igitur sciendum est, aliud significare, iudicem dare, aliud, iurisdictionem mandare. Iurisdictionem porrò & ius dicendi, verbum, propriè ad ciuilia, non ad criminalia pertinere, vt ex Cicerone & Pediano Asconio tertia in verrem actione cognosci potest, quæ inscribitur, de iurisdictione. Et quidem mandare iurisdictionem, est quasi vicarium officij sui disceptandis, ac diiudicandis ciuilibus causis substituere. Quod cùm faceret, solebat Prætor, vel Preses arbitratu suo diligere eum, cui iurisdictionem mandaret. Plerunque autem mandabat legato suo, vt dicam in interpretatione sequentis capituli. Et quanquam vel ad unam causam tantum, atque inter certos litigatores, puta, Lucium & Sæium mandari possit iurisdictione. l. solet. l. Prætor. infrà de iurisdictione. iud. frequentius tamen obſeruatum videtur, vt generaliter in omnes causas, aut in plures quasdam eiusdem generis personas mandaretur. Credo quòd ea res minus afferre posset suspicionis. At iudices inter certas personas, & ad certas controvërsias ciuiles scilicet & pecuniarias, constituta etiam plerunque, & deducta ad certum statum atque articulum causa, nominatim dabantur: ut puta, inter Lucium & Caium iudicio finium regundorum, vel iuris disceptationi, vel nudæ etiam facti cognitioni: vt nisi hoc, aut illud factum esset, quereretur: quod iudicium in hæc, aut in illa verba, dare, vel constituere dicitur. Hi & iudices & disceptatores dati dicebantur. l. placet. ij. C. de ped. iud. Pedanæ quoque 40 appellantur, vt mox recensēbimus, in l. j. de off. eius. Legebantque initio statim magistratu, prætores magnum numerum eorum, quos iudices litigantibus, prout quibusque causis expedire arbitrarentur, darent, vt Aulus Gellius significat, lib. ii. cap. xiiii. Ho. & Att. Addit Corasius lib. iii. Miscel. cap. xiiii. etiam ex

centum

centum viris, quibus praeerant Praetores iudices saepenumero dari consueuisse, quod & verum puto. Hi tamen iudices non praetoris arbitratu, sed vel sortitione antiquo ritu (de quo Asconius Pædianus & Seruius in illum locum Virgilij, *Quæstor minus vñnam mouet, &c.* Plinius quoque in Panegirico ad Traianum, multa scribunt) vel ipsarum partiū litigantium approbatione atque vnanimi petitione dabantur. arg. l. ij. §. j. & l. obleruandum. de iud. l. ex consensu. de appellationibus. Hac ego causam esse puto, quamobrem in iure nostro hi Iudices nonnunquam appellantur arbitri. l. j. C. de ped. iud. l. si arbitrer datus. C. de senten. l. fi. intrà de iudi. & quod coram eis agitur, non minus arbitrium, quam iudicium dicitur. Nam & Cicero hos ipsos arbitros honorarios appellat, hoc est, à prætore datos. Quorum, inquit, controversiam solebat tanquam honorarius arbiter iudicare carneades. Tum alio loco, Arbiter Holanis & Neapolitanis definibus agri à senatu datus. Sed & in oratione pro Murena Iurisconsultis obiicit, quod nunquam statuere potuerint, iudicemne, an arbitrorum dici oporteret. & Asconius Pædianus, arbitrium suscepisse eum dici scribit, qui iudicis partes suscepit. Sortitionis quoque, seu conuentionis, & consensionis huiusc intuitu in oratione pro Clientio ita scribit Cicero. Maiores nostri nemine voluerunt ne pecuniaria quidem de re minima esse iudicem, nisi qui inter aduersarios conuenisset. Iudices igitur velut nudo interuetu prætoris à partibus ipsis, vel cōuenientibus, vel sortientibus, tāquā arbitri ex cōpromisso sumi videbantur, & utriusque ab arbitrando dicebantur, seu certè quod totius rei arbitrium & facultatem receperint, quæ res à litis contestatione originem sumebat, vt Imperator scribit, auth. de exhib. reis. §. vbi verò. Nam litis contestatio rursus tacita quædam conuentio erat litigitorum (quod iudicium in hæc, aut in illa verba acciperent) promittentium Iudicis sententiæ acquiescere. Multum tamen inter arbitros, & Iudices datos interesse appareat. Illud potissimum quod ex sententia arbitri, compromissorij actio hoc iure nulla oritur. l. j. C. de arbi. At ex sententia huiusc iudicis dati oritur. Vtrique tamen è quæ notionem duntaxat habere dicuntur. l. ait Prætor. in princ. de re iudi. non enim iudex datus iurisdictionem habet, sed notionem tantum, exemplo arbitri, vt ego sentio. arg. d. l. ait Prætor. l. notionem. de reg. iur. quod & Alciatus probat, lib. ii. parad. ca. 1111. & nos aliis argumentis inferius confirmabimus. l. fin. in princ. de offi. eius. delegatus verò iudex quem nunc vocamus, is videlicet, cui vel generaliter, vel specialiter mandata est iurisdiction, iurisdictionem vtique habere intelligitur, quamuis Alciatus lib. ii. parad. c. i. in fin. inter hunc cui ad vnam causam mandata est & iurisdiction, & iudicem datum nihil omnino interesse putet: hanc enim opinionem falsam esse ratio euincit. Qui hæc quæ hactenus diximus, recte teneat, poterit is, vt arbitrator, intelligere loca iuris nostri quædam, hactenus, vt videtur, non satis cognita. d. l. ait Prætor, in princ. & l. à diuino Pio, de re iud. totum titulum, qui & à quibus appellandum sit. l. notionem. de verb. signi. l. j. C. de ped. iud. Nos ea suo quæque loco annotabimus. Dixi sanè iudicem dari consueuisse in causis civilibus & pecuniariis duntaxat, propterea quod criminis cognoscendo & publicè vindicando iudicem datum nunquam inuenimus. Quamuis mandatam ad id quandoque iurisdictionem legamus. Nam iudices, quos antiquitus sor-

tiebatur Prætor, iudex quæstionis criminalis, non iudices dati, sed in consilium adhibiti dicebantur. Apparet hoc in iure nostro, vbi cunque iudicis dati mentio fit. Est enim semper de ciuilibus causis, non de criminalibus. Idem significat & Plinius ad Arianum lib. 11. epistolarum. & lib. 1111. ad Vrsinum, epistola 1x. quicquid Budæus aliter sentire videatur, in l. vltima. de senatoribus. circa medium. Ita enim loquitur Plinius in illis epistolis, quasi iudices propriè æstimandis litibus darentur, etiam si damnum, aut pecuniaria pœna ex criminalibus peteretur. Senatus autem cognitionem retineret, vbi cunque grauius aliquid in reum statuendum esset. Nunc in proposito haud mirum videri debet, si Proconsulis legatus, cui scilicet iurisdictionem iam mandata est, iudicem dare potest, quamvis mandatam iurisdictionem minimè in aliud transferre possit. l. fin. in princ. de offic. eius. l. more maiorum. de iurisdictione. om. iudi. Non enim iudicem dando, iurisdictionem à se abdicat legatus, aut in aliud transfert, sed notionem tantum, ut ostendimus, & litigatores quodammodo consentientes ad eum quem dat iudicem remittit: quod potissimum est iudicantis munus, ut scilicet aut ipse iudicet, aut per aliud iudicari curet. d. l. j. de iurisdictione. om. iud. Eadem ratio est, quamobrem nec iudex datus, aliud rursus iudicem dare potest, preterquam si à Principe datus fuerit. l. à iudice. C. de iudicijs. quia scilicet à Prætore iudex datus iurisdictionem non habet, quæ in dando iudice potissimum requiritur. at à Principe datus habet, quia scilicet h̄c nec solemnis sortitione, nec partium approbatione deligi solet, sed principis arbitratu quod tam nouæ Iustiniani constitutiones. l. fi. C. vbi & apud quæ cau. in integr. rest. l. rem non nouam. & l. cum speciali. C. de iud. quām Romanorum Pontificum decretales epistolæ ostendunt. tit. de rescript. & tit. de officio iudicis delegati. Nec me fugit Ciceronem in oratione pro Q. Roscio, iudicium certæ pecuniæ esse dicere, arbitrium incertæ. Iudicium cùm an debeat, arbitrium cùm quantum debeat, queritur. multaque in hanc sententiam differuere, quasi id declarando, de quo in oratione pro Murena dubitat. Sed animauerti passim hæc confundi, iudiciumque & arbitrium indifferenter dici, & si non de summa quantum debeat, sed de iure an omnino debeat, quæstio sit. Hæc ad huius capitatis explorationem sufficere arbitror. Reliqua ad hanc materiam pertinentia dicemus in aliorum locorum expositione.

L. XIII. POMPO. LIB. X. AD QVINT. MVCIVM.

EGATI PROCONSVLIS NIHIL PROPRIVM HABENT,
nisi à proconsule eis mandata sit iurisdictione. Cùm ea sit natura illius particulæ, Nisi, ut in casu excepto concludat contrarium eius quod propositum est, puto ego h̄c legendum esse,
nec si à Proconsule, &c. Nam & superius, in l. solent. §. sicut dixit
licere Proconsuli adimere legato suo iurisdictionem, dum tamen consulto Princeps id faciat, si potest legato adimi iurisdictione à Proconsule, certè nequaquam ei propria est. Nam germana significatio illius verbi, proprium, est, ut aliquid sic nostrum esse significemus, ut auelli à nobis non possit: quo sensu Virgilius.

Nimium

*Nimium vobis Romana propago
Vixa potens superi propria hac si dona fuisse.*

Id est, perpetua & mansura: & inferius multis locis clare expressum est, legatum etiam mandata iurisdictione propriam eam non habere, sed eius qui man-
dauit munere ac vice fungi. l.j. §. j.l. & si Prætor. de off. eius. l. solet. & l. seq. de iur.
om. iud. nec diuorū Seueri & Antonini rescriptū. l. cognitio. §. cùm propriam.
de off. eius. huic interpretationi obstat, ut cùm eò venerimus, explanabimus.
Nam quod Accursius h̄ic initio de legatis futuris exponit, subfrigidum est,
quasi mandata demum iurisdictione, legatus esse incipiat quis Proconsuli suo,
falsum enim hoc est. Nam legatus esse Proconsuli statim quum ab eo adscitus
est, incipit: potestque in aliis muneribus ac rebus, puta, bellicis, aut tributariis,
munus suum exercere, quamvis mandata ei nondum sit iurisdiction. Quod si
textus non sit corruptus, necessariò dicendum arbitror, verbum illud propriū,
exceptioni implicitum, pro eo quod est, certum, hoc loco sumi debere: quo
sensu & Virgilius dixit.

Hunc mihi da proprium virgo sata nocte laborem.

Vt significet nullum esse certum legati munus, nisi mandata demum ei iu-
risdictione. Quare interim legatus quidem erit, sed ea tantum exequi poterit,
quæ sibi sigillatim ac specialiter à Proconsule mandabuntur, donec iurisdiction
20 mandata fuerit. Et hoc magis placet.

L. XIII. VLPIA. LIB. XX. AD LEG. IVL. ET PAP.

ROCONSULES NON AMPLIUS QVAM SEX FASCIBVS
vtuntur. At Consules vtebantur duodecim. Prætores verò Ro-
mæ duobus vsos apparet. Cicero contra Rullum ad populum,
de Campanis Magistratibus. Quum cæteris in coloniis Duum-
uiri appellantur, hi se Prætores appellari volebāt. Et paulò post,
deinde anteibant lictores, nō cū bâcillis, sed, vt h̄ic Prætoribus antè eunt, cum
facibus duobus. Plau. in Epid. Ius dicis. Ep. Me decet. resp. Iam tu igitur nobis Præ-
turam geris? Ep. Quem dices dignorem esse hominē hodie Athenis alterum?
Tesp. At vnū à Prætura tua Epidice abest. Ep. Quidnā? Tesp. Scies, lictores duo,
duo viminei fasces virgarum. Nam Athenarum mentio fit, quia rem geri Athe-
nis adsimulatur. qua tamen in vrbe lictorum & fascium usum tunc temporis
non fuisse constat. Sed facetum exprimit Plautus, alludens ad Romanam con-
suetudinem. Cornelius Tacitus lib. II. de Germanico. Hinc ventum Athenas,
fœderique sociæ & vetustæ vrbis datum, vt uno lictore vteretur. Alex. t améab
Alexandro lib. II. gen. dierum. c. x v. scribit, Prætores sex lictoribus Romæ cum
fasibus. At in prouinciis sibi decretis etiam cum securibus vsos esse. Cuius rei
nullum, vt moris eius est, autorem citat. scribit L. Florus in epitho. Liuij. Syllam
Dictatorem cum fasibus XXIIII. processisse, id quod ante eum nemo fecerat.

40 L. XV. LVCINIVS RUFINVS. LIB. III. REGVLARVM.

T LEGATI PROCONSVLVM TVTORES DARE POSSUNT.
Quia tutoris datio nec iurisdictionis est, nec imperij. Sed ei soli compe-
tit, cui nominatim à lege, aut senatus consulo, aut à Principe id iuris
concessum est, vt tutores dare possit. l. muto. §. tutoris. infra de tutelis. ideò non

poterant legati Proconsulum tutores dare, quamvis mandata eis effet iurisdi-
ctio: nam imperium quidem per se non habent. Mandata autem iurisdictio nō
pertinet ad hanc facultatem. Primus igitur diuus Marcus oratione sua legati
Proconsulum & quibusdam aliis ut iuridico Alexandriae specialiter hoc con-
cessit, ut tutores dare possent. l.j.infrā de tuto. & curato. datis ab his. l.ij.de offi.
iurid. Alex. Hoc ergo est quod hīc quoque refertur, legatos Proconsulum tuto-
res dare posse, quod exaudiendum est, speciali iure per dictam orationem eis in-
dulto. Sed an mandata demum eis iurisdictione, an & antequām mandetur tu-
tores dare possint, queritur. Ego puto nō nisi post mandatam iurisdictionem,
hoc eis permitti. arg. suprà eod. titu. l.legati. & l.cognitio. §.cūm propriam: in-
frā de officio eius.

L. XVI. VLPIA. LIB. II. AD EDICTVM.

ROCONSVL PORTAM ROMAE INGRESSVS , DEPONIT
imperium. Imperium hoc loco accipe, insignia imperij, quibus
non solum proficisciens, verū etiam decedens in itinere Pro-
consul vtitur. arg. l.j.suprà eod. hoc enim significat verbū illud,
deponit. & Accur. quoque idem probat. Nam paulò pōst de off.
Præsl.l.ij.ex sententia Pauli dicturus est. Præsidē simul atque Prouincia excessit,
priuatum esse. quō fit vt verum & solidum imperium interim non habeat, sed
imaginarium & fictum. Hoc ipsum ergo est quod vrbem ingressus deponit. 20
Quod verò Accursius putat hīc in glo. & voluntariam iurisdictionem Procon-
sulem retinere, quoad in vrbem peruererit, ego verum non arbitror. arg. l.si for-
tē. infrā de off. Præsidis. Nec mouet me quōd proficisciens, etiam antequām in
Prouinciam peruererit, iurisdictionem huiusmodi exercere potest. l.ij.suprà eo.
non enim par ratio est decedentis Proconsulis & proficiscentis. Proficiscenti
magis fauendum fuit, & prouincialium desideriis velut obuiā eundū. Decedēti
satisfactū videri potest, quōd in vrbem vsq; insignibus suis vtie i permisum est.

DE OFFICIO PRÆFECTI AVGUSTALIS.

TITV. XVII.

EVNDEM titulum habemus & lib. primo. C. ac sub eo duas constitutiones,
quarū posteriore non præfectus Augustalis, sed præfectus prætorio Augustali,
legitur, quāuis in aliquibus libris verbū illud, *Prætorio*, non reperiri Haloander
adnotet. Sed vtvt res se habeat, eundē vtiq; significari arbitror, quemadmodū
& Præfectus Orientis, Africæ, Illyrici, nonnunquam legitur, qui tamen sèpius
Præfectus prætorio Oriëtis, Africæ, & Illyrici appellatur. Indicant duæ illæ con-
stitutiones, prouinciarū quarundā moderatores, & iudices ordinarios huic præ-
fecto subesse. Hoc etiā Imperatoris nostri nouella cōstitutio demonstrat. auth.
de appell. §. illud. Nā appellationū causas ab Aegyptiaco traëtu, & ei adiuncta
vtraq; Lybia, ad præfectū augustalē defferri iubet. Quomodò scilicet, & præfe-
cto prætorio Africæ quosdā præsides subesse posteā voluit. d.l.j.de off. præfec.
præt. Afri. Nunc spectabilē dictū, superius ostendimus, in Rub. de Senat. Et quanā
atione sic dictus fuerit, exposuimus. Vera origo & causa huius præfecti consti-
tuendi, dandique ei lege sub Augusto lata, imperiū ad similitudinem procon-
sulū

fulū, id quod initio statim refertur, ea videtur fuisse, quod superstitione quadā, seu certè superstitutionis velamento insita prouidētia deterritus fuerit Augustus, & ante Augustū senatus, ne proconsulares fasces in Ægyptū mitterent, vt Spar tianus in vltimo x x x. Tyrānorū scribit, & Cornelius Tacit. illis verbis demon strat, lib. 11. Annal. Nam Augustus inter alia dominationis arcana, vetitis nisi permisu ingredi senatoribus, aut equitibus Ro. illustribus (id est, vt ego inter- pretor, qui honoribus vñ essent) se posuit Ægyptū, ne fame vrgeret Italiā, quis quis eam prouinciā claustraque terrae ac maris, quāuis leui præsidio aduersum ingentes exercitus infedisset. Hactenus Tacitus. Ob hanc igitur causam, in pro-
10 uiuiciā formā redacta Ægyptus nō est: Nec senatores hunc magistratū accipe- re cōsueuerunt, sed equestris ordinis viri, quemadmodū & iuridicus Alexātriæ ex his creari solitus, & si qui alijs per Ægyptū administrationes gererent, quod idem Tacit. lib. xii. significat. Nā diuus Augustus, inquit, apud Equestres qui Egypto præsiderent lege agi, decretaq; eorū perinde haberi iusserat, ac si magi- stratus Romani cōstituissent, & paulò pōst, Claudio omne ius tradidit, de quo toties seditione, aut armis certatū. Cūm Séproniis rogationibus equester ordo in possessione iudiciorū locaretur, aut rursum Seruilię leges senatui iudicia red- derent. Qui Ægypto præsiderent, Iuridicū Alexātriæ & hūc præfectū accipere debemus. Nā & iuridico Alexātrię legis actionē datā cōstat. l. j. infrā de of. iurid.
20 Alex. Ex his itelligere licet, quare nō p̄cōsul, sed præfect⁹ iÆgyptū, & quo exor- dine mittatur, reliqua huc p̄tinētia, paulò pōst explicabimus. i ru. de of. iur. Alex.

DE OFFICIO PRÆSIDIS. TIT. XVIII.

Q V I B V s temporibus iurisconsulti, quorum ex libris Pandectarū opus compositum est, scripsierunt, longè maioris dignitatis erant proconsules & Præsides prouinciarū, quā temporibus Iustiniani habitu fuerunt. Nā tum quidē & ampliores prouinciæ fuisse videntur, & à præsidibus ad Principē, vel præfectū prætorio rectā ibatur. Sed posterior ætas magistratus quoddā interiecit, quales præfeti prætorio Africæ, Oriētis, aut Illyrici, qui vniuersas regiones ac velut Sa-
30 trapias administrarent, atq; eo ipsi plerunq; accederent, remanēte nihilominus, vt ego arbitror, alio generali ac supremo præfecto prætorio apud Imperatorem, vel certè patritiis, aut magistris officiorū intendētibus. Prouincias præterea ex- guiores atque angustiores fecisse videtur, vt proximè admonuimus. Propterea non mirum videri debet, si nouissimis quibusdam constitutionibus spectabiles præfeti, Præsidibus anteponuntur, aut non tam honorificus de Præsidibus ser- mo habetur, quām de præfectis. l. j. C. vt omnes Iud. tam mil. quām ciui. in prin.

L. I. MACER. LIB. I. DE OFFICIO PRÆSIDIS.

RAESIDIS NOMEN GENERALE EST, EO QVOD ET
procoſules & legati cæſaris & omnes prouincias regentes, licet Sena-
tores sint, præsides appellātur. Procoſules semper vtiq; ex Senatori-
bus, hoc est, ex cōſularib⁹ deligebat⁹ur, at Præsides necesse erat ex
Senatorib⁹ deligi. Id hoc loco voluit iurisconsult⁹ significare. Scribit
idē & Dion lib. LIII. vbi plenius rē totā ab Augusto primū institutā explicat.
IN L. II. Vide quæ scripsi, in l. si Consul. suprà de adopt.

L. III. PAVLVS. LIB. XIII. AD SABINVM.

RAESES, &c. *Habet interdum imperium & aduersus extra-neos homines, si quid in alium manu commiserint.* Ita emendauit Haloander. Nā antiquus Codex habebat, si quod malū cōmiserint. Quicquid sit, puto etsi nō manu, sed fraude aliqua, & dolo malo, aut etiā verbis (quādo verborū magnā vim esse, ad veneficia creditū est) & ad corrūpēdos animos aliaq; permultavalet, aut alio quoq; modo nocitū sit, posse prēsidē animaduertere, pppter generālē quā subiicit rōne.

L. VI. VLP. LIB. I. OPINIONVM.

LLICITAS, &c. §. VERITAS rerum erroribus gestorum non vitia tur, & ideo præses prouincia id sequatur, quod conuenit eum sequi ex fide eorum quæ probantur. Ponit Accursius in principio glossæ suæ, aliquot exempla ad sententiam iurisconsulti maximè pertinientia. Nam verus sensus est, debere Præsidem iudicando negotiorum veritatem sequi, non si quid perperam à partibus scriptum, dictum, gestum, aut factū sit, errorem ad calumniam, aut perniciem cuiusquam trahere atque arripere, sic tamen ut fides veri constet, quod probari, ad onus eius incumbere videtur, qui errorem subesse ac rem aliter atque gesta, scripta, aut dicta sit, se habere dicit. Sed quod idem Accur. hinc elicere conatur, non debere eum qui iurisdictioni præst, secundum conscientiam & religionem suam iudicare, sed secundum allegata & probata duntaxat, id nec recte elici nec vsquequa verum esse arbitror. Fuit enim alia mens iurisconsulti hoc loco, quam talem quæstionē diuidare, vt & Oldendorpius pridem animaduertit in Var. lectionibus. Nam magnam hac de re controversiam antiquitus fuisse etiam. Aul. Gell. ostendit, lib. XI. no. Et. att. c. II. Quod si hodie reuocata antiqua consuetudine, iurare debent iudices, se quod iustius existimauerint statuturos. l. rem non nouam. auth. seq. C. de iud. iam planum est non posse iudicem contra ea quæ ipse nouit iudicare. Ego quod in specie non absimili fecisse se idem Aul. Gel. scribit, facere debere quēlibet iudicē existimo, vt iuret sibi nō liquere. nā iudicādi necessitate etiā hodie, hoc dato iureiurādo, cū solui apparet, nisi ex integro sibi indulgeatur tēpus, quò melius cognoscere possit. l. si de meis. §. fi. de arb. l. Pom. de re iud. Neq; enim hoc casu tenebitur omnino absoluere, vt Acc. putauit dict. ll. & arg. §. cōmodū. inst. de interdi. Nā generaliter traditū est, facti quæstionē in potestate iudicatis esse, iuris verò autoritatē, ī potestate legis. l. ordine. infrā ad mu. l. j. ad s. c. Tur. quod nihil aliud significat, nisi iudicis arbitrio pmissum esse, quātā qbusq; pbationib⁹ fidē habeat, vt & alibi expressum est. l. eu quē. §. j. de iud. l. ii. de test. & ita accipere debem⁹, quoq; loco iudici aliqd ex aspectu pbari posse, relatu est. l. leadē. infrā de fer. l. minor xxv. an. adita. de mi. l. si irruptione. cō. di. Fatēdū tamē, si lege aut iure etiā de modo pbationū caueatur, debere iudicē id seq, qd' cōstitutū est, cū generaliter traditū sit, nō aliter debere iudicē iudicare quā quomo 40. dō legib⁹, aut morib⁹. pditū est. inst. de of. iu. ī prin. Quod si eius potestatis iudex sit, vt aliū iudicē dare possit, vel si pars à principe, aut à prētore id petat, dari aliū iudicē debere expeditū est gl. ma. ī c. j. de of. or. apud quē etiā testimonio prioris iudicis causa iſtrui poterit. c. dilecto. vbi casu s. de test. l. ob carmē. §. j. infrā de testi bus.

bus.Abb.in c.cùm à nobis.co.tit. Hodie Romæ iudices à Pontifice delegati etiam leuiore aliqua de causa sëpe iudicatu se soluunt , quod causam ad cancellariam remittere vulgo dicunt:neque enim æquum esse videtur,eum cogi iudicare,qui in talem aliquam perplexitatem incidisse se prætori , aut Principi suadere possit,quod ex dignitate,atque autoritate hominis non difficile accipiendum puto.arg.l.licet autem.cum duabus H.sequen.infrà.de arb.hoc etiam Corrasio placet.lib.1111.Miscell.cap. x x. Quòd si superior potestas , aut Princeps huic iudici parum fidei habeat,ideoque excusatione eius non accepta,iudicare eum cogere omnino perget,ancipiti loco in quo varie laboratum est,in c.pastoralis. §.quia verò.de offi.deleg.vbi Panor.nec appellari posse arbitror , si quidem iudicium iam receperit,quia prætor ex edicto suo perpetuo iudicare eum cogit.d.l.licet.& per tot.tit.infrà de arb.quo casu certi iuris est,appellacionem non dari,quamuis doctores nostri haçtenus haud satis hoc vel intellexerint,vel animaduerterint.l.fi.infrà de appella.recip.vel non.Si verò non receperit,appellationis auxilium vtique indulgendum esse. Quòd si in prosequenda applicationis causa,per iniuriam succubuerit,vt omnino iudicare necesse habeat:tunc(quando ex philosophorum præceptis potius omnia mala perpeti quam iniustum,aut indignū facere admonemur)magis secundum ea,quorum ipse certam scientiam habeat,iudicare ac pœnam æquo animo persoluere & sustinere,quam secundum ea quæ perperam acta sint,decernere oportere,Pa-normitano,& quibusdam aliis placuisse video.in d. §.quia verò.Sed ego à Pu-blij Africani exemplo discedendum non arbitror,quod refert Cicero,& probat in oratione pro Cluentio.Nam is,inquit,cùm esset censor & in Equitum censu C.Licinius sacerdos prodüsset clara voce,vt omnis concio audire possit,dixit se scire illum verbis conceptis peierasse,si quis contradicere vellit vſu-rum esse eum suo testimonio. Deinde cùm contra nemo diceret,iussit equum traducere.Itaque is cuius arbitrio & pop.Romanus & exteræ gentes conten-tæ esse consueuerant,ipse sua conscientia ad ignominiam alterius contentus non fuit.Haçtenus Cicero.Exemplum autem Africani etiam Pontificiis decre-tis approbatum videtur.ij.q.j. §.quando autem crimen. Huc subiungi posset illa questio,an Iudex apud quem causa agitur,supplere debeat etiam in facto,si quid omitti animaduerterit ab alterutra partium.nā in iure supplere eum posse admittunt omnes,sed in facto distingunt,an vt iudici notum sit,an vt priuato,vt sub priuati persona non possit,sub persona iudicis possit. Nos indifferenter & posse & debere iudicem etiam in facto sibi priuatim noto supplere existi-mamus:si quidem boni viri officio fungi velit,ne aliter contra religionem & conscientiam suam iudicare necesse habeat,nec vlo iure hoc prohiberi,quin-imò expressè preceptum esse.l.j.C.vt quæ des.ad.par.vbi dixi.l.eum quem. §.j.infrà de iud.hoc etiam Africani exemplo superius recitato conuenit,modò vt 40 cum ingenio & dignitate hoc faciat : & tam quod ipse admonuerit , quam quod partes dixerint , æquo animo & sine vlla differentia affectuve apud se discuti patiatur: nam aliter aduocati potius quam iudicis partes tene-re videretur, quod iuri publico non conuenit .l. quisquis. Codic. de po-stulationibus.

ILLICITA ministeria sub prætextu adiuuantiū militares viros procedētia, &c. Militares viros puto h̄ic appellari, cohortem exequitorum, quos vulgò birros vocamus, & ministeria illicita intelligi, quos illi secum ducerent, quasi pauciores exequutionem facere non possent: item exploratores & sicophantas, quibus ad concussiones faciendas quandoque vterentur, non inusitata etiam hodie in quibusdam Italæ vrbibus corruptela.

SIC VTI medico imputari euentus mortalitatis non debet: ita quod per imperitiam commisit, imputari ei debet, &c. Sed qua pœna punietur? Respon. olim puniebatur: vt scribit Paul.lib. v. sent. recep. his verbis, si ex eo medicamine, quod ad salutem hominis, vel ad remedium datum erat, homo perierit, is qui dede-
rit, si honestior fuerit, in insulam relegatur, humilior capite punitur. Hodie arbitrio Præsidis hoc relictum est, vt sequentia verba significant, quod iustius est
vt varie ex personis causisque & morborum generibus ac circumstantiis statuat. Hoc etiam in omnibus delictis obtinet, vbiunque specialis pœna legibus non est imposita, vt arbitrio præsidis pœna statuatur. l. prima. vbi Bartolus, de effract. §. primo.

§. QVI vniuersas prouincias regunt, ius gladij habent, & in metallum dan-
di eis potestas permis̄a est. Lege Valeria à Valerio Publicola primū lata. Hæc non lege Portia & Sempronius rogationibus antiquitus prohibitum fuit, ciues Romanos vinciri, verberari, necari, aut quocunque suppicio affici iniussu populi. Soli consuli permisum erat, vt coercere & in vincula publica duci iubere posset: non tamen vt in caput ciuiis iniussu populi liceret ei animaduertere. l. ij.
§. exactis deinde regibus. suprà de orig. iur. vbi Zafius. præsertim si ad populum prouocaretur. Nam de prouocantibus loquebatur lex publicolæ, vt Dionisius eam refit. lib. v. Roma. Antiq. Centuriatis autem comitiis de capite ciuiis apud populum agi oportuisse, & quis ordo iudicij eius esse consueuerit, scribit Cicerio in oratione ad Pontifices, pro domo sua. & Plutarchus in vita Gracchorum. Hinc actio illa nobilissima eiusdem Ciceronis, in C. Verrem, quæ inscribitur, de suppliciis, quæ scilicet ille in Siciliam Præturam gerens contra ius fasque de Ciuiis Romanis sumpsisset. Denique ipse Cicero non alio magis obiecto crimine in exilium pulsus est, quam quod ciues Romanos consul necari iussisset, quamquam decreto & consulto senatus id fecerat, sed indennatos necasse arguebatur, quod videlicet populus de his non iudicasset. Duravit hoc priuilegium Ciuium Rom. etiam in tempora Imperatorum. Nam in actis Apostolorum legitur, diuum Paulum tormenta, quæ sibi à Tribuno intentabantur, vitasse: cum Ciuem Romanum se esse dixisset, Tribunum etiā sibi timuisse, quod eum vinxisset. Tacitus lib. xiiii. Cum quidam more maiorum necandum reum censuisset, contradictem scribit, Carnificem & laqueum pridē abolita, & esse pœnas legibus constitutas, quibus sine iudicū sœvitia & temporum infamia, suppicia decernerentur. Hæc sunt frequentissima illa pœnarū genera potissimum sub primoribus illis Imperatoribus usurpata, aquæ & ignis interdictio, in insulā deportatio, in mettallū, vel in opus metalli damnatio, & vt quidam bestiis obiicerentur, quasi in fraudē legum recepta atq; introducta. Nam his pœ-

his pœnis damnati vitæ discrimen vtique adibant, carnifex tamen & gladius ac tormenta ab eorum corporibus abstinebantur, ea videlicet reuerētia, quod Ciues Rom. essent. Sed quemadmodum libera ciuitate nimium multis interdū grassantibus, vbi vel exemplo opus esse, vel trepidis rebus summo ac terrifico imperio contineri oportere animos videbatur, Dictatores creari moris fuit. Ilq; mos vt induceretur, præcipuam causam fuisse eandem legem Valeriam, Dionisius lib. v. scribit, vt essent qui fontes & citra populi autoritatem, etiam si tribuni appellaretur, aut ad populum prouocaretur, necare, & supplicium de his sumere possent, prout ex vsu Reipub. esse existimarent, id quod & iuris nostrī autores tradiderunt. l. iij. §. itaque dictatores. de orig. iur. l. j. de offic. præfect. præt. Alex. ab Alexan. lib. I I I I. gen. dierum. cap. x x I I . sic Imperatores postea quam vniuersi populi partes ac potestatem suscipere, hoc ipsum ius animaduertendi in caput ciuiis, aduersus præscripta legum, quibusdam specialiter tribuere instituerunt, præfecti vrbi, præfectis prætorio, legatis suis præsidibus provinciarum. Quia verò dictatores vti gladio consueuerant, gladiūmque ab his deferri, vel præferri eis moris fuit, præcipuum insigne eorum potestatis atque imperij, quod Cicero in oratione pro Cluentio significat, illis verbis. Non censorium stylum, cuius mucronem maiores nostri multis remedijis retuderunt, aquè posthac atque illum gladium dictatorium pertimescamus. Quanquam & fascibus vterentur, vt ostendit idem Dionis. lib. v. prope finem. & Liuius, lib. VIII. (Non enim idem erant gladius & secures, quæ fascibus inferebantur. I. aut damus. §. j. de pœnis. nec his assentior, qui non de gladio materiali, sed de intellectuali, vt vocant, Ciceronis verba accipienda existimant. Nam hoc modo vitiosa comparatio, seu translatio sine dubio facta esset.) Quia gladio inquam, dictatores vti consueuerant, ideo per antiquæ consuetudinis vestigia obseruatum est, vt quibus principes tantam hanc potestatem darent gladio eos præcipuo eius instrumento adcingerent. Inde cingulum dignitatis dictum videtur, qua voce nihil frequentius in iure nostro. Hunc cingendi gladij morem fuisse ad stolam seu cingulum militare alligati, in signum conferendæ potestatis, vt de capite militis iudicare quis posset, & in damnatum animaduertere, nec alij prætereà id facere licuisse, Dionis. quoque lib. L I I I . scribit. Significatur etiam duobus capitibus in iure nostro sub titu. de mil. test. l. Titius. & l. penul. quæ pri- dem Viglius agnouit. insti. de milita. testamento. in Rub. Idem ostendit scitum illud Traiani verbum à Plin. in Panygirico relatum. Ego quidem in me si omnium utilitas ita posceret, etiam præfecti manum armaui, &c. Et quod Dion scribit, in vita eiusdem Traiani, cum Tribunatum militum Suræ traderet, parazonium quo pro dignitate accingendus erat, nudum ei porrexisse, dixisseque, Hunc ensem accipe, quem pro me ita demum strinxeris, si iustè imperauero, sin contrà, eo in perniciem meam vtitor. Nam & tribunis militum ac præfetis classium & aliarum ius gladij dabatur: vt militaria delicta coercere possent, & quidem hoc intererat, quod ab his prouocatio non erat, ab alijs erat: vt significat Paulus lib. v. sentent. recept. titu. x x v i I . & Cicero de legibus, tabula II. post princi. Hodie quicunque exercitum acceperunt, eosdem & ius animaduertendi in milites caligatos habere voluit. Iustinianus ex responso Venulei,

I.solent.in fin.aliàs. §.de militibus.de cust.& exhib.reor. nec appellatio aduersus horū sentētias interdicta videtur,nisi seditionem fecerint.l.si quis filio. §.quod tamen.de iniust.rup.l.cōstitutiones.de appell. Extat apud Cassiodorum.lib.vii. variarum formula comitiuæ prouinciæ , hoc est,vt ego interpretor,regiminis, aut administrationis prouinciæ,qua ipso quoque quibus ea comitua daretur, gladio armari atque instrui memorat.Hinc etiam nunc mos antiquus durat,vt maioribus his magistratibus ensis preferatur,velut Romæ Senatori Capitolino. (Is & morem & nomen hoc à præfecto prætoris duxisse videtur.Præfectū enim prætorio,qui Romæ erat Senatorem populo,Gotticis illis temporibus dictum fuisse suprà annotauimus.) Præfertur gladius etiam prætoribus,quos potestates vocant,in omnibus ferè illustrioribus Italiæ ciuitatibus. Hinc ergo factum,vt ius gladij dicatur,potestas animaduertendi hîc.& lib.i x.Cod.Theodosiani.tit. x x x i.consti.j.Et honores iuris gladij,quibus hæc potestas accederet,Lampridio in Seuero. Haec tenus de verbi ratione.Nūc de re ipsa dicamus.Gladij potestatem ego sic accipiendam puto:vt Magistratus aliquem necare possit,lictoris,aut Carnificis manu adhibita.Si hoc facere non possit,nec merū Imperium, nec ius gladij habere hunc interpretor:huic autem potestati,corporales poenas quæ vitam non adimunt,sic inesse,vt species suo generi.qua de re suo loco plenius differā,in.l.imperiū.infrà de iur.om.iu.Hæc potestas præsidibus prouinciarum datur.Inferioribus autē magistratibus non cōpetit,sed superioribus quoq; concessā est,veluti præfectis.arg.l.si quis fortè. §.fin.de pœn.l.saccularij. §.sunt præterea.de extraord.crim.l.iiij.de crim.stell.l.si quid erit.suprà de offic.procons.l.j.de offic.præf.vrb. Nam ferè aut de præside,seu proconsule,aut de præfecto agi animaduertas,vbicunque de intelligenda pœna corporali tractatur. Non sola autem traditione gladij materialis , hæc potestas conferebatur,sed & scripta principum mandata præsidibus dabantur,quibus hoc ius gladij specialiter eis concedebatur.arg.l.iiij.supra eod.l.mādatis.infrà de pœn.l.annonam.de extraord.crim. Hæc mandata posteā perpetua esse cœperunt,& pro legibus recepta sunt.arg.l. diuus. vers.sed &.infrà de cust. & exhib.reor.Ideò passim apud Iureconsultos veteres sic referuntur,vt habentia vim principalium constitutio num. Hodie etiam nouella Iustiniani cōstitutione, quam Haloander inscribit: præcepta præsidum, olim De mandatis principum.titulus erat. §.deinde verò. specialiter hoc exprimitur,vt præsides supplicia secundum leges inferant.Nam legibus compluribus suppliciorum poenas delinquētibus proponi necesse fuit, antiquissimarum legum tenore neglecto,ne aliter nunquam contra facinorosos exemplum ederetur,cùm omnes imperio subiecti ciues se Romanos esse dicere possent.Quibus autem casibus certa pœna criminis à lege non imponitur ipsorum magistratum arbitrio,causa cognita statui posse descriptum est.l.j. §. idcirco.de effracto.vbi Bart.Antiquitus quoq; dum Respub.viguit,imperium nominatim plerunque decernebatur.Inde frequentissima illa loquendi genera imperium,aut prouinciam cum imperio decernere,aut obtainere. Proconsulē cum imperio profici, sine imperio rem militarem administrari non posse.Speciali enim Senatusconsulto,aut lege imperium dabatur. Ea propter dixisse videtur Papinianus,imperium quod lege datur,&c.l.j. §.verius,infra tit. III.

Cassiodorus quoq; loco superius citato. Vide quo iudicio fueris euectus, quando alijs vigorem fascium, videamus esse creditum, tibi autem ab ipsis legibus ferrum constet esse porrectum. tum lib. i. epistola altera ad Senatum, qua præfecturam vrbis Arthemidoro datam scribitur. Quanquam, inquit, præfecturæ vrbanae hanc potestatem dederint leges, nos tamē specialiter delegauimus &c. Loquitur de potestate animaduertēdi. Nam leges quæ de singulis proconsulibus antiquitus fierēt, posteā de omnibus præsidibus perpetuō sancitæ sunt principibus mandatis, aut constitutionibus. Ex his constare arbitror, quod dicitur, præsides habere ius gladij, exaudiendum esse specialiter mā datum legibus, aut 10 principalibus constitutionibus, vel senatusconsultis, quòd ad illos attinet, qui à Senatu mitti consueuerāt, qui propriè proconsules dicebantur. Specialiter mandatum intelligo præsidibus omnibus perpetuō atque in vniuersum, ad differentiam inferiorum magistratum, vt puta, municipalium. Item aliorum qui præsidibus fortè in prouincijs dignitate, aut administratione pares essent, veluti procurator Cælaris. Nostra interpretatio antiquorum omnium sententiæ conuenit, qui in l. j. infrā de offi. eius. specialiter mandari consueuisse merum imperium tacito quodam consensu admiserunt, & verbum specialiter, sic accipendum esse dixerunt, tanquam in priuilegium & signum cuiusdam præeminentiæ ac iuris præcellentí. Quanquam non satis certa ratione, vt sic dicerem, modi fuerint. Illud quoque his consequens, vt Lotharij opinionem quam Alciatus lib. ii. parad. c. vj. probat, dum merum imperium soli principi competere existimat, veram non esse dicamus. Quinimo secundum Allonis sententiam quam communiter ferè omnes hactenus sequuti sunt, etiam quibusdam magistratis merum imperium competere & eorum proprium esse credamus. arg. l. cognitio. §. cùm propriam. de offi. eius. l. more. de iur. om. iud. specialiter tamen tributum. Enim uero quatenus magistratum creandorum cura ad principem spectat, hactenus ab eo magistratum accipiendo etiam imperium & illius exercitationem accipere videntur. Hoc vno intuitu Lotharij opinio defendi potest. Alter haud quaquam eam esse veram arbitror.

30 L. X. HERMOGENIANVS. LIB. II. IVRIS EPITOMARVM.

X OMNIBVS &c. Annotat hīc Accursius quod & suprà admonuit, in l. illicitas. §. qui vniuersas. quanuis generaliter tradatur, præsidem in prouincia sua agere omnia quæ omnes Romæ magistratus poslunt: non tamen permitti ei in insulam deportare, quod tamē præfecto vrbis facere licet, ex speciali indulto, quod epistola diui Seueri ad Fabium Silonem continebatur. l. inter poenas. de interd. & releg. Huius rei rationem illam esse putat, quod in generali concessione & translatione facultatum, non veniat speciale priuilegium, quod quis habuit. 40 Ego an verisimiliter princeps & tale priuilegium concessurus fuerit, dispicendum censeo. arg. l. obligatione. cum ibi nota. de pign. Quod autem ad hunc locum attinet, nec lege villa hoc cautum fuisse ut exequatis priuilegijs ac potestate præsides haberent tantam facultatem in prouincijs, quantam in vrbe magistratus, nec responsis de hac materia loquentibus hic & l. si aliquam. §. fina. &

I.seq.suprà de offic.procons.& d.s qui vniuersas.hoc expressum puto, sed illud dunt iuxat nihil esse in prouincia quod non per præsidē expediatur. Quare cùm præfectus prætorio legem condere possit.l.formam.C.de offic.præfecti præto. nec à sententijs eius appelleatur.Cùm consules XII.fascibus vtentur, alij alia insig-
nia habeant, nemo captatis verbis hæc eadem præsidibus competere rectè di-
xerit. Quippe sine his administrare & regere prouincias rectè possunt. Sontes
quoque meritis pœnis & citra deportationis miseriam posse affici nemo dubi-
tat.l.capitalium. cum seq.infrà de pœnis.

L. XV. MARCIA. LIB. I. DE IUDICIIS PUBLICIS.

LLVD OBSERVANDVM EST, NE QVI PROVINCIAM REGIT,
fines eius excedat, nisi voti soluendi causa, dum tamen abnoctare ei non
liceat. Idē ferè statuerunt Arcadius & Honorarius.l.nullus.C.de offi.
rect.pro. Sed videbatur his aduersari cōstitutio lib. XII.C.sub tit.de
dignitatibus, qua clarissimis & spectabilibus vniuersis etiā sine comeatu ad ge-
nitale solū proficisci, & vbi voluerint cōmorandi facultas permittitur. Nam
spectabiles & clarissimos etiā præfectos & præsides prouinciarū his temporibus
appellari ostendimus, propterea nos eam constitutionē de his spectabilibus, &
clarissimis interpretandā duximus, qui nō gerunt administrationē.l.clarissimis.
&l.fin.C.de dig.vel certè clarissimorum appellatione, ibi significari Senatores,
quos Augustus Italia excedere prohibuerat:vt Dion scribit, lib. LII.in fi. idque
etiā suo tempore obseruatum affirmat. Per spectabiles autē designari Equites
Rom.de quibus eadem ratione fortasse dubitatū erat. Hæc de his qui discedūt
animo redeundi. Quòd si præses, aut proconsul de prouincia excederet, non re-
uersurus principe inconsulto:lege Iul.maiestatis sine dubio teneretur. Videatur
enim decreuisse imperium pop.Ro.l.ij.ad leg.Iul.ma. Conuenit cū hoc respōlo
& quod apud Aulum Gellium legitur. Tribunis plebis vrbe egredi nō licuisse.
Sanè quod Accur.subdit, videri hodie præsidem voti soluendi causa etiā abno-
ctare posse, quòd generaliter in sacris literis scriptū sit. Vouete & reddite domi-
no Deo vestro. Sacras autē literas in his quæ ad religionem pertinent, leges no-
stræ sequi nō dedignantur. aut vt clerici apud prop.episcop.S.fi. Evidē non ar-
bitror admittēdum esse, præsertim si votum posteā suscepsum est, quām prouin-
ciam regendam acceperit. Non enim posse anterius susceptæ obligationi nec
per votum quidem præiudicare.arg.not.per Host.in summa,tit.de voto. S.quis
vouere possit.vers.sed nunquid.Ac ne id quidem arbitror, & si anteā vouisse se
dicat, tali cōmento rectè eum se excusaturum:cūm non ideo minus principem
consulere potuerit, vel solutionis voti dilationem à pontifice impetrare.c.non
est voti, extra de voto. Nam Seruator noster ea quæ sunt Cæsar, Cæsari reddi
vult, nec ad soluendam venisse se, sed ad implēdam legem professus est. Quare
nihil exemplo perniciosum sub prætextu religionis permitti debet.

L. XVI. MACER LIB. I. DE OFFIC. PRAESID.

ENATVS CONSULTO, &c. Aut sisti exhiberīve satisfacto promitta-
tur. Sisti accipe eum, qui iniuriam, vel furtū fecerit, exhiberi rem quæ
ablata esse dicetur.

L. XVII. CELSVS LIB. III. DIGESTORVM.

SI FORTE, &c. Probatur h̄ic proconsulem postquā ei successum est in prouincia, non habere voluntariā iurisdictionē, quamuis insignia imperij retineat, quicquid Accur. contradicat, in l. fi. suprā titu. II.

L. XIX. CALLISTRATVS LIB. I. DE COGNITIONIBVS.

BSERVANDVM, &c. ID ENIM non est constantis & recti iudicis, cuius animi motum & vultus detegit. Quæstionis antiquæ fuit, an iudicē cognoscendo indicia, quædam motus & sensus sui facere cōueniat, an cōtra nunquā significare quid sentiat, ne si aliter faciat, quandoq; fluctuare videatur, & s̄epius mutare sententiā necesse habeat. quod indecorum putant: vt scribit Aulus Gell. lib. xiiii. c. ij. Videtur eam quæstionē temperamēto quodā Calistratus hoc loco decidere. Hodie Romæ & ferè ubique per Italiam iudices hæc tenus consueuerunt exprimere sensus suos, vt litigatores difficultibus ijs, quæ eorū animos suspensos tenent, occurrant, & certiorē iuris dispositionem suggerāt atque aperiant: quod probabile esse videtur. arg. i. iudices. C. de iudi. si non modò leuibus de causis s̄epius quām par est hæsitarent, dum vel imperitia turbantur, vel studiorū laborem vitant. Id litigatoriis dispendium, causidicis & aduocatis emolumentum præstat.

L. XX. PAPINIANVS LIB. I. RESPONSORVM.

LEGATVS CAESARIS, VEL PRAESES, VEL CORRECTOR PROUINCIA abdicando se nō amittit imperiū. Olim legebatur legatus Cæsar is, id est, præses, vel corrector &c. nec hoc loco solū sed & substitut. de accusatio. l. hos accusare. in prin. Id an recte mutatum sit, ex Pandectis Florentinis iudicandū est. Correctorū autē mētio etiā ex Hermogeniano paulò antē facta est. l. de omnibus. suprā eo. ti. Et Correctores eos propriè dici, qui habēt id officium in Italia, quod præsides in prouincijs Accursius admonet. Alij singularum Italiæ ciuitatū propriè Correctores dici exaudiunt, sed hoc loco correctorē prouincia dici vides. Nec sanè vlo loco legi, Correctores Italiæ ciuitatibus ab Imperatoribus datos: quāvis Exarchas & Duces in Italiā olim missos legamus, sed hi velut præsides regionū erant. Hodie tamē singulas ciuitates quæ proprium regimen & territorium habent, pro singulis prouincijs accipi, nō dubium est. glo. in l. fi. C. de præf. long. temp. Ratio huius responsi ex Vlpiano relata esse videtur, sub tit. de offic. consl. l. meminisse. Quod scilicet usq; in aduentum successoris omnia debet proconsul agere: quinimò lege Iulia iustitiae tenetur, qui inconsulto principe se abdicans imperium popu. Rom. deferit. l. iij. prope fin. infrā ad leg. Iul. ma. Sed an Magistratus Romæ abdicando se, amittant imperium, quæri potest. Et cùm ratio huius rei cesseret, quia scilicet Senatus, vel Imperator alium statim subrogare possunt, nec periculum est, vt Republica interim detrimentum capiat, puto hunc amittere imperium, sic videor legisse in multis locis, quosdam Romæ, dum libera fuit Ciuitas, semper prout cuique libitum fuit magistratu se abdicasse. Liuius libro quinto, Valerius curia egressus dictatura se abdicavit. Cicero de diuinatio. At Tiberij Gracchi literis, Scipio & Figulus, quod Augures eas indicassent, vitio creatos esse, magistratus se abdicauerunt. Nam certe eo est ingenio Papinianus, vt non

sine causa de legato Cæsar, aut præside prouinciæ loquutus sit, non in vniuersum de omnibus magistratibus. Quod si principem, aut Senatum ab urbe ab fuisse proponeretur, si modò Senatus vñquam abesse dici potest, vt puta, cum latinarum causa creato præfecto, omnes in montem Albanum concedebant, contrarium respondendum existimat. Veruntamen siue resignatio imperij in manu principis, aut Senatus fieri debeat, siue alio quocunque modo facta valeat, vt imperium admittat is qui se abdicat, non rectè videtur Iacobus Butrig. hoc responsum inducere aduersus donationem vrbis Romæ Pontifici maximo à Constantino factam. Non enim Constantinus donando urbem Romanam abdicabat à se imperium, sed vnius vrbis dictionem dumtaxat, quæ particularis alienatio, saluo in ceteris vrbibus & prouincijs Romano imperio, cur fieri non potuerit? non secus ac si quælibet alia vrbis ab Imperatore donata decederet. Nam & ratio suprascripta in hac donatione cessat, cum imperiū in suspenso non remanserit, sed in Rom. Pont. illico translatum fuerit. Enim uero cum quæritur an Imperator res ad Rom. imperium pertinet, alienare possit de rebus soli expedita quæstio est. l. cum multa. vbi notant omnes. C. de bon. quæ liber. posse scilicet Imperatorem eas in quem velit conferre: sic denique Imperator Iustinianus Constantinopolitanæ & alijs ecclesijs permultas possessiones & prædia donauit. Sic post eum & ante eum alij fecerunt. Sed & si regno aliquo iure belli potitus sit, non videtur prohiberi id alienare, antequam in prouinciac formam redactum sit. Nam Augustum Cæsarem hoc interdum fecisse legimus, apud Suet. in Augu. cap. xlviii. Ceterum si ditionis antiquæ populi Romi. prouincias, aut ciuitates alteri subiucere velit, vt Imperator Constantinus urbem ipsam Syluestro Papæ donasse dicitur, cuius donationis exemplum, verum an falso Albericus refert, in l. j. ff. de offi. præf. vrb. non putat Iacobus Butrig. Imperatori hoc facere licuisse, arg. huius responsi, debuisse enim si imperij, vel partis alicuius administrandæ eum pœnitiebat, populo Romano, à quo acciperat, id restituere, non aut alteri tradere, aut illius quasi vacuam & desertam possessionem relinquere. Nam & Cicero ad Quin. fratrem Cæsarem, vel mortuum reprehendit, ob talem causam: Minuebat, inquit, vestigalia, donabat ciuitates ex commetario &c. Ego ad ea quæ suprà dixi, illud quoq; considerandum arbitror, non ex toto similem hac in re præsidis & Imperatoris causam esse. Præsidem enim præfinitam & quasi præcariam potestatem habere, prouinciam vt regat atque administret: res vero principis, aut fisci, quarum ad procuratorem Cæsar, administratio & cura pertinet, ne attingat quidem. l. nec quicquam in princip. suprà de offic. proconf. At Imperator propriam & perpetuam atque, vt videtur, infinitam potestatem habet, quantam scilicet vniuersus populus: cum enim lege Regia omnis potestas populi in ipsum translata esse intelligatur. lege prima. vbi dixi suprà de constitutio. princip. consequens est, vt omnia facere possit, quæcunque vniuersus populus vñquam potuit. Non dubium autem est, quin populus tale aliquid facere potuerit. Præterea siue populus Romanus, lege illa potestatē omnem perpetuò ab se abdicasse intelligitur: certè nihil post hac eius interfuit, siue solam duntaxat procurationem & administrationem, quod verius est, cur quemadmodum nationes & gentes ciuitate Romana do-

nando

nando participes imperij facere superioribus Imperatoribus licuit.l.in orbe.su-
prà de statu hominum.non sic vrbem , aut prouinciam vnam alienare potuit
Constantinus? Quid enim interest rem meam alteri communicem,an pro con-
currenti quantitate donem,aut alio quo quis titulo tradam:l.j.& ij.infra pro soc.
Quòd si ita planè res est,vt post legem regiam imperij ius penes populum ni-
hilominus remanserit,nulla iam relinquitur dubitatio,si quis id quoque equus
iudex inspiciat , quod eam vrbis Romæ donationem diuturnus quoque non
solùm populi Roma.con sensus,hoc est,totius Italiæ & Occidentalium populo-
rum,qui tam sub Imperio Romano erant,verùm etiam Imperatorum om-
nium qui post Constantimum fuerunt,tacitus consensus atque expressa quo-
rundam approbatio confirmauerit:vt ex historijs rectè memorat Idem Alber.
in rub.ante procem.Digest.Illud potius dubitari conuenit,num creandi Impe-
ratoris ius Romanus Pontifex ad Germanos transferre,seu certè eorum princi-
pibus delegare potuerit. Sed hoc quoque ratione illa defendi potest,quia vni-
uersus populus,& quod reliquum erat Romani orbis Pontificum,arbitrio ac fi-
dei & potestati tūc se commiserant,atque etiam decretum & legem illam diu-
turno ac tacito consensu posteà approbauerunt. Ex his apparet,non solùm di-
uino iure,quo maximè Pontifices nituntur,verùm etiam humanis constitutio-
nibus & legum nostrarum placitis,Romanorum Pontificum causam defendi,
vt etiam ab eorum nutu pendeant Imperatores. Hæc de alienationibus quas
antiqui Imperatores fecerunt,in vniuersum dicta sint. Hodie non viderentur
Imperatores citra periurij reatum , quicquam ex pertinentibus ad imperium
alienare posse , cùm id nunquam se facturos , electi statim iurare & conceptis
verbis obligare se soleant. Reliqua ad hunc locum pertinentia , quæ nobis in
mentem venire potuerint,superius scripsimus,in l.non ambiguitur.de legibus.
& in l.j.de const.princip.

DE OFFICIO PROCONSULIS CÆSAR-
is vel rationalis. TITVLVS XIX.

30 L. I. VLP. LIB. XVI. AD EDICTVM.

VAE ACTA GESTA QVE SVNT A PROCVRATORE
Cæsar is, sic ab eo comprobantur, atque si à Cæsare gesta essent. Pri-
mus Imperator Claudius tantam hanc potestatem procurato-
ribus suis dedit, vt scribit Tacitus, lib. xii.ann. Eodem anno
sæpius audita vox Principis, parem vim rerum habēdam à pro-
curatoribus suis iudicaturum, ac si ipse statuisset , ac ne fortuito prolapsus vi-
deretur , Senatus quoque consulto cautam plenius quam anteā , & vberius.
Et paulò pòst, præualida nomina referre , nihil attinuerit,cùm Claudius liber-
atos quos rei familiari præfecerat , sibique & legibus adæquarit. Quæ verba
ideò referre placuit , quoniam originem ac potestatem procuratorum Cæsa-
ris mirè indicant. Videntur autem Imperatores,non in singulis modò prouin-
cijs , sed Romæ quoque complures interdum habuisse diuersarum veluti ne-
gotiationum procuratores. Qui & Curatores simpliciter appellabantur:

vt curatores hæreditatum,Curatores ad bona damnatorum,quorum mentionem in antiquis inscriptionibus vidimus. Dicitur procurator Cæsaris etiam rationalis,& Comes rerum priuatarum,sacri palatij sacrique patrimonij.rub.hic & C.de offic.com.rerum priu.sac.pal.sac.patr.per totum sit. Appellatur & fiscus & disp̄sator,& Actor rerum Cæsaris,l.j.C.si aduer.fisc.l.si fiscus.de iure fis. Præsides verò prouinciarum non solum admonentur,in l.nec quicquam. §.j.su præ titu.ii.sed videntur etiam tam ipsi quàm vrbani magistratus interminatio-ne grauis pœnæ.l.ijj.C.eod.titu.de offic.com.re.priu.abstinere cognitionem ac nec tuitionem quidem adhibere causis fiscalibus. Nam inter fiscum & priuatos cognoscit procurator Cæsaris adiuncto(ut putant)præside prouinciaæ, ac 10 præsente aduocato fisci.l.j.vbi not.C.si aduer.fisc.sed ego præsidem interuenire oportere non existimo,nisi certo casu ,cùm scilicet in integrum restitutio aduersus fiscum postulatur.d.l.ij.argu.l.fin.C.vbi & apud quem. Cuius rei spe-cialis illa est ratio,quòd in integrum restituere magis imperij,quàm iurisdictionis est,dicta.l.fina. Non enim imperium habet procurator Cæsaris, sed iurisdictionem tantùm. Quare nec multā irrogare potest,l.ij.C.de modo mult.Ideò eam rem apud præsidem tractari oportuit. Cura & tractatio pecuniae publicæ, antiquitus ad Quæstores pertinebat,quos magistratus secum in prouincias du-cebant. Horum in locum procuratores posteà ab Imperatoribus obti-nuit. Hi præsidibus & rectoribus prouinciarum salario ab Imperatoribus con-20 stituta soluebant.Ea cuiusmodi esse cōsueuerint,indicant Epistolæ frequentes in vita quorundam Imperatorum. Ipsi tamen procuratores Cæsaris, quando-que etiam prouinciam regendam accipiebant. Atque hi procuratores ,vice præsidum age ntes,in iure appellantur.l.j.C.de ped.iud.l.ijj.vbi causæ fiscales.

L. II. PAVL. LIB. V. SENTENTIARVM.

QUOD SI EA BONA,&c. Vide Augustinum qui eximiè hoc caput ex Thussis libris corrigit & declarat.lib.iii.emend.cap.vi.

L III. CALLISTRATVS. LIB. VI. DE COGNITIONIBVS. 30

VRATORES CAESARIS IUS DEPORTANDI NON HA-bent:quia huius pœnæ constituendæ ius non habent. Pœnæ consti-tuendæ ius accipere oportet , pro facultate insulæ assignandæ. Id enim hoc loco significat pœnam constituere.arg.l.j.in prin-cip.infra quando appallandum sit. Alioquin idem frustra re-petere videretur. Accur.enim proptereà interpretatus est, quia pœnæ consti-tuendæ ius non habent,id significare,quia denegatum hoc eis est.Sed violenta est hæc interpretatio,& melius conuenit quod nos existimamus. Nam insu-lum assignare, nec præfectus quidem vrbis potest , quanuis deportandi ius ei concessum sit. Sed vt à principe assignetur,expectare debet.l.j. §.relegandi.su-præ de offic.præfect.vrb. Quare apparet generalissimam esse hanc rationem, atque omnino latiorem quàm si dixisset,quia ius deportandi non habet. 40

Dedisse hunc iuridicum Alexandrinis Caium Cæfarem, significat Spartia-nus in Seuero his verbis. Deinde Alexandrinis,ius Buleutarum dedit, qui sine publico

publico consilio, ita ut sub Regibus antè viuebant, uno iudice contenti, quem Cæsar dedisset, quo loco Egnatius Buleutas, seruatores interpretatur, sed magis proprium erat, decuriones. Latinè enim ordinem ipsum Bulem, & Buleutas, decuriones dicimus, vt ex Plinij ad Traianum epistolis cognosci potest. Huic iuridico, & si qui alij per Aegyptum anteà iudices constituti erant, Praefectum Augustalem quodammodo superintendisse puto. Nam quia nunquam in prouinciae formam Aegyptus redacta fuerat (vt prædiximus) maioris dignitatis hi iudices habiti erant, quam ut Praefectus ex toto subiectos eos haberet: erant enim omnes Equestris ordinis ex quo ordine & Praefectus ipse, vt supra ostendimus, rub.de off.præf.Aug. Propterè factum vt eorum delicta examinandi, & super his, quæ comperisset, duntaxat referendi, non etiam amouendi, vel puniendi eos Praefectus Augustalis potestatem nactus sit. l.ij. C. de off. Praef. Aug. Quamuis praefecti alij, vtputa orientis, aut Illyrici, plenam cognitionem de ordinariis iudicibus sub se constitutis habeant. l. penul. C. de offi. præf. Præt. Orien. Antiquitus enim ducta consuetudo eximij iuris hos Aegyptiacos iudices fecisse videtur, atque eius consuetudinis specialis ratio hæc fuisse, quam diximus, quicquid Accursius & cæteri commententur. glos. in d.l.ij. & l. illicitas. §. qui vniuerſas. supra de offic.præf.vbi doct.

20 DE OFFICIIS CIVI MANDATA EST IV-
RIS DICTIO. TIT. XXI.

DIFFERENTIAM inter hanc Rubricam & illam quæ lib. i. Codicis inscribitur, *De officio eius qui vicem alicuius Iudicis, vel Praefidis obtinet.* Illam verisimilam arbitror, quod sub illo titulo tractatur de eo qui pro tempore in prouinciam missus est ab Imperatore, vel alicui tribunali, aut iurisdictioni præpositus, non ut ipse, vel Praeses eius prouinciae sit, vel magistratum gerat, sed ut pro tempore, ac velut aliud agens illo munere fungatur, donec proprium Praesidem, vel magistratum Imperator creauerit. Exempli causa Procurator Cesaris, defuncto vel remoto Praeside prouinciae, vel omnino in eius defectum. Nam his sæpen numero ut & vice Praesidum in prouinciis agerent, mandabatur. l.j.C. de ped. iud. l.ij. C. vbi cau. fisca. Nonnunquam etiam Romæ constitui visitatum, qui vice praefecti Praetorio ageret. l.j. §. à Praefectis. de leg. ij. Praefecto forte diem functo, vel finito eius magistratu, dum princeps de alio constituendo maturius deliberaret. Sub hoc autem titulo de his agitur, qui aliis gerentibus magistratum, atque etiam præsentibus in prouincia, vel in ciuitate, ipsi eorum iurisdictionem exercent. Titulus in Codice etsi non omnino ad verbum huic consimilis, tamen sub quo eadem quæ sub hoc nostro materia tractatur: ille est lib. IIII. qui pro sua iurisdictione iudices dare dariue possunt. Nam vnicula sub illo titulo constitutione non aliud agitur, nisi ut hoc doceamus, neminem qui non propriam iurisdictionem habeat, hoc est, cui ab alio mandata sit iurisdiction, causas alij delegare posse, nisi à Principe Iudex datus fuerit, quamvis interpres vulgo alia quedam in illius constitutionis interpretatione commenti sint.

L. I. PAPINIANVS LIB. I. QVAESTIONVM.

V A E C V N Q V E S P E C I A L I T E R L E G E , V E L
Senatus consulto, vel constitutione Principum tribuuntur: manda-
ta iurisdictione non transferuntur. Videntur ferè omnes existi-
misse, Papinianum his verbis idem significare voluisse, quod
alibi relatum est. Neminem posse merum imperium, hoc est,
gladij potestatem sibi concessam in alterum transferre. l. solent. in principio.
suprà de officio Proconsul. nemo potest. infrà de regulis iuris. Et quærenti mi-
hi cur, & an omnino specialiter hanc ipsam gladij potestatem lege, Senatus-
consulto, aut constitutione Principum tribui necesse fuerit, veniebat in men- 10
tem, quod antiquitus in caput Ciuis Romani iniussu populi, animaduerti non
liceret. l. secunda. §. initio. suprà de origine iuris. vt superiore libro plenius ad-
monuimus, in l. illicitas. §. qui vniuersas. de officio Præsidis. Idcirco euenire po-
tuisse, vt de singulis, singulorum commissis, vbi cunque de capite ciuis agen- 20
*dum esset, aut ad populum diem dici, & cum populo agi, aut si speciales iudi-
cies constituere visum foret, speciales leges ferri necesse fuerit, quibus tum
*alios iudices, tum in primis eum qui quæsitor, hoc est, quæstionis iudex ap-
pellabatur, creari, & iudicio certam formam dari mos erat, donec P. Corn. Syl- 30
la primò, deinde Pompeius, & Cæsar publicorum iudiciorum quæstiones,
vt aduersus quemlibet statæ ac perpetuæ essent, constituere. l. ij. §. deinde
*Cornelius. suprà de origine iur. Haec tenus opinionem meam etiam Duare-*²⁰
no probari animaduertebam, cap. LIII. Anniuers. disputat. Quemadmo-
dùm verò in ciuilibus causis nemo sine certa actione experiri potest, quin-
etiam qua quisque actione agere velit, nominatim edere debet. l. prima. in-
frà de edendo. Sic in criminibus quoque æquum visum esse reputabam, ne-
ninem sine certa lege damnari. l. aliud. l. si qua poena. infrà, de verborum
significatio. vnde frequens illa loquendi formula, hac, vel illa lege reum
facere. l. hos accusare. §. omnibus. de accusationibus. l. Senatus. de public. iu-
dic. Ea propter vt singulis atrocioribus criminibus puniendis, singulæ pu- 40
blicorum iudiciorum leges proditæ ac fixæ essent, obseruatum existima-
*bam, veluti Iulia contra adulteros, Pompeia contra parricidas, Fabia con-
tra plagiarios. Harum in singulis non solum de poena, verùm etiam de iu-
dicibus, ac magistratibus, qui cuiusque legis exercitationi quæstionique
præessent, ac deinceps comperto crimine animaduerti iuberent, cautum
fuisse, verisimile mihi fiebat. argumento dictæ l. aliud. in fine. Cæterùm
*cùm multæ aliæ iuris partes sint, ideò ferè aliqua earum, quæ hic memo-
rantur, contigisse videbatur, vt delicta coercerentur, quòd aliæ iuris spe- 50
*cies ad eam rem minus efficaces essent. Nam Prætoris officium, iurisdi-
ctioni & causarum ciuilium disceptationi proprio munere incendebat. Ideò
nullum Prætoris edictum de crimine publici iudicij, vel ad publicam vin-
*dictam principaliter pertinens relatum inuenias. Multò minus prudentum re-
sponsis sanciri hæc poterant. Plebiscita autem de criminibus puniendis fie- 60
*ri non contingebat, propterea quòd plebs licentiaæ suæ tenax, potius ad-
uersaria iis qui hæc ferre voluissent, quam faatrix erat. Nam per hæc quasi
*tela********

tela quædam in se se ac mucrones & seruitutem parari sibi existimabant: ob id non à Tribunis qui plebi se placere studebant, ideoque ferentibus potius intercedebant, sed à Senatu, Consulibus, Dictatoribus, postremò ab Imperatoribus ipsis statuta hæc fuisse animaduertere est. Porrò quia de singulis grauioribus criminibus, ut diximus, aut sunt, aut esse debent certæ leges, quæ facinorosos teneant. dicta l. si qua. verbo, singulorum criminum. de verborum significationibus. Idcirco bona ratione effici putabam, ut de singulis generibus criminum, quæ mero imperio coerceri oportet, speciales leges existere & consequenter singulas huiusmodi quæstiones atque exercitationes, 10 specialiter aliquibus iudicibus tributas esse intelligere deberemus, arguento dictæ legis, aliud. in fine. Sed plenius & maturius reputanti mihi verius esse appareat, nec omnibus publicorum iudiciorum quæstionibus exercendis merum imperium necessarium fuisse, veram his duntaxat quibus, aut vita adimitur, aut corporalis cruciatus infertur, nec Papinianum tam angustam definitionem alienis, ac parùm propriis verbis tradere voluisse, sed generaliorem quandam iuris constitutionem & regulam iudicare, qua effici possit, ut & alia sint, quæ à magistratibus mandari non liceat, quamuis non meri imperij sint, sed vel misti tantum, vel simplicis iurisdictionis, vel certè, neque iurisdictionis sint, neque imperij. Quando & huiusmodi quædam 20 esse memorantur, veluti tutoris datio. l. muto. §. tutoris. de tutoribus. Præterea nec illud verum est, de singulis singulorum capitalibus delictis antiquitus necessarias fuisse leges, quinimò sacratis legibus duodecim tabulis prohibitum erat. Priuilegia irrogari, quod nihil aliud significat, quam de singulis leges ferri, ut Cicero ostendit, in Orationibus ad Pontif. pro domo sua, Et in Oratione pro Milone. Cæterum paulò nobilioribus ciuibus dies ferè ad populum dicebatur. De his populis iudicabat, & populi suffragiis res tota transigebatur. Generaliter autem quod ad cæteros obscuriores, fures forte, aut effractores nocturnos ac latrones, aliosque ex infima plebe homines attineret, primò Quæstores parricidij fuerunt, qui à populo constituebantur, ut capitalibus rebus præfessent, quorum etiam legem duodecim tabularum meminisse Pomponius ait, suprà de origine iuris. l. secunda. §. & 30 quia. Hos verisimile est & de capite, tanquam ordinarios iudices iudicasse, & animaduerti in damnatos iussisse, si quibus legibus poena mortis proposita erat. Nam quibusdam fuisse argumento illud est, quod posterioribus temporibus velut adagio usurpatum est, more maiorum in aliquem animaduertere, pro eo quod est, Carnificis manu statim necare, & de saxo deiici solitos fuisse constat damnatos quosdam. Deinde creatis Prætoribus, videntur creari desuisse Quæstores parricidij. Ideò rara horum mentio apud scriptores. Prætores autem cœpisse capitalium iudiciorum & quæstionum ex legibus exercendarum prouincias sortiri, atque ita deinceps factum etiam usque in tempora Imperatorum, ut superius demonstrauimus, dicta l. secunda. de origine iuris. Nam triumviri capitales, qui & nocturni dicti, leuiora tantum crimina castigare poterant, non atrociter verberare, nec capititis

daminare: quemadmodum nec hodie Præfectus vigilum potest, qui in eorum successit locum. Vbi Prætores iudicassent & damnassent reum, tum interuentu ipsorum triumvirum capitalium, qui & carceri præerant, animaduertebatur: vt Budæus quoque & Zasius rectè adnotarunt. dicta l.ij. §. eodem tempore de origine iur. l. finali. §. iudicandi de mun. & hon. Enim uero raras fuisse arbitror leges veterum, quæ naturalis mortis poenam continerent. Nec mouet me quod de capite agi frequenter dicerent. Nam aut ad arbitrium populi iudicantis id referebatur, aut quod capitalia iudicia & quæstiones etiam quæ vitam non admuntr, interdum appellari constat, ut aquæ & ignis interdictio, & exilium. l. capitalium. vbi not. infra, de pœnis. l.ij. de publicis iudic. Cæterum leges illæ quæ vetabant necari ciues, sine dubio extra eos casus loquebantur, quibus pœna mortis delinquentibus ex aliis legibus proposita esset. Erant enim factæ, ne magistratus imperitum arbitratu suo in caput ciuium exercearent, id quod soli Dictatori permisum erat. dicta l.ij. §. itaque Dictatores de origine iur. non autem ut legitimas & antiquas pœnas capitales, si quæ aduersus facinorosos legibus statutæ essent, tollerent. Quinimò nec alias quidem pœnas licebat iudicibus vbi cognouissent infligere, quam quæ legibus sanctæ essent. Quare cum apud eos ageretur, satis erat pronuntiari factum, vel non factum maleficium: tunc enim pœna legis statim succedebat, magistratum autem arbitrio sola dicendæ mulætæ potestas relicta erat. Quæ omnia & hodie obtinent. dicta l. aliud. & l. si qua. de verborum significatio. l. ordine. ad Municipi. l. §. penultimo, ad Tertulianum. Illud tamen amplius hodie habent magistratus, quibus ius gladij datum est, quod in quibus casibus pœna delicto legibus nominatim imposita non est, iis casibus arbitratu suo punire, & pro qualitate ac conditione rei erga nocentem statuere possunt: vt Bartolus notauit, in l.ij. vers. Sidcirco. de effractor. Igitur (vt ad propolitum redeamus) vera est huius capitinis sententia ad verbum sumpta, quam Raphael Fulgosius pridem, ac post eum nuper Alciatus agnouit, libro secundo Parad. cap. primo. Ea scilicet in alium transferri non posse, quæ his tribus iuris partibus specialiter, hoc est, expressim & nominatim magistratibus mandantur. Nominatim accipe, non ut nomen proprium eius qui magistratum gerit, exprimatur: quia enim fieri hoc possit, cum personæ quotidie mutentur eorum, qui magistratus gerunt: sed nominatim de hac, vel illa re, aut cognitione actum esse: vti ea Prætori, Proconsuli, aut Præfecto competat, vel per eum expediatur, quod verbum eodem modo & aliis locis in iure accipitur. l. aut damnum. §. Præfecto de pœn. l. neque mater. C. de iur. dot. l.ij. §. inter filium. & l. diuus Claudio. ad legem Corneliam. de falsi. l. quæro. de act. empti. l. sed etsi quis. §. quæsitum. si quis caut. Exempli causa, alienatio rerum pupillorum ne fiat, nisi interposito decreto Prætoris urbani, transactio de alimentis adhibita Prætoris notione atque autoritate celebretur. Nam diu Marci hæc inducta sunt. l. j. de rebus eorum. l. cum hi. de transactio. Ideo hæc atque alia huiusmodi mandari non poterunt. dicta l. cum hi. §. sed nec mandare. l.ij. infra eodem. l. j. §. abolitio. ad Turpil. sunt & alia exempla quæ in hanc partem colligunt Fulgosius & Alciatus, Quare idem in omnibus descendum

cendum erit, vbi cunque per aliquam harum iuris partium aliquid magistratui cuiusdam permitti, vel tribui relatum est, et si non imperij ea res sit, ut prædiximus. Talia fuisse videntur eorum multa, quæ mandatis Principum continebantur, iis quæ præsidibus in prouincias proficiscentibus dabantur. Nam hæc mandata paulatim obtinere cœpetunt vim principalium constitutionū. Quæ autem ad merum imperium & coercitionem attinent, ea tametsi non his, nec fortè aliis iuris partibus tributa sint, minimè tamen mandare poterunt, propter aliam scilicet generalem iuris regulam quæ in vniuersum transferri hæc prohibet, quæ imperij sunt, nec distinguit quomodo cui concessa sint. l. solent. §. j.
 10. suprà de officio Proconsuli nemo potest de regulis iur. Quare et si priuato homini, vel magistratibus quibusdam quamvis generaliter merum imperium, aut coercitionem in aliquos codicillis fortè, vel priuatis rescriptis princeps dederit: non tamen poterunt hi partes suas in alios transferre. Nec mouet me quod traditum est, à principe iudicem datum, alium rursus in ea re iudicem dare posse. l. à iudice. C. de iudi. Cum enim specialis iuris constitutio imperium transferri yetet. dicta l. nemo. & dicta l. solent. Consentaneum est, ut dicamus generale illud pronunciatum, per hoc speciale restringi & coarctari: ut minimè in hoc verificetur. c. generi. de reg. iur. lib. vi. Idem constanter affirmauerim, et si magistratus, vel personæ hæc quæ ius gladij habent, proficiscantur. Nec tunc quidem posse eos alteri id mandare, scilicet imperium mandare omnes expressè prohibentur, nec distinguitur, proficiscantur, an maneant. Nec enim exceptio illa quam hoc loco subiicit Papinianus, *Non aliter itaque mandare poterit, quam si abesse cœperit*, ad exercitationem meri imperij pertinet. Hoc ex eo planum fit quod pœna legis Iuliæ, aut Turpiliani Senatusconsulti, non erat gladij animaduersio: ut dicam in l. imperium. Existimo tamen merum imperium eadem ratione initio in alium transferri prohibitum fuisse, qua & cætera hoc loco prohibita sunt, quia scilicet non nisi legibus, Senatusconsultis, aut principum constitutionibus, vel mandatis specialiter concedebatur: ut superius admonui, in l. illicitas. §. qui vniuersas de officio Præsidis. Sed hanc rationem scrutari hodie non conuenit, ne subuertamus generalem sententiam Imperatoris, qui gladij potestarem, aut alterius coercitionis nullo modo transferri voluisse ostendit. Nec distinguit quomodo cui concessa sit. l. non omnium. de legibus. Non mouet me quod hac sententia recepta, haud videbuntur Dukes, Comites & Marchiones nostri temporis, qui vrbes, aut prouincias in feudum, vel quo alio titulo ab Romanis Imperatoribus acceperunt, etiam eo addito, ut in his locis merum Imperium habeant atque exerceant, haud videbuntur inquam, alteri id delegare posse, quod tamen omnes indifferenter faciunt. Ego enim constanter admiserim, id eis non licere, nisi specialiter hoc ipsum quoque eis concessum sit: ut & merum ipsum imperium aliis delegate possint, quod omnibus ferè eodem diplomate indulsum inuenias, dum capitalium questionum æquè & ciuilium per alios expediendarum Princeps potestatem eis facit. Hoc excepto rationem nullam inueniri puto, qua delegationes huiusmodi defendantur, nisi quis fortè inter eos di-

stinguat, qui titulo lucrativo, quique oneroso acceperunt, ut hi quidem loco Imperatoris quasi domini constituti delegare possint, cæteri autem non possint, quasi vicarij & precario habentes quos minimè æquum fuit, alias rursus in tanta re vicarios substituere posse. Quod si quifeuda huiusmodi ab Imperatore sine mentione imperij acceperint, ego nec in ipsos quidem transferri imperium existimauerim, quamuis Oldradus Baldusque & plerique alij contrarium affirmauerint, rationibus quidem (ut mihi videtur) non satis validis in vñibus seu tit. de cap. quæ cur. vend. Quæ autem ratio fuerit, cur ea quæ his iuris partibus specialiter concessa sunt, in aliud transire prohibeantur, Quæ vero iure magistratus competunt, non item, Sed indistinctè mandari possint, mox, quoad eius fieri poterit, explicabimus. Nam subiicit Papinianus in hæc verba.

QUAE vero iure magistratus competunt, mandari possunt. Iure magistratus ea competere accipiendum est, quæ antiquis institutis & more ciuitatis generaliter ad officium alicuius magistratus pertinent. Veluti de ciuilibus causis iurisdictio, ad Prætorem urbanum inter ciues, inter peregrinos ad peregrinum. Non si quid poste à speciali alicuius legis, Senatusve consulti, aut principalis constitutionis prouidentia illi magistratui iniunctum est, ut in exemplis subiectis. Clara est enim Papiniani sententia, quam calumniari non oportet, quod quidam faciunt, dum sic interpretantur, quasi ea quoque, quæ magistribus per aliquam istarum iuris partium specialiter in perpetuum concessa sunt, iure magistratus eis competere iam incepert. Nam expressis verbis id agit Papinianus, ut inter hæc distinguat. Ratio autem differentiæ illa proprietate videtur, quod moribus ciuitatis ita comparatum fuerit. Nam totum hoc ius mandandæ iurisdictionis, moribus introductum est, & ex non scripto constat: ut ex eodem Papiniano & ex luliano paulò post significatur. §. verius. verbo, *More maiorum*, infra eadem l. & l. *more maiorum*. de iurisdictione omnium iudicium. Non enim placet noua ratio quam Alciatus comminiscitur, cur merum imperium transferri non possit, libro secundo Parad. cap. sexto, in fine. quod magistratus, inquit, nudum imperij vsum habeant, & ob id alium rurus in ea re vsuarium constituere non possint, quod ea facultas vsuario iure denegata fuerit. Instit. de vnu & habitatione. in principio. Quid enim hoc est, Imperium vsus concessum esse dicere, ac non potius oneri & labori, præsertim in persona magistratum? Nam vtentis emolumento, aut voluptati vsus seruit: imperium vero alienis commodis & securitatipotius consulit atque inuigilat, quam propriæ commoditati. Ratio autem huius ipsius moris introducendi quæ fuerit, tametsi parùm attinet querere. l. non omnium. supra de legibus. tamen eam fuisse arbitror, quod legibus, Senatusconsultis, & Principum constitutionibus grauissima quæque statuebantur, quæque ad vnguem obseruari expediret. Propterea Gordiani constitutio, vacationem publici muneris cuiquam concessam, ea tantum continere declarat, quæ non lege, non Senatusconsulto, aut Principis constitutione imponuntur. l. prima. C. de vacat. public. mun. libro decimo. Nam vero hoc quidem dicere possumus, cæteras juris

juris partes ad res magnas constituendas ferè inefficaces fuisse. Prætoris enim edictum suapte natura, ut prædiximus, ad nudam inter priuatos iurisdictionem, Responsa prudentum, ad interpretationem pertinebant. Plebiscita autem de magnis rebus nulla ferè vñquam facta sunt, quia senatus potentia plebis conatus semper lusit, aut fregit: & translata Rep. ad Imperatores, Tribunitia potestas ab his statim occupata est. Ideò nec vlla ferè in iure nostro relata sunt plebiscita, præter legem Aquil. & de muneribus nō capiendis. I. plebiscito. supra de of. Præf. I. j. ad leg. Aquil. Cæterum cùm aliqua earum iuris partium, quas Papinianus hoc loco memorat, aliquid non statuitur modò, verùm etiam specialiter alio cui magistratui iniungitur eius rei exequutio & cura, tunc sine dubio magni momenti id esse apparet: notabilia enim atque insigniora specialiter ac nominatim attingi solent, quamuis & sub generalibus dispositionibus alioqui comprehensa forent. I. item apud. §. ait prætor. de iniuriis. Hinc est quod verbum illud, *Specialiter*, antiqui interpretes sic exaudierunt, quasi priuilegij, & prærogatiue cuiusdam causæ: quod & nos probauimus, in I. illicitas. §. qui vniuersas. de officio Præf. At ex contrario, eorum quæ iure magistratus competunt, pleraque inueterata consuetudine, multa prudentum responsis atque interpretationibus aceruatim ac populariter (vt ita dicam) delata sunt. Igitur in proposito etiam ea quæ misti Imperij sunt, mandari poterunt, si modò iure magistratus competant: veluti, Prætori bonorum possessionem dare: Prætoriis stipulationibus caueri iubere, & si qua similia quæ edicta eius passim ostendunt. Prætori enim ea competit iure magistratus apparet: vt & suis locis deinceps declarabitur, I. tertia. §. finali. infra eodem. I. iubere. titulo secundo. Nihil enim quominus hoc admittamus repugnat, vt post Fulgosium Alciatus recte docet, libro secundo Parad. capi. primo. Nam eorum sententiam in hac parte sequimur. Sed in interpretatione constitutionis Diocletiani & Maximiani Aug. sub titulo, de pedaneis iudicibus. I. placet. quæ huic conclusioni contradicere videtur, prorsus ab Alciato differtimus. *Placet nobis*, aiunt Imperatores, *Praesides de iis causis, in quibus, quod ipsi non possent cognoscere, antehac pedaneos iudices dabant, notionis suæ examen adhibere, ita tamen ut si vel propter occupationes publicas, vel propter causarum multitudinem huiusmodi negotia non potuerint cognoscere, dandi iudicis habeant potestatem.* Pedaneos iudices & iudices datos eosdem appellat. Hi etiam superiore constitutione disceptatores dati appellati erant, & omnino omnes eius tituli constitutiones de iudicibus datis intelligi debent. Nam hi propriè pedanei dicuntur. argumen. I. Prætor. de tut. & cur. da. ab his. iuncta I. fina. suprà de officio Præt. vt Alciatus libro παρέγγων. I. cap. xli. & Augustinus libro I. Emend. cap. viii. & ad Modestinum. I. non solum. §. similiter. de excu. tu. declarauerunt. Hi ab Aulo Gellio iudices à Prætoribus lecti, Romę autem hodie iudices commissarij vulgo dicuntur, eorumq; magis numerus est, quibus Vicecancellarius, vel qui eius loco cancellariam apostolicam regit, Pontificis mādato causas audiendas committit. Non autem de his intelligi debet constitutio, quibus mandata sit iurisdiction, vt eorum usum prohibeat, quales sunt legati Proconsulū, aut Prætorum. Non enim de his agit. Quod ergo hactenus dicit, constitutio, de causis misti Imperij ac iurisdictionis

paulò grauioribus accipiendum puto. Nam de leuioribus Iuliani constitutione paulò post subiecta l. fi. eod. tit. vt hæ pro voluntate Praesidum pedaneis delegari possint, expressè cautum est. De causis autem meri Imperij (vt prædixi) Alciatus falsò existimat, suadet primò quòd in criminalibus nequaquam acciendam esse constitutionem, id quod nunquam iudices dare consueuisse legimus. Præterea quod vetere iure prohibita esset causarum huiusmodi delegatio, non verisimile est tam temere eum morem aduersus iure præscriptum in ualuisse, vt Praesides passim in talibus causis iudices darent. Causæ igitur de quibus loquitur constitutio, hæ sunt, quæ iure magistratus competunt, quas mandari posse Papinianus indistinctè tradit, in l. nostra. Constitutio autem iudices in his dari prohibet. Quamobrem sciendum est, aliud esse iudices in causis dari, a iudicibus autem mandare: vt superius adnotauimus, in l. legatus. de officio Proconsu. & leg. Nec ratio quæ iudices dare impedit, potest impedire ne mandetur iurisdictionem, præsertim vniuersa. Nam legati & quicunque mandatam habent iurisdictionem, velut vicario nomine ex sensu mandantis ius dicunt. At iudices dati velut à seipsis pendent, & ex sententia sua statuunt: vt mox dicam. Ideò ab illis appellantur Praesides ipsi & Proconsules qui eos dederunt. A iudicibus autem datis hi prouocantur, qui supra Praesides, aut Proconsules sunt, qui eos dederunt. Si quis tamen eandem vim atque effetum esse pertinaciter contendat, dicamus sanè inconueniens non esse, vnam legem per aliam suppleri, declarari, aut etiam restringi. Ideò cùm causarum earum quæ iure magistratus cōpetunt, duæ velut species sint, humiliores & grauiores. Ac grauiores quidem antiquitus ferè sub obtentu illo mandari consueuissent, quòd Praesides aliis curis impediti de his cognoscere non possent, restrin gatur generale pronuntiatum Papiniani per constitutionem Imperatorum: vt in his ipsis grauioribus non procedat: nisi publicis occupationibus, aut causarum multitudine Praesides ipsis destineantur, vt tunc demum iudices in his dare possint: quare & iurisdictionem mandare poterunt. Deinde subiiciunt Imperatores, *Quod non ita accipi conuenit, ut etiam in iis causis in quibus solebant ex officio suo cognoscere, dandi Iudicis licentia permisa credatur. Quod usque adeò in* 30 *Praesidum cognitione retinendum est, ut eorum iudicia nō diminuta videantur.* Lo quuntur hîc de causis iis quæ magistratibus specialiter tributæ sunt, siue hæ iurisdictionis, siue misti, siue meri Imperij sint. Eas Praesides & antè consueuerant, & nunc quoque debent ex officio suo cognoscere, non autem aliis mandare, cùm non competant iure magistratus. Ita enim accipienda censeo illa verba, *Ex officio suo, ut significant quæ proprio munere propriaque sollicitudine & sententia Praesides expedite solebant, & debebant.* Voluerunt enim Imperatores per hanc clausulam cauere, ne quis putaret propter ea quæ suprà dixerant, permitti in his quoque iudices dari sub pretextu occupationum, aut causarum affluentium multitudinis. Quippe in his iurisdictionio mandatur tunc demum 40 cùm Praesides proficiscuntur. Nec obstat quod legato procōsuli audientia custodiarum permittitur, nec requiritur Proconsulem profectum esse. d. l. solent. l. j. C. de off. Procons. & leg. Non enim legatus propterea animaduertendi, aut atrociter verberandi, vel coercendi ius habet: quod potissimum est eorum quæ specia

specialiter tributa sunt.l.sí quid erit.suprà eod.tit.de off. Procons.Ideò rectè dicatum est,ad officium Præsidum hæc specialiter mandata pertinere,& in eorū cognitione retinenda esse,ne scilicet constitutio quæ Præsidum iudicia & cognitiones augere vult,sinistra interpretatione accepta diminuere ea videretur. Prosequuntur deinde Imperatores, *Dum tamen de ingenuitate super qua poterant & antè cognoscere, & de libertinitate præsides ipsi dijudicent.* Hæc limitatio ad primam constitutionis clausulam pertinet.Nam media illa clausula , quam proximè retulimus,quasi per parenthesim interseritur,hoc enim amplius prohibent Imperatores,libertinitatis quoq; & ingenuitatis causis iudices dari,nec sub prætextu quidem publicarum occupationum,aut causarum affluentium multitudinis,super qua,inquit,poterant & antè cognoscere,hoc est,solebāt cognoscere,cùm nemo illorū quòd non sibi ocium esset,se excusaret. Non enim id significat,quod quidā credunt,dubitatu olim fuisse,an notionem de his habuerint Præsides.Nam generaliter traditum est,de omnibus causis , de quibus Romæ Præfecti,Prætores,aut consules cognoscunt:Præsides in prouinciis cognoscere posse.l.de omnibus,suprà de off.Præf.Cæterū quamvis causæ huiusmodi iurisdictionis sint,non aut misti,aut meri imperij,competantque iure magistratus,vt ego sentio,voluerunt tamen Imperatores eas per Præsides ipsos cognosci,nō autem iudices his cognoscendis dari. Mandari autem in his iurisdictionē posse & mandata generaliter iurisdictione,eas quoq; in legatos transferre crediderim,quia diuersa horum inter se ratio est,iudicum datorum,& eorū quibus iurisdictionē mādatur.Si quis tamen quia idem ferme ab vtrisque effectus produci videtur,cùm vtrique pariter sententia sua causas terminēt:Idcirco nec iurisdictionem ipsam in his causis mandari posse interpretetur,idque admittere placeat,equidem rursum haud inconueniens existimo,vt in his quoque generale Papiniani pronuntiatum non procedere declaretur.Huius enim restrictionis & limitationis euidens ratio assignari potest,quod scilicet in huiusmodi causis,non eorum solū qui inter se litigant priuatorum,sed totius omnino ciuitatis præiudicium agatur,quòd sententia etiam inter alios de his causis dicta aliis præiudicium pariat.l.ingenuum.suprà de statu hom.Quemobtem publice in primis interest,diligenter hæc cognosci & diiudicari,ne ciuitatis ordines confundantur,ea propter etiam tormentis(sí opus sit)veritas in his causis inuestigari solet.l.super statu.C.de quæst.Nam etiam generaliter alibi traditum est,causam liberalē ingenuitatisque & libertinitatis maiores iudices habere meruisse.l.non distinguemus. §.Iul.de arb.qua de re aliis etiā in locis plenius disputabimus.l.j.C.de ord.iud.l.ij.& l.iamdudū.vbi causæ stat.Enim uero de Pædaneis iudicibus cōstitutione hac quā modō interpretati sumus,necnō aliis duabus,aut tribus quæ sub eodē titulo collocatæ sunt,de Pædaneis iudicibus recens loquutus est Iustinianus.Cæterū de his plenius postea nouellis duabus constitutionibus prospexit ac statuit.auth.vt defuncti seu fu.eorū. §.porrò.& auth.de iudicibus.per totum tex.Earū alteram generalē fuisse,alteram specialē quæ in vrbe Constantipolitana duntaxat obseruaretur,rectissimè Alciatus monet.Ex illis mens Imperatoris(quòd ad dandos iudices attinet)plenius cognosci potest.sic & de legatis,hoc est,de his quibus iurisdictionē à Præsidibus mandatur,

alia quoque nouella constitutione non nihil cavit. auth. c x x x i i i i. Sed interpretatio earum eò cùm venerimus, commodius fiet. Hactenus de his, sequitur deinde Papinianus.

E t ideo videntur errare magistratus, qui cùm publici iudicij habeant exercitationem, lege, vel senatus consulto delegatam, veluti lege Iulia de adulterijs, &c si quæ sunt alia similes, iurisdictionem suam mandant. Supplendum ex sententia scribentis, mandata iurisdictione, existimantes & hæc transferri. Quò fit, vt videatur Papinianus significare iurisdictionis appellationē generalem esse, atque etiam imperium continere. Hoc & Accur. & plerique alij crediderunt. Sed ego minimè verum puto. Nam iurisdictionis nomen in causis controuersiisque ciuilibus propria significatione usurpari video, à iure dicundo, quam loquendi formam de criminalium iudiciorū quæstionibus usitatā non inuenias: nisi raro atque impropriè, vt cùm Pomponius suprà l.ij. §. & quia. de orig. iur. dixit, consuli non fuisse permisum, vt iniussu populi de capite ciuis Romani ius diceret. cùm enim ita scribat Vlpianus. l. muto. §. tutoris. infrà de tut. Tutoris dationem neque imperij, neque iurisdictionis esse, apertè docet, diuersa esse hæc inter se. Nec mouet me, quòd magistratus hi de quibus Papinianus loquitur, mandado iurisdictionem existimarent, etiam merum imperium per hoc transferri. Notantur enim hi tanquam imperiti: qui vt in re, sic etiam in verbo errabant. Veriusq; arbitror, imperij verbo, iurisdictionem contineri, quam è contrà iurisdictionis 20 verbo imperium. Nam nemo imperium habet, quin idem & iurisdictionē habere videatur: iurisdictione verò sine imperio esse & potest, & solet. Sed hac de re etiam paulò post plenius differam, in rub. de iurisdi. om. iud. Sanè sciendum est, in Pandectis Florentinis scriptum esse, *Adulterijs*, &c. Quæ lectio & sequenti exemplo magis congruit, lege Iulia de vi, nominatim cauetur vt is cui contingit exercitatio &c. Quamquam non, contigerit, sed, optigerit, in illis libris legatur. Florentinam scripturam probo. Nam sententia Papiniani ad morem antiquum referri debet, quo specialibus legibus, aut senatusconsultis, capitales quæstiones ex solennibus & perpetuis publicorum iudiciorum legibus exercendæ, magistratibus quotannis mandabantur. Cùm quidē in illis perpetuis legibus de iudice quæstionis, qui Quæsitor dicebatur, nominatim nihil cautum esset, nec Prætor eius legis Vindex, aut custos hīc magis quam ille esse iubetur. Vnde quia plures Prætores creabantur, & alia quoque negotia ad Prætorū officium pertinebant, sortiri eos singulis annis inter se Prouincias necesse erat, quæ sortitio & prouinciarū distributio, rursum ex senatusconsultis, aut temporibus legibus fiebat, secundū ea quæ superius annotauimus. l.ij. de orig. iur. Hac quoq; ratione specialiter lege, aut senatus consulto concessa hæc esse intelligi potest. Ex his præterea (vt opinor) falsa deprehenditur opinio interpretum nostrorum, quorū plerique exercitationis verbū non ad decisionē & sententiam, sed ad examē causę tantū pertinere existimarunt. Ego enim & sententiā ferre posse 40 arbitror hos magistratus, quibus exercitatio legū mandata est, vt & olim poterant. arg. l. ordo. de publ. iudic. iuncta l. hodie. de pœn. argu. etiā l. de qua re. infrā de iud. Quippe tunc potissimum exercetur lex, cùm sententia fertur, & commissum, vel non commissum esse crimen ad legem pertinens pronuntiatur.

Hoc

Hoc etiam Fulgosius probat, argu. l. & non cognitio. & l. seq. C. si cont. ius, vel vtil. pub. sequitur deinde Papinianus.

H V I V S rei fortissimum argumentum est, quod lege Iulia de vi nominatim cauetur, ut is cui contigerit exercitatio, possit eam si proficiscatur, mandare: non aliter itaque mandare poterit quam si abesse cœperit, &c. Quia refertur h̄c lege Iulia de vi nominatim cautum fuisse, ut is cui contigerit exercitatio, possit eam si proficiscatur mandare, dubitari potest, an idem & de aliis omnibus lege specialiter tributis dici conueniat, ut si magistratus profiscantur, ea mandare possint. Et Bar. quē ferē alij sequuntur h̄c & in l. imperium, posse putat, quod & ipse probo. Sic enim & alibi, quod eadem leg. Iulia de vi comprehensum erat, ne personæ quædam ad testimoniu[m] ferendū admitterentur, generaliter in aliis quoq; publicorū iudiciorum legibus receptū video. l. iij. §. lege Iulia. de testib. Sanè hoc de aliis specialiter tributis cōstitui posse arbitror, excepto meri imperij, hoc est, iuris gladij exercitio. Hoc enim nec à profiscētibus quidē magistratibus mandari potest, ut suprà dixi. Nam pœna legis Iuliæ de vi non erat gladij animaduersio, sed publicatio honorū cū relegatione, vel deportatione. l. ij. C. ad leg. Iul. iuncta glo. Inst. de pub. iud. §. Item lex Iulia. quæ res longè mitior est, quam ultimum supplicium. arg. l. quoniam. C. eo. tit. At quia senatusconsulti Syllaniani pœna erat, ultimū supplicium, idcirco non repetiit Papinianus h̄c in fine, manari hanc cognitionem à proficiente magistratu, sed simpliciter dixit, cognitionem Prætor quā ex senatusconsulto habet, mandare nō poterit. In hoc tamē non nihil subsistit, quia suppliciū ex illo senatusconsulto non de liberis hominibus, sed de seruis tantū sumitur, antiquitus quidem de omnibus indistincte, quicūq; sub illo tecto fuissent, sub quo dominus occisus esset, siue noxij essent, siue nō. Hodie de noxijs tantū, ut videtur, & de iis qui cūm possent, auxilium domino nō tulerunt. l. cūm dominus. ad Sillan. qua de re plenius ad rubricam illius tituli dicendū erit. Quod ait lex, Si proficiscatur, sic exaudiēdū est, si nō ita cito redditurus discedat. l. j. §. si pupillus. de tutel. & rat. distrahen. Reliqua vsq; ad finem ex his quæ hactenus dicta sunt, facile intelliguntur. Sed ubi dicit:

V E R I V S est enim. Ego legendum suspicor, verius est tamen. Qui error & multis aliis locis obrep̄lit, ut alias annotauimus. l. Lucius. §. fi. mand. ob similitudinem quandam compendiariæ vtriusq; verbi scripturæ en. & tn. Quo scribendi modo antiquiores vtebantur, sunt igitur Papiniani verba.

Q V I mandatam iurisdictionem suscepit, proprium nihil habet, sed eius qui mandauit iurisdictione vtitur. Verius est tamen, vel si maius enim. Maiorū more iurisdictionem quidem transferri, sed merum imperium quod lege datur, non posse transfire. Falso existimant interpretes, his verbis idem repeti, quod superius dixerat, specialiter concessa, non posse mandari. Nam Papinianus h̄c seorsim loquitur, de mero imperio, quod transfire non posse dicit, nec distinguit specialiter concessum sit, an quo alio modo. Merum imperium autem est, gladij, seu animaduertendi potestas in facinorosos homines. Ideò subiungit statim, Quare nemo dicit animaduersionem legatum Proconsulis habere mandata iurisdictione. Quia scilicet merum imperium transfire non potuit, ob id non habent animaduersionem. Quod idcirco admonendum putaui, quia videntur

omnes ferè ad hanc diem ex his verbis argumentum sumere, ut dicant merum imperium versari, in quacunque publici iudicij quæstione exercenda, quia scilicet superiore paragrapto de exercitatione publicorum iudiciorum Papinianus loquutus erat, & posteà statim loquitur de mero imperio. Non enim hæc sententia vera est, nisi de præsenti cruciatu atque animaduersione corporali ex poena criminis irroganda tractetur, quales poenæ olim ex vetustis legibus aduersus ciues Ro. exerceri prohibebantur. Publica autem iudicia multa esse, quorum neque mors, neque membra abscissio poena sit, ignotum non est, et si alioqui causa mortis præbeatur, ut cùm deportatur quis. In his merum imperium exerceri non rectè dicas, vt ego vel aduersus omnes sentio.

L. II. VLPIA. LIB. III DE OMNIBVS TRIBVNALIBVS.

ANDATA IVRISDICTIONE A PRAESIDE, CONSILIVM non potest exercere is cui mandatur. Consilium exercere, id pro pmodùm significat, quod conuentus agere. Id quibus anni temporibus & quomodo fieret, qui homines in consilium adhicerentur, declarat Theophilus in Institu. tit. quibus ma. non licet. §. eadem lege. Igitur legato proconsulis consiliū habere non licet, vt hoc loco vides. Quomodo ergo poterit vindicta apud eum manumitti, quod tamen fieri posse Vlpia. scribit. l. apud proconsulem. de manumiss. vind. Siquidem manumissionem vindicta illam dici Accur. autuimat, quæ apud cōsilium causa probata fit. glo. Inst. de libert. §. multis autem modis. Respondeo, vindicta manumissio propriè illa dicitur, quæ apud magistratus fit, causæ verò apud consilium probatio ita demum necessaria est, si minor statuto tempore sit qui manumittit, non si maior, vt nos dicimus, in Rub. ff. de manumiss. vind. Quare hæc manumissio apud legatum fieri poterit. d.l. apud. illa non poterit: cùm præbendi consilij legato non sit facultas. Non enim veram existimo eorum opinionē, qui putant apud legatum neminem omnino posse manumittere. l. ij. suprà de off. consulis. Nam id procedit quamdiu nec proconsul prouinciam ingressus est, nec legato mandata est iurisdictio, vt prædiximus. Consilium exercere nec imperij videtur esse, nec iurisdictio. Sed ad dignitatē & decus proconsulis duntaxat pertinere, vt quæ ab eo statuta fuerint, firmiore iudicio perpensa esse videantur. arg. l. custodias. infrà de pub. iud. non mirum ergo si hoc legato, vel alteri, cui mandata sit iurisdictio, non permittitur.

L. III. IVLIA. LIB. V. DIGESTORVM.

SI PRAETOR SIT IS QVI ALIENAM IVRISDICTIONEM exequitur, non tamen pro imperio suo agit, sed pro eo cuius mandato ius dicit, quoties partibus eius fungitur. Videtur hīc in fine à contrario sensu significare, posse aliquem mandato alterius ius dicere, vt tamen partibus eius non fungatur. Hoc nos verum existimamus in iudicibus datis, inter quos & eos quibus mandata est iurisdictio, inter cætera quæ modò annotauimus, etiā hoc interesse putamus, quod qui mandatam iurisdictiōnem habet, velut i vicario nomine, atque ex sensu mandantis ius dicit, iudex verò datus tanquam à seipso pronuntiat. Meritò ab hoc appellatur is qui eum iudicem dedit, ab illo autem is qui supra mandantem est. l. j. infrà

infrà quis & à quo appell. Vtile ergo hoc responsum est, vt sciamus si Prætor ex delegatione cognoscens, contra nos pronuntiauerit, quis appellādus sit. Sic etiam quādoq; dubitauū vides, an prætor specialē iudicem seipsum dare possit. l.f.i.de off.præto. quòd ex eo fortè quæstionis captaretur vtilitas, vt prætor quasi per indirectum tolleret auxilium appellationis, dum ipsem, qui se iudicē dedisset, ab sua ipsius sententia prouocaretur. glo.in d.l.f.i. Quod ait, *non pro imperio suo agit.* Simile huic est, quod alibi scribitur. l.iudicū soluitur. infrà de iudi. Qui maius imperium in ea iurisdictione habet. Imperium autem his locis accipiendum est, pro autoritate.

10 L. IIII. MACER. LIB. I. DE OFFIC. PRAESIDIS.

OGNITIO, &c. CVM propriam iurisdictionem legatis tuis dederas, consequens est vt etiam de suspectis tutoribus possint cognoscere. Scripsérat Præses prouincie ad Imperatores, se iurisdictionē suam legatis mādāsse. Ideò quærebat, an de suspectis tutoribus possent cognoscere. Respondent Imperatores, Cūm propriam iurisdictionem dederis, &c. hoc est, tuā ipsius. Nam alioqui propriū dare idem significat, quòd perpetuò tradere. Virg. Propriamq; dicabo, & da propriā Tymbræ domum. Et propria hæc Sidona fuissent. legato autē à Procoſule adimi iurisdictionē quandocunq; potest, vt tamen cōſulto Princeps id fiat. l.solent. §.j. suprà de off. 20 proconsulis. Sed an interim procoſul ipse, qui iurisdictionē mandauit, ius dicere possit. Dubiū facere videbatur, quòd vbiq; sic loquuntur iurisconsulti veteres, vt hoc loco legimus, propriā à procoſule iurisdictionē trāſferri. Et officiū totū iurisdicendi ad legatū transire. hīc & l.j. suprà eo. l.j. §. damus autē. infrà de susp. tut. quare nō videbatur (saltē vbi legatus exequi mandatā iurisdictionem cœperit) procoſulē intempestiuē se immiscere posse. Res enim iam nō est integra. arg. l. & quia. de iurisd. om. iud. vt de eo dicimus, qui procuratore datū reuocare vult, posteaquā iudiciū accepit. Nam nō nisi ex cauſa id iudiciū in ſe transferre potest. l. ante. & ll. seq. de procu. Sed verius est præſidē, aut procoſulē mandādo alteri, à ſe nō abdicare iurisdictionē. Nā vice eius, legatus dehinc cognoscit. glo. in l. ſolet. de iurisd. ideò arbitratu ſuo cognitionē, aut totū, aut eius articulū quilibet ad ſe aduocare quādocunq; posse. arg. l. iudicū soluitur. vbi notauimus, infrà de iudi. dum tamen ſi totā prorsus iurisdictionē, hoc eft, omniū cauſarum in vniuersum tractandarū facultatē, legato ſuo adimere vult cōſulto princeps id faciat. d.l. ſolet. §. ſicut. infrà de off. procoſulis. quia ſcilicet legatos quoque approbat Princeps, vt Dion ſcribit, lib. l. IIII. Historiarum.

CONSEQUENS eft, vt de suspectis tutoribus possint cognoscere. Subaudi & pronuntiare. Insti. de ſuſp. tuto. in prin. nā de qua re iudex cognouerit, de ea quoq; pronuntiare debet. l. de qua re. infrà de iud. Sed obſtare videtur, quod Marcellus ſcribit, ſuspecti tutoris accusationē, pro tribunali tantū examinari, & nullū aliū de huiusmodi quæſtione quā præſidē prouincię pronuntiare posse. l.j. §. ſuspecti. infrà ad Turp. ſoluit Bar. in dicto §. ſuspecti, diſtinguēdū eſſe, criminaliter ne an ciuiliter agatur, vt ſi qdē ad ſolā remotionē aetū ſit, poſſit legatus cognoscere: & hoc cōtineat reſcriptū, quod hoc loco refertur. Si vero ad vindictā aetū ſit, nō

possit legatus pronuntiare, sed solus Præses. Nam putat suspecti crimen tam ciuiliter, quām criminaliter intendi posse. l.j. ff. de suspectis tut. Eius rei etiam argumentum esse, quōd procurator aliquando in causa suspecti interuenire soleat. l.non solum. §. fina. de procuratoribus. Sed ego vt verum non negauerim, quibus casibus tutor vltra remotionem cum infamia, etiam atrociter puniri debet, non posse legatum proconsulim in eum statuere, quia ius coercendi non habet. Sic falsum existimo, suspecti crimen dupliciter intendi posse, cūm hoc nusquam legerim, nec vsquam ciuiliter agi memoratum sit. Nec mouet me quōd procurator nonnunquam interueniat. Nam procuratoris usus tam in criminalibus vsque ad pœnam relegationis, quām in ciuibus negotiis in-
differenter permittitur. l.j. an per alium cau. appel. red. poss. vbi glo. Sed nec ve-
ram esse puto rationem qua vtitur Bartolus, quōd interdum sic agi possit, vt
nihil aliud quis petat, nisi priuatum commodum & vtilitatem pupilli. Nihilo-
minus enim infamiam sequi puto, quamuis actor expresse profiteatur nolle in-
famem fieri, si tutor vti suspectus remotus fuerit. l.enim. de suspect. tuto. Quin
et si iudex cupiat efficere, id non potest, vt sic remotum, infamia nō sequatur,
cūm facti quidem quæstio in potestate iudicantis sit: iuris verò autoritas, in po-
testate legis. l.j. §. j. ad Turpil. l. ordine. ad muni. Verius ergo arbitror, suspecti po-
stulationem, atque accusationem (nam plerunque sic appellatur) mistam quan-
dam naturam obtainere, vt de inofficio querela dicimus. glo. in l. Papinianus.
in prin. de inoff. test. & in c. tuæ. extrà de procur. Nam & priuatum pupilli com-
modum respicit. Idcircoque & vindictæ publicæ exequutionem semper vni-
formem eam esse, cūm hæc duo semper respiciat. Quotiens verò tutor Ro-
mæ ad Præfectum puniendus remittitur, vt l.j. §. Item solent. de offic. præfect.
vrb. toties in prouinciis Præsides, per seipso id exequi debere. d. §. suspecti. non
ideò tamen actionis naturam immutari, quamuis grauior interdum vindicta
immineat. Ideò nec inscriptionem vnquam necessariam esse non magis quām
in querela inofficio, vt diximus, insti. eod. tit. in prin. & l. fi. de pri. deli. sanè hoc
rescriptum refertur etiā ab Vlpiano, in l.j. de suspect. tut. Sed Vlpianus dubium
olim fuisse refert, an mandata iurisdictione, legatus cognoscere posset de suspe-
cto tutore. Id dubium, vt coniicio, oriebatur, aut quia quibusdam legibus scri-
ptum erat, dari hanc cognitionem præsidibus & prætori. argu. d. §. damus. &
§. suspecti. & per hoc videbatur specialiter eis concessa esse, quare nec ab ipsis
transferri posse, propter generale iuris regulam, quæ specialiter mādata trans-
ferri impedit. l.j. suprà eod. vel quia non putabant per generale mandatum iu-
risdictionis transferri ea quæ misti imperii sunt, hoc est, quæ magis imperio
quām iurisdictione explicantur, qualem hanc accusationem esse non inepte
existimabant. propterea quōd cognoscentis iudicis sententia tutor & remoue-
tur simul & abstinere iubetur à tutela. Igitur rescriptum fuit, vt hīc vides. Vlpia-
nus autem hoc rescriptum quod de legatis proconsulim loquebatur, etiam ad 40
legatos prætorios extendit, propter generale scilicet iuris regulam. l. de his. suprà
de off. præf. qua præsides & Urbani magistratus æquiparātur. Tacito autē quodā
modo, cūm ait, quia totū officium iuris dicendi ad eum transit: à iuris cōmuniſ
dispo

dispositione alienum non fuisse hoc rescriptū significat: quasi & hæc ipsa cognitio transire potuerit, vel quod iurisdictionis magis quam imperij fuisse eam credit, vel etsi magis imperij sit, venire tamen debuisse in mandato generali. Nullo autem modo intelligi oportere, eam specialiter tributam fuisse his magistratibus, quāuis nominatim illis legibus Prætor, vel præses prouinciae recentseretur. Vlpiniani sententiæ cōueniunt rescripti verba: *Cum dederis iurisdictionem, consequens est, &c.* Sed legis nostræ autor Macer, non putat obtinere potuisse illam sententiam, sine adiumento rescripti, propter tot difficultates, quæ obstabant, maximè verò propter illam, quod in generali mādato iurisdictionis, non putat venire hæc quæ magis imperij sunt, quam iurisdictionis, qualem esse existimat hāc accusationem. Idcirco ait, ob utilitatē pupillorum hoc cōstitutū fuisse. Illa autē quæstio nunquam ab antiquis decisa legitur, an in generali mandato iurisdictionis ea transferantur, quæ sunt misti imperij. Ego quod sentio dicam, in l.iubere.de iur.om.iud.

Vt possēsio bonorum detur, vel si cui damni infecti non caueatur, ut is possit dare iubeatur, aut ventris nomine in possēsionem mulier, vel is cui legatum est, legatorum seruandorum causa in possēsionem mittatur, mandari potest. Ita legendū est: vt Augustinus docet, lib. i. emēd. c. ix. quicquid Haloander mutauerit, qui non boni Codicis autoritatem sequutus est. Hęc autem omnia intellige ad literam, prout iacent de omnibus bonorum possessionibus indistincte. Accursio erroris causam in interpretatione huius loci præbuit, quod legerat, per libellum expediri non posse, quæ causæ cognitionē desiderant. l.nec quicquā. §.j. suprà de off. Procons. Nam antiquiores crediderant libellum appellari eum ipsum iudicem, vel legatū, cui iurisdictione mandata esset. Quo quid absurdius dici, aut audiiri potuit: hodie inter omnes constat longissimè eam interpretationē à vero abesse: ideo nihil obstat quod minus hoc responsum indistincte de omnibus bonorum possessionibus accipiamus: vt & Alciatus docet, lib. ii. parad. c. i. & 111. & libro 111. παρέγγων. cap. 111.

30 L. V. PAVLVS. LIB. XVIII. AD PLAUTIVM.

NANDATAM IURISDICTIONEM MANDARE ALTERI non posse, manifestum est. Hic quoque clarissimè docemur, iudicem datum, iurisdictionem non habere, sed notionem tantum. l. ait prætor. de re iud. vt & superius ostendimus. l. legatus. de off. procons. & leg. Nam legatū proconsulis qui mandatā gerit iurisdictionem, iudices dare posse constat. d. l. legatus. & l. cūm prætor. intrā de iudi. At iurisdictionem in alterum transferre non potest, vt tam hoc, quam aliis responsis traditum est. l. more. & leg. seq. de iur. om. iud. l. j. C. qui pro sua iurisdi. iud. da. poss. Ergo iudex datus, iurisdictionem non habet. Ego puto eum quoque, cui iurisdictione ad vnam tantum speciem, vel causam mandata est, quāuis eam iurisdictione alteri mandare non possit, iudicem tamen in ea dare posse, quēadmodū in omnibus dare potest, cui de omnibus iurisdictione mādata est. argu. l. si duo. in fin. de adm. tut. l. quæ de tota. de rei vendi. Differentiæ an vt

iudex datus quis cognouerit, an vt mandatam iurisdictionem gerens, multæ sunt. Nam hic quidem exequi sententiam suam potest, vt & mox dicam, infrà titu. 11. l. ij. & l. à diuo Pio. de re iud. At iudex datus non exequitur. Item poterit ille iurisdictionem sibi mandatam defendere, etiam pœnali iudicio. l. j. si quis ius di. non obtemp. Præterea contra contumacem quod iuri conuenit statuere atque decernere, vt puta in possessionem bonorum eius mittere, latitantis bona possideri, vendi distrahi que iubere, quorū nihil iudici dato facere licet. auth. de exhib. reis. §. vbi verò. Quippe iste ad hoc tantum datus est, vt sententiam dicat, qua dicta illico functus est officio suo. l. iudex. de re iud. Sententiam autem dicere non potest, nisi apud eum lis contestata sit. d. §. vbi verò. Et hic est 10 quasi voluntarius quidam actus partium, vltro ei se submittentium. Qua de te etiam suprà diximus. d. l. legatus. secundum Alciati sententiam, libro secundo Parado. cap. 1111.

MANDATA iurisdictione priuato, etiam imperium quod non est merum, videatur mandari, quia iurisdictione sine modica coercitione nulla est. Iurisdictione ergo semper particeps imperij est, siquidem sine imperio explicari, aut omnino esse non potest. Quod & alibi scriptum est. l. j. in fi. suprà eo. l. ij. infrà tit. 11. Cùm hoc ita sit, quæro quid intersit inter iurisdictionem & imperium, quod nō est merum, quod scilicet vocamus mistū, idcirco quia iurisdictione ei inest? Respondeo, quæ magis imperij sunt quam iurisdictionis, ea misti imperij dicuntur. l. j. §. fi. suprà eo. l. iubere. de iurisd. om. iud. quæ verò magis ad iurisdictionem, quam ad imperium attinent, ea iurisdictionis esse dici consueuerunt, indito utrisque vocabulo à potentiore parte, vt ego arbitror. Sed horum exempla paulò post videbimus, in l. imperium. titulo. j.

DE OFFICIO ADSESSORVM. TIT. XXII.

ADSESSORES dicuntur iurisperiti, quos praesides in prouincias secū ducunt: vt eorū consilio ius dicant, & ciuilia negotia cōstituant. Hi quæ adsestorū officio fungantur, præter consiliū nihil præstant, dum præsidē admonent, quid iuri publico, atque officio eius conuenire videatur. Omnia verò nomine Præsidis sine dubio aguntur. Quin & pœna proposita est, si adsestoris nomine subscriptiones mittantur, vel aliud quodlibet constituatur. l. ij. C. de assesto. & dom. Hi etiam consiliarij dicuntur. l. Consiliarios. cod. tit. Eisdem nonnunquam à præsidibus proficiscentibus, causas decidendas delegari consueuisse, & tunc pædaneos propriè dictos esse, Alciatus & Augustinus annotauerunt. Alciat. libro 1. παρέγγων. cap. xii. August. l. non solùm. §. similiter. de excus. tutor. Nos hac de re superius abundè diximus, in l. de offi. eius cui mand. est. iur.

L. IIII. PAPINIA. LIB. IIII. RESPONSORVM.

DITEM FVNCTO. Lege textum vt Augustinus docet ex Tusco libro, hoc modo. Papin. lib. i. responsorum: Diem functo legato Casars, salaryum comitibus residui temporis, quod à legatis præstitum est, debetur, modo si non postea comites cum alijs eodem tempore fuerunt. Relatum est hoc responsum etiam eodem sensu sub titulo locati. l. sed addes. §. fina. vt mi-
rum

rum sit interpretes nostros hac in re tantopere laborasse. Alciatus verè lectionis rationem primus iniit.lib. I I I I .dispunct.c. xx.præterquam quòd legatis non à legatis edidit. Nunc particula illa,A, omnem dubitationem tollit, si qua superat. Sanè comites propria significatione accipiendos puto omnes omnino , qui legatum in prouinciā sequuti sunt,sive assessores sint,sive cancellarij,vel dome stici quilibet. Nec incongruum est,sub Rubrica,de officio assessoris , etiam de his tractari.Nam & in Codice constitutionum idem factum est.Quinimò Ru brica expressim ita inscribitur,*De assessoribus domesticis &c cancellarijs iudicium.* Præsertim verò hoc admittendum,cùm eadem in his ratio vigeat,quæ in asses 10 soribus.Sanè inter assessores & alios arbitror hoc interessé,quòd assessores qui dem ex publico salario accipiebant,cæteri autem priuatim ab ipso præside,vt inferius declarabo.

L. VI. PAPINIANVS LIB. I. RESPONSOR.

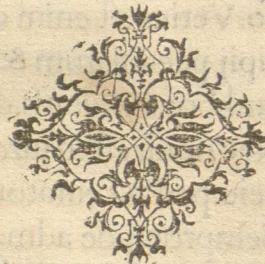

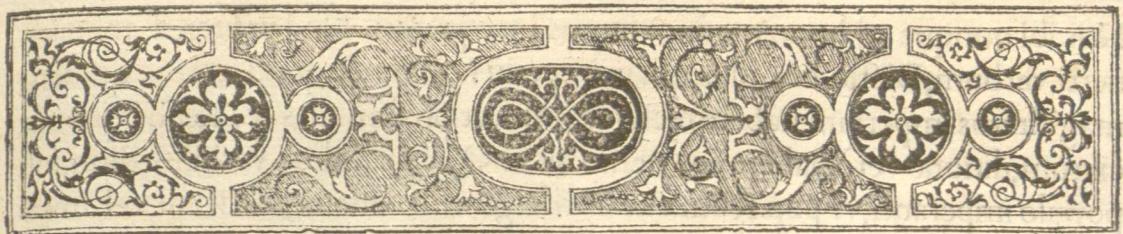
N CONSILIVM CVRATORIS REIPUBLICAE , VIR EIVS
dem ciuitatis assidere non prohibetur : quia publico salario non frui tur. Curatorem reipublicæ falso accipit Accursius , pro rationali principis,qui procurator Cæsar is appellatur suprà titu.iiij.& l.ij.
C.de offi.assesso. Verius est enim curatorem reipub.intelligi,suæ
20 quemque ciuitatis,aut municipij pecuniarum & bonorum procuratorem,quæ bona abusuè publica dicuntur.l.bona ciuitatis.de verb.sig. Id etiam significat illud verbū,eiudem ciuitatis.Nec nouū est in iure curatores hos appellari.l.curatores.l.seq.&l.fi.de adm.re.ad ciu.pertin.l.curatoris.C.de modo mul.l.ad curato ris.ff.de dam.infe.l.Lucius. §.Sempronij.de adm.tu.Corrasius lib.III.Misc.c.vj.
Accur.errorē etiā Cast.animaduertit.Sed difficilius esse videtur defendere hāc rationem, quam Papin.affert.quia publico salario non fruitur. Videtur enim esse vitiosa,ne dicam inuida & maligna.Cùm non ideò prohibeat ur quis in prouin cia sua assidere,quòd salario,aut publico,aut priuato fruatur. Quid enim hoc
30 ad rem pertineat ? Sed quòd suspicio fuisse videatur,ne gratosus,aut factiosus quis inter populares suos quandoq; futurus esset.arg.l.fi.C.de offi.rect.prouin. Fuit cùm existimarem Alex.Imperatorem,qui assessoribus salario primus insti tuit,vt Lampadius in vita eius scriptum reliquit,non ex ærario & fisco suo, sed ex pecunijs ciuitatum exolui voluisse,propterea prouincialibus cōcessum, vt non nisi ex eorum consensu eligerent sibi præsides huiusmodi consiliarios. Nam generali constitutione prohiberi Præsides animaduertebam,cancellarios & domesticos in prouincias secum ducere.l.nullus.C.eo.tit.vbi dixi. Et dome sticorum appellatione,etiā assessores contineri putabam.arg.l.j.C.ad leg.Iul.re pet.Sed verius est,nec prohiberi præsides,quominus assessores arbitratu suo in
40 prouincias secum ducant.l.liceat.C.eo.arg,etiam l.liberti.suprà eod.tit.nec sala rium his à prouincialibus,aut municipibus,sed ex fisco & ærario principis solui confueisse.Rubri.&l.j.C.de anno.& capitatione administrantium. Quod & Alciatus probat.Cur enim grauaret princeps prouinciales,vt ultra solitas pensi tationes,hoc quoque præstarent.Igitur rationem hanc à remotis ducentam arb i-

tror, secundum Hugonis antiqui interpretis opinionem. Is hoc sibi voluisse Papinianum interpretatus est: quia publico salario non fruitur hic aſſessor: ideo neminem aliunde facilè adduci potuisse, ob id ciuibus exercere hoc officium permitti. Quod si ita ſcripsit Papinianus, ut nonnunquam ſuſpicatus ſum, Qui à publico ſalary non fruitur, ut particula illa, à, diſtincta ſit à relatiuo, quo, & hoc relatiuum, quaſi pro taxatione accipiat, de illo videlicet aſſeffore tantum, qui ex publico, hoc eſt ex fisco (nam ita accipi debet illud verbum, arg.

In omnibus. C. de cur. pub. lib. xii.) ſalarium non capit, iam expedita & clara erit huius capitis ſententia, nec ratio vlla re-pugnare videbitur. Nam in Pandectis Florentinis
vnde omnes libri nostri emanauerunt, continua literarum serie omnia deſcripta ſunt.

Quod dicit de curatore reipubli-
cæ, id & de alijs magistrati-
bus municipalibus ſi
ne dubio intelli-
gendum
eſt.

P A N D E C T A R V M

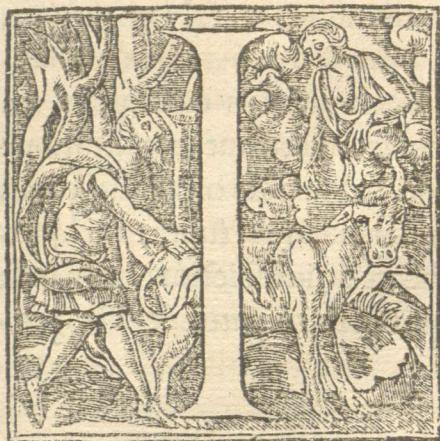
L I B E R S E C V N D V S.

D E I V R I S D I C T I O N E O M N I U M

iudicium. T I T V L V S I.

HAEC Rubrica lib. III. Cod. inscribitur cum illa adiectione: *Et de foro competenti.* quod propemodum etiam in Cod. Theodosiano factum erat. Nam ibi est, *De iurisdictione,* t. ubi quis conueniri debeat. Sed haec posterior pars consulto amissa est, propterea quod sub alio titu. collocatur, qui est inferius. *De iudicij,* t. ubi quis agere, vel conueniri debeat. Huius autem tractatus potissima pars in eo consumitur, ut doceamus, quis, qua de re, & ad quantam usque summam magistratus ius dicere possit, quanvis & de foro competenti non nihil apponatur, quia scilicet coniuncta haec sunt ratione personarum, inter quas ius dicitur, adeo quidem ut vix inter se distingui possint. Ceterum iurisdictionem nos hoc modo diffinimus, quicquid Accurs. & ceteri in l. j. infra eo. tit. dicunt: Iurisdictionis est magistratus, vel eius qui in ea re magistratus vice fungitur, notio. Cuius definitionis ratione paulo post plenius explicabimus, in l. imperii. Illud quoque constantissime affirmauerim, ridiculum esse quod de iurisdictione generalissima fixerunt Doct. nostri: quod verbum a iure & ditione compositum existimauerunt, ut summa & maxima potestas, ditionis iuris appellaretur. Hoc enim verbum nusquam apud latinos ita compositum, nec hoc sensu compertum est. Sed ditionem simpliciter dici imperium & potestatem contenderim, veluti cum in ditionem Pomp. Rom. venisse Carthaginenses dicimus: & Caesarrem Gallias in ditionem Po. Rom. redigisse, id est, in potestatem. Virgilius quoque, *Vastabat Ciprum,* t. victor ditione tenebat. Puto itaque in omnibus locis tam apud Iureconsultos nostros, quam apud ceteros latinorum sermonis authores, legendum esse iurisdictionem, a iuridicendo, animaduertique ad hanc diem, ubique ita accipi. Nec me mouet, quod Accur. & ceteros in errorem pellexit, glo. in d. l. imperium. & in authen. de defensor. ciuit. §. iurisurandum. in glo. magna. quod scilicet Papinianus scribit, in l. j. de offi. eius. iurisdictionem suam mandabant &c. Nam hoc sibi voluit Papinianus errare magistratus, qui cum habent exercitationem publici iudicij, mandant iurisdictionem suam, hoc ipso existimantes, merum quoque imperium transferri posse, ignari non solum iuris constitutionis, qua imperium transire prohibetur: sed in verbo etiam errantes, dum non animaduertunt aliud esse iurisdictionem, aliud imperium, separataque eorum causam esse. Sed interpretes Papiniani sermonem captarunt,

Nos ibi quoque ad hunc modum sumus interpretati. Illud præterea animaduerti, verbum, Dictio, hoc plus, quām imperiū significare, quod certos quidem magistratus imperium habere rectē dicimus, ut proconsules & Præfides prouinciarum, ditionē verò habere eos nemo dicit. Quoniam hoc verbum, ditio, soli populo imperanti, ut pop. Rom. aut Carthaginensi cōuenit, aut Regi, vel Imperatori, aut cuilibet principi, qui per se alioqui sit liber, & à nemine pendeat. Sic Iustinianus in procēm. Inst. vtitur, *Ditionis nostræ subactis.* Sic Virgil. exemplo superius relato. Sic alij alijs in locis. Nam quod ait Vlpianus, in l. si in aliquam. in fin. de offi. procons. cūm plenam iurisdictionem proconsul habeat, omnium partes qui Romæ, vel quasi magistratus, vel extra ordinem ius dicunt, ad ipsum 10 pertinere: subiiciturque ex alio eiusdem Vlpiani libro, *Et ideo maius imperium in ea prouincia habet omnibus, post principem.* Id etsi vulgarem opinionem adiuuare videtur, me tamen haud quaquam mouet. Non enim verisimile est iureconsultum fuisse ita dicturum, si ipse sua verba continuasset, vt inferret, quia habet plenissimam iurisdictionem: ideo habet imperium, cum nihil commune habeat, ut dixi, iurisdictio cum imperio. Postremo vel aliter legendū initio eius capititis existimauerim, ad hunc modum, *Et idem maius imperium &c.* Vel certè nō ex eo infert, quod dixit, quia habet iurisdictionem plenissimam, sed ex eo quod dixerat, omnium partes, qui Romæ ius dicunt, procōsulem sustinere, hoc modo. Quia sustinet partes omnium, qui Romæ ius dicunt, ideo habet maius 20 imperium &c. Idem enim qui Romæ ius dicebant, plerunque etiā in causis capitalibus iudicabant, ut prætores & præfecti prætorio, & si qui alij alio tempore: qua de re abundē superius differuimus. l. ij. de orig. iur. §. deinde. & l. illicitas. §. qui vniuersas. de offi. præf. Ad hoc tamen Vlpiani responsum, vulgares doctores non animaduerterunt. Rursus non mouet me Papiniani pronuntiatum, l. inter tutores, de administra. tuto. quo diuisionem tutelæ non iuris, sed iurisdictionis esse scribit. Nam ibi ad loca, in quibus vnuquisque tutor pro parte sua agat, aut conueniatur, respexit, non ad imperium. Sententiam autem nostram confirmat etiam iureconsul. in l. ait prætor. de re iudic. in princ. iuncta leg. notionem. de verb. signifi. in princip. cūm iurisdictionis verbum ceu minus plenum reprehendit in edicto prætoris: quod proculdubio facere non debuisset, si iurisdictionis verbum, in genere accipi potuisset, secundum vulgatam opinionem. Quare his quoque capitibus euidenter appetat, iurisdictionem dici illam ipsam iurisdicendi potestatem, quemadmodum & ius dicere tantummodo de ciuilibus disceptationibus usurpatum est apud autores latinos, excepto Pomponio nostro, apud quem legimus, in l. Necessarium itaque. §. & quia, ut diximus de capite ciuiis Romani. ff.. de orig. iur. Non permisum fuisse consilibus iniussu populi de capite Ciuis ius dicere, pro eo quod est, iudicare: propriè (ut ego arbitror) cūm apud alios hoc sensu nusquam inueniatur. Et fortasse initio scripsérat Pomponius, iudicare; & verba eius per compilatorum translationes mutata sunt. Cicero Verrina tertia de lege Cornelia loquens, quæ proscriptum iuuari vetabat. Lex est, poena est, quid ad eum qui ius dicit? Quo loco Pedianus Asconius, qui ius dicit, inquit, factorum iudex est, non futuorum, dūt taxat in ciuilibus causis.

Vs DICENTIS. Iurisdicendi munus propriè ad prætorem pertinebat.arg.in l.pen.suprà de iust.& iure.Plaui.ius dicis. Respódetur ergo ego sum Prætor. Prætores autem generali nomine dicti sunt, qui iurisdictioni præfessent. Perinde ergo est ac si dicat,prætoris,vel cuiusvis alterius qui præatoria potestate iurisdictioni præfet: vt cùm duæ species magistratum sint, maiores & minores.l.nec magistratibus.de iniur.de maioribus duntaxat iudicibus hoc accipiamus.

OFFICIVM. Duo simul significat, facultatem cum necessitate statuendi.nam ferè sic accipimus hoc verbum,vbicunque de officio alicuius iudicis, vel magistratu Rubrica inscribitur.

LATISSIMVM EST. Latè patet,cùm etiam ea facere possit,quæ iurisdictionis terminos excedunt,vt subiecta exempla demonstrant.

NAM *bonorum possessionem dare potest*.Subauditur,quod magis imperij, quām iurisdictionis est,quāuis iurisdictione insit.Nam ideò misti imperij hoc esse dicitur.l.imperiū.infrà eod.Dabant enim antiquitus prætores honorū possessio nem ex edictis suis,nō decreto solū,sed & re ipsa exequēdo,quod decreuerat,in quo principaliter vtebantur imperio.Eam rem plenē(vt cætera)declarat præceptor meus Alci.lib.111.ταρέπτων.c.iij.hodie sufficit agnitio corā iudice,vt quæ situm statim esse vniuersale ius honorū possessionis intelligamus.l.fi.C qui admitti.Inst.de bon.pos.in fi.l.iiij.§.hæreditas.de bon.pos.Tūc vel interdicto,Quo rum honorū,si non iuris hæreditati cōtrauersia fiat,sed singulæ res vindicētur, vel petitione hæreditatis agere possumus.Si quisquā fortè ex aduerso hæredem se,aut honorū possessorē contendat,quæ actiones sine dubio ad iurisdictionis ordinariæ formam pertinent. Quare frustra queritur,an bonorum possessionem dare, hodie sit misti imperij,cùm ea datio principalibus constitutionibus sublata sit. Si tamen detur, etiam nunc exequutione ipsa, sine dubio misti imperij videbitur dicenda esse,vt ex hoc loco cognosci potest.

ET IN *possessionem mittere*. Subaudi, quod & ipsum magis imperij quām iurisdictionis est.l.iubere.infrà eod. Quibus autem ex causis id fiat, habes sub titu.ex quibus caus.in poss.eatur.l.j.

PVPILLIS non habentibus tutores constituere.Hoc verò neq; imperij, neq; iurisdictionis est, sed cùm his solis cōpetat hæc facultas,quibus nominatim dedit lex, Senatusconsultū,aut princeps.l.muto. §.tutoris datio.infrà de tute.Cur iure magistratus cōpetere eā significat,dum iusdicētis officio & hanc subiūgit? Respōdeo,quia data erat maioribus his magistratibus,de quibus iurisconsultū hoc loco agere diximus,vt prætori,procōsuli,præsidi,præfecto.l.j.vbi gl.de tut.& cura.Inst.de Attil.tut.in prin.&c. §.sed de his. Hoc intuitu ad officiū eorū pertinere hanc rem dixit.Cæterū non id agit,vt distinguat specialiter competētia ab his,quæ competūt iure magistratus , verū id duntaxat,vt ostendat quædam esse supra iurisdictionis munus,quæ tamen & ipsa iusdicētis officio incumbant,siue ei magistratus munere , siue speciali iure iniuncta sint.

IUDICES litigantibus dare. Hoc quoque misti imperij est:vt mox dicemus. infrà eod.l.ij.in fi.& proprium quidem hoc prætoris munus erat. Nam de eo in XII.tabulis ita scriptum fuisse apparet. *Iuris disceptator qui priuata iudicet, iudicariue iubeat, prætor esto:* nec præter maiores hos magistratus cuiusquam ius dandorum iudicum est, nisi cui specialiter l.senatusconsulto.aut constitutione principali concessum est.l.cùm prætor. §.j.infrà de iud.nec de omnibus causis vtique iudices dare possunt, sed cum distinctione quadam:vt suprà tit.ij.l.j.Sanè quid intersit inter iudicem dare & iubere iudicare ac iurisdictionem manda re, satis superius demonstratum est.l.fi.de offic.præf.vrb.l.legatus.de offic.pro conf. Ideò nihil est quòd híc repetamus.

10

L. II. IABOLENVS LIB. VI. Ex CASSIO.

VI IURISDICTIO DATA EST. Loquitur de eo cui mandata est iurisdiction. Nam dare iurisdictionem sæpe utimur, pro eo quod est, mandare.l.cognitio. §.cùm propriam.suprà tit.ij.l. & quia.in princ.infrà eod. quamuis & de eo cui principaliter lege datur, idem dicendum sit, sed plus dubitationis erat de magistratum legatis.

Ei QVOQVE concessa videntur, sine quibus iurisdiction explicari non potuit. Subauditur exempli causa, ex omnium sententia, modica coercio, sine qua iurisdiction nulla est.l.j.in fin.& l.fina.suprà tit.ij. Sed qualis erit hæc coercitio? Respondeo, quamcunque inferre potest iudex ordinarius, explicandæ iurisdictionis luxæ causa. Quare in ius vocatos, qui neque ire, neque satisfidare curauerint, prehendi & ad se duci iubere poterit.tit. In ius vocati, vt eant, aut satisfid, per tot.arg.l.si verò. §.qui pro rei. qui satisfid.cogant. Item contumaces litis damno afficere poterit, prout contumax tali damno coerceri solet, qua de re alibi dicitur. de re iud.l.contumacia. Item debitore latitante, creditorem in possessionem bonorum eius mittere poterit, ex edicto perpetuo, quod est de bonis autoritate iudicis possidendis. Hæc inquam facere poterit, tametsi magis imperij esse videantur, quam iurisdictionis: quemadmodum & eos qui falsis instrumentis vt voluerint, quadam tenus coercere potest.l.diuus Pius.infrà ad leg.Corn.de falsis. Nam certè non aliter explicari potest iurisdictionem.arg.l.quoties.C.de iudic. Prætereà quod iudicauerit, si ab eo prouocatum non sit, exequutioni mandare poterit, vt suprà diximus.l.legatus.de offic.proconf. quod & Alciatus probat, lib.parad.ii.c.iiiij. Sanè si sit iudex datus, non posse eum hæc facere verius est.auth.de exhib.reis. §.si verò.l.à diu Pio.infrà de re iud.nam iurisdictionem hunc non habere, sed notionem tantum existimamus.l.fi.C.vbi in integ.refit.l. ait prætor.de re iudic.vbi dixi nisi à principe iudex datus sit. Nam tunc iurisdictionem quoque huic esse datam intelligo.arg.l.à iudice.C.de iudic.auth.de litigios. §.si verò causam.Alciat.loco suprà citato.videtur tamen & iudex datus quædā iubere posse, hoc intuitu, quòd aliter res apud ipsum explicari nequeat: vt cùm iudiciale cautionem interponi iubet. Cautio enim hæc ideo à mero iudicis officio pendere dicitur, quod iudex aliter explicare negotium non pos sit.

20

30

40

sit. Instit. de diuis. stip. in princip. & §. pen. Et iudicis appellatione, iudicem datum
 plerunque accipimus. Quid enim si iudicio finium regundorum arbiter datus
 sit, eoque iubente agrum metiri tu non patiaris? Certe ille contumaciae nomi-
 ne te condemnare potest. Inst. de offi. iud. §. fi. Sed ego hæc omnia efficaciter iu-
 bere posse iudicē datum puto, sententia demū ipsa diffinitua. Nam ita ferè lo-
 quuntur exempla omnia, quibus iudiciales cautiones exiguntur, d. §. fin. l. post
 rem. de rei ven. l. si creditor. de pig. act. l. sed & cùm. §. quòd si homo. quod met.
 cau. debet enim plenam sententiā dicere. Pendente autem iudicio, si quid inci-
 dat quod omnino fieri necesse sit, nec iudici pareatur, debere eum qui iudicem
 dedit prouidere. argu. d. §. si verò. Idq; etiam si à principe iudex datus sit: cùm
 enim proprios exequutores hic non habeat, consentaneum est, ut ab ipso prin-
 cipe, vel ab ordinario magistratu impetraret. Magistratus autem ordinarius (ex
 sententia eorum qui inter iudicem datum, & eum cui mandata sit iurisdictio,
 non destingunt) exequutores delegato iudici commendare etiam tenetur. c. j.
 de offi. ordi. ne quid scilicet per turbam fiat, arg. infrà de regu. iur. l. non est singu-
 lis. Sed apponitur prædictis hoc modo. Magistratibus municipalibus vtique
 iurisdictio est. l. j. infrà si quis ius dicenti. l. ea quæ. ad municip. cur ergo eadem,
 his quoque facere nō permittitur. quinimò expressè prohibetur dicta l. ea quæ.
 Respondeo magistratum municipalium iurisdictio speciali prouidentia coar-
 ctata & limitata fuit: nec ea quæ plus imperij quām iurisdictionis habent, attin-
 gere, néve nisi intra certam quantitatem ius dicere possent. argu. infrà eod. l. si
 idem. Nam cùm antiquitus municipia suis legibus in omnibus vterentur, nec
 populo Romano subessent, sed honores duntaxat eis communicati essent: vt
 Gell. lib. xvi. c. xiiij. Noct. Attic. scribit: verisimile est municipiorum magistratus,
 etiam imperium in suos ex suis legibus habuisse, nedum plenam iurisdictionem. Quin & senatus consultis ac legibus quibusdam olim cautum fuisse, ne iu-
 risdictio à magistratibus Romanis in liberis ac socijs ciuitatibus exerceretur
 constat, vt Bud. adnotauit, in l. non dubito. de capti. postea restricta est magi-
 stratum municipalium potestas, per legē generalem municipalē, de qua supe-
 riore libro diximus, in l. omnes populi. Quare non tam data his est iurisdictio,
 quām non ex toto adempta. Ex his apparet falso existimasse Bartolum, solam
 verbalem coercitionem, mādata iurisdictione transferri. Quid est enim verba-
 lis coercitio, nisi inanes minæ? quæ quid ad explicandam iurisdictionem pertine-
 re possunt? verius est ergo etiam corporalem datam intelligi: si quidem corpo-
 ralis vsquam coercitio in ciuili negotio adhiberi potest, quod in illa specie per-
 missum est, si ea rei conditio sit, vbi arenarium testem, vel similem personam
 admittere cogimur. l. ob carmen. §. j. infrà de testibus. poterit talem testem is qui
 mandatam iurisdictionē gerit, torquere. Ad quem sensum etiam Nouel. Iusti-
 niani constitutionem pertinere arbitror, de ea re loquentem, authen. de test. §.
 si verò ignoti. nec mouet me, quòd sola coercitio per se mandari non potest. l.
 solent. §. j. suprà de offic. procons. l. nemo potest. de regu. iur. Nam quædam sola
 dari non posse, quæ tamen cum alijs transeat, non ignotum est. l. quædam. in-
 frà de acquirendo rerum domi. Sanè mandatam iurisdictionem cùm dicimus,
 quamvis plerunque totam significemus, & de legatis proconsulum, aut præto-
 rum

rum intelligamus, si tamen vel ad ynam modò speciem mandata sit, quod fieri potest, l. solet, infra eod. differtq; à datione iudicis non nihil, vt superius docui, d. illegatus. Ratio efficit, vt huic quoque eadem omnia concessa intelligentur, sine quibus, illa pars iurisdictionis explicari nequit. arg. l. si duo. in fi. infra de ad ministr. tut. l. quæ de tota. de rei vendic.

L. III. VLP. LIB. II. DE OFFIC. QVAESTO.

MPERIVM AVT MERVM, AVT MISTVM EST. MERVM imperiū est, habere gladij potestatem, ad animaduertendum infra 10 cinorosos homines. Imperij vox, sine vlla adiectione, cùm de populo, aut principe loquimur, vniuersam eius potestatem & directionem significat. l. j. suprà de consti. princi. quemadmodum & cùm de alijs quibusuis sermo est, vniuersum eorum ius quodcunque in alios habent, comprehendit: veluti cùm dicimus imperium magistratus, imperium patris in filios, domini in seruos, & si qua similia. Quamobrem apparet lato impe 20 rij Romani significatu etiam iurisdictionem contineri, quæ ad causarum ciuilium disceptationem propriè pertinet, vt sæpius admonuimus, non autem iurisdictioni imperium subesse. Nec mouet me responsum Papiniani, suprà tit. ij. l. j. quo contrarium significare visus est, cùm manifestè appareat, alium fuisse Papiniani sensum quam vt iurisdictionis verbo, imperium contineri significaret: vt eo loco diximus. Nec obstat, quod rubri. h̄c inscribitur. *De iurisdictione*, quæ hac ratione de imperio potius inscribi debuisse videatur: cùm generaliorē rubricam esse debere traditum sit, quam tractatum ipsum. Soluitur enim non id agere Iustinianum hoc loco, vt de vniuerso populo Romano imperio differat, sed de potestate & facultate iudicū duntaxat, quæ vt in pluribus consistit in iurisdictione. Enim uero iurisdictione iure nostro, quamuis re ipsa in inuitos exerceatur, tamē perinde expediri solet, vt si inter volentes res agatur. Hinc accipiendi iudicij & contestandæ litis vsus, sine quo ad sententiam veniri non potest, quia scilicet ea species est cuiusdam veluti sponsioni partium promittētum adquiescere sententiæ quam iudex dixerit, quod & Alc. docet. lib. i. iii. παρέργω. c. ij. Propterea factum est, vt quibusdam locis ita scriptum sit, quasi iurisdiction nihil cōmune habeat cum imperio. l. muto. §. tutoris datio. infra de tut. Sed re uera de Imperio sic participat, non vt species de genere, cùm nō eadem sit substantia, sed velut compositum de simplici, vel vt subiectum de qualitate. Nam notio est iurisdictionis velut substantia. l. notionem. de verb. signifi. qualitas vel mistura eius imperium id quod non est merum, sine quo iurisdictione explicari nequit. l. fi. suprà titu. ij. Cùm imperij misturā & veluti sequelā qui non habent notioni suæ adiunctū, quales sunt arbitri ex cōpromisso sumpti, atq; (vt ego arbitror) etiā iudices dati, hi quāvis quid iuri sit inter partes dicere possint, & dicant, non tamē iurisdictionē habere dicuntur, sed notionē tantū. l. ait prætor. de re iud. Igitur iurisdictione ad verbū sumpta, notionē ipsam significat, & diuersa res ab imperio est, quippe quid iuri cōueniat, dici etiā citra imperiū, vel ab homine priuato potest. Sed iuris intellectu appellatione imperij continetur quod nemo

nemo efficaciter ius dicere possit, aut soleat: nisi magistratus, vel qui in ea re vicem magistratus obtineat, ut cui mādata est iurisdictio. Nam magistratuū proprium est iudicare, ac pro potestate imperare, ut ex Aristot. sententia Bud. recte docet. l. fin. verbo, el cēemporij, de mu. & hon. Ideò autem imperium distinguitur in merum & mistum, ut merum illud nihil commune habere cum iurisdictione, hoc est, pecuniariorum negotiorum disceptatione, intelligamus, quasi purum & germanum imperium. Quo sensu & meras proscriptiones, & merrossyllas, & merum bellum, & multa his similia dixit Cicero. Martialis quoque de caupone Rhauennate. *Cum peterem mistum, vendidit ille merum.* Nam 10 hæc inter se quodammodo relativa sunt, merum & mistum. Neque verò major imperij vis cogitari potest, quām quo hominem, cuius causa omnia à natura creata sunt, necari prēcipitur, neque magis à priuatæ rei respectu se iunctum quām quod solam publicam vindictam atque exemplum à facinoroso exigit. Nam ut Cicero scribit in orat. pro domo sua, quum tam moderata iudicia populi essent, à maioribus constituta. Primum illud erat, ut ne poena capitum cum pecunia coniungeretur. Igitur recte dictum merum hoc imperium esse, quod ad gladij potestatem in facinorosos exercendam pertineat, ut hoc totum secernatur à iurisdictione, & aliam prorsus rem esse intelligatur. Sanè cùm capitalium poenarum multa sint genera. l. capitalium. infra de pœn. et si non gladio 20 quis consumi iubeatur, dum tamen capitali cui libet poenæ adiiciatur, merum nihilominus imperium exerceri puto: sed et si membrum absindatur perforeturve, aut inuratur, idem arbitror, et si flagellis, aut fustibus quis cædatur. & generaliter vbi cunq; liberi hominis corpus suppicio, aut cruciatu ob vindictam publicam afficitur, quam pœnam corporalem vocamus, nō ab alio talem pœnam, quām ab eo qui ius gladij habeat imponi atque explicari consueuisse, neque potuisse verius arbitror. Nam quemadmodum in maiore summa minorem inesse dicimus, sic in mero imperio insunt hæc omnia poenarum genera, quæ olim aduersus ciues Romanos ex lege Portia, & Semproniiis rogationibus exerceri prohibebantur, prēter quām quod vinciri, aut in carcerem duci ad ius ipsum gladij pertinere ineptè dixeris: quod & ipsum tamen eisdem legibus prohibebatur. Meri autem imperij verbum hīc & duobus tantum locis superiore 30 libro legimus. l. j. & l. fina. de off. eius. quibus in animaduersione id consistere significatur, si recte intuearis. Animaduerti autem tunc dicitur, cùm talia huiusmodi, qualia memorauimus, fiunt. Quare impropriè adscribitur hoc verbum, causis ipsis, quod magistratibus propriè cōuenit, ut ius gladij habeant, vel non habeant. Etsi in metallum quis damnetur, vel ut bestiis obiiciatur, vel ut in insulam deportetur, nō propriè tamen merum imperium exerceri existimo, cùm hæ poenæ quasi in fraudem legum receptæ fuerint, ne ciues necari viderentur: ut suprà dixi, in §. qui vniuersas. Effectus igitur meri imperij hi sunt: alius prēter 40 èa est, ut ab eo cui datum est, in aliud transferri nequeat, de quo suprà abunde disputauimus. l. j. tit. 11. Sequitur deinde Vlpianus, *Quod etiam potestas appellatur*, hoc est, quod & Paulus scribit, Potestatis verbo in persona magistratum imperium significari. l. potestatis. de verb. sig. Sed & ius, vel potestas gladij frequentius dicitur. l. solent. in prin. suprà de off. proconsil. illicitas. §. qui vniuersas.

de off. præsl. nemo potest. de reg. iur. Lampridius quoque in Seuero, honores iuris gladij nunquam vendi passus est, dicens necesse est, ut qui emit vendat, ego non patiar mercatores potestatum fieri. Conuertuntur enim hæc inter se atque idem significant, ius gladij, gladij potestas, & merum imperium. Et hoc quidem nemini initio competebat, nisi cui lege, aut Senatus consulo mandatum esset, hodie etiam mandatis & constitutionibus principū quibusdam magistratibus perpetuò concessum est, quibusdam verò etiam priuatis diplomaticis & codicillis, aut rescriptis à principe mandari solet. Nam quæ populus, aut Senatus antiquitus faciebat, ea omnia aut legibus, aut Senatus consultis sanciebant, siue ad tempus, seu perpetuò, siue generaliter, seu priuatum de quibusdam statueré. At hodie priuata hæc & temporaria, priuatis rescriptis & codicillis principes statuunt, ut suprà diximus in d. §. qui vniuersas. & l. j. de officiis eius.

M I S T V M Imperium est, cui etiam iurisdictione inest, quod in danda bonorum possessione consistit. Inter mistum imperium & iurisdictionem hoc interesse videtur, quod iurisdictione quidem, quamuis sine modico imperio esse non possit, tamen ipsa sui principalis pars est. Nam substantia iurisdictionis est ipsa notio, ut prædiximus. Imperium verò tanquam accessoriū habet & veluti sequelam quandam iurisdictionis ipsius explicandæ causa additam. Hæc particula imperij iurisdictioni veluti subseruit & famulatur. At misti imperij res imperio principaliter expeditur: iurisdictionis quod habet, id rursus velut appositiū atque accessorium secum fert. Imperium autem in genere, sic opinor re²⁰ctè diffinias: iustum potestatem esse cogendi faciendique quod velis. Verbum, *velis*, ita accipe, ut accipitur in diffinitione iustitiae voluntas. l. j. suprà de iust. & iure. Merum imperium cùm dicis, generale verbum ad gladij exercitium restringis. Mistū porrò appellatur, quoties imperio in genere sumpto, iurisdictionis figura quædam inest. Ut hoc loco planè atq; eleganter definiri vides, quicquid interpretes obturbent: clarè enim dicitur, mistum imperium id esse, cui etiam iurisdictione inest. Non enim vulgare Bart. & aliorum interpretum, ac nec Alciati quidem diffinitionem probo. lib. ii. Parad. c. viii. quum mistum imperium dici voluit, quod cohæret iurisdictioni, quippe hæc ipsa iurisdictione est. l. fi. & l. j. in. fi. de off. eius. vel potius iurisdictionis qualitas. Nam hoc pacto quomodo discerneremus mistum imperium à iurisdictione: ergo mistum imperium in danda bonorum possessione consistit: ut hic vides: quia scilicet ea res, origine quidem sua solo prætoris imperio explicabatur, qui edictum suum, ut volebat componebat. ex eoque bonorum possessionem, vel contra tab. vel secundum tab. dabat. Postea autem facto edicto perpetuo, & quasi ad formā ordinarij iuris redacto, cœpit ei rei etiam iurisdictione inesse, quæ (ut prædiximus) consistit in controuersiis pecuniariis dijudicandis, secundum leges. Quamobrem nisi ad actum ipsum inducendi in possessionem respicias, hodie bonoru possessionem simplicis iurisdictionis esse, posses dicere. Sed quia inductione utiq; vel post agnationem necessaria est, & hodie quoque fieri solet, vel per interdictum, quorum bonorum, vel per remedium nouel, constitutionis. C. de edi. diu. Adr. toll. l. fina. quam inductionem statim ac fieri decreuit prætor, imperio eius ita fit, ut nec appellari quidem possit. l. fin. infrà de appell. recip. vel non. l. quisquis. C. quor. ap-
pel. non

pel. non rec. l. j. C. si de mom. poss. Ideò rectè etiam inspectis recentioribus temporibus dictum est, mistum imperium in tali re explicanda consistere. Ceterum non in hoc solùm, verùm & in prætoriis stipulationibus interponi iubendis, & in integrum restitutionibus concedendis, & in mittendo aliquo in possessionem, vt quia damni inferti, aut legatorum nomine non caueatur, vel quia debitoris bona in ea causa sint, vt possideri debeant, & in aliis huiusmodi causis, sine dubio mistum imperium consistit. l. seq. & l. ea quæ ad Municip. Nam horum omnium eadem vel similis ratio est, quæ dandæ bonorum possessionis. Non enim in decernēdo solùm, vetùm etiam in exequendo omnia consistunt. Et prætoriæ huiusmodi exequitiones imperio potissimum explicantur: vt à superiori exemplo inita ratione, facile considerari potest. quia tamen secundum formam iurisdictionis atque edicti perpetui hodie hæc omnia fiunt, videntur posse dici iurisdictionis esse: sed originem & modum cuiusque rei inspicere oportet. Imperio enim & interuentu prætoris magisque iudicium datorum disceptatione, antiquitus hæc explicabantur, quæ doctores nostri nobili officio iudicis expediri dixerunt. Alia autem mercenario officio attribuerunt, ei videlicet quod propositis legis actionibus deseruiret. Eadem & Alciati sententia est, libro IIII. παρέργων. cap. IIII.

Vt iurisdictione iudicis dandi licentia. In antiquis exemplaribus scriptum erat, *Iurisdictione est, etiam iudicis dandi licentia.* Id an rectè mutauerit Haloan. nobis parum liquet. Sed quia non valde diuersam efficit sententiam, ideò minus laborandum videtur. Vigilij doctissimi viri opinionem certè non probamus, Institut. quibus non est permisum facere test. §. præterea. dum penitus corruptum Codicem existimauit, & iuris dicendi licentia legendum esse, atque eo modo iurisdictionem ab Vlpiano prorsus definiri. Nam Codicum etiam Florentinorum fides in hæc verba, *Iudicis dandi, vbique* constat. Et iurisdictione hoc loco non diffiniri, omnibus in confessu est: quippe eam aliter diffinit Accur. & qui eum sequuti sunt, in l. j. supra eod. Potestatem scilicet esse iure publico introductam, cum necessitate iuris dicendi, & æquitatis tanquam à persona publica statuenda. Nos tamen aliter, vt diximus in rubrica, quia scilicet iurisdictionis substantiam non esse nec dandi iudicis licentiam, nec potestatem ipsam arbitramur, sed notionem: quo verbo tam cognitionem quam definitionem causæ contineri constat. l. notionem. de verb. signific. Amplius illud puto, nunquam ad hunc modum scripsisse Vlpianum, vt licentiam, pro facultate dandi iudicem usurparerit: nam hæc facultas, ius dandi iudicis propriè dicitur. l. cùm prætor. infra de iudic. l. legatus. suprà de offic. consul. Licentia autem verbum potius in malam partem, quam in bonam Latinè accipitur. Terentius, *Deteriores omnes sumus licentia.* Quamobrem à compilatoribus, aut conceptam, aut alioqui mutatam fuisse hanc clausulam ipse existimo. Ac fortassis ita eos scripsisse. Iurisdictione est etiam in iudicis dandi licentia. Facile enim fuit scribendo, aut punctum, aut m, vel z, quo pro m, vtebantur intercidere, vel certè quasi superfluum, consultò omitti, quod iurisdictionem definiri Librarius existimarit, quando superiorius imperium descriptū erat. Quoquomodo res se habeat, Alciati sententiam sine dubio probandam censeo, lib. II. Parad. c. V. Sexto scilicet casu verbum

illud, *licentia*, accipiendum esse: vt sit sensus quemadmodum in mixto imperio, quod consistit in danda bonorum possessione, in est iurisdictio: sic inesse etiam in licentia dandi iudicis: vt haec facultas misti imperij sit. Nam qui dat iudicem principaliter iudicare eum iubet: vt diximus suprà l. fin. de off. præf. vrb. quod si- ne dubio ad imperium pertinet, & in ea re aliqua etiam disceptatio & cogni- tio adhiberi solet, ne scilicet is detur, qui iure dari nō possit. d.l. cùm prætor. nec de ea re quę ad delegantem non pertineat. C. qui pro sua iuri. iud. l. j. Secundum communem intellectum, néve is quę altera pars nominatim petit. l. obseruan- dum. infrà de iud. Postremò vt solenni ritu sortitio fiat, vel saltem appareat ni- hil esse, quod dato tali iudice partes iure conqueri possint, quæ omnia ad no- 10 tionem pertinent, meritò dictum est, misti imperij & hanc delegationem esse.

L. IIII. IDEM LIB. I. AD EDICTVM.

V B E R E C A V E R E P R A E T O R I A S T I P U L A T I O N E , ET IN posseſſionem mittere, imperij magis est, quam iurisdictionis. Hoc est, magis ad naturam imperij accedit, quam iurisdictionis, ducta scilicet ratione eo modo quo supra l. proxima, de danda bonorum pollettione admonuimus. Sed dubitari potest de iudiciali stipulatione, quæ à mero iudicis officio pendere dicitur, quando & iudex datus caueri iubet de do lo malo, vel de persequendo & restituendo seruo, qui in fuga est, aliisque exem- 20 plis in Institutionibus relatis, tit. de præt. stip. vbi glo. Respondeo hæ omnes sti- pulationes propositæ actioni seruiunt, & arbitrio magis quam imperio conti- nentur. l. sed si cùm. §. quod si homo. quod met. cau. Quare & iudici dato com- petit eas interponi iubere, licet imperium non habeat. Arbitrio enim hac in re ytitur, sententiam suam dicendo, quam non ipse, sed is qui eum iudicem dedit, posteà exequitur, vt dixi supra in l. ij. & in l. imperium. Ideò autē has distinctio- nes hactenus tradidit Imperator, vt sciamus, quæ duumuiris, hoc est, magistrati bus municipalibus relicta sint, quæ non. Nam omnia quæ magis imperij sunt, quam iurisdictionis, attingere his nō licet, quod alibi clarè exprimitur. l. ea quæ. infrà ad municip. vt & Fulgosius hīc animaduertit. Id quo iure prohibitum eis 30 fuerit, mox exprimere conabor: hæc autem, quæ hīc recensentur, magistrati bus municipalibus non competere etiam sub tit. de damno infecto docemur. l. iij. in princ. & §. ij. quæ tamen eis à præsidibus mandari posse significatur. Sed tunc non suo iure habent, sed alieno beneficio, hoc est, vt præsidis, vel procon- sulis partibus in re mādata fungantur. l. & si prætor. suprà de off. eius. Nam quia iis tēporibus Coloniae & municipia pleraq; per duumuīros & magistratus suos regebantur. Præsides autem & proconsules vniuersis prouinciis potius, quam singulis locis præerant atq; intendebant, eisque solis imperiū erat: ideò diligenter hæc, quę imperij & quę iurisdictionis sunt, distingui oportuit. Falsa enim de- prehenditur opinio antiquorū, per d.l. ea quæ. qui existimauerunt, idcirco hæc 40 designari, vt sciremus, quæ mandari possint, quæ nō. Si tamē quærimus, an hæc quę misti imperij sunt, mandari possint, expedita res est, si nominatim mandari proponas, cùm superius. l. fi. §. vt bonorum. de off. eius. clarè expressum sit, man- dari hæc posse. Copetunt enim prætoribus & maioribus his iudicibus iure ma- gistra

gistratus, quamvis imperij sint, cum proprium sit magistratum huiusmodi, ut imperium habeant, sine quo prouincias administrare non possunt. Non enim sunt meri imperij eius quod specialiter tributum esse, & in alium transire non posse intelligitur, sed an generaliter mandata iurisdictione, hec quoq; quae misti imperij sunt, transeant, plus dubitationis est. Vidimus enim superiore lib. l. fi. in prin. de off. eius. Macrum Iuriscons. in ea opinione fuisse, vt non transeant. Ideo rescriptum fuisse ab Imperatoribus, propter utilitatem pupillorum id constitutum esse, ut generali iurisdictione mandata, suspecti cognitio transferatur. Et fortasse etiam haec intuitu distinguit Vlpia. hoc loco ea, quae magis imperij sunt, quam iurisdictionis: ut generali mandato res misti imperij nequaquam transire intelligamus. Quippe iurisdictionis mandatur: ista autem magis ad imperium pertinent. Præterea si transire dixeris, simile quoddam accidit ei, quod Castellius interrogatus, an nux pinea pomum esset. Respondit, si in Vatinium missurus es, pomum est: ut iurisdictionis verbum, in persona quidem magistratum municipalium, ea quae misti imperij sunt, non contineat: in persona vero legatorum contineat. Sed tamen haec quoque transire & legato competere, verius arbitror, hoc & Alciato placet, lib. 11. Parad. c. 1. Rationes tamen quibus ille mouetur, mihi non satisfaciunt: ut in superioribus saepe dixi. Nam etsi mandata iurisdictione, imperium quod non est merum transferri scriptum sit, l. j. & l. fi. supra de off. eius. tamen id de eo imperio intelligitur, quod iurisdictioni cohæret. Haec autem de quibus nos quaerimus non tam iurisdictioni cohærent, quam cohæret ipsis iurisdictionis: quod magis imperij sunt, quam iurisdictionis. Verior ergo ratio est, quia more maiorum solum merum imperium transire prohibetur, necnon quæcunque specialiter tributa sunt magistratis, cuiuscummodi sunt. d. l. j. de off. eius. & l. nemo potest. de reg. iur. Et quidem vtraque horum suis rationibus, ut in superioribus diximus. At neque haec rationes, neque adeo verba eorum, qui eas retulerunt, in hoc valent, ut haec, quae misti imperij sunt, transire prohibeant, vel impediant. Præterea proconsulem ipsum generali mandato haec quoque concedere voluisse credibile est, modo si non specialiter sibi tributa sint. Specialiter autem tributa fuisse quis unquam dicat, cum pleraque ab ipsiusmet praetoris edicto atque officio pendeant? Nam ipsum sibi specialiter ea tribuisse non recte dixeris. Quod autem ad magistratus municipales attinet, quibus etsi iurisdictionis sit, tamen haec non competere constat. d. l. ea quae differentiae ratio illa videtur esse, quod legato iurisdictionem proconsul mandat eam proprie, quam ipse habet. l. cognitio. §. cum proprium. supra de off. eius. Quare officium totum iuris dicendi ad eum transit. l. j. §. j. de susp. tut. At iurisdictionis in proconsule vtique plenior est, quam in duuum iuris. Multo enim maximam partem imperij habet. In persona autem duuum iurum limitata & coarctata est, ut penè sola notio & disceptandi facultas relicta eis esse videatur: ut supra diximus. l. ij. eo. tit. Eius rei argumentum est, quod mandata iurisdictione, legatus iudices dare potest, d. l. cum pretor. & d. l. legatus. quod misti imperij esse constat. l. prox. in fi. & legis actionem apud eum esse iam demonstrauimus. l. ij. de off. procons. quod quid aliud significat, quam ut legibus & remediis iuris omnibus apud eum agi possit, exceptis scilicet quibusdam quae ad eum transire prohibentur: at legum

potissima virtus est in imperando.l.legis virtus.suprà de legib.l.fin.de iust.& iure.meritò ad legatum hæc quoque tranſeunt,quæ imperij non meri ſunt,mandata ei iurisdictione.Illud hoc loco quæri potest,multæ indictio , punitio cri-minis,cuius poena capitalis non eſt,nec corporalis,ſed vel pecuniaria, vel æſti-mationis tantum iure ſcripto defiñita,misti an meri imperij ſit, an iurisdictionis? Sed imperij eſſe verius eſt,non tamen meri,cùm id ad gladium, hoc eſt,ad ſeuero rem animaduersionem pertineat:ſed nec miſti,quippe nulla in eſt iuris-dictio,ſiquidem criminaliter aetum ſit.Nam iurisdictionem ad ciuilia pertine-re declarauimus.Eſt igitur imperij in genere ſumpti,quod licet arbitratu iudi-cantis exerceatur:tamen ſecundum leges moderari & temperari debet.l.hodie, 10 in frà de poen.Multa enim imperij eſſe,quod nec merum, nec miſtum ſit,ne-cessit eſt dicere,vt leges ferre,bellum decernere,tributa imponere,magistratus creare.Ipſis quoque magistratibus eiusmodi quædam , licet non perinde gra-uia ſint,competunt,vt lictoribus atque iſignibus ſuis vti,ædificia ſacra & pu-blica iſtaurari,furiosos contineri iubere,annonæ proſpicere, & alia quorum iſtentio eſt ſub titulo,de officio præſidis,& de offici.proconsu.& leg.

L. V. I V L I A N V S L I B . I . D I G E S T O R V M .

O RE MAIORVM ITA COMPARATVM EST, VT IS DEMVM
Iurisdictionem mandare poſſit. Totum hoc ius,quod ad mandan-dam pertinet iurisdictionem,ex non ſcripto conſtat. Eſt enim ius 20
veterum consuetudine & moribus conſtitutum: vt ex Papiniani
verbis alias admonuimus.l.j. §.verius.de off.eius.Ideò ait, More maiorum &c.

Q V I eam ſuo iure,non alieno beneficio habet.Idem quoque ſuperius expreſ-sum eſt,de off.eius.l.fin.eadem ſententia conſtitutionis Theod.& Valent.C qui pro ſua iur.iud.l.j.vt nos interpretamur.Suo iure,dicitur habere is, cui vt pro-pria confeſſa eſt à principe,vel à populo,vel à lege,quod ferè non niſi maiori-bus magistratibus contingit.Nec iurisconsulti verba calumniari oportet,dum ſic opponunt,quasi princeps quoque & iudices ordinarij,non ſuo iure,ſed alieno beneficio,hi videlicet à principe,princeps à populo,lege regia in ſe transla-tam.Nam vt propria his conceditur, nō vt precaria,aut quæ alieno nomine ab 30
hiſ tractetur.Et hoc ſanè illud eſt quod iidem tamē hīc respondent & ſoluunt, in persona talium fundatam eſſe iurisdictionem,non item in persona vicario-rum.Sed præſtitifſet,calummiam non addere,quām idcirco addere, vt dilueres & confutares.l.pen.ad exhib.Huc pertinet quod antiquitus diſtingui solebat, auſpiciis ſuis quis,an alienis bellū gelliſſet.Nam ſi alienis geſtū erat bellum,non iſle triumphabat,qui gelliſſet, ſed is tantum cuius nomine geſtum erat:vt Im-perator,vel proconsul,qui per legatos geſſerat,non aliter aci iſlemet gelliſſet.

L. VI. P A V L V S L I B . VI . A D E D I C T V M .

T QVIA NEC PRINCIPALITER EI IVRISDICTIO DA-ta eſt,nec ipsa lex defert,ſed conſirmat mandatam iurisdictionem. 40
Falsò putat Accursius reddi rationem,eius quod ſuperiore ca-pite dictum eſt.Nam pro illius ratione ſufficit,quod initio di-xit,more maiorum,ita obſeruatū eſſe. Quare verius eſt ad ſe-quentem clauſulam hæc pertinere.Ita enim ſubiicit iurisconsultus.

IDEO

IDEO Si: s qui mandauit iurisdictionem deceperit, antequam res ab eo cui mandata est iurisdictione geri cœperit, solui mandatum Labeo ait, sicut in reliquis causis. Antiquiores tamen videntur habuisse, Ideoque. Haloander, idque, quod quidem verioris scripturæ conjecturam nobis præbuit. Facile enim fuit verti, Ideo, in, Ideoque, vel in, idque, quod antiquitus Compendio sœpe scriberent. Nam nec Haloandri scriptura sententiam ullam efficit, & antiquiores vel de industria videntur addidisse particulam illam, que, quod non satis inteligerent, quoniam modo à superiore capite hæc conclusio duceretur. Sed Enthimema rectissimè sic concluditur. Quia non principaliter, id est, non recta, seu, ut 10 nunc dicunt, non de directo ipsi legato iurisdictione datur, nec ipsa lex, scilicet qua Proconsuli, vel Prætori Imperium in hac, vel in illa prouincia rogatur: nam lege rogari solitum fuisse ostendunt historiæ, in cuius legis locum codicilli & mandata principum postea successerunt, dum prouincias curæ suæ reseruatas mandant. Et de huiusmodi aliqua lege loquitur. Papinianus quoque supra de officio eius. l. j. cùm ait, *Imperium quod lege datur, non posse transire*. Fiebatque interdum de ea re non lex, sed Senatusconsultum, veluti, si prouinciae cura ad Senatum spectaret, vel si mauis, accipe de lege, qua alicuius criminis poena sanctificaretur, eiisque exequutio alicuii magistratui perpetuò mandaretur, ut Proconsulibus, quia inquam, nec ipsa lex iurisdictionem legato defert, subaudi, sed dunt: xat si ei à Proconsule mandata sit, confirmat, hoc est, perinde ratum habet, ac si à Proconsule ipso res expediretur (Nam opinor in his legibus, Senatusque consultis, & mandatis principum, aliquod verbum apponi consueisse, quo Prætor, vel Proconsul, more maiorum generaliter omnia agere, admone-rentur, argum. supra l. prox. & l. penul. in fin. de iust. & iur. alioquin non rectè diceret, confirmari lege, quod per legem non infirmatur: vt Accur. existimat, nec sibi constaret Imperator, cùm ex Iuliano & Papiniano hoc totum ius mandanda iurisdictionis, moribus receptum esse significauerit, si nunc diceret, qua lege prouincia alicui committitur, eadem quoque expressim, aut tacitè confirmari, quatenus ab eo iurisdictione mandari contingeret. Nam hac ratione potius ex scripto, quam ex nō scripto hoc ius veniret) Cùm hæc inquam ita sint, ideo nihil omnino suo nomine incipere, aut gerere legatum videri, sed vice ac mandato proconsulis omnia agere: vt procurator vice ac nomine domini agit. Eapropter si decesserit proconsul, solui mandatum placuisse Labeoni, vt in reliquis causis accidit. Et hunc verissimum esse huius responsi sensum interpretamur. Illud quoq; sequutus rationem atque utilitatem affirmauerim: si vniuersa iurisdictione mandata, legatus vel vnā modo causam cognoscere cœperit, mox proconsul decesserit, posse eum & reliquas causas cognoscere, in quibus viuo proconsule nihil omnino gessit, ita accipiendum esse illud verbum, res geri cœperit: satis enim cœpisse videtur qui vel tribunal modò cognitionibus operam daturus ascenderit. Nam iurisdictionis verbo, si de tota actum sit, non singulas, sed vniuersas cognitiones contineri puto. argumen. l. penult. §. infrà de suspectis tutoribus. hoc est, quod glossæ & vetustissimi quique interpretum multis locis vniuersitatem causarum vocant. Magis probet hanc sententiam, qui considerauerit, consueuisse olim proconsules, non totum annum sed statim

duntaxat temporibus iurisdictioni vacare: quod cōuentus agere & iurisdictione absoluere dicebant. Nam maiorem anni partem rebus bellicis occupati, distinebantur: ut & Theophilus docet in Institutionibus. Tunc potissimum legatis suis iurisdictionem mandabant: eaque illo conuentu, quasi vnico contextu atque (ut ita dicam) uno spiritu, absolutebatur. Utile est hæc sententia, conuenitque exemplis historiarum, quibus multa per legatos, defunctis olim aut bellorum casibus interceptis ducibus aut proconsulibus, bene gesta leguntur. Nam legatis siquidem nulla inter milites & prouinciales defuncto proconsule reliqua autoritas fuisset, sine dubio maiora detrimenta accipi potuissent, dum Senatus aut Imperatoris decretum in periculo expectaretur. Hanc sententiam 10 & plerisque Canonistis probari postea animaduerti, quos Felinus recenset, in c. licet. in principio, de offic. deleg.

L. IX. P A V L V S L I B . III. A D E D I C T V M .

I FAMILIA ALICVIUS ALBUM CORRVPE-
rit, non similiter hic edicitur, ut in furto ne in reliquos actio detur. Hoc est, ne reliquorum nomine actio detur, noxalis scilicet aduersus dominum. Edicitur autem, edicto illo, *Si familia furtum fecisse dicetur. l.i.eod.tit. Familiae*, verbo & hic & in illo edicto intelligere debemus non corpus quoddam seruorum, & familia publicanorum eius rei causa parata, sed plures vnius seruos, hoc non obscurè paulò post significatur, cum factam à pluribus seruis iniuriam vel damnum datum comparat huic, quod à familia factum initio proponit. In versi. quemadmodum. Id etiam Vlpia. declarat sub tit. de verb. signifi. l. pronuntiatio. vers. alia. Nam in cæteris partibus edicti, præterquam vbi agitur de familia publicanorum, familia appellazione, omnes seruos significari, scribit, ut de hominibus coactis, & vi bonorum raptorum. Per hoc multæ distinctiones à doctoribus ingestæ reprobari possunt.

Q U E M A D M O D U M & cum plures serui iniuriam fecerunt vel damnum dede-
runt, plura facta sunt. Plures dicit, quos familiam anteà dixerat. Zasius autem putat, lib. II. intellect. sing. cap. pen. Interrogationem exaudiendam statim post 30 verbum illud, quemadmodum, ut dubitet Paulus, quomodo, quod superius dixit, admitti possit, cum in exemplis quæ statim subiicit, et si plura facta sint, tam quod ad poenam attinet, pro uno accipientur: & hac ratione putat, Octauenum motum contra Pauli sententiam statuisse. Sed ego ab Haloandri editione non discedo, quæ communi interpretationi magis congruit. Nam ipsem et quoque Zasius sensum illum orationis totius filo non satis conuenire ad extremum confitetur. Quod ergo ait, *Quemadmodum & hic plura facta sunt*, de pluralitate factorum tantum exemplum est, non etiam de iuris dispositione, de qua iuriscons. hic non agebat, sed tantummodo ut inuestigaret, an plura facta es-
sent, & hoc est quod omnes ferè similitudinem facti, non iuris esse tradunt. Si 40 tamen querimus quid iuris sit, de damno dato, expeditum est, tum ipsius Vlp. tum etiam Caij sententia. d.l.j. §. si plures, si famil. furt. l. illud. ad leg. Aquil. Idem scilicet quod defuncto obseruari, si autem de iniuria queritur, consentiunt plerique etiam idem esse. Sed ego contrà puto, cum videam ab eodem Caio scri-
ptum.

ptum. Si plures serui iniuriam intulerint, tot esse iniurias quot personæ faciētes fuere, significatque omnium nomine actionem dari & pro singulis pœnam solui. l. si plures de iniur. Nec mirum videri debet, non idem statui de actione iniuriarum, quod de actione legis Aquiliae & furti. Hæc enim principaliter ad emendationem damni instituuntur, pœna veluti accessoria est. actio autem iniuriarum principaliter ad vindictam & pœnam datur, quāuis priuatim actum sit. l. prætor edixit. §. si dicatur de iniur. vbi Bar. Illud recte interpretes adscribere arbitror, intelligenda hæc non esse cum quilibet seruorum motu suo proprio, non communicato cùm cæteris consilio delinquit. arg. l. semper. §. si quis in se pulchro, quod vi aut clam, vt dominus hoc casu pro singulis præstare teneatur. Nam neque idem furtum, nec eadem iniuria facta, nec idem denique damnū datum esse videri potest à pluribus, si consilium non communicauerint. Sed omnes per se furtum, omnes iniuriam fecisse, non quidem vna & eandem, sed alius aliam, præsertim si non omnes eodem tempore fecerint, quamuis in eadē re aut in eiusdem personam furtum aut iniuriam commiserint. sunt enim hæc plura furtæ pluresque iniuriæ. Sed et si idem edictum plures serui nec eodem tempore, nec eodem consilio corruperint, veluti si per partes lacerauerint, vel deleuerint: tunc primi nomine satis esse præstari, cæteri enim corrupisse edictum, quod iam corruptum erat, non videtur dici posse. Decio quoque assentior, vt siue vñiformiter siue difformiter idem maleficium à pluribus seruis admissum sit, tamen procedat sententia legis nostræ, sed in facultate actoris esse arbitror cuius nomine experiatur. l. si quis quid perferendum. §. fin. de furt. Præterea & his assentior, qui furti nomine vel damni iniuriæ si criminaliter actum sit, omnes seruos castigari posse existimant, argu. l. hos accusare. §. omnibus de accusat. l. fin. de furt.

OCTAVENVS h̄ic quoque domino succurrendū ait, sed hoc potest dici si dolo ma-
lo curauerit, vt ab alio album corrumperetur. Curauerit subauditur familia, & ita
omnes interpretantur. Ego Paulū scripsisse puto, curauerint. Quod etiam ele-
gantiæ latini sermonis magis conuenit. Sed & quod dicit, ab alio, legendum
puto. ab aliquo, vel ab uno. Scilicet seruorum ex familia. nam communem
interpretationem vtique veram arbitror. Illud tenendum, de seruis hæc ita sta-
tui. At si plures liberi tale aliquid commiserint, ad superiorum capitum inter-
pretationem & tractatum id pertinet.

L. X. VLPIA. LIB. III. AD EDICTVM.

V I IURISDICTIONI PRAEEST. Verissima est interpreta-
tio illa, quæ de iudice ordinario accipiendum tradit. Nam iuris-
diictioni præesse propriè h̄ic dicitur, veluti prætor, proconsul aut
præses prouinciae, vt superius admonuimus. l. nō possunt de le-
git. Senatusconsultum enim huius rei prohibitorum de his no-
minatim factum fuit. l. senatusconsulto. de off. præf. legati quoque proconsulum
iurisdictioni præesse dicuntur. arg. l. qui neque. vbi dixi, de iudic. Nam de iudi-
cibus datis quos delegatos vocant: nihil obtinebat dubitari, si quidem speciali-
ter delegati proponantur à principe, vel quoquis maiore magistratu, cui id face-
re liceat. Nō enim talem iudicē dabit nisi ex causa, vt quia partes in hunc con-

ſentiant: vel certè ſi talis iudex datus non recuſetur, vt ſuſpectus, per hoc ſatis approbari videbitur. Tunc & filius in cauſa patris, & in cauſa filij pater, iudicare poterunt, vt alibi docebiſum. I. quin etiam de arbitr. & de iudic. I. in priuatis. Hoc etiam Duarenus probat. c. l. I. & l. II. Anniuersar. diſput. qui iuriſ dicendi verbum ad prætorem propriè referri existimat, eoque ſignificari aut præſcribendarum formularū & dandarum actionum morem, aut iudicium dationem, cognitionē verò atque examen cauſæ ad iudicem datū propriè pertinuiffe, nec ferè prætoris curam huc deſcendere coſueuiffe, ſed hodie certè deſcendit, alioquin penè ocioſum eſſet Prætoris munus, cum nec actiones ab eo impetrari neceſſe ſit. Quare neutrum horum facere poterit in cauſis ſuorum ex mente 10 huius capitii. Quod ergo Africanus ita ſcribit, In priuatis negotiis pater filium vel filius patrem iudicem habere potest. d. l. in priuatis. ſic accipiendum eſt, ſi iudex datus fuerit, nec recuſetur. In publicis autem negotiis id non procedere ſignificat Africanus propterea quod ſiue recuſatus fuerit, nihil ageretur, ſiue approbatus, & tunc collusionis, vel præuaricationis ſuſpicio ſubeffet, vt nos in- terpretamur. Hæc cauſa eſt quamobrem multi omnino iudices in cauſis pu- blicis dantur. Omnia enim per magistratus ipſos expediri debent. Et ad hoc Africanus reſpexit, vt Duarenus trađit & nos probamus. Nec me latet quodā ea verba interpretari de domesticis ipſorum patris & filij negotiis. Corras. lib. l. IIII. Mifcell. c. I. x. ſed hoc mihi non probatur. Nec exempla me mouent. I. ma- 20 gistratum. de adop. I. apud filium de manu. vind. Non enim in his interuenit pa- ter neque filius tanquam iudex, nec forma priuati iudicij refertur, de quo ta- men agitur in verbis Africani, cum ſint poſita ſub Rurb. de iudiciis. ſed species quædam imperij quo apud magistratus adoptari vel manumitti ſolet, in his exemplis exprimitur.

L. XI. GAIUS. LIB. I. AD EDICTVM PROVINCIALE.

I IDEM CVM EODEM PLVRIBVS ACTIONIBVS AGAT, quarum ſingularium quantitas intra iurisdictionem iudicantis ſit, &c. Etiam paulo post diſputationem aliam ſuper hoc inducit. I. pen. §. fin. infrā eod. Quæro ergo qui nam hi eſſent iudi- 30 ces, qui limitatam habebant iurisdictionem intra certam ſum- mā? Existimo Romæ fuſſe triumuiros capitales, & eorum loco creatum Prefectum vigilum. Nam cum criminaliter quadamtenus cognoscere poſſent, etiā ciuiliter intra certam quantitatē ſtatuerre potuiffe credendū eſt. arg. I. liij. §. fi. ſu- prā de off. præfe. vig. In prouinciis autē fuſſe Duumuiros, quos in ſingulis mu- nicipiis iurisdictionem habuiffe, mox docebiſum. I. j. ſi quis ius dic. non obtem. Nos enim præfinitam & limitatam habuiffe iurisdictionem, generali lege mu- nicipali, qua de iure omnium municipiorum cautū fuſſe ſuperius diximus. in I. omnes populi. Argumentū huius rei quod ſcribit Paulus I. inter. ad municip. in- ter consentientes & de re maiori apud magistratus municipales agi poſſe. Et 40 quod vltimo capite huius tituli, cum extra territoriū ius dicenti impunē nō pa- reri dixiſſet, ſtatiſ ſubiicit, nec ſi qua ſupra iurisdictionē ſuam ius dicere velit. Nam ſingulorū municipiorum & ciuitatum propriè territoriū eſt. I. pupillus. §. territoriū. de verb. ſig. Quare eadem quoq; ſententia constitutionis lib. x. Cod. sub

sub tit. de decur. l. duumuirum. vbi etiam territorij mentio est. Confirmatur hoc ex eo quoq; quod Iustinianus poste à magistratum municipalium potestatem nouella constitutione sua, De defensoribus ciuitatum, his attribuens, qui defensores ciuitatum dicti erant, eorum quoque iurisdictionem ante à intra summā quinquaginta solidorum constrictam, per l. j. C. eo. tit. de defensorib. ciuit. latius aliquanto extendit, & tamen intra summam trecentorum aureorum contineri voluit. Nam alios fuisse defensores ciuitatum, alios Magistratus municipales, qui Duuumiri appellantur, doctorū hominū lucubrationibus hodie satis cōstat. Alcia. lib. 111. dispunct. c. v. Aug. ad Modestinū. Corrassij lib. 111. Missell. c. vi. vt
 10 Romæ alij erant Tribuni plebis tenuiorum defendendorum causa initio parti, alij Consules & Prætores. Nam exemplo vrbis principis, magistratus in muni cipiis creabantur. Sanè de pedaneis iudicibus nullo modo nisi impropriè intel ligi posse hoc responsum arbitror. Nam eos dici iudices datos supra ostēdi, qui nec iurisdictionem quidem habere dici possunt, sed notionem tantum. Neque non nisi ad controversias iam natas nominatim inter illos & illos de illa re, aut de illo negotio dari solent. quare vix constringere potest, vt dubitetur, an quantitas de qua agatur, sit supra notionem iudicis dati. Nam Iuliani constitutio l. fi. C. de ped. quæ præsidibus potestatem dat cōstituendi pedaneos iudices, qui humiliora negotia disceptent, quia quedam, inquit, negotia sunt, in quibus su perflium est moderatorem expectare prouinciae, aut ita accipienda est, vt de singulis controversiis vilioribus possit præses arbitratu suo pedaneum constituere, aut si generaliter de omnibus etiam futuris controversiis constituere posse vult, iam plusquam pedaneus hic erit, qui quasi mandatam in illis causis atque inter tales personas iurisdictionē habere videri poterit. Præterea in causis appellationum obseruabatur, ne nisi supra certam quantitatem, princeps cognosceret. l. si qui separatim. §. j. de appell. l. in offerendis. C. eo. tit. hodie nec præfecti quidem aut alij supremi magistratus, qui in comitatu principis sunt, nisi supra certam magnam summam ex appellationibus cognoscunt, nec nisi poste à quam per præfides cognitū est, quod nouellæ constitutiones definierunt. auth.
 20 de appell. per totum. Sed harum cognitionum exempla non nisi conuerso casu ad hoc responsum applicari possunt, vt quamvis pluribus actionibus in prima instantia actum sit, quarum singularum quantitas modum non constituant, omnes autem simul constituant, nihilotamen magis apud tantos magistratus agi possit. Exemplū sanè de pedaneis iudicibus ex nouella Imperat. LXXXII. §. præbebunt directò induci poterit, dum pedaneos in vrbe Constantinopolitana constitutos causis vsque ad trecentos solidos ascendentibus, expeditiore quandam audientiam præbere mandat, cuius tamen sententia adhuc non satis est vt ego arbitror intellecta, qua de re abundè suprà dixi.

§. Q u o d si mutua & sint actiones, &c. Haloander, Sed & si mutua. Ut quasi
 40 similis decisio superiori calui fieri videatur, & in fine magis probat legendum esse, Posit, quam, possem. Sed ego à vetere scriptura discedendum non arbitror, vt diuersum quiddam inferat, hoc modo, Quod si mutua & sint actiones, & alter minorem quantitatem, alter maiorem petat: apud eundem iudicem agendum est ei, qui quantitatem minorem petit, ne in potestate calumniosa aduersarij mei

fit, an apud eundem iudicem litigare possum. Iurisconsulti sensus apertus est, oportere minoris summæ petitionem, ad iudicem hunc qui de maiore summa cognoscere potest, deferri. ne alioquin eueniat, vt aduersarius meus, minorē illam summam sibi deberi petens, efficere possit, vt non apud vnum & eundem, sed apud diuersos iudices ego litigare cogar: dum quod ille mihi debet, necesse habeo apud maiorem iudicem apud quem iudicium cœptum est, petere, quod sibi me debere ipse affirmat, de industria apud alterum quendam minorem iudicem petit, quò magis me distractum & suspensum teneat. Quamobrem quia qui de maiore summa ius dicere potest, potest vtique & de minore, cùm maiori summæ, minorem inesse dicamus, ideo æquum visum, vt petitionem suam ille ad maiorem iudicem dirigat. Nam mutuas petitiones apud eundem iudicem cognosci oportere, & de mutuis præstationibus, seu petitionibus eundem iudicem dari, pridem receptum fuerat, tit. de quibus reb. ad eundem iudicem eatur, per totum. l. Lucius. infrà mandati. sed difficultas ea hîc impedit, quòd minor magistratus de tanta causa cognoscere non posset. Duabus autem rationibus impeditur magistratus, quominus cognoscere possit, aut ratione personæ, quæ fortè priuilegio fori vtitur, ac tunc propriè dicitur iudex non competens, & hæc hodie sublata est per nouam Iustiniani constitutionem, si de mutua petitione agatur. l. pen. & auth. ibi posita. C. de sent. aut ratione rei, vel summæ, quæ supra iurisdictionem suam est, & hanc sublatam nō arbitror. Hic est verus tam 20 Caij quām Imperatoris sensus, quē quominus amplectar, non mouet me Alex. constit. l. quoties. C. de iudic. qua, si causa status bonorum disceptationi cōcurrat, apud eundem quoque, qui alioquin de causa status cognoscere nō poterat, terminari eam permittit. nam eò id accidit, ne eiusdem causæ continentiam diuidi contingat, quod fieri prohibitum est. l. nulli. C. de iudic. l. j. C. de offic. praf. præt. At hîc plures causæ sunt super diuersis rebus institutæ. Nec tamen turbare nos debet, quòd è contrario futurum videatur in potestate mea, ne tu apud iudicem quem initio elegeris, agere possis, ac per hoc frustreris. Nam hoc intel ligendum puto, ab initio. Quòd si lite contestata coram minore iudice, tunc demum ego maiorem quantitatem apud maiorem iudicem à te petere incipiām, non transferri petitionem tuam, nec olim debuisse puto, nec hodie debere constat. d. auth. Et consequenter. Hæc de veriore huius capitinis sententia dicta sint.

MAGISTRATIBVS municipalibus supplicium à seruo sumere non licet, &c. Municipia propriè dictas vrbes, quæ saluis suis legibus, in societatem verius, quām in potestatem & ditionem populi Romani venerant, notum est ex Aul. Gell. libro xvi. Noct. act. cap. xiiii. Eorum magistratus antiquitus omnia agere potuisse, necesse est dicere, sed abolito pridem veteri iure Municipalium, Romanis legibus omnia fieri cœperunt. Tunc lata lex est municipalis, de qua modò dixi. l. proxima. in princip. Ea lege, omnia quæ magis imperij, quām 40 iurisdictionis sunt, magistratibus his municipalibus adempta. l. ea quæ, infrà ad municipia. Iurisdictionis tantum relicta est, ea verò intra certam quantitatem constricta. Igitur quòd ait, modicam castigationem eis permitti, intelligendum est, vt citra imperij figuram id faciant. non solum autem pecuniarij negotij

gotij explicandi, sed exempli quoque edendi causa hoc eis permitti puto, si quid deliquerint. nam de seruis perinde ferè ac de quibus vis iutis nostri animalibus iudicatur. Et cùm iure ciuili pro nihilo habeantur, satis est grauiore eorum supplicio supersederi, non autē videri potest exerceri imperium, si modica de his castigatio sumatur. Nec enim tam scrupulosè ac superstitione hæc tractanda sunt, quæ ad seruos attinent.

L. XII. VLPIANVS. XVIII. AD EDICTVM.

10

AGISTRATIBVS municipalibus supplicium à seruo sumere non licet:modica autem castigatio in eis non est deneganda. Magistratibus municipalibus, hoc est, duumuiris. Angustissima enim horum potestas, vt pote, qui non nisi intra certam quantitatem ius dicere possunt (vt modò dixi.) Nec contumaces quidem multare possunt. l.j. si quis iusdi. nō obtem. Extat apud Plin. Ceciliū epistola lib. 1111. ad Semproniū Rufum, qua negatū refert, ex authoritate publica fecisse duumuirū, qui Gymnicū agona Viennesium ex testamento cuiusdā celebrari solitū sustulerat. taliū enim rerū cura, ad Præsides pertinebat, arg. l. si in aliquā. suprà de off. proconsu. & leg.

SUPPLICIVM SVMERE. Mortem inferre, arg. l. vltimum. infrā de pœnis.

CASTIGATIO. scilicet corporalis. Accur. putat etiam in liberos homines duumuiris corporalem castigationem concedi, quia duumuiri iurisdictionem 20 habent. l.ea quæ. ad Muni. iurisdictionio autem sine modica coerctione nulla est, l.j. & l.f. suprà de off. eius. Sed nos id non admittimus, nisi cùm iurisdictionio aliter explicari non potest, vt tunc incidenter castigare possint, secundū ea quæ prædictimus, in l. Imperium. & in l. iubere cauere. quare corpus liberi hominis ob de lictum principaliter attingere nullo modò poterunt. prohibitum hoc fuisse generali lege municipali credimus, cùm anteā hi magistratus plenissimam in ciues suos iurisdictionem atque Imperium habere soliti essent: vt & alibi dixi, in l. omnes pop. suprà de iust. & iure.

NON est deneganda. Prudentum interpretatione. Non enim tam malignè accipere debemus legem illam municipalem, vt etiam seruorum castigationē 30 his magistratibus interdictam esse dicamus, quibus anteā etiam in liberos homines animaduertere licebat.

L. XIII. VLPIANVS. LIB. L I. AD SABINIVM.

VM QVI iudicare iubet, magistratum esse oportet, &c. Iudicare iubet. Duobus modis accipi potest, aut qui iudices dat, aut qui datos sententiam dicere cogit. Qui iudices dare possint, planè definitum alibi ex Paulò est. l. cùm prætor. infrā de iud. alterum hoc loco definitur, vt ego sentio. Certum tamen est, magistratum esse oportere tam qui iudices dat, quam qui datos sententiam dicere cogit. Sed dubium erat in casu quem statim subiicir, vt dixi, in l. f. suprà de off. præf. vrb.

40 **M**AGISTRATVS autem is est. In aliis codicibus legitur. Magistratus autem, vel is qui in potestate est, &c. quæ scriptura magis placet. sic edictum quoque illud, Quod quisque iuris, conceptum erat hoc modo, qui magistratum potesta temne habebit, &c. l.j. infrā tit. j. Estenim magistratus in vrbe: potestas in prouincia. Magistratus est Cösl, aut Prætor. Potestas est proconsuli, aut prætori. quam-

uis & Prætores prouincias sortiretur: vt Siciliam, Sardiniam, Hispaniam, Narbo nensem Prouinciā. l. iij. §. capta. suprà de iust. & iur. quare nō impropriè subiicit, puta proconsul, vel prætor, si prætorem hoc modo accipimus prouincialem.

NON possunt iudicare iubere. Hoc est, præcipere ut sententiam dicant iudices dati postquā ipsi magistratu, vel prouincia excesserint, nec pœnā propone re, vel ex nunc multam dicere, si non iudicauerint: inefficax enim omne huius modi iussum, quia magistratus vltra tempus administrationis suæ non potest pro potestate agere, aut imperium extendere. l. fi. infrà de pœnis. vbi plenè notatur. Si tamen iudices dederit, durare eos etiam in tempus successoris, & ab eo cogi pronuntiare constat. l. vendor. §. iudices. de iud. hac interpretatione tollitur omnis repugnantia quæ haçtenus subesse videbatur. Plin. lib. 1111. Epistola ad Romanum. Eià tu cùm proximè res agetur, quoquomodo ad iudicandum veni, nihil est quod in dextram aurem fiducia mei dormias, non impunè cessatur, ecce Licinius Nepos Prætor acer & fortis vir multam dixit etiam Senatori, &c. Hinc quoque apparet, officium esse præsentis Prætoris, non præteriti, iudices ad conuentus cogere, & de quibus rebus cognouerint, sententiam pronuntiare iubere, arg. etiam. l. de qua re. infrà de iud.

L. XVI. IDEM. LIB. III. DE OMNIBVS TRIBVNALIBVS.

OLET PRAETOR suam iurisdictionem mandare & aut omnem mandat, aut speciem vnam. Nam & is cui mandata iurisdictione est, fungitur vice eius qui mandauit, non sua.

SOLET PRAETOR. Idem ergo & de proconsule, aut præsidæ exaudendum erit. l. de his. suprà de off. præf. sicut è conuerso, quod de præside constituitur, ad Prætorem quoque extendi vides. l. j. §. an ergo. infrà de susp. tut. Sed an Præfectus vrbi mandare possit iurisdictionem? (de Agustali enim dubium non est, cùm ad exemplū proconsulis omnia faciat. l. j. suprà de off. præf. Aug.) Puto & præfectum vrbis mandare posse, nec alium fuisse Vicarium, quem habere eum consueuisse suprà diximus, in Rub. de off. præf. vrb. quād velut legatum præfecti, quem & ipsum tamen probasset Princeps.

SPECIEM VNAM. Sequenti capite cùm hoc ipsum repetisset, subdit statim exemplum illud, maximè cùm iustum causam suscepit ante magistratum ad uocationis alterius partis habuerit: ex quo apparet intelligendū esse, de vna aliqua certa causa, nō de vna aliqua vniuersitate causarū, vt Accur. priore loco interpretatur. Nā species in iure frēquēter appellatur casus ipse, de quo agitur quā facti contingentia vocant. Dubiū tamen non videtur, quin & formā vnā iurisdictionis mandare possit, veluti omnes causas intra aureos decē, quēadmodū & inter certas personas, veluti inter Lanios & Armétarios, hoc est enim quod eodem sequēti capite dicitur: inter personas certas: idq; Acc. rectè interpretatur, veluti pauperes, aut pupillos, nā hoc sensu propriè persona dicitur. Sanè si cui ad vnā specie, hoc est, ad vnā causam tantum iurisdictione mandetur, inter hunc & iudicem datum, nihil interesse putat Alciatus lib. 11. Parad. c. 1. in fi. Ego tamen multūm interesse existimo, vt hīc quidem iurisdictione habeat, iudex autem datus non habeat: qua de re plenius suprà dixi, in l. legatus. de off. proconsul. & in l. ij. hoc tit. nā iudici dato antiquitus semper præscribebatur formula, huic autē latiorem

latiorem potestatem in cognoscendo relictum arbitror, si qua res qualis esset, prætor fortè interim animaduertere non posset, vel quoad semel statutū esset, amplius se interpellari nollet. Quare etiam illud puto, hunc cui mandata est iurisdictio, in illa causa iudicem dare posse, si sibi federit. Nam legati prætorij, vel proconsularis partes in hac causa sine dubio sustinet. I. cùm prætor. §. is quoq; infra de iud. Quare eadem posse debet, quæ & legatus potest.

L. XX. PAVLVS LIB. I. AD EDICTVN.

XTRA TERRITORIVM IVS DICENTI IMPVNE NON PA-
retur. Idem etsi supra iurisdictionem suam velit ius dicere.

10 DE Duumuiris, hoc est, de Magistratibus municipalibus hoc scripsérat Paulus. Eadem etiam cuiusdam principalis constitutio-
nis sententia fuerat, sub titu. de decur. lib. x. Cod. Duumuirum, ait
constitutio, impunè non liceat extollere potestatem fascium, extra metas terri-
torij propriæ ciuitatis. Territorium enim propriè dicitur singularū ciuitatū &
municipiorum ager. I. pupillus. §. territorium. de verb. sign. Sed Imperator etiā
de prouinciarū rectoribus accipi hoc voluisse videtur: quia scilicet eadē subest
ratio. Qua de re superius quædam diximus, in I. fi. de offi. præf. vrbi.

QVOD QVISQUE IVRIS IN ALTERVM STATVIT,
20 VTI IPSE EODEM IVRE VTATVR. Tit. II.

TRANSLATITIVM ab antiqua origine ac vetustissimum esse hoc edi-
ctum vñitatemque illius obseruationem ostendit Cicero, in epistola ad Q. Fra-
trem, quia illum Prouinciam Asiam Proconsule obtinentem ad munus suum
quàm rectissimè obeundū & perpetuam sibi ex eo gloriam comparandā egre-
giè instruit. Eius verba quàm eum admonet, qualem sc̄e in iure dicendo, rebusque
statuendis & decernendis præbere oporteat, hæc sunt. Constantia est adhiben-
da & grauitas, quæ resistat non solū gratiæ, verū etiam suspicioni: adiungenda
est facilitas in audiendo, lenitas in decernendo, in satisfaciendo ac disputando
30 diligentia. His rebus nuper Gn. Octavius iucundissimus fuit, apud quē primus
lictor quieuit, tacuit accensus, quoties quisq; voluit dixit, & quàm voluit diu.
quibus ille rebus fortassè nimis lenis videretur, nisi hæc lenitas illam seuerita-
tem tueretur. Cogebantur Syllani homines, quæ per vim & metum abstule-
rant, reddere: quæ in magistratibus iniuriosè decreuerunt, eodem ipsis priua-
tis erat iure parendum. Hactenus Cicero, locus tamen nonnihil deprauatus
est: nam vulgò legitur, primus lictor qui fuit. quæ scriptura nullum sensum effi-
cit, nos conjectura emendandum existimauimus: quieuit, hic lictor, non pri-
mus, sed proximus in Verrinis appellatur. Qui scilicet quasi magister licto-
40 rum esset, & duriores litigatores, cùm opus esset, coercerent. Ex hoc quoque
Ciceronis loco apparet, de iurisdictione de quæ his quæ à iudicibus pro pote-
state statuuntur ac decernuntur in causis controversiisque ciuilibus & iudicia-
riis edictum initio propositū fuisse, quo sensu ferè & omnia sub hoc tit. disposita
loqui apparet, sed nescio quo errore nō interpretes nostri modò, verū etiam Ro-
mani Pontifices, in c. cùm omnes. de consti. de legibus. & de legislatoribus, quæ

statuta & statuentes vocari iam diu inualuit, edictum hoc exaudiuerunt. Itaq; intempestiuè & acriter hoc loco, qui nam hi sint, qui leges & statuta condere possint quæsuerunt. Inter hos minus vituperandus Raphael Fulgosius. Nam is sibi quidē antequām doctorū commentationes vidisset, in mente venisse ait, ac cipienda hæc esse de his quæ à iudicantibus decernuntur, nam propriè statuta ea dici animaduerterit. l. post sententiam. C. de senten. sed tamen doctores, inquit, sic intellexerunt, de legibus videlicet statutarijs, quasi dicat. Et nos ne brachia contra torrentem. Cæterū erroris causa doctoribus nostris, quòd nouum ius statuere posse neminem excepto principe existimarunt: propterea quòd ad ipsum solū, condendarū legū curam pertinere, hodie traditū est. l. f. C. de consti. 10 cautum etiā insti. de off. iud. in prin. vt non aliter iudices iudicent quā quomodo legibus & moribus proditū est: quare neminē tam insigniter impudentem, neque iudicem, neque magistratum fore existimarunt, qui ex professo se & no uas leges ponere, & secūdum illas iudicare velle diceret, quemadmodū Solonē olim, interrogatum, quare non & aduersus parricidas legem posuisset, respon- disse ferunt, quòd neminem ex suis ciuilibus parricidium admissurum esse cre- didisset. Censuerunt tamen iidem doctores nostri, & ad iudices edictum perti- nere, si quid iudicando, aut decernendo perperā, aut nouiter statuissent, verū id per interpretationem magis quām directo, cùm potius contrā definire de- buerint, directo teneri ius dicentes hoc directo, ceteros autem vtiliter & per in- 20 terpretationem. Hæc idcirco tam inconsultè, quia memores nō fuerunt ac for- tassè ne nouerunt quidē, latissimam antiquitus fuisse prætorum in iure dicen- do potestatem, vt pote qui arbitratu suo ex quaue causa actiones redderent vel negarent. Quasdā ex legibus proditas, si quid deesse videretur, supplerent. I. quia actionum. de præscri. verb. vtile porrò actiones ad exemplū aliarum sæ- penumero darent: deniq; iudiciū in hæc aut illa verba, purè, vel cum exceptio- nibus, prout æquum esse videretur, redderent, formulas cōciperēt, iudicibus da- tis æquitatē & iudicij formā in omnibus ita præscriberent, causamq; ad certum statū cōcluderent, vt dati iudices nō nisi cognitores rei gestæ essent, apud quos scilicet de facto, non de iure disceptaretur: Prætor ipse iuris custos ac velut ora- 30 culum quoddā haberetur. Igitur cū de his quæ certo iure cōprehēsa nō essent, sæpenumero statuendū esset, eueniebat vt nouo more quædā interdū decerne- re cogerentur: id etiā ex qualitate personarū nōnunquā faciebant, vt cū Verres de quodā homine dixit, si quis eum pulsasset, se iniuriarū actionē non daturum. Nam edictū prætor quisq; vt prouinciā acceperat, proponebat. nec idē quidem edictū obseruabat toto tēpore magistratus sui, sed crebro illius partes quasdam (vt res poscere videretur) mutabant, donec tandem ex edictis suis perpetuis, hoc est, quæ cū semel proposuissent, amplius ipsi non mutarent, prætores ius dicere cōoperunt. Est autē ius dicendi verbū, vt statuendi, in magistratibus generale, eoq; tota omnino iurisdictio significatur, quæ nō tam iudicando, quæ summa- 40 tim de quibusq; cognoscendo, decidendo, iudices & bonorū possessiones dan- do, de appellationibus cognoscendo, res iudicatas exequendo, & cæteris huius- modi continetur. Deinde perpetuum & translatitium edictum factum est, vt vnum esset omnino omniū Prætorū. Hæc omnia doctissimorum hominum

Alcia

Alciati Augustini Duarenii commentationibus hodie nota sunt. Non tamen idcirco officium prætoris cessauit penitus, quanquam sublatis formulis & imprestationibus actionum, ac plerisq; digesto iure iam præscriptis, magna ex parte cōquieuerit, Sed verum illud est. Naturam expellas furca licet, vsque recurrit. Emergent enim quotidie in negotijs cōtrouersiisq; ciuilibus quædā, quæ veluti rediuiū prætorem postulent, quod vel satis certa forma ac iure definita, aut comprehensa non sint: vel si sunt litigatores, tamen molesti locorū rectores, de rebus causisq; suis frequenter interpellant: dum vel ordinario iure, vel apud ordinarios iudices agere, aut conueniri nolunt, vel subueniri sibi quibusdam in rebus atque articulis causarum, ac nonnunquam etiam in iuris publici declaratione postulant. Hoc totum officium Romæ hodie Cardinalis amplissimus signaturæ præfetus, approbante & singulis subscribente reverentissimo Vicecancellario exercet. Solus olim vicecancellarius exercebat. Præsides ac legati in prouincijs & rectores ciuitatum per se, aut quas vocant signaturas suas, de consilijs sententia plerunque prospiciunt. vt & Car. Romæ de consilio Referendariorum. In his occasio noui iuris statuendi persæpe nascitur: sunt enim hæc omnia in æquitatis interpretatione posita.

L. I. VLPIA. LIB. III. AD EDICTVM.

QVI MAGISTRATVM POTESTATEM VE HABEBIT. Magistratum accipe, in vrbe. Potestatem etiam extra urbem: vt supradiximus, l. eum qui. titu. j. eodem modo expone quod mox subiungitur, si quis apud eum qui magistratum potestatēmve, &c. Sic & tertio capite, de arbitris, accipiendum est, in aliquo magistratu positus, vel potestate &c. Nam Accursij interpretatio, Magistratum Duumuirū potestatem eū cui merum imperium cōcessum est, accipientis, non placet, non quia nō omnes etiam magistratus municipales edicto cōtineantur, sed quia magistratus appellatio ppriè ad Vrbanos pertinet, nō ad municipales.

IN ALIQUEM. Quid si generaliter & in vniuersum nomine nominatim designato? vt C. Verres edicta multa nouo more nouisque cōceptionibus, aut adiectionibus proposuisse à Cicerone arguitur. Respondeo, non sufficit edictum propositum esse, nisi & secundum illud ius dictum sit. Verbum enim, statuerit, hoc significat. §. seq. Nam vt statuatur nouum ius in aliquem, requiritur quod contingere non nisi in personam certam potest. Illud annotandum, idcirco hoc edictum propositum fuisse: vt aut veteribus & translatitijs edictis prætores vterentur, aut si quid noui statuendum putarent, id quod æquum & bonum esset, vsquequaque amplectentur, non ex libidine sua quiduis finge-rent: cui rei prospici oportuit, cum ob legum inopiam, quotidie multa de nouo statui necesse esset.

40 L. II. PAVLVVS LIB. III. AD EDICTVM.

HOCE DICTO DOLVS DEBET IUS DICENTIS PVNIRI. Nam si aſſessoris imprudentia ius aliter dictum sit, quam oportuit: non debet hoc magistratui officere, sed ipsi aſſessori.

DOLVS. Quamvis in dicto prætoris, dolumentio nulla sit. l. j.

A

suprà eod. quia tamen ex Paulo híc refertur , debere hoc edicto dolum ius di-
centi puniri, propterea videntur ad vnum omnes existimasse, requiei dolo ma-
lo factum, vt priori huius edicti capiti locus sit, aduersus magistratum scilicet,
qui nouè ius dixit.glo.& Alber.híc.glo.& Fulgosius in l.fin.infrà eodem. Non
dubitauit tamen Paulus Castren. etiam si lata duntaxat magistratus culpa ar-
guatur, affirmare nihilominus edicto locum fore, argumento vsus, quòd asses-
soris imperitiam hoc loco taxari viderat: nam imperitia, inquit, assessoris, nihil
amplius est quām lata culpa, quæ si in assessori retaliatur, multò magis etiam
in ipso magistratu puniri debet. Sed hoc interesse omnes censem, quòd iuris
imperitia in magistratu, nisi & jurisconsultum se profiteatur, & eo intuitu iu-
risdictioni præpositus sit, latae culpæ non comparatur, in assessori autem com-
paratur. Mihi nimis exile argumentum hoc visum est, quia Paulus hoc loco do-
li mentionem fecit: idcirco nos existimare, non nisi eos qui dolo fecisse depre-
hendantur, hoc edicto teneri. Non enim id agit Paulus, vt interpretatione sub-
leuet hunc, qui nouè ius dixit, sed vt inter eum qui sua, & eum qui aliena sen-
tentia, velut circumscriptus ius dixit, distinguat. Proinde extra hunc casum qui-
cunque siue magistratus nouum ius statuerit, seu priuatus impetraverit, dum-
modò ex sententia eius id factum sit, ad edictum hoc eum pertinere arbitror,
nec excusationem ullam accipiendam, si forte respectu aliquo, vel speciali ratio-
ne, aut causa statuisse, aut impetrasse causari velit, dummodò ex sententia eius 20
id factum sit, & termini pares sint, vt vulgo dicimus, hoc est, causa causæ, vel ea-
rum articuli & circunstantiæ inter se conueniant. Nam edictum prætoris nul-
lam neque dolii, neque imperitiæ, aut culpæ mentionem facit. Sed factum dun-
taxat requirit, vt quod cuique in alio æquum esse usum est, id in seipsum ob-
seruari non dedignetur. Quare illa exceptio elegans esse dicitur, in l.fi.infrà eo.
Præterquām si quis eorum contra eum fecerit, &c. quæ exceptio non inelegans
modò, sed prorsus inepta esset: si dolii verbum in edicto, vel adiectum, vel sub-
intellectum esset: hoc & Accur. principio animaduertat.glo.in d.l.f.i. Quod ve-
rò Paulus híc dolum puniri ait, accipiendum est, pro versutia & calliditate Ma-
gistratus, quæ affuisse præsumi debet ob id ipsum quòd iniquè decreuit, nec pro
batio in contrarium admittatur, vt ego sentio. Nam etsi nulla fuerit calliditas,
non ideo minus edicto locus erit, cum etsi summa cum ratione ac solertia
actum esse proponatur, nihilominus tamē ipsi eodem iure parendum sit, quod
in alio æquum putauit, vt in ipso interpretationis limine Vlpianus statim scri-
psit.l.j.suprà eo. Secundum hoc illud quoque rectè efficitur, vt si tutor nouum
ius de re pupilli impetraverit, ipse eo iure vti debeat, non pupillus, quod in pro-
curatore secus est, quoniam scilicet ex sententia nostra procurator impetrat, tu-
tor non ex pupilli sed ex suo tantum sensu facit.l.seq. §. si procurator.

L. III. VLPIANVS LIB. III. AD EDICTVM

40

I QVIS INIQVM IUS ADVERSVS ALIQVEM IMPETRA-
uit. Incipit exponere alterū edicti caput, de litigatore, qui nouum
ius statuendum curauit. Sed in edicto scriptum erat, obtinuerit:
non, impetraverit: vt capite primo vidisti. Quare appetit promi-
scue

scuē his verbis vsum esse Vlpianum. Obtinere tamen magis consummatam actionem significat, quām impetrare, quo magis mirum videtur, quod paulò post subiicit. Sed & siue impetravit, & vſus est iure aliquo, siue impetravit, vt vtetur (licet vſus non sit) hoc edicto punitur. Nam si in magistratu, an quod sta tuendum putauit, effectum habuerit, vel habere potuerit, inspicitur. l.j. §. fin. su-
prà eo. cur non & in litigatore idem quæri conueniat? Accur. planè hoc admit-
tit. Itaque distinguendum putat, an vti potuerit si voluisset, an non: vt si à iuris-
dictionis, aut solennium defectu laboraret. Amplius putat Zasius in intellecti-
bus, et si cùm vti potuit, integris tamen omnibus consilium mutauit, non puni-
ri edicto, arg. d. §. fi. & l. quamuis. de in ius voc. Quare ita accipiendum hoc cen-
set, vt vſus non fuerit, quia non potuerit: per eum tamen nō steterit, quo-
minus vteretur. Sed alia huius verbi significatio est, vti enim pro-
priè is dicitur, qui decreto vel semel nititur, quod Vlpia-
nus minimè requiri tradit. Quare poenitentiam qui-
dem manifestam re integra excusare existimo,
si vltro approbetur argumentum, dict. l.
quamuis. Sed si hæc non appareat,
nō ideò minus edicto locum
fore, quamuis non vlt-
tra Imperator co-
natus fue-
rit.

F I N I S.

Lugduni,

Excudebat Matthias Bonhomme.

12. *Deinde dicitur quod* *deus* *deus* *deus*
13. *deus* *deus* *deus* *deus* *deus* *deus* *deus*
14. *deus* *deus* *deus* *deus* *deus* *deus* *deus*

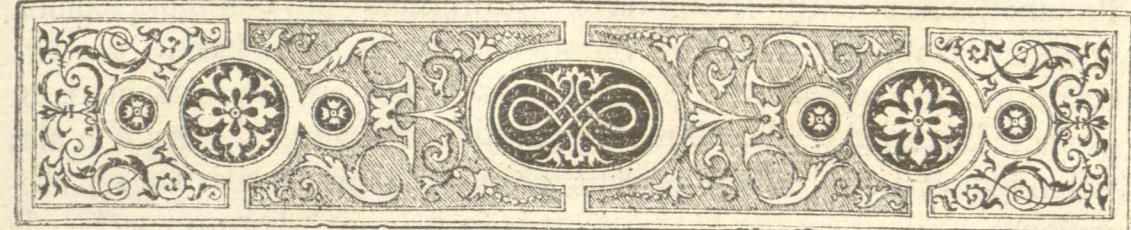
15. *deus* *deus* *deus* *deus* *deus* *deus* *deus*

16. *deus* *deus* *deus* *deus* *deus* *deus* *deus*

17. *deus* *deus* *deus* *deus* *deus* *deus* *deus*

18. *deus* *deus* *deus* *deus* *deus* *deus* *deus*

19. *deus* *deus* *deus* *deus* *deus* *deus* *deus*

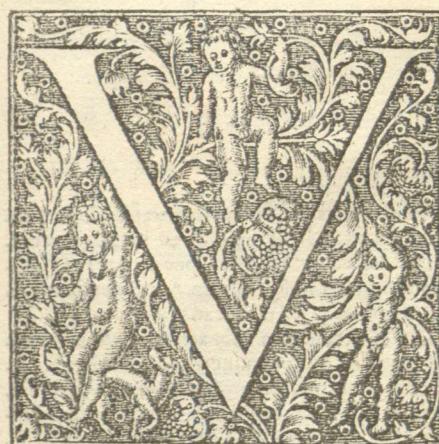
ANTONIO VACCAE

IVRISCONS. CLARISS. ET VENAYSSINAE PROVIN- CIÆ PRÆSIDI DOMI- NO SVO COLENDIS.

SIMO IACOBVS

CONCENATIVS

S. P. D.

T Sunt res humanæ , mihi videtur gloria præcipuum quoddam ornamentum esse virtutis , quæ non aliter gaudet agnosci , quàm Sol amat lucere. Nullam enim virtus aliam laborum periculorumque mercedem desyderat , præter hanc laudis & gloriæ. Qua detracta , quid est quod in hoc tam exiguo vitæ curriculo & tam breui , tantis nos laboribus exerceamus? Omnes quidem nostri studiorum labores , omnes conatus & vigiliae non fusciperentur , si nihil efficere , nihil parere aliquando posse crederemus. Maximè quòd vnuſquisque nostrum ita natus & institutus sit , vt ferè nemo nisi mercedem aliquam laborum suorum speret , de aliquo bene mereri velit. Quæ virùm magis virtuti , quàm felicitati & fortunæ tribuenda sit , nescio. Hoc vnum scio , Non satis esse virtutem colere , autoritatem habere , nisi etiam felicitas insit. Omnibus enim summis viris quædam ad amplitudinem & gloriam , & ad res bene gerendas diuinitus adjuncta fortuna est. Ut in teipso mihi exemplum sumo , Præses obſeruandiss. Qui præterquàm quòd iura reipub. municipales ſanctiones , probatos mores diligentissimè retines ac conseruas , in omni doctrinæ genere prætantissimus es. Testes erunt tuæ LOCORVM OBSCVRIORVM IN PANDECTAS EXPOSITIONES , Quas legi & relegi cùm libenter , tum quadam cum admiratione. Nullum inueni digressionis dispendium , scopum tetigisti , & quæ tibi succurrerunt , adieciſti his , quæ variis discrepantibꝫque nostrorum ſententiis fuerunt deprauata. Quod ſanè præſtare nemo potest , niſi animum doctrina excolat. Non enim aliter in tanta rerum varietate ſupptere potest , quid dicamus. Ostendis planè te literarum ſtudio ita deditum , vt ex his in publicum afferre fructum , & admiranda in lucem proferre poſſis. Itaque quia omnia conſequutus es , duce industria ac fortuna comite , te tametsi

Prouincialibus publicisque negotiis occupatissimum, pro communi reipubl. vtilitate rogabo, vt reliquos Pandectarum obscuros locos, pro summa tua virtute atque ingenio expositos, euulgari sinas. In hoc erit summa & gratia & gloria, & laus apud praestantissimos laudatissimosque viros. Carterum in aliis voluminibus, si qua deinceps edideris, autorum legumque quas vocant allegationes, ab orationis tuae filo separatas ac in margine foliorum reiectas esse velim. Id quod te in animo habuisse, non me latet, cum ista scriberes. Sed non fuisse tibi ocium exemplar ex integrò describi, curandi, ac repetita lectione, vt de creueras, recognoscendi, etiam ex teipso audiui. Enim uero pro mea in te benevolentia, vt hoc primum volumen, omnibus suis numeris absolutum in lucem exiret: locos omnes singulares selectos & sub indice redactos tibi mitto. Ut si abs te approbentur, euulgari sinas. Nam ocium tibi in eam curam haud futurum scio. Interim
bene vale, meumque erga te singularē amorem ama. Carpentoracte, decimo
Calendas Maias.

1554.

Errata animaduertenda.

Pagina 1 versu 7. apposititia. 3 7. anuf. 4. 35. nepotū. 11. 2. Lotharij ead. 7. Diplonatius. ead. 29. scrutata. 12. 25. Ziphras. 15. 20. testam. ead. 32. vis. 17. 39. retrahi. 18. 11. exigit. ead. 34. distinguit. 20. 14. brutorum. ea. 2. 1. exactè. 21. 5. iuditū. 22. 20. intelligitur. ead. 26. sunt bella. ead. 32. distinguntur. 23. 28. Halicarnasseniem. 24. 25. retexens. 26. 7. descēdunt. ead. 28. ratione. 27. 43. Triphonius. ead. 18. natura. 30. 9. prolequuntur. ead. 41. Triphonius. 31. 5. faciat. ead. 23. oportuit. 32. 34. indigere. 33. 10. Antiochenium. ead. 33. que. 34. 15. Ethicorum. ead. 24. naturæ. ead. 32. accipimus. 35. 6. petentur. ead. 19. singulare. 36. 3. Tullus. ead. 5. libertati. ead. 8. diffensione. ead. 8. in licitos. ead. 12. quin. 37. 2. caui. ead. 10. quid. 38. 24. indicum. ead. 38. in prouinciam. 39. 9. adiectos. ead. 20. Iulias. 40. 3. idcirco. ead. 6. cùm. ead. 9. conglutinat. 42. 22. quid. 44. 40. idem. 45. 30. adstruxerunt. 46. 5. præmineret. ead. 38. excludere & ead. 43. Quod. 47. 3. voluerit. ead. 7. intercedat. 48. 36. sententia. 52. 39. abrogatam. 53. 40. proferre. 54. 34. annona. 55. 43. aliorum. 57. 28. curasse. ead. 42. cogendi que. 58. 35. magistratu. ead. 39. interiere. ead. 41. defuncti. 59. 6. suscere. ead. 7. priuigno. ead. 7. Heracleonæ. ead. 16. autoritati. ead. 17. vt. ead. 35. ditionem. ead. 43. plebs. 60. 1. hæc. ead. 7. Egnotius. ead. 13. vicaria. ead. 16. poterit. vt. ead. 29. conuenire. ead. 35. R hemiam. ea. 39. 41. & 42. R hemiam. 61. 28. optimorum. ead. 35. aliorum. ea. 40. epis. 10. 6. 13. quæ. 1. ead. 18. aliquot. ead. 37. 1. feq. 64. 32. existimarem. ead. 37. Romanam. 65. 35. appellationem. 67. 13. quæ. fitos. ead. 27. maturus. ead. 50. iusto. 68. lexistimarent. ead. 14. editum. ead. 17. vtrius. 69. 6. aliorum. 70. 24. propius. ead. 36. impleri. 71. 11. vsquam. ead. 12. non necesse. ea. 14. 6. s. ead. 14. præambula. 72. 13. Doctores. 73. 12. poterat. ead. 39. conditionis. ead. 44. illius. 74. 25. hominis. 75. 29. vfas. 76. 4. vtrolque. ead. 13. permissu. 77. 15. patresfamilias. ead. 19. paterf. ead. 44. sententia. 78. 12. multas. ead. 19. replete. 79. 2. poterant. ead. 5. interim. ead. 33. effectus. 80. 1. in Institutionibus. 82. 5. explicabantur. 83. 20. egenti. ead. 31. nec curatois. 84. 16. cum. 86. 40. Et. 87. 14. posteriores. ead. 15. detracto. ead. 28. Suzaria. 88. 6. atque in iis. 89. 16. regulæ. 90. 43. pater. 91. 23. Bar. & Cyn. 92. 4. Proculi verba. ead. 7. s. & ead. 8. Proculus. ead. 11. depreciationem. ead. 12. acceperim. ead. 43. induci. ead. 44. Lucio. 93. 12. in. tellesto. ead. 33. Palatinis. ead. 32. Quibufdam. 94. 8. 1. fagocicas. ead. 18. ad actiones. ead. 28. manult quām ea. 2. est. ea. 3. 3. Annuer. disput. ead. 35. significari. ead. 43. Institutionum. 98. 12. appellere. ead. 22. confederit. ead. 25. faciant. ead. 30. Campi Martii. 99. 1. vtrumcunque. ead. 13. Phanale. ead. 27. reuertantur. ead. 29. quin. ead. 32. quidam. 10. 18. Princeps. ead. 43. est. 104. 40. Gothis. 11. 13. adscribatur. ead. 19. iudicium. ead. 23. promeritum. ead. 39. custodia. 114. 20. latinissimos. ead. 26. iam. 115. 28. imperauerant. ead. 37. è plebe. 116. 11. serius. ead. 25. iam. 117. 29. Quinoimo. 118. 1. priuat. carcer. 119. 12. vacantibus. ead. 15. propriè. 120. 35. fed. & ead. 39. sed huic. 121. 27. descenderant. 122. 16. certe. ead. 39. vt descensiue & inclusiue. 123. 10. consueuisse. ead. 35. quæque. ead. 36. in senatoribus. Idem. 124. 1. et. ead. 30. dominatu. ead. 32. tam. 125. 25. examinati. 126. 39. cùmque. 127. 11. quæ. ad. 128. 35. hoc. 132. 27. Equitem. 137. 12. Nolanis. ead. 14. arbitrum. ead. 35. est. 138. 27. disficerere. ead. 31. explanationem. 139. 28. falibus. 140. 42. Hunc. 141. non necesse. 144. 19. Nec. ead. 40. alarum. 146. 24. infilgente. 148. 26. deseruisse. 150. 5. lexistimarin. ead. 7. amittat. 151. 9. tum. ead. 25. powerunt. ead. 38. cautum. 152. 7. iubentur. 155. 13. verum. ead. 22. & duodecim. ead. 25. Populus. 156. 40. orationibus hæc. 158. 8. qui. ead. 23. propior. ead. 33. vslui. 159. 15. causa. 160. non esse accipiendam hoc loco, vt Alciatus existimat. Suidet primò quidò in criminibus nūquam iudices dari. ead. 7. iuris. ead. 41. Proconsulis. 162. 24. Legis Iulie adulterii. 163. 30. totam. 166. 22. & vindictæ publicæ exequitionem. 1dcircōque. 168. 42. Præstutatum. 113. 17. omisla. 172. 2. Ditio. 173. 14. magistratus. 174. 4. cuiquam. 175. 14. commendare. ead. 16. opponitur. 176. 30. sponsionis. ead. 38. Eam. ead. 39. adiunctam. 178. 27. vulgarem. 179. 14. magis quām. 181. 12. Calelius. 182. 29. habeant hi. 183. 41. 5. j. infra. 184. 1. iurisdictionem. 185. 13. vnam. ead. 42. attinebat. 186. 16. nulli. ead. 37. Hos. 187. 14. Hīque. ead. 16. contingere. 191. 1. relictam. ead. 24. qua. ead. 34. decreuerant. 192. 34. edixit. 194. 2. requiri. 195. 20. Imperator.

Alia vel interpunctionibus vel alter errata, si qua sint, orationis filo declarabuntur.

INDEX RERVM ET VER-

BORVM SINGVLARIVM, QVÆ IN
Antonii Vaccæ locorum obscuriorum ex-
positiones continentur.

ACCVRSI I glossa obiter reprobata.
1.28. t) 12.31. t) 13.30. t) 15.25. t) 16.33.
t) 18.7.29. t) 19.40. t) 24.2. t) 25.40.
t) 30.23. t) 47.23.40. t) 53.30. t) 65.20.
41. t) 69.36.39. t) 70.12. t) 72.30. t) 73.
13. t) 76.15. t) 78.4. t) 83.2. t) 84.35. t)
85.26. t) 89.11. t) 91.23. t) 92.2. t) 94.
30. t) 95.6. t) 101.11. t) 120.16. t) 121.6.
t) 128.40. t) 132.53. t) 134.38. t) 135.36.
t) 139.8. t) 140.21. t) 148.27. t) 149.4.
t) 152.36. t) 153.17. t) 167.20. t) 171.19.
34. t) 179.28. t) 189.19.

A

ACTIO an iuregen. instituta.
29.20.130.30.
Actione carens experiri nō potest. 154.21.
Adoptio dignitatem non minuit. 89.39.
Adoptio filium t) nepotem facit. 91.16.
Adoptatus in locum nepotis mortuo aui-
iura consanguinitatis finiuntur. 91.40.
Adoptatus libertus, an ingenuus efficia-
tur. 85.25.
Adoptatus, consanguinitatis vis non tri-
buitur. 92.12.
Adgnati qui dicantur. 92.15.93.12.
Adoptatus emancipatus definit ciuis
esse. 84.39.
Adoptionum iura moribus introducta. 80.3.
Adoptio fraudulenta nemini proficit.
83.20.
Adoptando filiumfa. patris voluntas
sufficit. 84.43.
Adoptatus quibus adgnatus fiat. 83.6.
Adoptio quare apud magistratū fiat. 81.30
t) 82.7.
Adoptari ingenuus à libertino nō potest.
86.12.
Adoptatus filius emancipatus, in patris

poteſtatem non recidit. 85.8.
Adoptandi modus ex testamento. 81.18.
Adoptio quibus permitta. 78.33.
Adoptare absentem non permifsum. 87.39.
Alciatusreprobatus. 81.16. t) 178.27. t) 118.
4. t) 119.28. t) 124.10. t) 158. t) 159.28.
t) 160.3. t) 169.18. t) 181.17. t) 190.40.
Alciatus præceptor. 2.10. t) 50.34.
Alea victum, restituendum. 53.1.
Alienatio rerum pup. quatenus permitta.
fol. 156.37.
Antecessores. 4.8.
Antecessores qui dicantur. 4.7.
Antesignani. 4.24.
Antistites liberalium studiorum. 4.14.
Antistites qui dicantur. 4.14.
Arbitri t) indices dati, notionem tantum
habent. 176.39
Arbitri qui dicantur. 137.2.
Arbiter t) iudex datus differunt. 137.25.
Arbitrium t) iudicium non differunt.
138.29.
Arma contra antiquam consuetudinem,
vendi ac teneri cuilibet permifsum.
52.29.
Aristot. qualis t) quantus fuerit. 104.16.
Arrogatus utrum minuat dignitatem.
89.44.
Arrogatio quare præsidi intimanda.
81.36.
Arrogatione liberti finita an sub ius pa-
tronatus redigatur. 86.4.
Arrogatoris bonorum quarta pars, quomo-
do arrogato debeatur. 86.34.
Arrogando impuberem vel adultum, que
necessaria. 85.10.
Arrogare plures non permifsum. 87.18.
Arrogatio ab interrogacione dicta. 84.22.

INDEX ALPHABETI CVS

- Aſſeffores qui dicantur.* 168. 28.
Aſſeffores quid à ceteris officialibus discrepent. 169. 10.
Aſſessoris imprudentia ſibi, non magistra tui officit. 193. 41.
Augusta quæ dicantur. 3. 17.
Augustus & qui non auxit. 3. 20.
Augustus. 3. 12.
Augustus unde dictus. 3. 20.
- B**
- BALDVS reprehensus.* 87. 5.
Bāniti an t̄bique nauigare poſſint. 99. 19.
Bartolus reprehensus. 175. 31. & 178. 27.
Bellum quando licitum. 24. 1.
Bellum an iuregen. permīſſum. 22. 31.
Bellum iustum an iniustum. 23. 9.
Berytensis urbs, in phœnico Syria eſt. 10. 36.
Bolognini Pandectæ. 7. 5.
Bonorum poſſ.dare miſti imperij eſt. 173. 17.
- C**
- CAESAR & Augustus perpetua Imperatorum cognomina.* 3. 9.
Cæſar successor Imperij. 3. 10.
Caius nōſter. 6. 28.
Caius qui vir eſſet. 6. 28.
Caij institutionum libri. 6. 28. & 38.
Capena quid dicatur. 101. 35.
Cardinalium & ſenatum vtrūm eadem poteftas. 60. 22.
Cassiodori epistolæ quo tēpore ſcrip. 2. 18. 7. 31.
Castratus quis dicatur. 81. 10.
Cauſe quæ dicantur cognitionis, & quæ ordinarij iuris.
Cauſa in dubio impulſua, non finalis. 11. 24.
Cenotaphium quid fit. 103. 27.
Ciuitas præmio & pæna conſtat. 17. 29.
Clarissimi ad quaſint incapacēs. 121. 38.
Clarissimorum & ſpectabilium qui ve- niant appell. 148. 16.
Clarissimi appell. quibus adſcribēda. 113. 12.
Codicis Iuſtiniani altera editio post pro- æm. Digestorum. 5. 10.
Coercitio quatenus iudici permiffa. 174. 20.
Comites qui dicantur. 169. 4.
- Commercium quid fit.* 25. 34.
Communia quæ proprie dicantur. 101. 12.
Comunia iuri naturali, in priuatū vſum aut dominium cuiusquam redigi vel vſu capi non poſſunt. 100. 14.
Compaternitas per procuratorem non con- trahitur. 88. 33.
Condemnare ſine certa lege nemini per- missum. 154. 24. & 155. 4
Conditionem ſemel impletam ſufficit. 70. 34.
Confeffus pro condemnedo eſt. 34. 31.
Consanguinei, hoc eſt, fratres, quo ordine ſuccedant. 92. 24.
Consanguinitatis ius quos includat, & quos non. 92. 42.
Consanguinitatis ius inter quos eſſe dica- tur. 92. 14.
Consanguinitatis effectus. 92. 28.
Conſilium exercere quid. 164. 13. 29.
Conſilium non ligat. 53. 40.
Conſtitutiones contrariae quomodo conciliandæ. 63. 1.
Conſtituta iudicia, & conſtituta quæſtiones quæ dicantur. 36. 39.
Conſtitutio ſine die non valet. 63. 26.
Conſuetudo inueterata pro lege feruan- da. 10. 40.
Conſuetudo logem vñcit. 34. 1.
Conſuetudo quoādo à lege abrogetur. 53. 9.
Cōſularis & exconsul. quid differant. 7. 34.
Consulūm poteftas. 144. 22.
Consulūs officium latissimum. 124. 25.
Conſules apud ſe ſeruos ſuos manumittere poſſunt. 125. 4.
Conſules quot fascibus vterentur. 139. 23.
Contumacis pæna. 174. 24.
Corrector quis dicatur. 149. 24.
Crimina singula certam pænam habere conuenit. 155. 4. & 156. 16.
Criminis appell. an ludus contineatur. 13. 20.
Curator reip. quis dicatur. 169. 18.
Curator vel tutor ſi non consentierint arro- gationi, an valeat quod actū eſt. 83. 40.
Curatores qui dicantur. 151. 44.

Dam-

R E R U M S I N G U L A R I U M.

D

- DAMNATI ultimo suppicio, et ciuitatem et libertatem amittunt. 73.6.
 Damnati quid amittant. 77.38.
 De plano quid fieri dicatur. 135.35.
 Decreta principum quae dicantur. 62.2.
 Decretum ubi necessarium est, per libellum quicquam non expeditur. 135.25.
 Decurionis filius an decurio dicatur. 123.21.
 Definitionem initio tradendam. 15.16.
 Delicta qua culpa caret, non punienda. 41.38.
 Delicta qua dicantur. 41.27.
 Delicta à iuris naturalis sint. 19.39.
 Deportare in insulā quibus permisso. 137.31.
 Dictare. 4.20.
 Dictatores quando creari cœperunt, et eorum potestas. 145.1.
 Digestu septimo Imp. Iustin. anno compositu. 2.13.
 Digesta seu pædecte cur ita appellata. 14.1.
 Digestorū generalis diuīsio et rubrica. 8.19.
 Dignitas cum hominis statu, nihil communne habet. 90.25.
 Disertus. 4.33.
 Ditio plus quam imperium significat. 172.2.
 Ditio simpliciter imperium est. 171.27.
 Diuersa non faciunt illationem. 90.29.
 Diuīsio digestorum. 8.19.
 Docendarum legum mos quatenus à Iustin. mutatus. 7.18.
 Dolus magistratus puniendus. 194.1.8.
 Dominus membrorum suorum nemo esse potest. 65.7.
 Donationes quare actis publicis insinuentur. 81.39.
 Duumuiris an corporalis castigatio cōcessa. 189.20.

E

- ECCLESIA propriè Christianorum. 6.41.
 Edictum perpetuum quod et quando compositum. 84.10.
 Edictum quid dicatur. 62.5.
 Edictales discipuli. 8.5.

- Edificium in litore maris factum, an dirui possit. 100.35.
 Emancipatio vel arrogatio quo fiat. 50.15.
 Emancipare absente non permisso. 87.42.
 Emancipationes apud magistratum fiunt. 81.41.
 Eminētissimorum appell. qui veniāt. 115.12.
 Epistola principum quid. 61.40.
 Etymologia nominis necessaria. 15.14.
 Eunuchi qui dicantur. 81.13.
 Exiberi quod ablatum est, dicimus. 148.43.
 Exquæstor et exconsul, an exquestore et exconsule. 7.24.

F

- FACTI questio in potestate iudicantis est. 142.33. et 166.27.
 Familia appell. qui veniant. 184.17.
 Feræ bestiæ capientiū fiunt. 97.16. et 101.28.
 Filius ex damnato liber est. 73.19.
 Filius adoptius, emancipatus, in patris potestatem reuertitur. 99.43.
 Filii eminentissimorum et perfectissimorum questionibus non subiiciuntur. 121.20. et 128.22.
 Filius si non consentiat arrogationi, an nepos agnatus sit. 84.27.
 Filius fa. liber, an inscio patre se in seruitutem redigere possit. 65.25.
 Filii adoptiū nec expelluntur, nec emancipantur. 79.2.
 Filiis naturales quando legitimentur et quando succedendi ius habeant. 78.20.
 Filii naturales qui dicantur. 78.3.
 Filii obstante impedimento matrimonij procreati, tametsi postea iustum efficiatur matrimoniu, non legitimātur. 66.37.
 Filius monstrosus præteritus non rumpit testamentum. 69.7.
 Filius dānatus utrum succedat, an nepos. 77.22.
 Filii, in quibus patris statu sequātur. 74.17.
 Filius ex libero postea seruo, utrum dicatur liber. 73.31.
 Filius in seruitute quæsus, in patres pote-

INDEX ALTHABETICUS

- statem redigitur. 93.20.
Filius naturalis vel emācipatus, in patris potestatem inuitus non redigitur. 93.13.
Filius quādo patri ius dicere possit. 186.2.
Florētinorum pandētarum exemplum à Bolognino allatum. 7.7.
Florentinarū pandētarū fides. 7.11.8.35.
Flumina quatenus publica. 102.27.
Fæminæ illustriū, an illustres dicātur. 121.43.
Frater fratrem accusans, nō auditur. 76.18.
Fructum iure naturali prohibitum. 25.15.
Furta utrum tot sint, quot fures. 185.4.
- G**
- GENERALES Rubricæ digestorum.** 8.21. et 40.
Gottij à nemine superati, vel Italia expulsi. 2.11.
Gottij à Iustin. quando pulsi. 2.28.
Gladij potestas quibus competit. 146.19.
Gladij potestas quo accipiatur. 146.14.
Gymnasia legum ubi exercenda. 10.39.
- H**
- HALOANDRI editio.** 1.4. et 7.10.
Haloandri error. 5.20. et 35.
Homines maioris dignitatis mitius pendi. 90.32.
Hypothecaria formula. 9.1.
Hypothecaria actio. 9.5.
- I**
- IGNORANTIA facti et iuris.** 41.28.
Illustris verbum quibus competit. 114.15.
Illustratus, dignitas ac titulus unde dicatur. 119.30.
Illustres quatenus dicantur. 117.3. et 118.37. et 123.25.
Illustres sunt clarissimi. 116.35.
Imperatores à Pontificibus pendent. 157.12.
Imperator an res ad Ro. imperium pertinentes, alienare possit. 150.10.
Imperitia, lata culpa est. 194.7.
Imperium mistum quid. 178.24.
Imperium à iurisdictione quid differat. 128.30.
- Imperium merum cum iurisdictione nihil commune habet.* 177.5.
Imperium pro autoritate. 165.9.
Imperium merum non transfertur. 154.6.
Imperium mistum in cōtrouerſijs pecunia rījs consitit. 178.37. et 182.3.
Imperium merum non transfertur. 177.39.
Imperijs quæ dicantur. 180.15.
Imperium quid. 178.20. et 182.11.
Imperiū à iurisdictione cur distinctū. 180.35.
Imperium merum non transfertur. 157.5.
Imperium iurisdictionem continet. 162.17.
Imperium merum in capitalibus pennis consitit. 177.10.
Imperium et iurisdictione in quo differant. 168.7.
Imperium merū quibus competit. 147.10.
Imperium merum quid sit. 163.40.
Imperiū aliud merum, aliud mistū. 177.5.
Imperiū mistū an mandari possit. 180.41.
Imperium mistum et iurisdictione in quo differunt. 178.14.
Imperium et iurisdictione differunt. 171.43.
Imperium merū ad quid competit. 155.11.
Imperium cum iurisdictione nihil commune habet. 176.32.
Imperijs vox quid significet. 176.11.
Imperium ab usu in quo differat. 158.34.
Infamia iuris facti qui notetur. 120.17.
Infamis à testimonio repellitur. 120.14.
Ingenui qui dicantur. 65.37.
Iniurias tot esse, quot personæ faciētes. 185.1.
Iniuriarum quæstio an publica. 39.23.
Insulā assignare præfectus nō potest. 152.37.
Interpretem legum et theoricum, et præticum esse oportere. 4.1.26.
Inuocatio diuini nominis. 1.1.
Iudæi utrum filios in potestate habeat. 77.2.
Iudex quod dubitat, aperire debet. 149.7.
Iudex qua de re pronunciare cogitur. 165.37.
Indicem dare et iurisdictionem an dare differunt. 136.27.
Iudex secundum morem et leges iudicare tenetur. 142.40.

Iudici

R E R U M S I N G V L A R I V M.

- Iudici extra territoriū non pareri. 129.7.28.
 Iudex an cognoscere cogatur. 143.1.
 Indices studiosorum qui sint. 13.30.
 Iudex datus notionem tantum habere dicatur. 167.33.
 Iudex quando parti detur. 142.41
 Iudices pedanei & iudices dati, idē. 159.32.
 Iudicem in causis dare & iurisdictionem mandare differunt. 160.11. & 161.21.
 Iudices secundum mentem legis cōstituere possunt. 49.21.
 Iudex vel testis nemo in sua causa idoneus. 58.29.
 Iudex datus & arbitrii quo differat. 137.25
 Iudex mandatam iurisdictionem gerens, sententiam suam exequi potest: iudex vero datus nō exequitur. 168.1. ubi & eorumdem alia differentiae continentur.
 Iudex datus an alium dare possit. 157.13.
 Iudex delegatus à dato, vel arbitro, in quo differat. 137.32.
 Iudex datus, an alium dare possit. 138.17.
 Iudicē dare & iubere iudicare. diff. 174.17.
 Iudices pedanei quatenus cognoscant. fol. 187.34. 42.
 Iudex qui de maiori summa cognoscere potest, apud eundem minoris summae petitio deferenda est. 188.1.
 Iudices pedanei qui dicantur. 136.34.
 Iudici insurandum deferendum, & pro aequitate ius dicat. 142.20.
 Iudex ad unam speciem, & iudex datus differunt. 190.41.
 Iudici extra territorium non paretur. 191.9.
 Iudex ius liberis suis non dicit. 175.26.
 Iudicem litigantibus dare, misti imperij est. 174.1.
 Iudices pedanei qui dicantur. 187.13.
 Iudex quibus rebus detur. 129.24.
 Iudicare, iubere, quomodo accipiēdū. 189.34
 Iudex an in iure & in facto supplere possit & debeant. 143.30.
 Iudex fatorum est, non futurorum. 172.43.
 Iudex quando exemplo constituat. 47.34.
 Iudex quando filio ius dicere possit. 186.2.
 Iudices qui dicātur habere iurisdictionem intra certam summam limitatam. 180.30.
 Iudex datus notionem tantum habet. 174.37. & 176.39.
 Iudicis appell. qui veniant. 176.1.
 Iudex quascunque bo. poſt. mandare potest. 167.15.
 Iudex secundum legum & morum præscripta iudicat. 192.11.
 Iudex lata sententia, illico functus est officio suo. 168.8.
 Iudicium & arbitrii in quo differat. 138.25.
 Iudicia omnia extraordinaria sunt. 135.1.
 Iudicare qui cogantur. 129.24.
 Iudicare iubere quis possit. 129.4.
 Iurans contra constitutionem imperatoris, ultimo supplicio non afficiuntur. 52.37.
 Iurisdictionem cui mandata est, an causas delegare possit. 153.40.
 Iurisdictionis definitio. 171.19. & 172.33.
 Iurisdictionem qui mandauit, an interim ius dicere possit. 165.20.
 Iurisdiction et ius ad ciuilia pertinet. 136.23. & 138.2.
 Iurisdiction ad quas res pertineat. 128.31.
 Iurisdictione priuato mandata, etiam imperium quod non est merum, videtur mandatum. 168.14.
 Iurisdiction & imperium, in quo differant. 168.7.
 Iurisdiction & misti imperii differunt. 178.14.
 Iurisdictioni præſe quis dicatur. 185.36.
 Iurisdictione mādata, quae veniāt. 175.43.
 Iurisdiction cum imperio nihil commune habet. 176.32.
 Iurisdictionem dare, mandare est. 174.14.
 Iurisdiction etiā in inuitū exercetur. 176.17.
 Iurisdiction mandata quando soluatur, & quando non. 183.1.
 Iurisdictionem suo iure quis habere dicatur. 182.25.
 Iurisdictione generaliter mādata, an trasferātur ea, quae sunt misti imperij. 167.12.

INDEX ALPHABETICVS

- Iurisdictionis appell. generalis est.* 162.7.
Iurisdictio & imperium differunt. 171.43.
Iurisdictio ad ciuilia pertinet. 182.8.
Iurisdictio quid. 179.39.
Iurisdictio ab imperio cur distincta. 180.35.
Iurisdictionis definitio. 179.27.
*Iurisdictionis etymologia doctorum repro-
bata.* 171.22.31.
Iurisgen. quæ dicantur. 26.27.
*Iurisprudentia utrum inter artes compu-
tanda.* 14.6.
Ius gladij quid dicatur. 146.10
*Ius mandāde iurisdictionis moribus in-
troductionem.* 158.24.
Ius gladij qui dicantur habere. 144.181.
 & 145.40.
Ius dicētis munus ad quem pertineat. 173.2.
Iuris gladij exercitatio non mādatur. 135.5.
Iure naturali cōmunia quæ dicantur. 95.10.
Ius pub. quibus constet. 19.3.
Ius & ratio differunt. 26.14.
Ius nouum qui statuere possint. 192.8.
Ius naturale cōmune & propriū quid. 20.31.
 & 25.45. & 26.14.
*Ius naturale primarium & secundarium
quid.* 20.43.
Ius unde dictum. 15.31. & 16.1.
Iuris autoritas in potestate legis est. 142.33.
 & 166.17.
Iure lege agere. 92.13.
Ius faciale quale sit. 23.27.
Iuris definitio. 16.28.
*Ius mandanda iurisdictionis ex non scripto
constat.* 182.19.
Iustinianus Gothicus cur & quando. 2.12.
 Pius cur & unde. 3.5.
*Iustiniano diu nullum ius in Italia nec in
urbē Roma.* 2.26.
Iusticia quid. 34.9.

L

- LAPILLI & gemmæ sunt eius
qui inuenierit.* 101.10.
*Legatum principi vel Augusta relictum,
an successori debeatur.* 49.40.

- Legatus an iudicis dādi ius habeat.* 136.13.
*Legatus an mandata iurisdictione de sus-
peccō tutore cognoscere possit.* 166.29.
Legatus procōsulis iudicē dare potest. 167.36
*Legatus abdicando se, non amittit im-
perium.* 149.20.
Legati proconsulis iurisdictionio. 138.35.
*Legatus mandata iurisdictione propriam
non habet.* 139.3.
Legato diem functo, an salariū debeatur.
Legati procōsulū tutores dare possunt. 139.41.
Legati potestas. 181.41.
Legatus procon. an iudicē dare possit. 138.10.
*Lex municipalis quæ dicatur, & quatenus
seruanda.* 32.41.
Lex quo per desuetudinem tollatur. 51.20.
Lex Rehemmia & Regia quæ sit. 60.35.
Lex quando à cōsuetudine abrogetur. 53.9.
*Lex ubi vetat, priuatorū pactionibus ni-
hil mutari potest: secus ubi promittit.* 43.20.
*Lege cautum, ut qui alteri mēbrum ab-
sciderit, eodem membro retalietur, quo-
modo intelligendum.* 69.38.
Legis appell. quid comprehendat. 89.19.
Lex pro integro tractatu sumitur. 51.5.
Leges contrariae quomodo conciliande. 63.1.
Legis sanctio quæ dicatur. 4.38.
Legis mens quæ sit. 49.19.
Leges qui constituerent. 39.15.
*Leges in pænibibus benignius interpretan-
das.* 48.40.
Legis definitio. 40.20.
Legis actio apud quem. 82.9.
*Leges municipales contra naturalem ra-
tionem institutas.* 30.10.
Legis appellatio duplex. 39.33.
Legis sanctio. 4.37.
Liber utrum spōte seruus effici possit. 65.3.
Libera exfecto ventre mortua, an dicatur.
 71.10.
Liberi qui dicantur. 76.35.
*Libertas nascituro relicta si ex duobus
non appareat, quorum prior fuerit, an
neuter libertatem consequatur.* 70.12.
 Liber

R E R U M S I N G U L A R I U M.

- Libertini qui dicantur. 65.35.
Licentiae verbum, in malam partem sumit. 179.34.
Litus quid. 95.5.
Litora nullius sunt. 97.10.
Litorum usus publicus. 97.13.
Lothari opinio reprehensa. 147.20.
Ludus alibi prohibitus, an Romae prohibitus censeatur. 13.13.
- M**
- MAGISTRATUS quid. 189. 40. et
193.20.28.
Magistratum esse oportere, qui iudices dat. 189.33.
Magistratus municipales quatenus cognoscere possint. 189.10.
Magistratus tam ius dicere possit. 177.1.
Magistratus qui vicarium habere non possunt, an legatum habeant. 133.26.
Magistratus iure que dicantur competere. 158.12.
Magistratus ultra suum tempus nihil potest. 190.4.
Magistratus quando cognoscere impediatur. 188.15.
Magistratus iure que competant. 160.21.
Magistratus quibus legum exercitatio mandata est sententiam ferre possunt. 162.40.
Magistratibus in aliquem animaduertentibus, an priuato vindictam sumere permisum sit. 21.38.
Magistratum creatio ad quos pertineat. 132.1.
Magistratibus quando ensis preferatur. 146.6.
Magistratibus quibus parendum. 72.13.
Magistratibus municipalibus ea que magis imperij quam que iurisdictionis sunt, attingere non licet. 180.28.
Maior summa minori inest. 177. 26. et
188.8.
Mandata principum que dicantur. 62.30.
Mandare iurisdictione qui possint. 190.19.
Mandato alterius an quis ius dicere possit. 164.37.
- Mandata nominatim iurisdictione, alteri non transfertur. 156.21.
Manumissiones apud magistratum sunt. 81.40.
Manumissio vindicta quid. 154.21.
Mare, aer et aqua quatenus cōia. 98.42.
Maris aliquis sinus priuati iurus eſe possit. 100.8.
Matrimonium absentibus partibus non cōtrahendum. 88.1.
Medico quando mortalitatis euentus imputetur et quando non. 144.7.
Miles ad libitum testari potest. 99.44.
Milites ignominia causa missi, infames sunt. 121.2.
Militares viri qui dicantur. 144.2.
Misum imperium mandatur. 159.18.
Monstrum occidens, an puniatur. 69.19.
Monstrum alere, quid. 69.17.
Monstrum alteri proficit. 69.28.
Mortui contra edictū Adriani, in ciuitate sepelliuntur. 52.34.
Mos quare introductus. 158.36.
Mulier quae monstrum enixa est, nihil profitit. 68.35.
Mulier si ex duorum cōsuetudine filium pepererit, neuter huc alere cogitur. 91.29.
Mulier si secundo statim mense post viri mortem alteri nupserit, exinde septimo mēse pepererit, ad quem pertineat. 68.15.
Municipia que dicantur. 188.35.
Municipia suis legibus uti solita. 175.22.
Mutus et jurdus an adoptare, vel adoptari possint. 84.10.
- N**
- Nepos ex filio adoptio emancipato, in auctoritatem reincidit. 91.2.
Nepos ex filio naturali, ducta cōcubina in uxorem, non legitimatur. 49.7.
Nominatim mandatam iurisdictionem quomodo accipiamus. 156.30.
Notæ que dicantur. 12.25.
Notio quid. 176.35.
Notionis verb. quid cōprehēdatur. 179.30.
Nouelle constitutiones post alterā editio-

INDEX ALPHABETICVS

- nem codicis.5.25.
- Nuptie quando consistant.66.13.
- O
- OBLIGATIO civilis que dicatur.
27.20.
- Obligatio quando paret actionem.26.43.
- Obligationes quæ naturales & quæ iuris-
gen.25.3. & 27.2.
- Obligationum naturalium differetiae.27.2.
- Obtinere consumatam actionem significat.
195.1.
- Officium duo significat.173.12.
- Officiales praesidis prouincia, perpetui sunt.
134.27.
- Opinio communis confutata.9.4.
- Orationes suas quas vocet Iustinianus in
proœmio digestorum.5.8. & 11.40.
- P
- PACISCI de criminis prohibitu.49.28.
- Pactionibus priuatorum, ius pub. non mu-
tatur.32.29.
- Palea scriptor.2.24.
- Partus quatenus legitimus.67.20.
- Pater filium accusans, an audiatur.76.15.
- Patresfa. qui dicantur.77.15.
- Patris in filios potestas.75.40.
- Patricij clarum genus.113.4.
- Pecunia publica cura ad quos pertineat.
152.17.
- Pedagium ad vadum fluminis institui
non potest.102.22.
- Perfectissimi qui dicantur.115.13.
- Perfectissimorum appell. qui comprehédan-
tur.121.27.
- Per satyram.7.14.
- Personarum differentiae.63.33.
- Pignoratitia & hypothecaria actionis dif-
ferentia.9.1.
- Plebiscita quæ dicantur.159.3.
- Plura facta quando pro uno accipientur.
184.28.
- Pœna arbitrio praesidis quando statuenda.
144.12. & 146.37.
- Pœna constituenda ius, quid & quibus co-
petat.152.31.
- Pœnam lege expressam esse oportet.156.
16. & 155.4.
- Pœnarum capitalium multa genera.177.18.
- Pœna ex lege decernenda.144.37.
- Politiani digesta ex florentinis pandectis
emendata.7.6.
- Populus quatenus statuta facere posse.
51.31.
- Populus quando posse leges statuere.31.23.
- Possessionis missio magis imperij quam iu-
risdictionis est.173.32.
- Potestas quid.177.42.189.40. & 193.20.
- Potestas liberorum quatenus duret.74.43.
- Potestatis verbo quid comprehendatur.
128.30.
- Præctici & theorici à Iusti. assumpti.3.25.
& 44.4.27.
- Præfecti urbi iurisdictio quatenus exten-
datur.128.25.42.
- Præfectus vigilum vñus tantum.132.32.
- Præfecti prætorij origo.125.35.
- Præfectura dignitatis ornamenta.116.2.
- Præfecti Augustalis imperium.118.9.
- Præfecti Augustalis origo.140.43.
- Præfecti aut alij suprami magistratus qua-
tenus cognoscant.187.26.
- Præfectus urbi quando creari folitus, &
de quibus cognosceret.126.33.
- Praire & praire verba.4.18.
- Præses quando in extraneos homines impe-
rium habeat.142.2.
- Præsides quomodo ius gladij habere intelli-
gantur.147.8.
- Præses abdicando se, non amittit imperium.
149.20.
- Præses iudicando negotiorum veritatem
sequi debet.142.14.
- Præsidis nomen generale.141.38.
- Præsides à causis fiscalibus se abstinere de-
bent.152.6.
- Præsidum origo & potestas.141.23.
- Prætoris iurisdictio.131.30.
- Prætoris edictum ad quid.159.2.
- Prætores post questores capitalia iudicia
sortiti sunt.

Præ-

R E R U M S I N G V L A R I V M.

Prætores qui dicantur. 173.5.
Prætorum potestas. 192.21.
Prætor proconsul aut preses iurisdictionē suam mandare possunt. 190.19.
Prætorum origo. 131.23.
Primogenitura ius quibus competit. 70.20.
Princeps sine senatu, nec senatus sine principe quicquam decernere potest. 44.12.
Principum constitutionum origo. 54.10.
Principi quatenus statuere permisum. 61.13.
Principum constitutionum quatuor genera. 61.4.
Princeps nouus, noua lex. 57.13.
Princeps senatus autoritate legem fert. 57.20.
Princeps utrum posse regna alienare. 60.20.
Principis placita pro lege seruanda. 55.20.
Princeps quomodo solitus legibus. 61.30.
Priuilegium sine die non valet. 63.27.
Proceres qui dicantur. 116.24.
Proconsulum iurisdictione quatenus porrigitur. 133.36.
Proconsules extra ordinem ius dicebant. 135.19.
Proconsul quādo imperiū deponat. 140.13.
Proconsules ex senatoribus deligebantur. 141.40.
Proconsules quot fascibus uteretur. 139.23.
Proconsul postquam ei successum est voluntariam iurisdictionem non habet. 149.2.
et 140.20.
Procuratoris usus quatenus permisus. 166.9.
Procurator principis imperium non habet, sed iurisdictionem. 152.15.
Procuratorum principis potestas, à quibus concessa. 151.32.
Proprium dare perpetuo tradere dicitur. 165.16.
Proprijs significatio. 138.43.
Publicus locus quando sacer fiat. 103.31.
Publicorum duas species. 96.30. et 102.13.
Publicorū app. quid veniant. 95. et 102.13.

Publica quæ dicantur. 101.15.
Pugnandum pro gloria. 23.36.
Punitur affectus, et quando non. 195.9.

Q

Quæstores parricidij primò capi talibus causis prærunt. 155.27.
Quæstores parricidij qui dicantur. 37.25.
Quæstorius et exquæstor quid differant. fol. 7. 34.
Quæstoris officij origo. 130.36.

R

RATIONEM omnium non inquirendam. 49.14.
Legis ratio quæ sit. 49.19.
Rector prouinciae eam exire non potest. et 148.12.
Regentes. 4.25.
Religiosus locus pro voluntate constituitur. 103.10.
Responsa prudentum ad quid. 159.3.
Restitutio in integrum imperij est. 132.13.
Riparum usus quatenus publicus. 102.40.
Roma noua veteri prælata cur. 2.44.
Roma quid comprehendat. 3.1.
Roma cur urbs regia appellata. 10.15.
Rubricæ digestorum generales. 8.21. et 40.

S

SACRVM quādo posse alienari. 103.34.
Salaminius disertissimus cur. 4.33.
Sanctiones. 4.37.5.3.
Satiram legendum an satyram. 77.4.
Schola. In scholis legum quæ tradenda. 6.1.
Sectæ iuris consultorum. 4.21.
Senatores qui dicantur. 116.13.
Senatoris clara. 113.10.
Senatores corporaliter non puniuntur. 128.
22. et 121.20.
Senatores illustres dicuntur. 123.27.
Senatoris filius an senator vel clarissimus dicatur. 122.42. et 123.10. per totum.
Senatorum priuilegia, an ad filios extendantur. 123.5.
Senator remotus capite non minuitur. 120.34.

INDEX ALPHABETICVS

- Senatoriſ filius quis dicatur. 121.15.
 Senatores qui dicantur. 122.7.
 Senatus quid et de potestate ipsius. 44.28.
 Senatus quarum rerum cognitionem retineat. 138.8.
 Sententia ſine accepto iudicio et lite contentata, inutilis efficitur. 176.28.
 Serui an quod acquifierint, dominoruſ efficiatur. 75.28.
 Seruitus an omnino contra ius naturale. 30.30.
 Seruitutis definitio. 23.3.
 Sifti aliquem dicimus, cum iniuriam, vel furtum fecerit. 148.43.
 Spado quiſ dicatur. 81.12.
 Spadonis et caſtrati differentia. 81.8.
 Species in iure quid dicatur. 190.34.
 Spectabiles. Ab ſpectabilibus an appellandum. 119.38.
 Spectabiles illuſtribus committendi. 119.34.
 Spectabilis titulus quibus copet. 132.29.
 Spectabilium et clarissimorum appella. qui veniant. 148.16.
 Spectabiles qui dicantur. 117. et 119.40.
 Spurius an per comitem Palatinum legitimari poſſit. 88.12.
 Statores qui dicantur. 134.12.
 Statuta, an leges vel ſenatus consulta applicantur. 41.8.
 Stipulationes iudiciales arbitrio magis quam imperio continentur. 180.19.
 Succedentium ab intestato gradus. 92.22.
 Supplicium ſumere idem eſt, quod mortem inferre. 189.17.
 Suspecti crimen an ciuiliter et criminali-
- ter intendatur. 166.1.
- T
- TERRITORIVM quid. 191.14.
 Testamentum unde dictum. 15.43.
 Testamentum cuilibet facere permittitur. 43.36.
 Testamentū eius qui apud hoſtes eſt, quando valere incipiat. 71.8.
 Testi dicenti, niſi fallor, creditur. 17.44.
 Transactio alimentorum quando permitta. 156.37.
 Turpiter motus ab officio infamis eſt. 120.2.
 Tutor pupillum arrogare non poſteſt. 89.8.
 Tutore pupilliſ dare neque imperij, neque iurisdictionis eſt. 173.35.
 Tutori priuignum ſuum arrogare permittitur. 89.14.
 Tutor uti ſuspectuſ remotus, infamis efficitur. 166.13.
 Tutoris vel curatoris autoritas quando in arrogatione neceſſaria. 83.33.
 Tutores ſuspecti coram quo conueniantur. 128.2.
 Tutoris datio neque iurisdictionis eſt neque imperij. 139.42.
 Tutela diuifio cuius iuris. 172.25.
 Triumuri qui dicantur. 132.15.
- V
- VENATIO non prohibenda. 102.22.
 Vendito loco publico, quid accedat. 98.32.
 Vendens ſeipſum, ſeruuſ non efficitur. 74.30.
 Versus antiqui ac noui mensura. 6.9.
 Vigilius reprehensus. 179.22.
 Vniuerſitatis quae eſſe dicantur. 103.10.
 Vſu capio quatenus iuris ciuilis. 28.41.

Finis.